

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris

CZU 340.1(043.3)

RUSNAC VERONICA

TIPOLOGIA SISTEMELOR JURIDICE CONTEMPORANE

Specialitatea 551.01 Teoria generală a dreptului

Teză de doctor

Coordonator științific

Postu Ion,
dr., conf. univ.

Autor

Rusnac Veronica

Chișinău – 2023

© Rusnac Veronica, 2023

CUPRINS

ADNOTARE (în limba română, engleză și rusă).....	5
LISTA ABREVIERILOR	8
INTRODUCERE	9
1. REPERE DOCTRINAR-METODOLOGICE PRIVIND TIPOLOGIZAREA CA FORMĂ DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ ȘI REZULTAT	15
1.1. Analiza abordărilor doctrinare aferente tipologiei dreptului	15
1.2. Aspecte introductive și abordări pre-contemporane privind clasificarea sistemelor juridice.....	29
1.3. Concluzii la capitolul 1.	39
2. SISTEMUL JURIDIC — ELEMENT ESENȚIAL AL TIPOLOGIEI DREPTULUI	41
2.1. Polivalența termenului de „sistem” în drept	41
2.1.1. <i>Noțiuni generale despre sistem și sistemicitate în drept</i>	41
2.1.2. <i>Sistemul dreptului</i>	46
2.1.3. <i>Sistemul legislației</i>	51
2.1.4. <i>Sistemul juridic</i>	53
2.1.5. <i>Coraportul noțiunilor abordate</i>	62
2.2. Delimitarea conceptului de „sistem juridic” de alte concepte utilizate în tipologia dreptului.....	65
2.2.1. <i>Ordine juridică</i>	65
2.2.2. <i>Familie juridică</i>	67
2.2.3. <i>Tradiție juridică</i>	74
2.2.4. <i>Viața juridică</i>	79
2.3. Trăsăturile și structura sistemului juridic.....	81
2.3.1. <i>Trăsături și caracteristici inerente</i>	81
2.3.2. <i>Abordări teoretice privind structura sistemului juridic</i>	83
2.4. Concluzii la capitolul 2.	93

3. ABORDĂRI ACTUALE PRIVIND TIPOLOGIZAREA SISTEMELOR JURIDICE MODERNE	96
3.1. Hermeneutica noțiunilor „clasificare”, „tipologizare” și „sistematizare” în drept	96
3.1.1. <i>Perspective filosofice și general-științifice privind clasificarea</i>	<i>97</i>
3.1.2. <i>Tipologia ca formă de ordonare științifică</i>	<i>107</i>
3.2. Analiza criteriilor actuale de diferențiere a sistemelor juridice	117
3.2.1. <i>Criteriul civilizațional</i>	<i>118</i>
3.2.2. <i>Criteriul stilului</i>	<i>125</i>
3.2.3. <i>Criteriul dreptului ca mijloc de organizare socială</i>	<i>129</i>
3.2.4. <i>Tipul de drept socialist</i>	<i>134</i>
3.3. Sistemele juridice atipice — „mixte” sau „hibride”	138
3.3.1. <i>Repere epistemologice privind sistemele mixte</i>	<i>138</i>
3.3.2. <i>Abordări concurente privind esența și conținutul sistemelor mixte</i>	<i>147</i>
3.3.3. <i>Varietăți ale sistemelor mixte</i>	<i>157</i>
3.4. Concluzii la capitolul 3.	159
 CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	164
 BIBLIOGRAFIE	170
 DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	188
 CV-UL AUTORULUI	189

ADNOTARE

Rusnac Veronica. „Tipologia sistemelor juridice contemporane”. Teză de doctor în drept; Specialitatea: 551.01 – Teoria Generală a Dreptului, Chișinău, 2023.

Structura tezei: Introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografia din 231 titluri, 169 pagini text de bază. Rezultatele obținute sunt publicate în 9 lucrări științifice, volumul total al publicațiilor la temă este de 5,2 c.a.

Cuvinte-cheie: tipologie, clasificare, sistem juridic, familie juridică, sistem juridic mixt, tipologie juridică, tipologia sistemelor juridice

Domeniul de studiu: Teoria generală a dreptului.

Scopul și obiectivele tezei. Teza de doctorat are ca scop cercetarea complexă a tipologiei sistemelor juridice contemporane din perspectiva teoriei generale a dreptului, pentru identificarea carențelor doctrinare și problemelor ce țin de fundamentarea teoretică a acesteia, conceptualizarea fenomenului în general și în particular, prin intermediul elucidării criteriilor și tendințelor actuale de clasificare.

Obiectivele cercetării: cercetarea doctrinei juridice pentru identificarea opiniilor, teoriilor și conceptelor existente referitoare la tipologie; fundamentarea metodologică și exegeza conceptelor de clasificare și tipologie, urmată de definirea tipologiei sistemelor juridice (ca proces și ca rezultat); dezvoltarea sistematicității dreptului, prin definirea și conturarea conceptului de „sistem juridic” din perspectiva tipologiei juridice, cu evidențierea clară a conținutului, trăsăturilor și structurii sale; identificarea esenței, sensului și criteriilor conceptelor utilizate în tipologia dreptului (familie juridică, tradiție juridică, ordine juridică) și delimitarea acestora de câmpul conceptului de sistem juridic; identificarea locului și rolului clasificărilor juridice incipiente și contemporane în cadrul teoriei generale a dreptului și a dreptului comparat; dezvoltarea sistemelor juridice atipice și fundamentarea conceptului de „sistem juridic mixt”, împreună cu exemplificarea prin unele tipuri ideale de drept, apropiate de viziunea clasică a familiilor juridice.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute este determinată de esența cercetării, care reprezintă un studiu ce abordează comprehensiv sistemul juridic și necesitatea tipologiei sistemelor juridice naționale, depășind diviziunea clasică în familii juridice și este susținută de formularea unor definiții proprii, menite să fortifice și să completeze aspecte contestabile din domeniul teoriei dreptului, precum și de propunerea unor unități taxonomice distincte, configurate în sisteme juridice mixte.

Rezultatele obținute care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante constau în fundamentarea cadrului conceptual al tipologiei sistemelor juridice contemporane, având ca efect evidențierea criteriilor metodologice de tipologizare, împreună cu demonstrarea existenței sistemelor juridice atipice și expunerea unor definiții și viziuni originale, în vederea abordării comprehensive a tipologiei dreptului în contextul globalizării juridice.

Semnificația teoretică constă în formularea unor definiții proprii pentru conceptele „sistem juridic”, „sistemul juridic mixt” și „tipologia sistemelor juridice”; evidențierea teoretică a elementelor componente a sistemului juridic, pentru o viitoare tipologie; propunerea exemplificativă a unor tipuri ideale de drept, ce permit alocarea tuturor sistemelor juridice contemporane, inclusiv identificarea unor sisteme mixte.

Valoarea aplicativă a tezei poate fi privită sub două aspecte esențiale: în plan teoretico-științific, grație actualității temei investigate, trezește interesul teoreticienilor dreptului, în calitate de sursă științifică ce abordează într-un mod inovativ și pătrunzător tipologia dreptului și propune dezvoltarea în noi taxonomii juridice; în plan juridico-didactic, grație utilizării unui vast areal bibliografic, poate fi materializată ca sursă didactică utilizată de cadrele didactice în procesul de predare în cadrul cursului de teorie generală a dreptului pentru studiul sistemelor juridice contemporane, precum și pentru cartografierea corectă a realității juridice.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele intermediare, ideile inițiale, împreună cu concluziile și recomandările studiului au fost valorificate și aprobate în cadrul intervențiilor la conferințe științifice naționale și internaționale, precum și prin publicarea articolelor științifice în reviste specializate, acreditate, fapt ce a contribuit la îmbogățirea cadrului teoretic autohton. Elementele de noutate desprinse din cercetare sunt utilizate în procesul de studii la predarea disciplinei Concepte Fundamentale ale Teoriei Statului și Dreptului în cadrul Facultății Drept, ULIM.

ANNOTATION

**Rusnac Veronica. "Typology of contemporary legal systems". Law Doctoral Thesis;
Specialty: 551.01 - General Theory of Law, Chisinau, 2023.**

Structure of the thesis: Introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 231 titles, 169 pages of basic text. The results obtained are published in 9 scientific works, the total volume of publications on the topic is 5,2 a.s.

Key words: typology, classification, legal system, legal family, mixed legal system, legal typology, typology of legal systems

Field of study: General theory of law.

The purpose and objectives of the thesis. The purpose of the doctoral thesis is the complex research of the typology of contemporary legal systems from the perspective of the general theory of law, for the identification of doctrinal deficiencies and the problems related to its theoretical foundation, the conceptualization of the phenomenon in general and in particular, through the elucidation of the current criteria and trends of classification.

Research objectives: legal doctrine research to identify existing opinions, theories and concepts related to typology; the methodological foundation and exegesis of the concepts of classification and typology, followed by the definition of the typology of legal systems (as a process and as a result); revealing the systemic nature of law, by defining and outlining the concept of "legal system" from the perspective of legal typology, with the clear highlighting of its content, features and structure; identifying the essence, meaning and criteria of the concepts used in the typology of law (legal family, legal tradition, legal order) and their delimitation from the field of the legal system concept; identifying the place and role of early and contemporary legal classifications within the general theory of law and comparative law; the disclosure of atypical legal systems and the substantiation of the concept of "mixed legal system", together with the exemplification by some ideal types of law, close to the classic vision of legal families.

The novelty and scientific originality of the obtained results is determined by the essence of the research, which represents a study that comprehensively approaches the legal system and the need for the typology of national legal systems, overcoming the classic division into legal families and is supported by the formulation of its own definitions, intended to fortify and complement contestable aspects in the field of law theory, as well as the proposal of distinct taxonomic units, configured in mixed legal systems.

The obtained results that contribute to the solution of an important scientific problem consist in substantiating the conceptual framework of the typology of contemporary legal systems, having the effect of highlighting the methodological criteria of typology, together with demonstrating the existence of atypical legal systems and exposing some original definitions and visions, in order to comprehensively approach typology of law in the context of legal globalization.

The theoretical significance consists in the formulation of own definitions for the concepts "legal system", "mixed legal system" and "typology of legal systems"; the theoretical highlighting of the components of the legal system, for a future typology; the exemplary proposal of ideal types of law, which allow the allocation of all contemporary legal systems, including the identification of mixed systems.

The applied value of the thesis can be viewed under two essential aspects: in a theoretical-scientific plan, thanks to the topicality of the investigated topic, it arouses the interest of legal theorists, as a scientific source that approaches in an innovative and penetrating way the typology of law and proposes the development of new taxonomies legal; in legal-didactic plan, thanks to the use of a vast bibliographic area, it can be materialized as a didactic source used in the teaching process in the general theory of law course for the study of contemporary legal systems, as well as for the correct mapping of legal realm.

Implementation of scientific results. The intermediate results, the initial ideas, together with the conclusions and recommendations of the study were capitalized and approved within the interventions at national and international scientific conferences, as well as through the publication of scientific articles in specialized, accredited journals, a fact that contributed to the enrichment of the local theoretical framework. The new elements derived from the research are used in the study process for the teaching of the Fundamental Concepts of the Theory of the State and Law within the Faculty of Law, ULIM.

АННОТАЦИЯ

Руснак Вероника. «Типология современных правовых систем».

Докторская работа в области права; Специальность: 551.01 - Общая теория права, Кишинэу, 2023.

Структура диссертации: Введение, три главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 231 наименований, 169 страницы основного текста. Полученные результаты опубликованы в 9 научных работах, общий объем публикаций по теме составляет 5,2 а.л.

Ключевые слова: типология, классификация, правовая система, правовая семья, смешанная правовая система, правовая типология, типология правовых систем.

Область исследования: Общая теория права.

Цель и задачи диссертации. Целью докторской диссертации является комплексное исследование типологии современных правовых систем с позиций общей теории права, для выявления доктринальных недостатков и проблем, связанных с ее теоретическим обоснованием, концептуализацией явления в целом и в частности, путем выяснения современных критериев и направлений классификации.

Задачи исследования: исследование правовой доктрины для выявления существующих мнений, теорий и концепций, связанных с типологией; методологическое обоснование и толкование понятий классификации и типологии с последующим определением типологии правовых систем (как процесса и как результата); раскрытие системного характера права путем определения и выделения понятия «правовая система» с позиций правовой типологии, с четким выделением ее содержания, особенностей и структуры; выявление сущности, значения и критериев используемых в типологии права понятий (правовая семья, правовая традиция, правопорядок) и отграничение их от поля понятия правовой системы; определение места и роли ранних и современных юридических классификаций в рамках общей теории права и сравнительного правоведения; раскрытие нетипичных правовых систем и обоснование понятия «смешанная правовая система» вместе с экзemplификацией некоторыми идеальными видами права, близкими классическому видению правовых семей.

Новизна и научная оригинальность полученных результатов определяется сущностью работы, которое представляет собой исследование, комплексно подходящее к правовой системе и необходимости типологии национальных правовых систем, преодолевающее классическое деление на правовые семьи и подкрепленное формулирование собственных определений, призванных укрепить и дополнить спорные аспекты в области теории права, а также предложение отдельных таксономических единиц, сконфигурированных в смешанных правовых системах.

Полученные результаты, способствующие решению важной научной проблемы, заключаются в обосновании понятийных основ типологии современных правовых систем, имеющих эффект выделения методологических критериев типологии, а также в демонстрации существования нетипичных правовых систем и выявлении некоторых оригинальных определений и видении, чтобы всесторонне подойти к типологии права в условиях правовой глобализации.

Теоретическая значимость состоит в формулировании собственных определений понятий «правовая система», «смешанная правовая система» и «типология правовых систем»; теоретическое выделение компонентов правовой системы для будущей типологии; образцовое предложение идеальных видов права, позволяющих выделить все современные правовые системы, в том числе выявить смешанные системы.

Прикладное значение диссертации можно рассматривать в двух существенных аспектах: в теоретико-научном плане, благодаря актуальности исследуемой темы, она вызывает интерес у теоретиков-правоведов, как научный источник, предлагает разработку новых таксономий права; в дидактическом плане, благодаря использованию обширной библиографической части, может быть материализована как дидактический источник, используемый преподавателями в учебном процессе по курсу общей теории права для изучения современных правовых систем, а также для правильного отображения правовой действительности.

Внедрение научных результатов. Промежуточные результаты, первоначальные идеи вместе с выводами и рекомендациями исследования были обобщены и одобрены в ходе выступлений на национальных и международных научных конференциях, а также путем публикации научных статей в специализированных, аккредитованных журналах. Новые элементы, полученные в результате исследования, используются в учебном процессе для преподавания фундаментальных понятий теории государства и права на юридическом факультете ULIM.

LISTA ABREVIERILOR

Alin.	aliniat
Art.	articol
lit.	litera
p.	pagină
par.	paragraf
pct.	punct
RM	Republica Moldova
vol.	volum

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei abordate. Actualitatea temei investigate este dată de evoluția și modificarea intrinsecă a hărții juridice a lumii, generată de globalizarea juridică galopantă, împreună cu accelerarea tendințelor integraționiste (nu doar pe continentul european) și de convergență juridică implicită.

Realitatea juridică obiectivă presupune înnoirea paradigmelor înrădăcinate într-o stare de fapt metamorfozată. Spre exemplu, disoluția URSS a condus în mod evident la reconsiderarea clasificărilor clasice, iar dispariția coloniilor statelor europene — la nașterea unor sisteme juridice naționale specifice, uneori chiar atipice, ce necesită a fi regândite din perspectiva pluralismului juridic.

Majoritatea taxonomiilor analizate au fost realizate de cercetători ai dreptului comparat, reflectând concepțiile epocii și realitatea social-politică, cu scopul oferirii unui instrument didactic, pentru „macro-comparare”, însă pluralitatea de manifestări ale sistemelor juridice contemporane indică spre mărginirea acestei abordări și importanța regândirii spre o tipologie mai incluzivă, orientată spre factori obiectivi. Astăzi taxonomiile clasice sunt tot mai des contestate, imputându-li-se eurocentrismul și imposibilitatea captării dinamicii dreptului actual, existând o continuă reasezare a conținutului normativ ori a trăsăturilor stilistice ale sistemelor juridice naționale.

Nevoia de ordonare și clasificare este specifică pentru orice domeniu al științei, însă se manifestă într-un mod mai deosebit în cele sociale, unde, tradițional, există o multitudine de opinii neconcordante. Cu atât mai importantă ni se arată tipologia dreptului, care prezintă caracteristici sistemice evidente.

Astăzi există în jur de 200 de formațiuni statale, care, pe lângă specificul politic, cultural sau economic, prezintă și distincții din punct de vedere al reglementărilor juridice, astfel că este oportună fundamentarea metodologică și analiza posibilităților tipologiei în raport cu sistemele juridice naționale, ce ar permite evidențierea sistemelor asemănătoare și construirea unei taxonomii realiste.

Este evident că, dreptul aflându-se în mișcare, nu vom putea construi niciodată o tipologie exhaustivă și permanente în timp, or în cadrul globalizării juridice, schimbările și evoluțiile sistemelor juridice sunt atât de rapide, încât tipologizarea acestora trebuie privită întotdeauna în evoluție, or, caracteristicile ce permit alocarea unui sistem juridic într-o familie juridică sau tip de drept pot întâmpina modificări, iar transplanturile juridice estompează și diluează frontierele dintre sisteme și familii juridice.

Cu regret, fenomenul tipologiei sistemelor juridice nu a constituit obiectul unor studii doctrinare complexe în Republica Moldova, fapt ce constituie un motiv în plus pentru interogările noastre științifice susținute în cadrul prezentei cercetări.

Scopul și obiectivele tezei. Teza de doctorat are ca scop cercetarea complexă a tipologiei sistemelor juridice contemporane din perspectiva teoriei generale a dreptului, pentru identificarea curențelor doctrinare și problemelor ce țin de fundamentarea teoretică a acestora, conceptualizarea fenomenului în general și în particular, prin intermediul elucidării criteriilor și tendințelor actuale de clasificare.

Pentru realizarea scopului, ne-am propus următoarele **obiective**:

1. cercetarea doctrinei juridice pentru identificarea opiniilor, teoriilor și conceptelor existente referitoare la tipologie și a abordărilor anterioare privind clasificarea sistemelor juridice;
2. dezvoltarea sistematicității dreptului, prin definirea și conturarea conceptului de „sistem juridic” din perspectiva tipologiei juridice, cu evidențierea clară a conținutului, trăsăturilor și structurii sale;
3. identificarea esenței, sensului și criteriilor conceptelor utilizate în tipologia dreptului (familie juridică, tradiție juridică, ordine juridică) și delimitarea acestora de câmpul conceptului de sistem juridic;
4. fundamentarea metodologică și exegeza conceptelor de clasificare și tipologie, urmată de definirea tipologiei sistemelor juridice (ca proces și ca rezultat);
5. identificarea locului și rolului clasificărilor juridice incipiente și contemporane în cadrul teoriei generale a dreptului și a dreptului comparat;
6. dezvoltarea sistemelor juridice atipice și fundamentarea conceptului de „sistem juridic mixt”, împreună cu exemplificarea prin unele tipuri ideale de drept, apropiate de viziunea clasică a familiilor juridice.

Ipoteza de cercetare abordată în cadrul prezentului studiu se bazează pe presupunerea că odată cu dezvoltarea sistemelor juridice naționale, afectate de globalizare, urmează a fi demantelate confuziile existente între termenii de sistem juridic și sistem de drept, fiind necesară conturarea unor noi taxonomii juridice, odată cu evidențierea abordărilor distincte în clasificare și tipologie, ce vor permite punerea în lumină a unor sisteme juridice mixte.

Suportul metodologic al cercetării se axează, în mod evident și principal, pe *metoda tipologică*, a cărei esență a fost dezvoltată inclusiv în paginile acestei teze, reliefându-se și diferența acesteia față de *metoda clasificatoare*. Aplicarea acestei metode a permis identificarea

unor tipologii specifice a sistemelor juridice, precum și reliefaarea unor componente noi ale tipologiei juridice. O altă metodă folosită pe larg în discursul nostru epistemic pentru trasarea concluziilor o reprezintă *metoda comparativă*, aplicată pentru studiul diferitor abordări doctrinare adiacente, precum și *metoda istorică*, folosită pentru reliefaarea conceptelor incipiente de clasificare a dreptului. Indubitabil, *metoda logică*, folosită pentru analiza și sinteza diferitor concepte referitoare la sisteme juridice și concepte adiacente, precum și *metoda prospectivă*, utilizată în identificarea multitudinii de sisteme juridice actuale, au contribuit la satisfacerea științifică a rezultatelor cercetării noastre.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute este determinată de esența cercetării, care reprezintă un studiu ce abordează comprehensiv sistemul juridic și necesitatea tipologiei sistemelor juridice naționale, depășind diviziunea clasică în familii juridice și este susținută de formularea unor definiții proprii, menite să fortifice și să completeze aspecte contestabile din domeniul teoriei dreptului, precum și de propunerea unor unități taxonomice distincte, configurate în sisteme juridice mixte.

Rezultatele obținute care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante (problema științifică soluționată) constau în fundamentarea cadrului conceptual al tipologiei sistemelor juridice contemporane, având ca efect evidențierea criteriilor metodologice de tipologizare, împreună cu demonstrarea existenței sistemelor juridice atipice și expunerea unor definiții și viziuni originale, în vederea abordării comprehensive a tipologiei dreptului în contextul globalizării juridice.

Prin urmare, în cadrul cercetării noastre am efectuat o analiză plurivalentă a interdependenței tipologiei de elementele sistemului juridic, ce ne-a permis atingerea unor **rezultate** teoretico-practice relevante.

Din punct de vedere **teoretic**, putem reține:

1. enunțarea definițiilor proprii pentru conceptul de „sistem juridic”, privit mai larg decât sistemul dreptului, conceptul „sistemului juridic mixt”, ce permite alocarea unor sisteme către categorii taxonomice distincte și a conceptului „tipologiei sistemelor juridice”, ce se deosebește de tipologia juridică obișnuită;
2. evidențierea teoretică a elementelor componente a sistemului juridic, pentru o viitoare tipologie;
3. recomandarea exemplificativă a unor tipuri ideale de drept, ce permit alocarea tuturor sistemelor juridice contemporane, inclusiv identificarea unor sisteme mixte;

Valoarea aplicativă a tezei poate fi privită sub două aspecte esențiale:

- în plan teoretico-științific, grație actualității temei investigate, trezește interesul teoreticienilor dreptului, în calitate de sursă științifică ce abordează într-un mod inovativ și pătrunzător tipologia dreptului și propune dezvoltarea în noi taxonomii juridice;
- în plan juridico-didactic, grație utilizării unui vast areal bibliografic, poate fi materializată ca sursă didactică utilizată de cadrele didactice în procesul de predare în cadrul cursului de teorie generală a dreptului pentru studiul sistemelor juridice contemporane, precum și pentru cartografierea corectă a realității juridice.

Aprobarea rezultatelor cercetării. Teza de doctorat a fost elaborată în cadrul Universității Libere Internaționale din Moldova (Facultatea Drept), fiind examinată atât în ședința catedrei, cât și în ședința Seminarului Științific de Profil interuniversitar la specialitatea 551.01- Teoria generală a dreptului.

Rezultatele intermediare, ideile inițiale, împreună cu concluziile și recomandările studiului au fost valorificate și aprobate în cadrul intervențiilor la conferințe științifice naționale și internaționale, precum și prin publicarea articolelor științifice în reviste specializate, acreditate de ANACEC, după cum urmează:

1. **RUSNAC, Veronica.** „Trăsăturile și structura sistemului juridic”. In: *„Știință. Educație. Cultură”*, conferință științifico-practică internațională (2023; Comrat). Conferința științifico-practică internațională "Știință. Educație. Cultură": Сборник статей / главный редактор и составитель: Сулак С. К. Компат, 2023. Том 1. ISBN 978-9975-83-255-7, pp. pp. 617-625 (0.75 c.a.)
2. **RUSNAC, Veronica.** „Abordări pre-contemporane privind clasificarea sistemelor juridice”. In: "Drepturile omului și justiția în Republica Moldova în contextul integrării europene", conferință științifico-practică națională (2022; Chișinău). Materialele Conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională "Drepturile omului și justiția în Republica Moldova în contextul integrării europene", 10 decembrie 2022, Chișinău. Chișinău: USPEE, 2023. ISBN 978-9975-3509-0-7. pp. 253-259 (0.5 c.a.)
3. **RUSNAC, Veronica.** „Tipologia ca formă de ordonare științifică”. In: *Asigurarea expertizei științifice ale politicilor naționale ca unul din obiectivele esențiale ale centrelor de cercetare*. Vol. 1, 16 octombrie 2020 - 16 octombrie 2021, Chișinău. Chișinău: ED-Color, 2022, pp. 123-129. ISBN 978-9975-3471-6-7. (0.4 c.a.)
4. POSTU, Ion; **RUSNAC, Veronica.** „Delimitarea unor concepte utilizate în tipologia dreptului”. In: *„Știință. Educație. Cultură”*, conferință științifico-practică internațională

(2023 ; Comrat). Conferința științifico-practică internațională "Știință. Educație. Cultură": Сборник статей / главный редактор и составитель: Сулак С. К. Комрат, 2023. Том 1. ISBN 978-9975-83-255-7, pp. 575-582 (0.6 c.a.)

5. POSTU, Ion; **RUSNAC, Veronica**. „Criterii moderne de tipologie a sistemelor juridice”. In: *Revista Institutului Național al Justiției*. 2023, nr. 1(64), pp. 25-30. ISSN 1857-2405. (0.6 c.a.)
6. **RUSNAC, Veronica**. „The Civilization Criterion in the Typology of Legal Systems”. In: *Supremația Dreptului*. 2022, nr. 2, pp. 10-18, ISSN 1811-0770. (0.6 c.a.)
7. POSTU, Ion; **RUSNAC, Veronica**. „Sistemele juridice atipice — «mixte» sau «hibride»”. In: *Studii Juridice Universitare*. 2022, nr. 2, pp. 55-75. ISSN 1857-4122. (1.0 c.a.)
8. POSTU, Ion; **RUSNAC, Veronica**. „Hermeneutica noțiunilor «clasificare» și «tipologizare»”. In: *Studii Juridice Universitare*. 2022, nr. 1, pp. 49-61. ISSN 1857-4122. (0.5 c.a.)
9. **RUSNAC, Veronica**. „Considerații generale privind tipologizarea sistemelor juridice”. In: *Studii Juridice Universitare*. 2015, nr. 3-4(31-32), pp. 179-185. ISSN 1857-4122. (0.25 c.a.)

Sumarul compartimentelor tezei. Teza de doctorat „Tipologia sistemelor juridice contemporane” reprezintă un studiu elaborat după o structură impusă de problema științifică și natura fenomenului cercetat. Lucrarea este structurată în trei capitole, divizate în paragrafe și subparagrafe, dedicate cercetării unui obiectiv sau reliefării unor aspecte definitorii pentru cercetarea noastră. Teza debutează cu trei adnotări (în română, rusă și engleză), după care urmează **introducerea**, care conține fundamentarea generală a temei de cercetare aleasă; scopul și obiectivele tezei; metodologia de cercetare aplicată; importanța teoretică și practică; rezultatele atinse și aprobarea rezultatelor cercetării.

Primul capitol, **„Repere doctrinar-metodologice privind tipologizarea ca formă de cercetare științifică și rezultat”** conține nu doar analiza abordărilor doctrinare specifice obiectului de studiu (cu incursiuni în doctrina autohtonă, românească, occidentală și rusă), ci și un paragraf destinat incursiunii în abordările pre-contemporane a conceptelor de clasificare și tipologizare.

În Capitolul 2. **„Sistemul juridic — element esențial al tipologiei dreptului”** ne-am propus studiul polivalenței termenului de „sistem” în drept, cu evidențierea caracterului sistemic al dreptului, analiza trăsăturilor și elementelor sistemului juridic, delimitarea conceptelor adiacente sistem juridic/sistem de drept, precum și prin conturarea obiectului cercetării printre alte concepte folosite în tipologia juridică, cum ar fi familia juridică sau tradiția juridică.

Capitolul 3 „**Abordări actuale privind tipologizarea sistemelor juridice moderne**” este dedicat nemijlocit analizei și evidențierii diverselor tipologii aplicabile sistemelor juridice. Inițial, pentru a fortifica abordarea noastră metodologică, am purces la definirea esenței tipologiei sistemelor juridice și conturarea diferențelor de esență, ulterior am reliefat sistemele actuale de diferențiere și am conturat conceptul de sisteme juridice mixte, oferind definiții și fundamentări necesare. În cadrul acestui capitol am efectuat și o trecere în revistă a sistemelor juridice ce prezintă trăsături mixte, aducând exemple de diverse amalgamuri juridice.

Fiecare capitol se finalizează cu descrierea unor concluzii pertinente pe marginea aspectelor cercetate în compartimentul respectiv, însă cele trei capitole reflectă nu doar cercetările înregistrate până la această dată, ci prezintă interogările doctorandei asupra abordărilor teoretice studiate și propunerea unor soluții proprii.

În final sunt prezentate **concluziile generale** la care am ajuns, precum și unele propuneri și recomandări evidențiate pe parcursul cercetării. Ultimul compartiment esențial este dedicat **bibliografiei**, ce conține sursele utilizate la realizarea cercetării, cu un vast areal geografic și științific.

1. REPERE DOCTRINAR-METODOLOGICE PRIVIND TIPOLOGIZAREA CA FORMĂ DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ ȘI REZULTAT

1.1. Analiza abordărilor doctrinare aferente tipologiei dreptului

Clasificarea, adică ordonarea elementelor primare este specifică pentru orice știință, inclusiv pentru științele juridice, în care există un interes sporit pentru raționalizarea a tot ce este posibil. Ca punct de pornire în cercetarea acestui aspect au servit abordările general-științifice, apelând la lucrări din domeniul logicii¹, sociologiei² sau filosofiei³.

Dreptul, ca fenomen social, este prezent în toate statele (având după unii autori chiar și o dimensiune extra-statală) și reglementează realitățile juridice a întregului glob, fiind astfel un fenomen de ordin planetar. Din perspectivă monist-suveranistă, dreptul influențează în interiorul unor frontiere statale și conturează astfel harta juridică a lumii, care se află în continuă evoluție. Anume dinamicitatea dreptului (sau sistemelor juridice, raportat la obiectul nostru de studiu) face importantă analiza periodică a problematicii clasificării sistemelor juridice.

După cum se poate lesne observa, problematica tipologiei sistemelor juridice a fost abordată cu predilecție în studiile de drept comparat, or compararea diferitor sisteme juridice este una dintre sarcinile directe ale acestei discipline (cu toată reticența doctrinarilor față de existența sau absența acestei ramuri a științei juridice). Inutil de spus, Rene David, Konrad Zweigert, precum și ceilalți autori de taxonomii clasificate deja au fost profesori sau cercetători de drept comparat.

În cadrul prezentei cercetări doctorale ne-am referit la *Tratatul de drept comparat* al celebrului comparativist de origine română Leontin-Jean Constantinesco⁴ pentru abordări istorice, la cursul recent al dr. Andra Iftimiei⁵ pentru o perspectivă actuală, precum și la lucrarea lui Manuel Guțan,⁶ dedicată analizei locului și rolului dreptului comparat în cadrul științelor juridice, fără a

¹ ENESCU, Gh. *Dicționar de logică*. București, 1985; КОНДАКОВ, Н.И. *Логика*. Москва, 1954

² BIRIȘ, I. *Sociologia civilizațiilor. O abordare metodologică*. Cluj-Napoca: Dacia, 2000. 170 p. ISBN 973-35-1007-6; ZAMFIR, C., VLĂSCEANU, L. *Dicționar de sociologie: urmat de indicatori demografici, economici, sociali și sociologici*. București, 1993. 769 p. ISBN 978-973-481-011-6; *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Vol. 13. Elsevier, 2015. ISBN 978-0-08-097087-5; КАРБОНЬЕ, Ж. *Юридическая социология*. Москва: Прогресс, 1986, 352 p.

³ STROE, C. *Compendiu de filosofia dreptului*. București: Lumina-Lex, 1999. 240p. ISBN 973-588-143-8; STROE, C. *Reflecții filosofice asupra dreptului*. București: Lumina Lex, 1998. 336 p. ISBN 973-588-059-8; КЕРИМОВ, Д.А. *Философские проблемы права*. Москва, 1972. 472 с.; WACKS, Raymond. *Philosophy of Law: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2006. ISBN 978-0-19-280691-8

⁴ CONSTANTINESCO, Leontin-Jean. *Tratat de drept comparat*. Vol. 1. București, All, 1997, 275 p. ISBN 973-571-152-4

⁵ IFTIMIEI, Andra. *Drept comparat și sisteme juridice contemporane*. Ed. a 2-a. București, Universul Juridic, 2020. ISBN 978-606-39-0726-5

⁶ GUȚAN, Manuel. *Sisteme de drept comparate. Introducere în teoria generală a dreptului comparat*. București: Hamangiu, 2014. 392 p. ISBN 978-606-27-0078-2

efectua vreo cartografiere a sistemelor juridice sau a efectua vreun exercițiu de taxonomie, ci mai degrabă o inițiere în dreptul comparat. Pentru o perspectivă completă am folosit și studiul „Sisteme judiciare contemporane”⁷ al autorului Ioan Leș, care însă prezintă unele sisteme judiciare europene și mondiale sub aspectul organizării instituționale.

În această listă, a comparatiștilor români, trebuie inclusă, fără îndoială, și lucrarea „*Panorama marilor sisteme contemporane de drept*” a lui Victor Dan Zlătescu,⁸ ce reprezintă ultima ediție publicată. Această lucrare, care reia într-o mare măsură conținutul altor lucrări similare mai vechi ale aceluiași autor, a fost multă vreme unica lucrare considerabilă de o asemenea tematică în doctrina românească. Unele opinii ale autorului sunt impregnate de spiritul ideologic în care acesta s-a format și au fost ulterior combătute (nu ne referim aici doar la evidenta considerație a sistemului socialist, ci și la opinia privind anacronismul unor sisteme religioase sau tradiționale, care au resuscitat odată cu abordarea pluralismului juridic).

Cu regret, nu am identificat surse autohtone dedicate exclusiv dreptului comparat, existând doar anumite lucrări din domeniul dreptului constituțional comparat și dreptului penal comparat, precum și tratări comparativiste a unor instituții juridice.

Din literatura occidentală am folosit manuale,⁹ cursuri¹⁰, precum și o mulțime de articole relevante.

Vorbind despre dreptul comparat în doctrina rusă, trebuie să menționăm cartea savantului Yu. Tihomirov,¹¹ membru corespondent al Academiei internaționale de drept comparat. Deși această lucrare se vrea a fi una dintre primele încercări de sistematizare a cunoștințelor în domeniul teoriei dreptului comparat și al dezvoltării sale ulterioare, utile pentru cercetarea noastră s-au dovedit a fi definițiile sistemului juridic și, în mod particular, opiniile autorului referitoare la elementele sistemului juridic. Din aceeași pleiadă de cercetători ruși consacrați face parte și A. Saidov,¹² care a dedicat câteva lucrări dreptului comparat, folosind în denumire expresia „*Сравнительное правоведение*”. Aceste lucrări abordează dreptul comparat ca metodă, știință și disciplină academică, examinează istoria dezvoltării și subiectul dreptului comparat, descrie geografia juridică modernă a lumii, oferă o descriere a principalelor familii juridice. Un alt

⁷ LEȘ, I. *Sisteme judiciare comparate*. București: All Beck, 2002. ISBN 973-655-164-4

⁸ ZLĂTESCU, V. D. *Panorama marilor sisteme contemporane de drept*. București: Continent XXI, 1994. 247 p. ISBN 973-95459-6-3

⁹ *The Oxford Handbook of Comparative Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2019. 1424 p. ISBN 9780198810230

¹⁰ TREVISANELLO, L. *Comparative Law and Legal Taxonomies in the 21st Century*. 2018

¹¹ ТИХОМИРОВ, Ю. А. *Курс сравнительного правоведения*. Москва, 1996. 427 с. ISBN 5-89123-042-9

¹² САИДОВ, А. Х. *Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности)*. Москва: Юристъ, 2003. 448 с. ISBN 5-7975-0334-4; САИДОВ, А.Х. *Сравнительное правоведение и юридическая география мира*. Москва, 1993. 148 с. ISBN 5-201-01271-X

teoretician rus renumit, care s-a aplecat și asupra problematicei comparativiste a sistemelor juridice comparate este prof. Mihail Marcenko,¹³ care abordează atât chestiuni strict teoretice referitoare la clasificare, cât și practice, privind rezultatul clasificării, afirmând că o tipologie corectă scutește legiuitorii și cercetătorii implicați în problemele unificării de necesitatea analizei și identificării preliminare a sistemelor de drept care sunt mai mult sau mai puțin „predispuse” la convergența reciprocă între ele, spre unificarea profundă sau numai către armonizarea externă a laturilor sau aspectelor lor individuale.

Sistemul juridic, sistemul dreptului, sistemul legislației, pe care le-am tratat separat pentru a evidenția punctele de congruență și divergență, precum și pentru a reliefa esența conceptului de sistem juridic, beneficiază de o largă tratare în literatura juridică aferentă teoriei generale a dreptului.

În afară de lucrările fundamentale teoretice, care tratează în mod obișnuit acest subiect, merită a fi menționate următoarele contribuții ale unor autori consacrați ce invită la reflecții și reconsiderări: „*Evoluții și tendințe privind sistemul, sistematizarea și izvoarele dreptului român contemporan*” de prof. Ioan-Iosif Santai,¹⁴ „*«Sistemul dreptului», un concept perimat?*” de prof. Nicolae Popa¹⁵, „*Funcționalitatea sistemului juridic și încercări de valorificare ale comunicării*” de Elena Aramă și Valentina Coptileț,¹⁶ dar și câteva intervenții ale tinerilor cercetători: „*Componentele sistemului de drept*” de Corina-Cristina Buzdugan¹⁷ și „*Aspecte teoretice privind trăsăturile definitorii ale sistemului dreptului*” de Parascovia Poalelungi¹⁸.

În doctrina rusă, deși există o diferență mult mai clară între sistemul juridic, sistemul dreptului și alte concepte adiacente, persistă încercări de reliefare a diferențelor terminologice¹⁹.

¹³ МАРЧЕНКО, М. Н. *Сравнительное правоведение*. Москва, 2015, 784 с. ISBN 978-5-392-16442-4; МАРЧЕНКО, М. Н. *Правовые системы современного мира. Учебное пособие*. Москва: Зерцало-М, 2001. 400 с. ISBN 5-97373-007-9

¹⁴ SANTAI, Ioan-Iosif. „Evoluții și tendințe privind sistemul, sistematizarea și izvoarele dreptului român contemporan”. In: *Universul Juridic Premium*. 2017, nr. 10 [citat 01.10.2022]. Disponibil on-line: <https://lege5.ro/gratuit/ge3tonrvhezq/>.

¹⁵ POPA, N. „«Sistemul dreptului», un concept perimat?”. In: *Revista de Drept Public*. 2015, nr. 1, pp. 17-21. ISSN 1224-4872

¹⁶ ARAMĂ, E.; COPTILEȚ, V. „Funcționalitatea sistemului juridic și încercări de valorificare ale comunicării”. In: *The 37 Annual Congress of the American Romanian Academy of Arts and Sciences*. 2013, 9. 62-65

¹⁷ BUZDUGAN, C.-C. „Componentele sistemului de drept”. In: *Fiat Iustitia*. 2008, nr. 2, pp. 98-106. ISSN: 1224-4015

¹⁸ POALELUNGI, P. „Aspecte teoretice privind trăsăturile definitorii ale sistemului dreptului”. In: *Integrare prin cercetare și inovare. Științe juridice. Științe economice*. Chișinău, 2013, pp. 195-197

¹⁹ КОЖЕВНИКОВ, В. В. „Право и правовая система: к проблеме терминологической точности (общетеоретический и историко-правовые аспекты)”. In: *Государство и право*. 2020, nr. 2, pp. 37-43, ISSN 0132-0769; БОЧКОВ, А. А.; ИВАШКЕВИЧ, Е. Ф. „Терминологическая и функциональная характеристика правовой системы”. In: *National Association of Scientists*. 2020, Vol. 2, nr. 26(53), pp. 51-54, ISSN 2413-5291; ЛЕОНОВ, А. Н. „Система права и система законодательства: проблемы соотношения”. In: *Право и государство: теория и практика*. 2022, nr. 8, pp. 89-92, ISSN 1815-1337; МАЛЬКО, А. В. „Правовая система и правовая жизнь: проблемы соотношения конкурирующих понятий”. In: *Правовая политика и правовая жизнь*. 2014, nr. 2, pp. 8-16, ISSN 1608-8794; ПАВЛОВА, Н. Г. „К вопросу о соотношении понятий «Правовая система» и «Правовая культура» в сравнительном правоведении”. In: *Вестник Российского*

Având în vedere predispoziția doctrinarilor ruși pentru tratarea subiectelor teoretice, nu vom enumera aici o listă lungă de creații dedicate sistemului juridic sau de drept, mai ales că majoritatea acestora au fost analizate în cadrul paragrafelor respective.

Pentru o mai bună înțelegere a contextului sistemului juridic în cadrul clasificărilor juridice, am considerat oportună conturarea acestui concept printre altele conexe, folosite și ele în cadrul tipologiei dreptului.

Astfel, având în vedere că mai mulți autori contemporani occidentali tind să folosească în procesul tipologiei dreptului concepte precum „tradiție juridică” sau „cultură juridică”, am abordat în cadrul prezentei cercetări aceste concepte prin prisma autorilor străini, având în vedere că nu am putut identifica în doctrina autohtonă surse relevante, or conceptul de „tradiție juridică”, folosit în doctrina juridică occidentală, este practic absent din doctrina noastră. Astfel, în mod implicit am apelat John Henry Merryman²⁰, care identifică trei mari tradiții juridice — civilistă, de drept comun și socialistă. Motivul pentru care autorul a ales să folosească acest termen, în detrimentul celor de sistem juridic sau familie juridică, este că acesta considera că există o diversitate foarte mare între sistemele juridice grupate în familii juridice, menționând că există discrepanțe majore între reglementările, procedurile și instituțiile juridice ale statelor atribuite unei sau altei familii.

Un alt doctrinar occidental, creditat cu meritul de a fi pus în discuție folosirea tradițiilor juridice la clasificarea dreptului, Patrick H. Glenn²¹ a subliniat o înțelegere mai complexă și incluzivă a „tradiției juridice”, Subliniind legătura cu trecutul prezent în toate ordinele juridice, el identifică o astfel de tradiție cu conținutul și fluxul unor corpuri mari de informații normative în timp și în spațiu, enumerând 7 tradiții juridice cele mai importante și complexe: dreptul cutumiar, talmudic, dreptul civil, islamic, dreptul comun, hindus și asiatic. Fiecare tradiție a fost studiată de savant în ceea ce privește instituțiile sale juridice și dreptul formal, conceptele, fundamentele și metodele, atitudinile față de conceptul de schimbare și de învățare, ținând cont de relațiile cu alte tradiții și popoare. P. Glenn a luat în considerare atât influențele comune care au modelat aceste tradiții, cât și principalele diferențe dintre ele. Drept urmare, el a ajuns la concluzia că, în ciuda diferențelor lor, tradițiile diverse sunt în esență comensurabile și sunt cele mai bune mijloace de înțelegere și coexistență a diversității umane într-o lume din ce în ce mai interdependentă.

университета дружбы народов. Серия: Юридические науки. 2014, Vol. 4, pp. 17-24 ISSN 2313-2337, ЦАГОВА, И. А. „Проблемы соотношения и взаимосвязи понятий «Система права», «Правовая система», «Правовая семья»”. In: *Правоведъ*. 2012, nr. 4, pp. 125-128, ISSN 1817-7093

²⁰ MERRYMAN, J. H. *The Civil Law Tradition: An Introduction to the Legal Systems of Western Europe and Latin America*. Stanford: Stanford University Press; 1969. 172 p. ISBN 9780804706940

²¹ GLENN, P. H. „A Concept of Legal Tradition”. In: *Queen's Law Journal*. 2008, nr. 34, pp. 427-445. ISSN 0316-778X

Cercetătorul ungar prof. Csaba Varga, care a compilat într-o lucrare²² mai multe articole anterioare dedicate comparării tradițiilor și culturilor juridice, consideră că „tradiția juridică” în sine este un concept relațional, o chestiune de relație specifică, fiind doar selecția unui segment din trecut sau calificarea unei trăsături atribuite acestuia, pentru ca prezentul, privit din perspectiva unui viitor, să poată fi legat de trecut prin valorile inerente ale acestuia din urmă.

O altă lucrare fundamentală, folosită pe larg în cadrul prezentei teze este „*Comparative Law and Legal Traditions*” de George Mousourakis,²³ care tratează concepte cheie din epistemologia dreptului comporat prin prisma tradițiilor juridice, concentrându-se astfel pe perspectiva istorică.

Conceptul tradiției juridice a fost abordat și în literatura juridică post-sovietică, însă într-un mod foarte eterogen, printre autori numărându-se V. P. Salnikov²⁴, care a dedicat o cercetare doctorală tradiției politco-juridice ruse, dar și cercetătorul ucrainean Iu. Oborotov²⁵, autorul unei cercetări în care corelează, prin prisma evoluției istorice, tradițiile și inovațiile juridice, precum și Vadim Sonin²⁶, care analizează raportul dintre tradiția și cultura juridică.

Cultura juridică este abordată tangențial și în publicațiilor unor autori români, precum prof. Mircea Duțu²⁷ sau prof. Sofia Popescu²⁸, ale căror opinii, împreună cu cele din literatura autohtonă²⁹ dedicată teoriei generale a dreptului, ne-au permis să conturăm mai bine acest concept.

Un alt concept adiacent și deseori privit similar sistemului juridic este cel de „ordine juridică”, numit de unii autori și ordine legală (de ex., prof. Boris Negru³⁰), o varietate a ordinii sociale, introdus în circuit de Hans Kelsen³¹.

²² VARGA, C. *Comparative legal cultures?* Budapest, 2012. ISBN 978-963-277-337-7

²³ MOUSOURAKIS, G. *Comparative Law and Legal Traditions*. Springer International Publishing, 2019, 318 p. ISBN 978-3-030-28280-6

²⁴ САЛЬНИКОВ, В. П. *Генезис и эволюция российской политико-правовой традиции: историко-теоретический и сравнительно-правовой анализ*. Автореф. дис. ... д. ю. н. СПб., 2005. 53 с.

²⁵ ОБОРOTOB, Ю.М. *Традиції і новації у правовому розвитку*: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Одеса, 2003. 40 с.

²⁶ СОНИН, В. В. „Правовая культура и правовая традиция в их соотношении”. In: *Правоведение*. 2014, Vol. 2, nr. 313, pp. 71-83, ISSN 2658-6037.

²⁷ DUȚU, M. „Direcții și perspective noi în cultura juridică română”. In: *Dreptul*. 2016, nr. 1, pp. 146-165. ISSN: 1018-0435

²⁸ POPESCU, S. „Cultura juridică”. In: *Revista de drept public*. 2017, nr. 3, p. 16-19, ISSN 1224-4872; POPESCU, S. „Cultura juridică, concept-cheie în cercetarea căilor integrării europene în domeniul dreptului”. In: *Studii de Drept Românesc*, an. 14 (47), nr. 3-4/2002, p. 251-267. ISSN 1220-5427

²⁹ De exemplu, AVORNIC, Gh. „Conștiința juridică și cultura juridică, coraportul lor. Nihilismul juridic — categorii juridică”. In: *Cultura juridică și prevenirea corupției*, Materiale ale conferinței internaționale (1 noiembrie 2007, Chișinău). Chișinău, 2007, p. 25-41. ISBN 978-9975-80-093-8

³⁰ NEGRU, B. „Legalitatea, ordinea legală, disciplina, democrația”. In: *Administrarea Publică*. 2021, nr. 1(109), pp. 60-67, ISSN 1813-8489

³¹ KELSEN, H. „The Concept of the Legal Order”. In: *The American Journal of Jurisprudence*. 1982, Vol. 27, nr. 1, pp. 64-84, ISSN 0065-8995.

O serie de articole dedicate cercetării esenței sociale a ordinii juridice, elaborate de doctoranda Mariana Robea³², sub conducerea prof. D. Baltag, ne-au ajutat să identificăm diferența dintre aceasta și sistemul juridic. Autoarea menționează două trăsături fundamentale pe care le implică în sine conceptul de ordine juridică: sistematicitatea și normativitatea, afirmând că fără ele nu există ordine juridică, dar și invers este dificil de a vorbi despre sistematicitatea unor reguli cu caracter normativ excluzând ideea de ordine juridică. În opinia autorilor D. Baltag și M. Robea ordinea juridică apare să fie un concept mai îngust ca cel de sistem juridic, care o integrează de fapt pe prima, astfel că sistemul juridic include pe lângă ordinea juridică propriu-zisă, și totalitatea activităților juridice menite să asigure coerență și funcționalitate ordinii juridice.

În acest context merită menționat și articolul „*Reflecții privind sistemul și ordinea juridică*”³³ a prof. Elena Aramă, care ne-a indicat direcția de cercetare, precum și contribuția dr. Arina Antoci „*Ordinea juridică în raport cu normele juridice*”³⁴, care analizează diferențele și similitudinile dintre ordinea juridică, de drept și cea normativă.

O altă lucrare de referință din spațiul românesc este articolul „Conceptul de ordine juridică”, de Emil Gheorghe Moroianu,³⁵ care a devenit deja un element comun în majoritatea cercetărilor ce au tangență cu acest domeniu, mai ales expresia sa că „raportul dintre ordinea de drept și ordinea juridică nu este de o biunivocitate perfectă, ci presupune o anume poziție de determinare din partea ordinii juridice”.

Conceptul de „familie juridică”, folosit doar pentru a identifica asemănările și diferențele dintre sistemele juridice contemporane este unul arhi-răspândit în literatura juridică comparată sau cea dedicată tipologiei juridice.

Contrar percepției generale, acest termen a existat cu mult înainte de celebra lucrare a lui Rene David³⁶, fiind folosit încă de la începutul sec. XX. De fapt, nici celebrul Rene David, care a popularizat acest termen, nu a dat definiții ale sistemului juridic și familiei juridice, dar de fapt a

³² ROBEA, M. „Unele referințe teoretice și normative privind ordinea juridică”. In: *Studii Juridice Universitare*. 2016, nr. 3-4, pp. 154-161. ISSN 1857-4122; BALTAG, D și ROBEA, M. „Relevanța teoretică și socială a fenomenului de ordine juridică”. In: *Legea și Viața*. 2018, nr. 2. ISSN 2587-4365, p. 17; ROBEA, M. *Ordinea juridică — dimensiune socială a dreptului*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2018, 188 p.

³³ ARAMĂ, E. „Reflecții privind sistemul și ordinea juridică”. In: *Revista Națională de Drept*. 2009, nr. 10-12, pp. 3-4. ISSN 1811-0770

³⁴ ANTOCI, A. „Ordinea juridică în raport cu normele juridice”. In: *Statul, securitatea și drepturile omului: în condițiile societății informaționale*, 13-14 decembrie 2018, Chișinău. Chișinău: Tipografia "Artpoligraf", 2019, pp. 94-104. ISBN 978-9975-108-88-1.

³⁵ MOROIANU, E. Gh. „Conceptul de ordine juridică”. In: *Studii de Drept Românesc*. 2008, Vol. 20, nr. 1-2, pp. 33-42. ISSN 1220-5427

³⁶ În cadrul prezentei cercetări, din raționamente de accesibilitate, am folosit ediția tradusă în limba engleză: DAVID, Rene. *Major legal systems in the world today: introduction to the comparative study of law*. 3rd ed. London: Stevens & Sons, 1985, 624 p. ISBN 0420473408

identificat familiile juridice romano-germanică (continentală), anglo-americană (el a numit-o sistem de drept comun) și familia juridică socialistă.

Trebuie să spunem că în această lucrare nu am alocat spațiu pentru descrierea în detaliu a trăsăturilor familiilor indicate de Rene David, nici nu am indicat statele atribuite unor mari sisteme, axându-ne mai mult pe aspecte metodologice, or am considerat că aceste caracteristici și enumerări reprezintă un truism, fiecare jurist cunoscându-le esența. Mult mai important am considerat să evidențiem atitudinea sa generală în care afirmă că se poate detecta existența unui număr limitat de tipuri sau categorii în cadrul cărora se poate organiza diversitatea dreptului, precum și punctul de plecare pentru reliefarea sistemelor mixte.

O altă situație neevidentă o reprezintă aplecarea pentru cercetarea familiilor juridice în doctrina sovietică și rusă, or în cadrul studiilor occidentale atestăm o îndepărtare de la acest concept. De exemplu, doctrinarul finlandez, Jaakko Husa, membru al Academiei Internaționale de Drept Comparat este autorul unui articol popular, intitulat mai mult decât sugestiv — „*Clasificarea familiilor juridice de astăzi. Este timpul pentru un imn comemorativ?*”.³⁷ Acesta critică natura statică a clasificărilor în familii juridice, caracterul lor exclusiv pedagogic și promovează ideea că bazele metodologice actuale sunt insuficiente pentru o lume globalizată și că este necesară regândirea fundamentelor epistemologice ale grupării sistemelor juridice în grupuri de familii juridice.

În același stil se exprimă și cercetătoarea de la Harvard Mariana Pargendler, al cărui articol se intitulează la fel de sugestiv — „*Ascensiunea și declinul familiilor juridice*”.³⁸ Autoarea sud-americană concluzionează că categoria familie juridică a urmat o cale mai degrabă parabolică decât liniară, iar dezvoltarea acestora nu poate fi explicată, așa cum se presupune de obicei, numai prin tradiții istorice de lungă durată ci a fost, de asemenea, profund modelată de tendințele din politică și economie.

După cum spuneam, familiile juridice au beneficiat de o atenție sporită în cadrul literaturii sovietice, grație traducerii rapide și diseminării pe larg a lucrării lui Rene David, linia sa de gândire cu privire la existența unui mare sistem de drept socialist fiind în consonanță ideologică cu așteptările regimului sovietic. (Merită a fi menționat că David a cercetat îndeaproape sistemul socialist încă anterior lucrării sale dedicată marilor sisteme, această direcție de cercetare fiind una apropiată pentru reputatul comparativist.)

³⁷ HUSA, J. „Classification of Legal Families Today. Is it time for a memorial hymn?”. In: *Revue internationale de droit comparé*. 2004, Vol. 56, nr. 1, pp. 11-38, ISSN 0035-3337.

³⁸ PARGENDLER, M. „The Rise and Decline of Legal Families”. In: *American Journal of Comparative Law*. 2012, Vol. 60, nr. 4, pp. 1043-1074, ISSN 0002-919X

Astfel, printre lucrările de dată recentă în doctrina rusă, dedicate familiilor juridice și importanța acestora în dreptul comparat, utilizate în lucrare, putem evidenția publicațiile autorului A. Egorov.³⁹ Autorul afirmă că sistemul juridic, ca să spunem așa, este mai „mobil” decât familia juridică și dezbate în detaliu caracteristica „națională” a sistemelor juridice și importanța acestora în cadrul familiilor juridice.

Sistemicitatea, ca atribut necesar, o proprietate a materiei juridice, constând în unitatea și organizarea sa internă, care face posibilă rezistența la eventualele schimbări haotice ale acestora a fost analizată în cercetarea doctorală a Tatianei Kuharuk⁴⁰. Această lucrare, profund teoretică, care abordează inclusiv relația dintre sistematicitate și sistemul legislației, a servit pentru identificarea unității interne și sistemice a dreptului, precum și pentru stabilirea factorilor care o determină.

Pentru înțelegerea dreptului ca sistem este relevantă lucrarea unică a dr. hab. în filosofie Efim Mohorea⁴¹ și coautorii, intitulată „*Dreptul ca sistem și sistemul Dreptului: Studiu teoretic*” apărută la Bălți în 2009, precum și un articol complementar⁴². Această operă, sub patronajul prof. Mohorea, cunoscut pentru lucrări din domeniul logicii și filosofiei, abordează dreptul din punct de vedere al teoriei generale a sistemelor și încearcă să descopere ce reprezintă din perspectivă filosofico-juridică, dreptul, apelând la o metodologie sistemică. Autorii concluzionează că sistemul dreptului reprezintă acea compoziție sau unitate, constituită (alcătuită, organizată) în baza relațiilor (de coordonare, autonomie relativă, interdependență, supraordonare, subordonare, ierarhie etc.) dintre mulțimea ramurilor, instituțiilor, normelor dreptului — elemente prime ale sistemului dreptului — și legilor compoziției (axiome, principii, reguli logice etc.) ce limitează, organizează, integrează aceste relații.

O lucrare similară cu un titlu similar, însă conținut complet diferit este „*Dreptul — ca sistem*”⁴³, de Alexandrina Șerban, apărută la editura Hamangiu în 2012. Această monografie se

³⁹ ЕГОРОВ, А. В. „Категория «правовая семья» в структуре теоретико-методологических оснований сравнительного правоведения”. In: *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки*. 2012, nr. 13, ISSN 2070-1632, pp. 99-101; ЕГОРОВ, А. В. „Правовая семья как объект сравнительного правоведения”. In: *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. 2005, nr. 2, pp. 155-161. ISSN 0131-8039; ЕГОРОВ, А. В. „Компаративные свойства национальной правовой системы”. In: *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки*. 2014, nr. 14, ISSN 2070-1632, pp. 18-27. ISSN 2070-1632; ЕГОРОВ, А. В. „Правовая система как объект сравнительно-правовых исследований”. In: *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки*. 2006, nr. 8, ISSN 2070-1632, pp. 246-250.

⁴⁰ КУХАРУК, Т. В. *Правовая система и систематика законодательства*: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01: СПб., 1998. 233 с.

⁴¹ MOHOREA, E.; BOTNARI, E.; EȘANU, R. *Dreptul ca sistem și sistemul Dreptului: Studiu teoretic*. Bălți: Presa Universitară Bălțeană, 2009, 106 p. ISBN 978-9975-931-55-7

⁴² MOHOREA, E. „Esența dreptului în contextul teoriei generale a sistemelor”. In: *Știința în nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective*, Conferința națională cu participare internațională. 2015, pp. 329-334. ISBN 9781119130536

⁴³ ȘERBAN, A. *Dreptul — ca sistem*. București: Hamangiu, 2012. 128 p. ISBN: 978-606-522-855-9

axează pe teoria conceptului de sistem, analizează completitudinea dreptului, descrie convergențele sistemelor juridice, internormativitatea și pluralismul juridic, însă de un real folos ne-au fost conceptele dezbătute de „sistem juridic normativ”, „sistematică” și „cibernetică”.

O contribuție consonantă în doctrina rusă este articolul *„Право как система и его закономерности”* de S. Drobeazko⁴⁴, în care acesta tratează sistemul juridic din punct de vedere social, considerându-l un supersistem social, un sistem al tuturor celorlalte sisteme reglementate de acesta, dar și privind sistemul de drept și sistemul juridic ca categorii de același ordin, ce cuprind dreptul în sensul larg și restrâns al termenului, la nivel macro și micro, evidențiind forma externă și organizarea sa internă, opinie cu care nu am fost de acord în lucrare.

Având în vedere că orice tipologizare sau clasificare poartă un caracter metodologic, fiind îndreptate spre sporirea eficienței cercetărilor științifice, am abordat inițial aspectul metodologic.

Pentru a dezvălui esența conceptelor de clasificare și coraportul cu alte noțiuni adiacente, am apelat la autori consacrați din domeniu — M. Kagan⁴⁵, A. Subotin⁴⁶, S. Markova-Murașova⁴⁷, iar pentru aspecte teoretico-metodologice — la A. Moskvitin⁴⁸ și A. Nesterov⁴⁹, care ne-au ajutat să identificăm esența și conținutul conceptului de „clasă”, stabilind că o clasă este un set de elemente discrete (finite) neidentice selectate în funcție de o anumită proprietate esențială și plasate într-o anumită zonă delimitată de limitele clasei, astfel încât un singur element poate fi plasat într-un singur loc în această zonă.

În contextul general al tipologiei am folosit și cercetarea doctorală a autorului Nikolai Silcenko⁵⁰, care, deși s-a axat pe tipologia actelor normative, a făcut câteva aserțiuni importante legate de esența cognitivă a clasificărilor și de raportul dintre clasificare și tipologie, pe care le-am

⁴⁴ ДРОБЯЗКО, С. Г. „Право как система и его закономерности”. In: *Право и демократия: сб. науч. тр.* 1999, pp. 3-16

⁴⁵ КАГАН, М.С. „Классификация и систематизация”. In: *Типы в культуре.* Ленинград, 1979. 183 с., pp. 6-11.

⁴⁶ СУББОТИН, А. Л. *Классификация.* Москва, 2001. 94 с. ISBN 5-201-02046-1

⁴⁷ МАРКОВА-МУРАШОВА, С. А. „Классификация, типология, систематизация правовых понятий как методологические предпосылки конкретизации законодательства”. In: *Юридическая техника.* 2007, № 1, pp. 164-171. ISSN 2712-8520; МАРКОВА-МУРАШОВА, С. А. „Унификация правовых терминов как необходимая предпосылка конкретизации законодательства”. In: *Конкретизация законодательства как технико-юридический прием нормотворческой, интерпретационной, правоприменительной практики: Материалы Международного симпозиума.* Нижний Новгород, 2008. ISBN 978-5-902933-56-4; КОНОВАЛОВ, С.И., МАРКОВА-МУРАШОВА, С. А. „Систематизация и типологизация как методологические процедуры правовых исследований”. In: *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки.* 2012, Vol. 1. ISSN 2071-6184

⁴⁸ МОСКВИТИН, А. Ю. *Основные принципы общей теории типологии и их применение к анализу типологических проблем в социальном познании,* Дис. ... канд. философских наук: 09.00.01. Владивосток, 1999. 181 с.; МОСКВИТИН, А. Ю. *Типология в социальном познании: философско-методологический анализ.* Санкт-Петербург, 2013. 131 с. ISBN 978-5-228-00661-4

⁴⁹ НЕСТЕРОВ, А.В. „Философия классификации”. In: *Научно-техническая информация.* сер. 2. Информационные процессы и системы. 2003, Vol. 9, pp. 8-15. ISSN 0548-0027

⁵⁰ СИЛЬЧЕНКО, Н. В. *Научные основы типологии нормативно-правовых актов.* Дис. ... канд. юрид. наук : Москва, 1981. 170 с.

descriș în paragraful respectiv. În aceeași ordine de idei, am folosit și cercetarea doctorală din domeniul științelor filosofice a autoarei M. Stepkina⁵¹, care ne-a reliefat experiență de clasificare, folosită de știința emergentă, precum și tipurile dihotomice ale clasificării: artificială-naturală, formală-conținut, descriptivă-esențială.

De asemenea, am folosit și contribuția Irinei Demidova⁵², care se referă la multiplele înțelesuri ale termenului de tipologie, precum și distinge tipologia empirică și teoretică; a Oligăi Rogaceova,⁵³ care tratează tipologia statelor, începând din cele mai vechi timpuri; a Stalei Rozova,⁵⁴ care vede clasificarea într-o formă trihotomică (ca proces, ca rezultat și ca procedură); precum și monografia veche, dar populară a autoarei Liubovi Rojkova⁵⁵, intitulată „*Принципы и методы типологии государства и права*”. Această monografie, bazată pe teza doctorală a autoarei, a fost (și a rămas) multă vreme un punct de referință puternic în domeniul tipologiei juridice. Deși conține o importantă componentă ideologică marxist-leninistă și este dedicată mai mult tipologiei statului decât dreptului, această lucrare are drept scop să formuleze, pe baza rezultatelor studiilor de clasificare în alte științe, câteva principii și metode generale care, după cum pare autorului, ar trebui să ghideze clasificarea fenomenelor juridice.

Tipologiile juridice își găsesc reflectarea în mod prioritar în doctrina străină. Astfel, pe lângă operele menționate anterior, o atenție sporită merită taxonomia lui Ugo Mattei⁵⁶, căreia i-am dedicat un paragraf în capitolul 3, fiind una dintre cele mai recente teorii în privința tipologiei dreptului, pe care îl abordează în calitate de criteriu de organizare socială, propunând trei „tipare” („șabloane”), care sunt decisive pentru o nouă tipologie a sistemelor juridice: (1) dreptul în sens occidental, (2) politica și (3) tradiția filozofică și religioasă. Pe această bază, el propune o taxonomie tripartită a familiilor juridice.

Printre lucrările din spațiul românesc, putem menționa contribuțiile prof. Nicolae Popa⁵⁷, care descrie tipologiile ca instrumente de cunoaștere; dr. Monica-Florentina Popa,⁵⁸ care reflectă

⁵¹ СТЕПКИНА, М. В. *Гносеологический статус классификации как формы познания*. Диссертация кандидата философских наук. Самара, 2006; СТЕПКИНА, М. В. „Специфика применения метода классификации в гуманитарном знании”. In: *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. 2015, Vol. 17, pp. 222-224. ISSN 1990-5378

⁵² ДЕМИДОВА, И. А. „Теоретическая типология в стратегии научного поиска”. In: *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017, Vol. 1, pp. 87-101. ISSN 2519-4666

⁵³ РОГАЧЕВА, О. А. „Основные подходы к типологии государства”. In: *Концепт*. 2014, Vol. S24, p. 26-30, ISSN 2304-120X

⁵⁴ РОЗОВА, С. С. *Классификационная проблема в современной науке*. Новосибирск, 1986, 223 с., p. 95

⁵⁵ РОЖКОВА, Л.П. *Принципы и методы типологии государства и права*. Саратов, 1984. 116 с.

⁵⁶ MATTEI, U. „Three Patterns of Law: Taxonomy and Change in the World’s Legal Systems”. In: *The American Journal of Comparative Law*. 1997, nr. 45, pp. 5-44. ISSN: 0002-919X, p. 14

⁵⁷ POPA, N. „Întruște dreptul Uniunii Europene criteriile unei noi tipologiei juridice?”. In: *Revista de Drept Public*. 2016, nr. 3, pp. 24-36. ISSN 1224-4872

⁵⁸ POPA, M.-F. „Tipologiile juridice între pragmatism și ciocnirea civilizațiilor”. In: *Revista de Drept Public*. 2016, nr. 1, pp. 58-67. ISSN 1224-4872

asupra locului acestora într-o lume globalizată; dr. Laura-Cristiana Spătaru-Negură,⁵⁹ care în monografia intitulată „*Dreptul Uniunii Europene — o nouă tipologie juridică*” oferă circa o treime de volum cercetării conceptului de tipologie în științele sociale și, implicit, drept. Această ultimă lucrare, care reprezintă de fapt o variantă îmbunătățită a tezei de doctorat susținută de autoare sub conducerea prof. Nicolae Popa, reprezintă un studiu inter-disciplinar, cu elemente de teoria generală a dreptului, drept comunitar și drept comparat, ce readuce în prim-plan tipologia sistemelor juridice.

Din aceleași motive invocate în privința familiilor juridice, doctrina rusă este la fel de bogată și în privința clasificării sistemelor juridice, ca elemente ale familiilor juridice. Astfel, cercetătoarea Guzeli Aznagulova a dedicat o serie de lucrări⁶⁰ identificării criteriilor tipologice ale sistemelor juridice naționale. Pe lângă descrierile generale ale diverselor criterii utilizate în literatură juridică, aceasta ne arată că conceptul „sistem juridic” a fost folosit în trei accepțiuni: în sens socio-economic, în sens legislativ, în sens de „comunitate juridică” a dreptului diferitelor țări.

Printre lucrările esențiale dedicate sistemului juridic sunt cele ce aparțin savantului V. Kartașov,⁶¹ care ne-au folosit pentru definirea sistemului juridic, precum și pentru identificarea componentelor sale. Un alt reputat doctrinar rus citat în teza noastră este și Ghenadii Nebratenko,⁶² îndeosebi în privința aspectelor sociale și antropologice ale dreptului și sistemelor juridice.

La fel și Veniamin Cirkin⁶³, a dedicat câteva studii interacțiunii sistemelor juridice contemporane, promovând conceptul unor sisteme globale și supranaționale. A fost interesantă

⁵⁹ SPĂTARU-NEGURĂ, Laura-Cristiana. *Dreptul Uniunii Europene — o nouă tipologie juridică*. Hamangiu, 2016. 304 p. ISBN 978-606-27-0693-7

⁶⁰ АЗНАГУЛОВА, Г. М. „О проблемах выбора критериев типологии правовых систем в современных условиях”. In: *Право и государство: теория и практика*. 2012, nr. 96, pp. 133-137. ISSN 1815-1337; АЗНАГУЛОВА, Г. М. „Типология современных правовых систем”. In: *Право и государство: теория и практика*. 2014, nr. 3, pp. 6-11. ISSN 1815-1337; АЗНАГУЛОВА, Г. М. *Рецепция права как форма взаимодействия национальных правовых систем*: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 : Уфа, 2003, 185 с.

⁶¹ КАРТАШОВ, В.Н. *Теория правовой системы общества*: в 2-х т. Т. 1. Ярославль, 2006. 491 с. ISBN 5-8397-0381-8; КАРТАШОВ, В. Н. *Введение в общую теорию правовой системы общества: текст лекций*. Ч. 1. Ярославль, 1995. ISBN 5-230-20-468-0

⁶² НЕБРАТЕНКО, Г. Г. „Концептуализация правовой таксономии общества”. In: *Философия права*. 2010, nr. 1, pp. 38-43, ISSN 1817-7085; НЕБРАТЕНКО, Г. Г. „Эпистемология доктрины правовой системы общества”. In: *Вестник Таганрогского института имени А.П. Чехова*. 2010, Vol. 1, pp. 44-50, ISSN 2225-501X.

⁶³ CHIRKIN, V. E. „Global Legal Systems, Legal Families and Individual Legal Systems in the Context of Modern World Order: a New Approach”. In: *Право и современные государства*. 2019, nr. 2, pp. 37-51, ISSN 2307-3306; ЧИРКИН, В. Е. „Возможности и пределы гармонизации глобальных правовых систем”. In: *Lex Russica*. 2014, nr. 7, pp. 832-836, ISSN 1729-5920; ЧИРКИН, В. Е. „Правовые системы современности: взаимодействие, сближение и антагонизмы”. In: *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки*. 2014, nr. 2, pp. 118-131, ISSN 2313-2337; ЧИРКИН, В. Е. „Международное, наднациональное и конституционное право: прямые и обратные связи”. In: *Труды Института государства и права Российской академии наук*. 2014, Vol. 6, pp. 35-61, ISSN 2073-4522

abordarea dânsului și în privința dreptului socialist, fiind printre autorii care acceptă cu greu dispariția acestui mare sistem.

Un alt autor interesat de esența comparatistă a sistemelor juridice este și V. Oxamâtnâi.⁶⁴ În afară de contribuțiile sale la structura sistemelor juridice, putem evidenția în mod principal și contribuția acestuia la identificarea scopului sistemului juridic.

În privința *criteriului civilizațional* în tipologia sistemelor juridice pot fi luate în considerație lucrările autorului Leonid Rasskazov⁶⁵, care afirmă că în conformitate cu abordarea civilizațională, există multe civilizații în lume care se dezvoltă după propriile legități, istoria omenirii fiind istoria dezvoltării civilizațiilor. Autorul numit consideră că, din punctul de vedere al abordării civilizaționale, toate statele pot fi împărțite condiționat în două tipuri: estice și vestice, fiecare având propriile caracteristici. La rândul său, fiecare dintre aceste tipuri are propriile familii juridice. În același context merită menționat și M. Supataev⁶⁶ care vorbește despre planul diacronic și planul sincron în analiza comparativă inter-civilizațională a dreptului, precum și coautorii I. Senin și I. Goliteapina⁶⁷, care stabilesc criteriile substanțiale pentru clasificarea sistemelor juridice conform abordării civilizaționale, printre care principiile, valorile morale și spirituale ale societății

Conceptul sistemului juridic mixt sau hibrid capătă o atenție sporită în literatura juridică occidentală, unul din artizanii revigorării acestui concept fiind indiscutabil Vernon Palmer,⁶⁸ care analizând numărul mare de sisteme hibride din întreaga lume, propune crearea unei noi familii juridice care să se alăture celorlalte tradiționale — numită „a treia familie”, fiind formată din 16 entități. Lucrările lui Palmer au resuscitat interesul pentru sistemele mixte, însă abordarea sa de a contura o nouă familie juridică nu a întâlnit o susținere masivă. Elementele caracteristice ale sistemelor mixte, identificate de Palmer au fost descrise și analizate de noi în cap. 3 al tezei.

⁶⁴ ОКСАМЫТНЫЙ В.В.; МУКИЕНКО И.Н. *Правовые системы современных государственно-организованных обществ*. Монография. Москва, 2008. 164 с. ISBN 978-5-9694-0196-9; ОКСАМЫТНЫЙ, В.В. „Правовые системы в компаративистском измерении: история и современность”. In: *Вестник Брянского государственного университета*. 2012, nr. 2, pp. 145-148, ISSN 2072-2087

⁶⁵ РАССКАЗОВ, Л. П. „К вопросу о критериях классификации правовых систем: цивилизованный подход. Тенденции сближения правовых семей в условиях глобализации”. In: *Научный журнал Кубанского государственного аграрного университета*. 2015, nr. 111, pp. 134-150, ISSN 1990-4665; РАССКАЗОВ, Л. П. „Цивилизационный подход к классификации правовых систем”. In: *Философия права*. 2014, Vol. 3, nr. 64, pp. 52-55, ISSN 1817-7085.

⁶⁶ СУПАТАЕВ, М.А. „Становление цивилизационного подхода к праву”. In: *Труды Института государства и права Российской академии наук*. 2016, nr. 1, pp. 90-120, ISSN 2073-4522.

⁶⁷ СЕНИН, И. Н.; ГОЛЬТЯПИНА, И. Ю. „Правовые системы современности в контексте цивилизационного подхода к типологии государства и права”. In: *Юридический вестник Дагестанского государственного университета*. 2022, Vol. 41, nr. 1, pp. 25-30, ISSN 2224-0241.

⁶⁸ PALMER, Vernon Valentine. *Mixed Jurisdictions Worldwide: The Third Legal Family*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 704 p. ISBN 978-0-521-76857-3; PALMER, Vernon Valentine. „Mixed Legal Systems — The Origin of the Species”. In: *Tulane European and Civil Law Forum*. 2013, Vol. 28, pp. 103-120, ISSN 2577-9230.

Un alt aderent al acestui concept, profesorul canadian Seán Patrick Donlan⁶⁹ dedică câteva studii tradițiilor juridice hibride și sistemelor mixte, fiind chiar printre editorii unei culegeri dedicate tradițiilor hibride.

O contribuție substanțială în acest domeniu aparține profesoarei Esin Örüçü,⁷⁰ care vine cu o abordare distinctă a sistemelor mixte, afirmând că nu există sisteme pure, toate fiind, într-o măsură mai mare sau mai mică alterate. Doctrinarul israelian Nir Kedar⁷¹ abordează problematica sistemelor mixte din perspectiva dreptului israelian, iar Charles Fombad⁷² tratează bijuridismul din Camerun. Pentru o perspectivă largă asupra școlii de la Ottawa referitoare la sistemele mixte, am folosit deseori și lucrarea contribuția juristului canadian Jacques Du Plessis,⁷³ iar pentru a reliefa abordarea clasică privind sistemele mixte — articolul altui canadian, prof. William Tetley.⁷⁴

Tematica sistemelor mixte a fost abordat recent și în câteva lucrări ale autoarei ruse Irina Azarova⁷⁵. Conform dânzei termenul „jurisdicție mixtă” este folosit pentru a indica doar teritoriul în care există un sistem juridic mixt și regulile acestuia funcționează, și nu însuși conținutul unui sistem juridic mixt. Caracteristica sistemelor juridice mixte este capacitatea lor de a crea norme unice prin manipularea și fuzionarea elementelor de drept comun și civil. Amestecarea lor dă uneori naștere la noi combinații, care la început se mută și abia apoi încep să dea semne de viață, reglând eficient relațiile sociale. În procesul de îmbinare, la prima vedere, a normelor ireconciliabile de drept comun și civil, se pot distinge mai multe etape ale formării sistemelor juridice mixte.

⁶⁹ DONLAN, Seán Patrick. „Histories of hybridity: a problem, a primer, a plea and a plan (of sorts)”. In: *Comparative Law and Hybrid Legal Traditions*. Zurich, 2010. 160 p. ISBN 978-3-7255-6222-0 pp 21-3; DONLAN, Seán Patrick. „Comparative Law and Hybrid Legal Traditions — An Introduction — Legal Families, Systems and Traditions”. In: *Comparative Law and Hybrid Legal Traditions*. Swiss Institute of Comparative Law, 2010, p. 1-10;

⁷⁰ ÖRÜCÜ, Esin. „What is a Mixed Legal System: Exclusion or Expansion?”. In: *Electronic Journal of Comparative Law*. 2008, nr. 3, pp. 1-18, ISSN 1477-0814; ÖRÜCÜ, Esin. „A general view of «legal families» and of «mixed systems»”. In: *Comparative Law: A Handbook*. Hart: Oxford, pp. 169-187. ISBN 1841135968

⁷¹ KEDAR, Nir. „Law, Culture and Civil Codification in a Mixed Legal System”. In: *Canadian journal of law and society*. 2007, Vol. 22, nr. 2, pp. 177-195, ISSN 0829-3201

⁷² FOMBAD, C. M. „Managing Legal Diversity: Cameroonian Bijuralism at a Critical Crossroads”. In: *Mixed Legal Systems, East and West*. Routledge, 2015. ISBN 9781315595658, p. 101-123

⁷³ DU PLESSIS, Jacques. „Comparative Law and the Study of Mixed Legal Systems”. In: *The Oxford Handbook of Comparative Law*. Oxford: Oxford University Press, 2019. 1424 p. ISBN 9780198810230

⁷⁴ TETLEY, William. „Mixed Jurisdictions: Common Law v. Civil Law (Codified and Uncodified)”. In: *Louisiana Law Review*. 2000, nr. 60, pp. 678-738. ISSN 0024-6859

⁷⁵ АЗАРОВА, И. А. „Категориально-понятийный ряд смешанной правовой семьи”. In: *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2016, nr. 2, pp. 67-73. ISSN 2071-6184; АЗАРОВА, Ирина Александровна. „Правовая природа смешанных правовых систем”. In: *Общество и право*. 2016, Vol. 2, nr. 56, pp. 43-47. ISSN 1727-4125; АЗАРОВА, И. А. „Современные методы исследования смешанных правовых систем”. In: *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2016, nr. 1-2, ISSN 2071-6184, pp. 106-111

Domeniul respectiv este abordat și de o altă autoare rusă — Elena Trikoz⁷⁶, care ne-a permis să ne edificăm atât în privința interpretărilor extensive și restrânse în privința conținutului sistemelor mixte, dar face și o delimitare între sisteme mixte și hibride, care la majoritatea autorilor sunt privite ca și sinonime. Autoarea P. Lucinina⁷⁷ abordează în acest context fenomenul convergenței dreptului, iar Armen Danielean⁷⁸ — aspectul colonialismului european în apariția și perpetuarea sistemelor mixte.

Conceptul pluralismului juridic, care conturează existența sistemelor mixte, a fost descris în lucrările cercetătorilor occidentali Sally Engle Merry⁷⁹ și John Griffiths⁸⁰, care acreditează ideea unui nou pluralism juridic, legată de eterogenitatea normativă, nesubsumabilă dreptului statal.

În urma celor descrise în prezentul paragraf, putem **concluziona** următoarele. Cu regret, în doctrina autohtonă, spre deosebire de cea românească și, evident, străină, lipsesc cu desăvârșire studiile dedicate dreptului comparat (ce ar include o componentă distinctă de tipologie și analiză comparată a sistemelor juridice), probabil din cauza neglijării existenței separate ca știință a dreptului comparat, fiind acceptată și folosită totuși metoda comparativă în o mulțime de studii juridice.

Sistemele juridice și tipologia acestora sunt tratate în cadrul teoriei generale a dreptului, însă în lucrările autohtone lipsesc abordările contemporane, de după Rene David, noile taxonomii propuse și dezbătute în ultimele decenii în literatura occidentală sunt accesibile doar grație lucrărilor din România sau Rusia.

Totodată, există studii teoretice suficiente referitoare la sistemul juridic sau sistemul dreptului, chiar dacă acestea sunt tratate neunivoc în sursele doctrinare naționale, existând în această privință o posibilă confuzie terminologică (asupra acestuia aspect vom reveni pe larg în cadrul capitolului dedicat sistemului juridic ca element al tipologiei).

⁷⁶ ТРИКОЗ, Е. Н. „Гибридные правовые системы и их место в смешанном правовом семействе”. In: *Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА)*. 2017, nr. 4, pp. 91-98, ISSN 2311-5998; ДЕНИСЕНКО, В. В. și ТРИКОЗ, Е. Н. „Типология смешанных правовых систем”. In: *Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России*. 2018, Vol. 2, pp. 29-37. ISSN 2078-5356

⁷⁷ ЛУЧИНИНА, П.Ю. „Смешанные системы национального права”. In: *Инновационная наука*. 2015, nr. 8, pp. 114-116, ISSN 2410-6070

⁷⁸ ДАНИЕЛЯН, А. С. „Феномен смешанных правовых систем как пример сближения правовых культур”. In: *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2016, nr. 1-2, ISSN 2071-6184, pp. 157-164.

⁷⁹ MERRY, Sally Engle. *Legal Pluralism*. In: *Law & Society Review*. 1988, Vol. 22, nr. 5, pp. 869-896. ISSN 0023-9216

⁸⁰ GRIFFITHS, John. „What is Legal Pluralism?”. In: *The Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law*. 1986, Vol. 18, nr. 24, pp. 1-55. ISSN 0732-9113

Conceptul sistemelor juridice mixte sau hibride, căruia i-am dedicat un paragraf distinct în cadrul prezentei cercetări doctorale, nu se regăsește nicidecum în publicațiile de limbă română și este astfel, absent din dezbaterile științifice naționale.

1.2. Aspecte introductive și abordări pre-contemporane privind clasificarea sistemelor juridice

Deși s-a afirmat că tipologiile juridice sunt perimate, din cauza fenomenului de globalizare, care a afectat inevitabil și dreptul prin multiplicarea exponențială a transplanturilor juridice și a tendințelor de uniformizare la nivel mondial sau la regional, nici practicienii, nici teoreticienii dreptului nu au renunțat și nici nu o vor face prea curând la a compara și clasifica — după un criteriu sau altul — acele tipare colective, cu încărcătură normativ-juridică, ale societății.⁸¹

Necesitatea și importanța clasificării sistemelor juridice este cauzată de următoarele motive.

În primul rând, motive pur științifice, cognitive și educative. Așa, întrucât clasificările în familii juridice nu pot fi niciodată potrivite pentru lumea reală, ele pot fi văzute ca presupuneri, mai mult sau mai puțin rafinate⁸², necesare pentru o cunoaștere profundă și versatilă a tabloului juridic al lumii. Clasificările facilitează descrierea și înțelegerea legilor străine, întrucât un cercetător care analizează sistemele juridice despre care se știe că au trăsături comune se poate concentra asupra diferențelor rămase, facilitând astfel activitatea de cercetare.

Pentru juriști, sistemele juridice străine oferă o perspectivă fructuoasă și uneori o recompensă sub formă de soluții doctrinare la problemele locale. La studierea sistemelor juridice în acest scop, rezultă că dreptul străin este mai puțin valoros pentru sine decât pentru sistemul juridic național pentru potențiala contribuție la dezvoltarea acestuia din urmă.

În al doilea rând, acest lucru se datorează unor obiective pur practice — unificarea legislației actuale și îmbunătățirea sistemelor juridice naționale. Pentru că este destul de evident că orice unificare — totală sau parțială — va fi realizată cu mai mult succes, cu atât va fi mai strâns legată de clasificare.

Într-adevăr, după cum afirmă și M. N. Marcenko, clasificarea, sau mai bine zis, rezultatul său — sistemele juridice unite pe baza unor trăsături și trăsături comune —, scutește legiuitorii și cercetătorii implicați în problemele unificării de necesitatea analizei și identificării preliminare a

⁸¹ POPA, Monica-Florentina. „Aspecte practice ale interpretării și aplicării legii în contextul interacțiunii unor culturi juridice diferite în spațiul european”. În: *Curierul Judiciar*. 2016, nr. 5, p. 274

⁸² SIEMS, Mathias. *Comparative Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 528 p. ISBN 978-1-316-63355-7, p. 86-87

sistemelor de drept care sunt mai mult sau mai puțin „predispușe” la convergența reciprocă între ele, spre unificarea profundă sau numai către armonizarea externă a laturilor sau aspectelor lor individuale. Este logic să presupunem, iar viața juridică reală, practica multor țări confirmă că între sistemele juridice similare aparținând aceluiași tip, există mult mai multe premise pentru unificare decât între sistemele juridice aparținând unor grupuri, tipuri sau familii diferite. De exemplu, între sistemele juridice ale țărilor musulmane (Libia, Iran, Irak, Afganistan etc.), datorită naturii lor religioase, există mult mai multe asemănări și, prin urmare, premise obiective pentru unificare, decât, să zicem, între acestea, pe de o parte, și sistemele juridice ale țărilor anglo-saxone pe de altă parte.⁸³

Tipologia ordinilor juridice și selectarea criteriilor de clasificare constituie o veche preocupare a dreptului comparat, evoluția acestora reflectând în mod consecvent concepțiile fiecărei epoci și realitățile sale politico-sociale.⁸⁴ În istoria civilizației umane, există peste 40 de mii de varietăți ale sistemelor juridice, dintre care 4 mii sunt moderne.⁸⁵ Multe dintre aceste sisteme prezintă trăsături similare, de obicei datorate asemănărilor sociale sau unor condiții istorice similare de dezvoltare, ori religiilor asemănătoare, sau altor caracteristici. Clasificarea sistemelor juridice sugerează, în primul rând, o comparație, invitând la căutarea asemănărilor și diferențelor între sistemele juridice.

Astăzi, vorbind despre tipologia dreptului, gândul ne duce imediat la deja clasicizata clasificare în „mari sisteme” sau „familii” propusă de Rene David în 1964 și dezvoltată, îmbunătățită (și criticată) ulterior de alți cercetători. Se creează falsa impresie că până la abordarea propusă de cercetătorul francez exista un vid metodologic în această privință, însă, trebuie să recunoaștem că dreptul, fiind un fenomen social, a reprezentat un obiect de studiu încă din cadrul societăților antice, implicit și studiul prin comparare a diverselor manifestări juridice.

În **Grecia antică**, compararea diferitelor sisteme juridice a fost o sursă de inspirație atât pentru legiuitori, cât și pentru filozofi. Astfel, primele studii juridice comparative legate de interesul pentru formele structurii polis-juridice au fost realizate de Platon, Aristotel și Teofrast.

Cele mai timpurii eforturi înregistrate pentru a clasifica în mod explicit sistemele juridice pe baza interesului lor pentru structura politică, speculațiile filozofice și studiul comparat al dreptului au fost efectuate de filosofi greci. De exemplu, Platon (429—348 î.Hr.) a discutat în „*Legile*”

⁸³ МАРЧЕНКО М. Н. *Правовые системы современного мира*. Учебное пособие. Москва: Зерцало-М, 2001, p. 7-8

⁸⁴ POPA, Monica-Florentina. „Tipologiile juridice între pragmatism și ciocnirea civilizațiilor”. In: *Revista de Drept Public*. 2016, nr. 1, pp. 58-67. ISSN 1224-4872

⁸⁵ НЕБРАТЕНКО, Геннадий Геннадьевич. „Эпистемология доктрины правовой системы общества”. In: *Вестник Таганрогского института имени А.П. Чехова*. 2010, Vol. 1, ISSN 2225-501X, p. 47

despre regulile mai multor *polis*-uri grecești și ale altor *polis*-uri (orașe-stat) în formularea codului său ideal și a instituțiilor juridice pentru Magnezia⁸⁶. El a arătat cum diferitele forme constituționale au dat fie un stat bun, fie unul rău. Aristotel (384—322 î.Hr.) a examinat multe structuri juridice în „*Politica*” sa înainte de a se stabili pe cele trei categorii preferate de regalitate, aristocrație și guvernare constituțională.⁸⁷ Teofrast (372—287 î.Hr.), un student al lui Aristotel, a compus o lucrare care conține o expunere a legilor Atenei în comparație cu cele ale altor orașe-stat, abordarea lui Teofrast fiind într-un sens destul de modernă, deoarece a implicat o încercare de a scoate la lumină principiile largi care stau la baza diferitelor legi și apoi de a atrage atenția asupra unor reguli particulare care intrau în conflict cu ele.⁸⁸

În **Roma antică**, interesul juriștilor pentru dreptul străin a fost mai practic, în special odată cu crearea în 242 î.Hr. a instituției *praetor peregrinus*. Acest pretor supraveghea jurisdicția asupra disputelor care implicau ne-romani. Aici, amestecul dintre un *ius civile* roman mai puțin formalist, un drept grecesc și alte norme juridice străine a condus la un *ius gentium* internaționalizat. Autoritățile politice romane au permis grupurilor etnice distincte din provincii să se conducă singure în majoritatea problemelor, dar juriștii romani nu au avut un interes filozofic în studierea și clasificarea sistemelor juridice străine, deoarece credeau în superioritatea propriei legi.⁸⁹

Din modurile clasice de gândire asupra dreptului, clasificarea lui și locul său în societate, singurul care a lăsat o moștenire de durată pentru dreptul comparat modern a fost dreptul roman. Dintre toate marile civilizații antice, istoria de o mie de ani a Romei, așa cum s-a dezvoltat în Europa de Vest, a inclus mai întâi dreptul străin în cadrul republicii prin cadrul instituțional al „pretorului pelerin” (*praetor peregrinus*). Edictul anual al acestui pretor, care reglementează jurisdicția în litigiile dintre străini, și mai târziu între cetățeni și străini, împreună cu interpretarea sa juridică, au cuprins un răspuns pragmatic la realitatea cuceririi și comerțului. În timpul imperiului, juriștii au interpretat normele juridice care s-au dezvoltat în cadrul acestei instituții drept *ius gentium*, legea popoarelor. Romanii au considerat aceasta ca pe o versiune a unei legi universale în comparație cu cealaltă lege naturală universală, mai puțin practică. Romanii au împrumutat și au absorbit o anumită gândire grecească despre drept, care a văzut, în plus, o a doua viață în timpul Renașterii.⁹⁰

⁸⁶ MOUSOURAKIS, George. *Comparative Law and Legal Traditions*. Springer International Publishing, 2019, p. 49

⁸⁷ CLARK, David S. „Classification of Legal Systems”. In: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Vol. 13. Elsevier, 2015, p. 799

⁸⁸ MOUSOURAKIS, G. *Op. cit.*, p. 49

⁸⁹ *The Oxford Companion to American Law*. Oxford University Press, 2002, 944 p. ISBN 978-0-19-508878-6, p. 131

⁹⁰ CLARK, D. S. *Op. cit.*, p. 801

Ideea grupării sistemelor juridice în „familii juridice” datează din secolul al XVIII-lea și a câștigat o largă acceptare la începutul secolului XX.⁹¹ Conceptul de unitate a sistemelor juridice unite prin tradiții familiale presupunea că în afara acestor tradiții, niciun sistem juridic nu poate exista în mod independent. Și chiar și formarea unui nou grup de sisteme juridice sugerează că acest proces are loc inițial în cadrul unei anumite familii de drept. Oamenii de știință au atribuit trăsăturilor „familiale” tot felul de factori și temeuri de clasificare a sistemelor juridice.⁹²

Clasificările timpurii diferă de categoriile familiilor juridice actuale în mai multe moduri. În primul rând, distincția de bază dintre regimurile civile și cele de drept comun a fost evident absentă din majoritatea taxonomiilor comparate ale sistemelor juridice până în secolul al XX-lea. În timp ce Franța și Anglia au fost clasificate în mod obișnuit ca aparținând unor categorii separate, clasificarea Germaniei a rămas extrem de contestată: în funcție de autor, a fost clasificată ca aparținând aceluiași grup ca Anglia, aceluiași grup ca Franța sau unei categorii separate. În plus, comparatiștii latino-americani timpurii au clasificat țările din regiune nu ca descendenți ai tradițiilor europene, așa cum sunt înțelese în mod obișnuit astăzi, ci mai degrabă ca aparținând unei categorii *sui generis* de sisteme juridice originale.⁹³

O clasificare de pionierat a fost propusă de savantul francez **Ernest Glasson** în 1880. În cartea sa „Căsătoria civilă și divorțul”, un studiu despre legislația comparată, Glasson a dedicat o întreagă secțiune unui studiu al izvoarelor dreptului privat din Europa.

De fapt, această lucrare a stat la baza dreptului privat, a reprezentat fundamentul teoretic privind procesele de căsătorie și divorț în țările europene. Cu toate acestea, autorul nu doar analizează fundamentele comparative ale regimului juridic, ci se apleacă și asupra clasificării sistemelor juridice. Dezavantajul general al clasificării propuse constă în faptul că este limitat la continentul european.⁹⁴

Glasson avansează o clasificare a diferitelor jurisdicții pe baza caracteristicilor comune ale legilor lor. Clasificarea tripartită a lui Glasson împarte țările în următoarele trei categorii: (1) jurisdicții care sunt puternic influențate de dreptul roman, cum ar fi Spania, Portugalia, Italia și România; (2) jurisdicții care sunt în mare măsură imune la influența dreptului roman, cum ar fi

⁹¹ LUKIANOV, Dmytro. „Legal families approach: consistent patterns and trends”. In: *Evropský politický a právní diskurz*. 2015, Vol. 2 (1), ISSN 2336-5439, p. 171

⁹² ЕГОРОВ, А. В. „Компаративные свойства национальной правовой системы”. In: *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки*. 2014, nr. 14. ISSN 2070-1632, p. 19

⁹³ PARGENDLER, Mariana. „The Rise and Decline of Legal Families”. In: *American Journal of Comparative Law*. 2012, Vol. 60, nr. 4. ISSN 0002-919X, p. 1046-1047

⁹⁴ TSURKAN-SALFULINA, Yulia V.; DUDCHENKO, Valentina V. „Authority of Law System Formation: Applied Analysis of Legal System Unity”. In: *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2018, Vol. 21, Special Issue nr. 1. ISSN 1544-0044, p. 4

Anglia, Rusia și țările scandinave; și (3) jurisdicții care combină influența romană și germanică (adică, barbară), cum ar fi Franța și Germania.⁹⁵

Principalul criteriu pentru clasificarea lui Glasson a fost apropierea unui sistem de dreptul roman. În mod interesant, autorul tratează sistemele juridice englez, rus și scandinav, care ar fi aparținut unei familii juridice separate, conform schemelor contemporane, ca aparținând aceluiași grup. În plus, sistemele francez și german sunt încadrate în aceeași categorie, separată de cea a sistemelor spaniolă, portugheză și italiană care astăzi sunt considerate ca făcând parte din ramura franceză a familiei de drept civil. Potrivit unor autori⁹⁶, Glasson a fost probabil primul savant care a căutat relația dintre sistemele juridice europene în originile și dezvoltarea lor istorică comună în locul relațiilor lor rasiale.

Însă, după cum se menționează, această clasificare a fost criticată pentru incompletitudine și inexactitate, autorul ei făcând doar un studiu micro-comparativ la nivelul Europei.⁹⁷

Clasificarea lui Glasson a fost dezvoltată ulterior de un jurist sud-american — **Clóvis Beviláqua**, profesor de drept civil și comparat în Recife, Brazilia.

Pentru Beviláqua, legile jurisdicțiilor latino-americane erau *sui generis*, deoarece combinau moștenirea spaniolă și portugheză cu influența juridică europeană (și în special franceză), afișând în același timp o „îndrăzneală puternică” tipică națiunilor tinere.⁹⁸

El a distins următoarele sisteme juridice:

1. Sisteme juridice fără nicio influență (Anglia, Scandinavia, SUA, Rusia).
2. Sisteme juridice influențate considerabil de dreptul roman (Spania, Portugalia, Italia, România).
3. Sisteme juridice influențate de legile romane, germane și naționale (Franța, Germania, Belgia, Olanda, Elveția).
4. Sistemele juridice din America Latină.⁹⁹

Studiile menționate mai sus ne demonstrează că primele încercări de a grupa diferite state pe baza caracteristicilor comune ale sistemelor lor juridice datează cel puțin de la sfârșitul secolului al XIX-lea, însă au căpătat o amploare deosebită odată cu dezvoltarea dreptului comparat la începutul sec. XX.

⁹⁵ PARGENDLER, M. *Op. cit.*, p. 1047-1048

⁹⁶ MOUSOURAKIS, G. *Op. cit.*, p. 144

⁹⁷ SPĂTARU-NEGURĂ, Laura-Cristiana. „Old and New Legal Typologies”. In: *LESIJ — Lex ET Scientia International Journal*. 2014, nr. 2. ISSN 1583-039X, p. 50

⁹⁸ PARGENDLER, M. *Op. cit.*, p. 1049

⁹⁹ TSURKAN-SAIFULINA, Yu. V., DUDCHENKO, V. V. *Op. cit.*, p. 4

Dreptul comparat a început să prindă contur în secolul al XIX-lea sub influența a două curente: implicarea dreptului străin în crearea de noi legi naționale și o analiză comparativă a diferitelor ordini juridice în scopul epistemologiei dreptului.¹⁰⁰

La Congresul de drept comparat din Paris din 1900, **Gabriel Tarde**, profesor de Filosofie Modernă la Colegiul din Franța, a subliniat importanța clasificărilor juridice ale familiei ca unul dintre obiectivele principale ale dreptului comparat.¹⁰¹

Până în acel moment, lucrările comparative au oferit de obicei scurte rezumate ale legilor unui număr mare de jurisdicții, adesea cu scopul de a instrui comercianții cu privire la variațiile juridice de pe glob, într-o perioadă marcată de liberalismul economic și de comerțul internațional în creștere. Savanții în drept comparat prezenți la Congres s-au revoltat împotriva acestui model predominant de a colecta și juxtapune doar legi străine ca un exercițiu zadarnic nedemn de atenție academică.¹⁰²

Aportul lui Tarde a reprezentat o articulare timpurie a unei abordări care avea să devină înrădăcinată în dreptul comparat al secolului al XX-lea. Clasificările nu mai erau menite pur și simplu să organizeze expunerea sistemelor juridice ale diferitelor țări. În schimb, formularea unei taxonomii adecvate a devenit sarcina principală a dreptului comparat ca disciplină; cunoașterea legilor actuale ale unui număr de țări străine, între timp, a fost anulată ca o chestiune de importanță secundară. Scopul taxonomiilor nu era să completeze, ci să înlocuiască descrierile sau juxtapunerile simple ale legilor străine.¹⁰³

În timp ce Tarde însuși nu a propus un criteriu clar definit pentru clasificarea sistemelor juridice, **Adhémar Esmein**, profesor de drept la Universitatea din Paris, a abordat această problemă în propria sa contribuție la Congresul de la Paris.¹⁰⁴

A. Esmein a propus să unească legislațiile diferitelor țări pe baza caracteristicilor „formației lor istorice”¹⁰⁵, reprezentând astfel o taxonomie pe baza unui „flux genetico-rasial”¹⁰⁶.

Însuși Esmein spunea: „Este necesar să se clasifice legile (sau obiceiurile) diferitelor țări, împărțindu-le într-un număr limitat de familii sau grupuri, fiecare dintre acestea reprezentând un sistem de drept original, iar cunoașterea istoriei dezvoltării, a structurii generale și a trăsăturilor

¹⁰⁰ НЕБРАТЕНКО, Г. Г. „Эпистемология доктрины правовой системы общества”. In: *Вестник Таганрогского института имени А.П. Чехова*. 2010, Vol. 1, ISSN 2225-501X, p. 48

¹⁰¹ MOUSOURAKIS, G. *Op. cit.*, p. 144

¹⁰² GAROUPA, Nuno; PARGENDLER, Mariana. „A law and economics perspective on legal families”. In: *European Journal of Legal Studies*. 2014, Vol. 7, nr. 2, p. 43-44. ISSN 1973-2937

¹⁰³ PARGENDLER, M. *Op. cit.*, p. 1050

¹⁰⁴ MOUSOURAKIS, G. *Op. cit.*, p. 144

¹⁰⁵ ЕГОРОВ, А. В. „Правовая семья как объект сравнительного правоведения”. In: *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. 2005, nr. 2. ISSN 0131-8039, p. 155

¹⁰⁶ SPĂTARU-NEGURĂ, L.-C. „Old and New Legal Typologies”..., p. 50

distinctive fiecărui dintre sisteme va deveni, aparent, pentru noi primul pas general și important în știința dreptului comparat”.¹⁰⁷

Astfel, Esmein a propus clasificarea legislațiilor (sau obiceiurilor) diferitelor popoare, prin reducerea acestora la un număr redus de familii sau grupuri, dintre care fiecare reprezintă un sistem original; crearea conștientizării despre formarea istorică, structura generală și trăsăturile distinctve ale fiecăruia dintre aceste sisteme pare a fi o primă parte, generală și esențială a educației științifice de drept comparat.¹⁰⁸

Esmein a propus o împărțire a sistemelor juridice occidentale în patru grupe:

- (i) grupul latin, care cuprinde Franța, Belgia, Italia, Spania, Portugalia, România și țările din America Latină;
- (ii) grupul germanic, inclusiv Germania, țările scandinave, Austria și Ungaria;
- (iii) grupul anglo-saxon, care cuprinde Anglia, Statele Unite și coloniile și stăpânirile britanice; și
- (iv) grupul slav.

În plus față de acestea, Esmein a sugerat includerea unui al cincilea grup pentru dreptul musulman ca un alt sistem original și de interes pentru națiunile europene din cauza populațiilor musulmane din coloniile lor. Spre deosebire de taxonomiile propuse de-a lungul secolului al XIX-lea, clasificarea lui Esmein arată similar cu cele care aveau să devină dominante mai târziu în secolul al XX-lea. Combinând grupul latin și germanic și citind „socialist” în loc de slav, și obținem taxonomia lui Rene David.¹⁰⁹

Autorul se concentrează mai mult pe ordinea socială, în urma căruia nu obținem un răspuns de ce țări precum Turcia, care au diferențe socio-culturale semnificative față de țările occidentale, sunt clasificate ca parte a familiei juridice continentale.¹¹⁰

Cu regret, abordarea lui Esmein a fost curând criticată și rapid uitată.

În 1913, comparatistul francez **Georges Sauser-Hall** a publicat lucrarea „Fonction et méthode du droit compare”. Cartea sa a criticat taxonomiile existente și a propus o nouă clasificare etnologică a familiilor juridice bazată pe rasă — inclusiv familii legale precum hindusă, celtică, anglo-saxonă, ebraică, egipteană, germanică și greco-latină, printre multe altele. În sortarea

¹⁰⁷ *Congrès international de droit comparé tenu à Paris du 31 juillet au 4 août 1900: procès-verbaux des séances et documents. Tome premier.* Paris: LGDJ, 1905. 1284 p. [citată 12.02.2023] Disponibil: <https://archive.org/details/congrsinternati00 compgoog/page/n467/mode/2up>, p. 451

¹⁰⁸ PARGENDLER, M. *Op. cit.*, p. 1051

¹⁰⁹ *Ibidem*

¹¹⁰ ЛЕВША, О. С. „Проблема классификации правовых систем”. În: *Сборник работ 74-й научной конференции студентов и аспирантов Белорусского государственного университета*, Минск, 15—24 мая 2017 года. Часть II. Минск, 2017, p. 283

famiiliilor juridice în funcție de criteriul aparent imuabil al rasei, Sauser-Hall a fost, în mod surprinzător, destul de critic față de viziunea universalistă a comparatiștiilor timpurii, care, în opinia sa, au ignorat diferențele legale înrădăcinate între țări.¹¹¹

G. Sauser-Hall a propus clasificarea în baza criteriului național, deoarece, după părerea sa, „doar aflând lumea interioară a fiecărui popor, putem evidenția trăsăturile evoluției dreptului”.¹¹²

Acesta deosebea:

1. Dreptul popoarelor ariene și indo-europene:

- 1) Hindus.
- 2) Iranian, persan, armean și alții.
- 3) Celtic, galez, irlandez, gaelic.
- 4) Grupul greco-latin, care include grupuri grecești, romane, neolatine.
- 5) Grupul german sau teuton, care include grupuri scandinave, olandeze și elvețiene.
- 6) Anglo-saxon, care combină grupuri engleze, anglo-americane, noi saxone.
- 7) Slav, care include — rusă, slovenă, cehă, poloneză, bulgară și altele.

2. Dreptul popoarelor semitice:

- 1) Asirian.
- 2) Egiptean.
- 3) Arabo-islamic.

3. Dreptul popoarelor mongole:

- 1) Chinez.
- 2) Japonez.

4. Dreptul barbarilor.¹¹³

El a realizat, fără îndoială, o încercare de pionierat de a descrie totalitatea cunoscută a regimurilor juridice atât în dezvoltarea lor istorică, cât și în diversitatea actuală de pe glob. De fapt, el a desenat o imagine cuprinzătoare a forței populare care ar fi putut genera culturi cunoscute, inserând pentru prima dată o „categorie de închidere” de conținuturi vizibil „mixte” în schema sa. El a fost, de asemenea, pionier în a crea un cadru larg și de ansamblu, deși și el a avut un început de la propriul regim (etichetat drept performanță istorică a popoarelor, pentru a fi identificat ulterior ca „occidental” în sens cultural). În acest demers, el poate să fi fost ghidat de o dorință

¹¹¹ PARGENDLER, M. *Op. cit.*, p. 1052

¹¹² *Apud*: ЦБАЙГЕРТ, К., КЕТЦ, Х. *Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права*. Том 1. 2000. ISBN 5-7133-1048-5, p. 102

¹¹³ TSURKAN-SAIFULINA, Yu. V., DUDCHENKO, V. V. *Op. cit.*, p. 5

„estetică” inspirată din punct de vedere logic, ca granițele propriului său regim juridic să nu fie definite prea îngust în separarea acestuia de restul lumii.¹¹⁴

Astfel, gradația propusă a avut nu doar un context antropologic, ci și un pronunțat context etno-juridic, fiind asociată cu particularitățile dialecticii naționale a dreptului, în timp ce s-a verificat că fiecare sistem juridic mai reprezenta o individualitate aparte.¹¹⁵

Totuși, s-a menționat¹¹⁶ că mulți comparatiști de mai târziu au criticat teoria lui Sauser-Hall pentru că nu a reușit să stabilească vreo relație cauzală între rasă și drept și, prin urmare, abordarea sa nu a fost urmată de alți savanți. Iar V.D. Zlătescu, afirma¹¹⁷ chiar că această clasificare, a fost infirmată definitiv de știință, ca fiind de inspirație fascistă.

În 1923, **Henry Levy-Ullmann**, un alt jurist francez, a susținut formularea clasificărilor familiale juridice ca o trăsătură centrală a metodei comparative.

În timp ce lăuda caracterul științific al taxonomiilor familiilor juridice, Levy-Ullmann a criticat totuși clasificarea propusă de Esmein, pe care o considera prea dependentă de considerente etnice și „teribil de depășită”.¹¹⁸

Pentru A. Levy-Ullmann, criteriul de clasificare a sistemelor juridice a fost rolul diferitelor tipuri de izvoare de drept în fiecare dintre grupurile juridice.¹¹⁹

El a împărțit sistemele lumii în trei grupuri mari:

- (i) continental, bazat pe izvoarele scrise ale dreptului;
- (ii) vorbitor de engleză, bazată pe dreptul cutumiar și dezvoltat prin practica juridică; și
- (iii) musulman, având o bază religioasă și caracterizat prin imobilitate.

Aceasta a fost prima articulare clară de către un comparatist de top a dihotomiei fundamentale *dreptul civil—dreptul comun* care a predominat în dreptul comparat în anii următori.

Laura-Cristiana Spătaru-Negură, consideră că deși superficiale, aceste clasificări au prezis metoda tipologică¹²⁰, dezvoltată ulterior în lucrările teoreticienilor și comparatiștilor.

¹¹⁴ VARGA, Csaba. *Comparative legal cultures?* Budapest, 2012. ISBN 978-963-277-337-7, p. 52

¹¹⁵ НЕБРАТЕНКО, Геннадий Геннадьевич. „Доктринальный обзор классификации правовых систем общества”. In: *Юрист-правовед*. 2010, nr. 1, p. 63

¹¹⁶ MOUSOURAKIS, G. *Op. cit.*, p. 145

¹¹⁷ ZLĂTESCU, Victor Dan. *Panorama marilor sisteme contemporane de drept*. București: Continent XXI, 1994. 247 p. ISBN 973-95459-6-3, p. 17

¹¹⁸ PARGENDLER, M. *Op. cit.*, p. 1052

¹¹⁹ НИЖНИК, Н. С. „Об особенностях изучения правовых систем современности в рамках учебной дисциплины «теория государства и права»”. In: *Актуальные проблемы теории и истории государства и права: труды кафедры теории государства и права Санкт-Петербургского университета МВД России, Санкт-Петербург, 01—02 февраля 2017 года. Том 1*. 2017. ISBN 978-111-913053-6, p. 217

¹²⁰ SPĂTARU-NEGURĂ, L.-C. „Old and New Legal Typologies”..., p. 51

Una dintre primele încercări de a oferi o panoramă generală a sistemelor juridice a fost făcută de **John Henry Wigmore** în lucrarea sa “Panorama of the World’s Legal Systems”, publicată în 3 volume în 1928.

Unii autori se întreabă¹²¹ ce anume a încercat autorul să facă — să ofere o clasificare sau doar să revizuiască harta juridică a lumii?

După propriile sale exprimări, „ar fi milioane de legi, nici o hartă nu ar putea să le înregistreze... însă, toate aceste legi se regăsesc în sisteme de drept, iar aceste sisteme sunt limitate în număr și pot fi cartografiate”¹²².

Wigmore a evidențiat șaisprezece grupuri de sisteme juridice, printre care a luat în considerare chiar și sistemele maritim, ecleziastic și mesopotamian.¹²³ Astfel, acesta enumeră sistemele: egiptean, mesopotamian, evreiesc, chinez, hindus, grecesc, roman, japonez, musulman (mahomedan), celtic, slav, germanic, maritim, bisericesc, romanist și anglican,¹²⁴ însă recunoaște că jumătate dintre acestea au dispărut în neantul istoriei.

În literatura juridică se menționează¹²⁵ că deși este dificil pentru cititori să identifice în mod clar criteriul folosit de J. H. Wigmore pentru clasificarea sistemelor juridice, lucrarea sa este încă de interes deoarece conține un material informativ și ilustrativ de amploare istorică și juridică.

După cel de-al Doilea Război Mondial, divizarea geopolitică a generat un interes deosebit pentru diversitatea juridică¹²⁶, astfel că comparatiștii au abandonat criteriile istorice și au căutat criterii printre *elementele tipologice*. După cum menționa Leontin-Jean Constantinesco, „meritul comparațiștilor făcând parte din acest nou curent este de a fi grupat ordini juridice în sisteme, nu fiindcă ele sunt genetic, genealogic sau istoric înrudite, ci fiindcă prezintă structuri tipologice comune”.¹²⁷

De aici începe etapa contemporană de tipologizare a dreptului, asupra căreia vom reveni în următorul paragraf, însă putem menționa în calitate de **concluzii** următoarele. Interesul pentru clasificare sau tipologizare juridică este atestat constant, odată cu cele mai vechi formațiuni juridico-statale civilizate stabile, însă capătă o nouă turnură la intersecția sec. XIX—XX. Atenția pentru cercetarea comparată a dreptului se răsfrânge în mod cert și asupra comparării legislațiilor

¹²¹ TSURKAN-SAIFULINA, Yu. V., DUDCHENKO, V. V. *Op. cit.*, p. 6

¹²² WIGMORE, John H. „A Map of the World’s Law”. In: *Geographical Review*. 1929, Vol. 19, nr. 1, pp. 114-120, ISSN 0016-7428, p. 114

¹²³ ЕГОРОВ, А. В. „Категория «правовая семья» в структуре теоретико-методологических оснований сравнительного правоведения”. In: *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки*. 2012, nr. 13. ISSN 2070-1632, p. 99

¹²⁴ WIGMORE, John H. *Op. cit.*, p. 114

¹²⁵ НИЖНИК, Н. С. *Op. cit.*, p. 216-217

¹²⁶ GUȚAN, M. *Op. cit.*, p. 17

¹²⁷ *Apud*: SPĂTARU-NEGURĂ, Laura-Cristiana. *Dreptul Uniunii Europene — o nouă tipologie juridică*. Hamangiu, 2016. 304 p. ISBN 978-606-27-0693-7, p. 49

și ulterior asupra încercărilor de identificare a criteriilor pentru gruparea comună a diverselor sisteme juridice naționale. Inițial, majoritatea autorilor au optat pentru criterii istorice de evoluție a sistemelor juridice și au propus diverse clasificări ale sistemelor juridice cunoscute, cu accentul principal pe sistemele „occidentale”, fie englez, fie francez, în funcție de originea autorilor. Totuși, datorită numărului limitat de sisteme juridice și a interacțiunilor scăzute dintre exponenții acestora, interesul pentru tipologia juridică a sistemelor naționale reprezenta la acea etapă un interes strict științific, fără implicații practice cuantificabile. Abia mai târziu, după cum vom vedea, după al doilea război mondial, odată cu procesul de decolonizare, apariție a noilor state cu jurisdicții distincte, se dezvoltă o nouă tendință de tipologie juridică, cu exponenți reputați, precum Rene David sau Zweigert-Kötz, care, după cum putem constata, au avut o sursă largă de inspirație în baza lucrărilor cercetătorilor enumerați în acest articol. În aceeași ordine de idei, putem observa în aceste prime încercări de clasificare o predilecție pentru criterii genetice (culturale, etnice, rasiale), prin ce se deosebesc de clasificările contemporane ale dreptului, care iau în considerație factori cu mult mai complecși¹²⁸.

1.3. Concluzii la capitolul 1.

O primă concluzie ce se impune după analiza **reperelor doctrinare** este că, spre regret, în doctrina Republicii Moldova, spre deosebire de cea din România și, cu atât mai mult, străină, lipsesc cu desăvârșire studiile dedicate dreptului comparat (ce ar include o componentă distinctă de tipologie și analiză comparată a sistemelor juridice), probabil din cauza neacceptării existenței dreptului comparat ca știință juridică autonomă, fiind acceptată și folosită totuși metoda comparativă în o mulțime de studii juridice.

Sistemele juridice și tipologia acestora sunt tratate în cadrul teoriei generale a dreptului, însă în lucrările autohtone lipsesc abordările contemporane, de după Rene David, noile taxonomii propuse și dezbătute în ultimele decenii în literatura occidentală fiind accesibile doar grație lucrărilor din România sau Rusia.

Totodată, există studii teoretice suficiente referitoare la sistemul juridic sau sistemul dreptului, chiar dacă acestea sunt tratate neunivoc în sursele doctrinare naționale, existând în această privință o posibilă confuzie terminologică (asupra acestui aspect vom reveni pe larg în

¹²⁸ **RUSNAC, Veronica.** „Abordări pre-contemporane privind clasificarea sistemelor juridice”. In: *Drepturile omului și justiția în Republica Moldova în contextul integrării europene*, conferință științifico-practică națională (2022; Chișinău). Materialele Conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională "Drepturile omului și justiția în Republica Moldova în contextul integrării europene", 10 decembrie 2022, Chișinău. Chișinău: USPEE, 2023, pp. 253-259. ISBN 978-9975-3509-0-7, p.258

cadrul capitolului dedicat sistemului juridic ca obiect al tipologiei). Conceptul sistemelor juridice mixte sau hibride, căruia i-am dedicat un paragraf distinct în cadrul prezentei cercetări doctorale, nu se regăsește nicidecum în publicațiile de limbă română și este astfel, absent din dezbaterile științifice naționale.

Analizând primele clasificări rudimentare ale (statului și) dreptului, putem conchide că interesul pentru clasificare sau tipologizare juridică este atestat constant, odată cu cele mai vechi formațiuni juridico-statale civilizate stabile, însă capătă o nouă turnură la intersecția sec. XIX—XX. Atenția pentru cercetarea comparată a dreptului se răsfrânge în mod cert și asupra comparării legislațiilor și ulterior asupra încercărilor de identificare a criteriilor pentru gruparea comună a diverselor sisteme juridice naționale. Inițial, majoritatea autorilor au optat pentru criterii istorice de evoluție a sistemelor juridice și au propus diverse clasificări ale sistemelor juridice cunoscute, cu accentul principal pe sistemele „occidentale”, fie englez, fie francez, în funcție de originea autorilor. Totuși, datorită numărului limitat de sisteme juridice și a interacțiunilor scăzute dintre exponenții acestora, interesul pentru tipologia juridică a sistemelor naționale reprezenta la acea etapă un interes strict științific, fără implicații practice cuantificabile. Abia mai târziu, după cum vom vedea, după al doilea război mondial, odată cu procesul de decolonizare, apariția a noilor state cu jurisdicții distincte, se dezvoltă o nouă tendință de tipologie juridică, cu exponenți reputați, precum Rene David sau Zweigert-Kötz, care, după cum putem constata, au avut o sursă largă de inspirație în baza lucrărilor cercetătorilor etapei pre-contemporane. În aceeași ordine de idei, putem observa în aceste prime încercări de clasificare o predilecție pentru criterii genetice (culturale, etnice, rasiale), prin ce se deosebesc de clasificările contemporane ale dreptului, care iau în considerație factori cu mult mai complecși.

2. SISTEMUL JURIDIC — ELEMENT ESENȚIAL AL TIPOLOGIEI DREPTULUI

2.1. Polivalența termenului de „sistem” în drept

Abordând tipologia dreptului, prof. D. Baltag menționează că „obiectul fundamental al tipologiei juridice este categoria de «sistem juridic»”¹²⁹, însă în literatura de specialitate există o confuzie a diferitor termeni relativ la tipologizare. Tratând clasificarea sau tipologizarea dreptului, sunt folosite adesea în calitate de sinonime, expresii precum „sistem de drept”, „sistemul dreptului”, „sistem juridic național”, „familie juridică”, „familia sistemelor juridice”, „ordine juridică” și altele asemenea, creând confuzie. Considerăm necesară, pentru atingerea obiectivelor de cercetare științifică, reliefaarea elementelor definitorii ale acestor concepte și corelația lor terminologică, pentru a putea aplica corect metoda tipologică asupra unor elemente bine definite.

2.1.1. Noțiuni generale despre sistem și sistemicitate în drept

Conceptul de „sistem” este cel mai precis dezvoltat ca un set de elemente care se află în relații și conexiuni oportune între ele, care formează o anumită unitate, oportunitatea fiind întotdeauna evaluată în raport cu un anumit scop, a cărui realizare vizează funcționarea sistemului.¹³⁰

În opinia Alexandrinei Șerban, un sistem semnifică „un ansamblu complex, format din componente distincte legate între ele printr-un număr de relații, cu un grad de complexitate mai mare decât părțile lui sau, altfel spus, sistemul deține proprietăți ireductibile la cele ale elementelor componente, ireductibilitate ce se datorează prezenței relațiilor care unesc componentele”¹³¹.

Prof. Ion Craiovan afirmă că abordarea sistemică impune „flexibilizarea gândirii juridice”¹³², iar în opinia lui V. Oxamâtnăi, dreptul, ca regulatorul cel mai important al relațiilor sociale, este în mod inerent sistemic, ceea ce determină relația dintre părțile sale constitutive, consistența și ierarhia acestora.¹³³

¹²⁹ BALTAG, Dumitru. *Teoria generală a dreptului: curs universitar*. Ed. rev. și actualizată. Chișinău, 2013. ISBN 978-9975-53-204-4, p. 121

¹³⁰ КУЗЬМЕНКО, А. В. „Системный взгляд» на систему права”. In: *Правоведение*. 2003, nr. 3, ISSN 2658-6037, p. 7

¹³¹ ȘERBAN, A. *Dreptul — ca sistem*. București: Hamangiu, 2012. ISBN: 978-606-522-855-9, p. 30

¹³² CRAIOVAN, I. *Tratat de teoria generală a dreptului*. Ed. a 4-a. București: Universul Juridic, 2020. ISBN 978-606-39-0732-6, p. 365

¹³³ ОКСАМЫТНЫЙ, В.В. „Правовые системы в компаративистском измерении: история и современность”. In: *Вестник Брянского государственного университета*. 2012, nr. 2, ISSN 2072-2087, p. 145

Sistemicitatea este o caracteristică generică a dreptului, fără de care acesta nu poate exista. Cu ajutorul ei, dreptul se transformă într-un regulator universal, stabil și previzibil al conduitei și activităților oamenilor.¹³⁴ Tatiana Kuharuk afirmă că sistemicitatea este un atribut necesar, o proprietate a materiei juridice, constând în unitatea și organizarea sa internă, care face posibilă rezistența la eventualele schimbări haotice ale acesteia. Această proprietate avansează la toate nivelurile existenței materiei juridice în realitatea socială, inclusiv la nivelul normelor sociale.¹³⁵

Natura sistemică a dreptului este o asociere (combinare) obiectivă a anumitor părți juridice în funcție de trăsăturile de conținut, o unitate integrală ordonată structural, care are relativă independență, stabilitate și autonomie de funcționare.¹³⁶

„Sistemică” apare odată cu publicarea, în anul 1955, a unui articol aparținând unui grup de cercetători condus de biologul Ludwig von Bertalanffy. Prin teoria generală a sistemelor, aceștia încearcă să stabilească principiile sistemelor în general, indiferent de natura lor fizică, biologică sau antropo-sociologică. Ea se constituie în disciplină științifică autonomă prin anii 1970 și își propune să dezvolte metode de modelare în scopul de a interveni asupra fenomenelor percepute ca fiind complexe.¹³⁷

Termenul „sistem” în greacă înseamnă un întreg, o legătură alcătuită din părți. Acesta este un complex organic, o unitate de elemente interconectate care sunt în relații și conexiuni puternice între ele.

Acest termen este folosit în toate domeniile cunoașterii, inclusiv în științele juridice. În termeni științifici, conceptul de „sistem” acoperă un întreg set de componente care sunt interconectate, conectate prin conexiuni și relații interne. Aceasta ia în considerare anumite trăsături, în primul rând, prezența elementelor cu mai mult de o unitate și faptul că relația, interdependența dintre ele se caracterizează printr-o proprietate calitativă specifică.

Drept trăsături caracteristice generale ale sistemului Constantin Stroe enumeră¹³⁸ integralitatea, relativitatea, istoricitatea și autoreglarea.

Este imposibil să reducem conceptul de „sistem” la una dintre trăsături sau aspecte, de exemplu, la structura dreptului, diviziunea sa internă (diferențierea). „Structură” înseamnă doar selecția relativă a părților sale în obiect și sistemul corespunzător, ordinea interconexiunilor

¹³⁴ БОЧКОВ, А. А.; ИВАШКЕВИЧ, Е. Ф. „Терминологическая и функциональная характеристика правовой системы”. In: *National Association of Scientists*. 2020, Vol. 2, nr. 26(53). ISSN 2413-5291, p. 52

¹³⁵ КУХАРУК, Татьяна Вениаминовна. *Правовая система и систематика законодательства* : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 : СПб., 1998, p. 99

¹³⁶ КЕРИМОВ, Д.А. *Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права*. Москва: Аванта, 2000.. ISBN 5-89501-038-5. p 251

¹³⁷ ȘERBAN, A. *Op. cit.*, p. 32

¹³⁸ STROE, Constantin. *Compendiu de filosofia dreptului*. București: Lumina-Lex, 1999. 240p. ISBN 973-588-143-8, p. 79-83.

acestor părți, în timp ce „sistem” nu este doar selecția părților sau conexiunile acestora, înseamnă deja selecția obiectului în sine ca o integritate, cu propriile sale legi inerente, unitate internă și structură complexă.¹³⁹

Autoarea Izabella Țagova menționează¹⁴⁰ că sistemul se distinge prin consistența, interdependența, ordinea tuturor elementelor, fiecare dintre ele îndeplinește o funcție specifică, iar împreună asigură existența sistemului.

Ordinea include unitatea structurii și organizării. Principiile sistemului sunt: integritatea (adică noua sa calitate, ireductibilă la suma proprietăților tuturor elementelor), structuralitatea (o rețea de conexiuni și relații care determină comportamentul sistemului în mare măsură prin proprietățile sistemului), structura (o rețea de conexiuni și relații care determină comportamentul sistemului în mare măsură prin proprietățile structurii), interdependența sistemului și a mediului (unde sistemul este componenta principală a acestei interacțiuni), ierarhia (subordonarea, unde fiecare componentă este considerată ca un subsistem care face parte dintr-un sistem mai organizat, unificator).¹⁴¹

Abordarea sistematică a studiului întregurilor dinamice complexe face posibilă descoperirea mecanismului intern nu numai al acțiunii componentelor sale individuale, ci și al interacțiunii lor la diferite niveluri. Aceasta deschide posibilitatea descoperirii „stratificației” substanțiale și organizaționale a sistemelor, a conexiunii dialectice profunde și a interdependenței părților substanțiale, structurilor și funcționării fenomenelor de a fi ca organisme integrale complexe.¹⁴²

Dreptul, care reflectă relațiile sociale, trăsăturile lor stabile, proprietățile, este o formațiune holistică, un sistem. Sistemul juridic ca concept filozofic este un fel de fenomen holistic, format din părți (elemente), interconectate și interacționând între ele. Așa cum întregul este imposibil fără componentele sale, la fel și componentele individuale nu pot îndeplini funcții independente în afara sistemului.

În lucrarea „Reflecții filosofice asupra dreptului”, Constantin Stroe abordând funcția integrativă a sistemului și însușirile lui ireductibile la acelea ale elementelor componente, menționează că „sistemul reprezintă o formație nouă, în raport cu ansamblul elementelor, cu determinări cantitative și calitative specifice și care integrează și subordonează elementele sale componente. Sistemul dispune de însușiri noi care nu aparțin elementelor. Sistemul apare astfel ca

¹³⁹ КУХАРУК, Т. В. *Op. cit.*, p. 83

¹⁴⁰ ЦАГОВА, Изабелла Аминовна. „Проблемы соотношения и взаимосвязи понятий «Система права», «Правовая система», «Правовая семья»”. In: *Правоведъ*. 2012, nr. 4, ISSN 1817-7093, p. 125

¹⁴¹ БОЧКОВ, А. А.; ИВАШКЕВИЧ, Е. Ф. „Терминологическая и функциональная характеристика правовой системы”. In: *National Association of Scientists*. 2020, Vol. 2, nr. 26(53). ISSN 2413-5291, p. 52

¹⁴² КЕРИМОВ, Д.А. *Философские проблемы права*. Москва, 1972, p. 274

o formație stabilă, relativ autonomă, diferită de părțile componente. Proprietățile sistemului sunt rezultanta conexiunii elementelor constitutive. Ca urmare, sistemul are legile lui proprii de comportare, cărora li se vor supune în mod nemijlocit și elementele. Așadar, sistemele (materiale sau ideale, din natură sau din societate) nu sunt ansambluri arbitrare de elemente, ci se constituie după anumite determinări obiective, pe baza unor legături interne proprii, care reunesc anumite elemente. Un element oarecare nu poate să facă parte din orice sistem. Elementele se includ într-un anumit sistem și intră numai în structurile care nu contravin legilor de formare, dezvoltare și funcționare ale respectivului sistem”.¹⁴³

Chiar și științele juridice și organizarea formelor de cunoaștere juridică sunt prezentate potrivit exigențelor teoriei sistemelor.¹⁴⁴

Dintre formațiunile și procesele sistemice în drept, unii autori indică sistemul legislației, sistematizarea legislației, sistemul dreptului și sistemul juridic (văzut ca un ansamblu de fenomene, instituții și procese juridice, determinate istoric și stabilite obiectiv, care consolidează și mențin relații stabile într-o societate organizată de stat).¹⁴⁵

Doctrinarul francez Jacques Chevallier afirma că cerința sistemicității pare să fie înscrisă în inima fenomenului juridic: dreptul nu ar putea fi gândit altfel decât ca un ansamblu coerent, integrat, monolitic ale cărui elemente se țin împreună și se potrivesc armonios.¹⁴⁶

Și prof. Nicolae Popa menționa că dreptul nu există printr-o simplă alăturare a unui număr mai mare sau mai mic de norme juridice, ci există anume ca un sistem¹⁴⁷.

În opinia cercetătoarei Tatiana Kuharuk, unitatea internă a elementelor conținutului dreptului este cea mai importantă trăsătură a sistemului său.¹⁴⁸ Dintre factorii care o determină, următorii sunt de cea mai mare importanță: În primul rând, dreptul are o natură morală unitară. În al doilea rând, formarea dreptului ca fenomen unic, izolat de mediu, se bazează pe ideea generală de drept, a cărei esență este recunoașterea necesității și posibilității unei ieșiri dintr-o situație de criză prin determinarea limitelor comportamentului liber al subiecților și implementarea comportamentului în cadrul acestor limite. În al treilea rând, unitatea internă a conținutului dreptului este determinată de unitatea relațiilor socio-economice, politice și ideologice pe baza cărora se formează dreptul și

¹⁴³ STROE, C. *Reflecții filosofice asupra dreptului*. București: Lumina Lex, 1998. 336 p. ISBN 973-588-059-8, p. 107-108

¹⁴⁴ POPA, Nicolae. „«Sistemul dreptului», un concept perimat?”. In: *Revista de Drept Public*. 2015, nr. 1. ISSN 1224-4872, p. 18

¹⁴⁵ ОКСАМЫТНЫЙ, В.В. „Правовые системы в компаративистском измерении: история и современность...”, p. 145

¹⁴⁶ CHEVALLIER, J. „L’Ordre juridique”. In: *Le droit en procès*. Paris: PUF, 1983, p. 5-49 [citat 1.10.2022]. Disponibil online: <https://www.u-picardie.fr/curapp-revues/root/13/chevallier.pdf>, p. 11

¹⁴⁷ POPA, Nicolae. *Teoria Generală a Dreptului*. Ed. 6. București: C.H. Beck, 2020. 296 p. ISBN 978-606-18-1033-8, p. 86

¹⁴⁸ КУХАРУК, Т. В. *Op. cit.*, p. 102

pe care se urmărește să le eficientizeze.

După cum afirmă Parascovia Poalelungi, „dreptul ca tip de sistem este unul de natură organică ce a luat naștere, se menține și funcționează pe baza a ceea ce a fost numit lege, aceasta exprimând caracterele funcționale și evolutive ale unui ansamblu structurat”.¹⁴⁹

Dreptul este, conform sintezei unor autori naționali¹⁵⁰:

- un sistem integral, datorită coeziunii mari dintre normele instituite și ramurile de drept;
- un sistem datorită elementelor de voință pe care le presupune;
- un sistem artificial, deoarece este o creație a omului, izvorâtă din necesitatea de a reglementa raporturile sociale;
- un sistem deschis, datorită interferențelor sale cu celelalte sisteme: moral, politic, religios, etc. din cadrul sistemului social global, etc.

Prof. Gheorghe Avornic menționează că în literatura juridică cuvântul „sistem” se aplică pentru a desemna, de regulă, trei categorii esențiale, care, deși au anumite trăsături comune, nu trebuie confundate:

- 1) Sistem juridic;
- 2) Sistemul dreptului;
- 3) Sistemul legislației.¹⁵¹

Aici am mai putea adăuga și termenul „sistem constituțional”, care reprezintă un ansamblu coerent și armonios structurat al instituțiilor politice și al mecanismelor de guvernare, consfințit în Constituție, prin intermediul cărora se realizează procesul de conducere socială”¹⁵², deoarece și acesta are deseori tangență cu tipologia dreptului, dar și a statului.

Termenii aplicați în mod obișnuit în literatura occidentală nu prevăd o distincție clară între sistemul de drept, sistemul juridic, familia juridică (aceasta din urmă este adesea folosită în sensul sistemului juridic). Se întâmplă în ciuda faptului că limbile acestor țări permit realizarea unei astfel de distincții, deoarece au elemente de vocabular corespunzătoare cu o semnificație lexicală și conceptuală specifică. În plus, diferite lucrări interpretează într-un mod diferit termenii drept, sistem juridic, familie juridică.

¹⁴⁹ POALELUNGI, Parascovia. „Aspecte teoretice privind trăsăturile definitorii ale sistemului dreptului”. In: *Integrare prin cercetare și inovare. Științe juridice. Științe economice*. 26-28 septembrie 2013, Chișinău, 2013, p. 196

¹⁵⁰ MOHOREA, Efim; BOTNARI, Elena; EȘANU, Roman. *Dreptul ca sistem și sistemul Dreptului: Studiu teoretic*. Bălți: Presa Universitară Bălțeană, 2009, ISBN 978-9975-931-55-7, p. 70-71

¹⁵¹ AVORNIC, Gheorghe. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău: Cartier, 2004. ISBN 9975-79-275-8, p. 316

¹⁵² IONESCU, Cristian. *Sisteme constituționale contemporane*. București: Șansa, 1994. 224 p. ISBN 973-9167-20-9, p.14

Cercetătorii străini examinează în detaliu sistemul de norme, instituții și ramuri, precum și sistemele juridice istorice și familiile juridice moderne, dar nu fac distincții între sistemul juridic și cel de drept. Nu există un sistem dezvoltat de componente pentru sistemul juridic și familia juridică, în consecință, cercetătorii străini se referă adesea la familiile juridice ca la sisteme. Confuzia acestor concepte este obișnuită și în lucrările străine dedicate problemei structurii sistemelor de drept.¹⁵³

2.1.2. Sistemul dreptului

Dacă abordarea conceptului general de „sistem” în jurisprudență, precum și în filozofie, este, după cum am văzut, departe de a fi lipsită de ambiguitate, atunci aspectul juridic al studiului sistemului de drept are mai multe asemănări decât diferențe.

Sistemul dreptului (sau de drept) este de obicei înțeles ca „un sistem de norme juridice, asocierea lor și diferențierea matricei normative pe ramuri și instituții de drept”¹⁵⁴, al cărui scop principal este de a oferi o caracteristică sistematică dreptului pozitiv în ansamblu.

Conform prof. Nicolae Popa, conceptul de sistem al dreptului simbolizează adevărul că dreptul nu este o simplă alăturare de norme, ci un tot organizat logic. Sistemul dreptului constituie generalul, care are la bază norma juridică. În această viziune norma juridică formează sistemul juridic elementar. Norma juridică este legată de sistem, este măsura sa inerentă, derivă din schema sa și implică funcția pe care o va juca sistemul ca atare.¹⁵⁵ Și Costică Voicu¹⁵⁶ ne atenționează că dreptul nu reprezintă doar o sumă de norme juridice, ci un ansamblu de subsisteme și componente.

După cum observa Rudolph von Jhering, citat de filosoful autohton Efim Mohorea, nici un sistem de drept nu a avut de așteptat un legiuitor pentru a se constitui; dreptul obiectiv (adică legile) și drepturile subiective s-au ivit din nevoile vieții, adică din fapte, că dreptul, asemenea limbii, este un rezultat al existenței colective.¹⁵⁷

¹⁵³ CHIRKIN, V. E. „Global Legal Systems, Legal Families and Individual Legal Systems in the Context of Modern World Order: a New Approach”. In: *Право и современные государства*. 2019, nr. 2. ISSN 2307-3306, p. 39

¹⁵⁴ КУХАРУК, Татьяна Вениаминовна. *Правовая система и систематика законодательства* : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 : СПб., 1998, p. 84

¹⁵⁵ POPA, Nicolae. „«Sistemul dreptului», un concept perimat?”. In: *Revista de Drept Public*. 2015, nr. 1. ISSN 1224-4872, p. 18

¹⁵⁶ VOICU, Costică. *Teoria generală a dreptului*. București: Universul Juridic, 2008. 418 p. ISBN 978-973-127-078-4, p. 59

¹⁵⁷ MOHOREA, Efim. „Esența dreptului în contextul teoriei generale a sistemelor”. In: *„Știința în nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective”, Conferința națională cu participare internațională*. 2015. ISBN 9781119130536, p. 332

Formarea unui sistem de drept este direct legată de procesul de formare a dreptului însuși ca fenomen social, menit să eficientizeze relațiile sociale în concordanță cu nivelul social, politic și spiritual de dezvoltare a societății. În același timp, sistemul de drept eficientizează funcționarea și dezvoltarea dreptului, dându-i caracterul de fenomen cu semnificație socială.¹⁵⁸

Autorul belarus S.G. Drobiazko privea sistemul de drept și sistemul juridic ca categorii de același ordin, ce cuprind dreptul în sensul larg și restrâns al termenului, la nivel macro și micro, evidențiind forma externă și organizarea sa internă.¹⁵⁹ Acesta menționa că controversa privind esența acestui termen se referă în principal la latura structurală a sistemului, elementele sale.

După caracteristicile aspectului „volumetric”, structural, al oricărui concept social, vor exista întotdeauna contradicții, deoarece fenomenele și procesele reale reflectate în concepte nu se alătură, ca „cărămizi”, ci inevitabil se întrepătrund unele în altele. Niciun fenomen social, proces sau stare nu poate exista în forma sa pură. Cu atât mai mult, fenomenul juridic, care prin natura sa reflectă în mod necesar într-un fel colectiv realitatea reală care există în societate; ca formă a reflexiei sale.¹⁶⁰ Această împrejurare explică în principal contradicțiile din definițiile sistemului juridic.

Sistemul de drept este înțeles ca o anumită structură internă (construcție), care se dezvoltă obiectiv ca o reflectare a relațiilor sociale cu adevărat existente și în curs de dezvoltare. Nu este rezultatul discreției arbitrare a legiuitorului, ci un fel de copie a realității. Structura socială reală a societății și statului determină în cele din urmă unul sau altul sistem de drept, ramurile sale, instituțiile și alte diviziuni. Sistemul de drept arată din ce părți, elemente constă dreptul și cum se raportează între ele.¹⁶¹

După cum ne spune prof. Alexandru Arseni, sistemul dreptului este rezultatul unității ramurilor și instituțiilor dreptului.¹⁶²

Doctrinarul român I. Deleanu relevă că trăsăturile sistemelor în general se regăsesc în esența lor și în cazul sistemului dreptului, considerații cu privire la ce sintetizăm:

- 1) dreptul este o totalitate, o alcătuire de norme juridice. Ca elemente de bază ale sistemului de drept, normele juridice se comportă ca „părți” în raport cu „întregul”, dar și ca

¹⁵⁸ ШАФЕЕВ, Данил Риналович. *Современная правовая система Российской Федерации* : Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01: Уфа, 2002, p. 20

¹⁵⁹ ДРОБЯЗКО, С. Г. „Право как система и его закономерности”. In: *Право и демократия: с б. науч. тр.* 1999, p. 3

¹⁶⁰ Ibidem, p. 4

¹⁶¹ ЦАГОВА, Изабелла Аминовна. „Проблемы соотношения и взаимосвязи понятий «Система права», «Правовая система», «Правовая семья»”. In: *Правоведъ*. 2012, nr. 4, ISSN 1817-7093, p. 125-128.

¹⁶² ARSENI, Alexandru. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*. Vol. I, Chișinău: USM, 2005. 502 p. ISBN 9975-70-536-7, p. 43-45

„subsisteme“ în raport cu propria lor structură. Se constată deci că relația între subsisteme și sistem, este o conexiune ce încheagă diversitatea în armonie;

- 2) sistemul dreptului este un sistem deschis, dinamic, aflându-se într-un proces de permanentă devenire, nu numai ca reflectare a transformărilor calitative intervenite în ansamblul relațiilor sociale, dar și ca factor dinamizator în dezvoltarea acestor relații;
- 3) structura sistemului de drept apare ca o totalitate complexă și unitară de interacțiuni între ramurile de drept, dar și între acestea și întreg;
- 4) ramurile dreptului nu reprezintă simple configurații în sistem, prin a căror însumare se obține sistemul. Acesta, ca totalitate, este un fenomen complex, ireductibil la părțile componente;
- 5) sistemul dreptului se distinge de mediul său ambiant, de toate celelalte instituții sau fenomene ale suprastructurii, cu care intercondiționează prin caracteristica sa de a face posibilă implicarea forței de constrângere a statului;
- 6) în interiorul sistemului de drept există o ordine ierarhică a subsistemelor sale, adică a ramurilor de drept, dreptul constituțional fiind o ramură structurantă față de toate celelalte, pentru că sursa hotărâtoare a normelor acestei ramuri de drept este chiar legea fundamentală care se regăsește în vârful piramidei actelor normative;
- 7) sistemul dreptului are funcții caracteristice care îi dezvăluie esența, dreptul nefiind numai un receptacol al mutațiilor social—economice și politice din societate, ci și un factor de impulsione a lor;
- 8) sistemul dreptului este un sistem organizabil, care este reglat din afara sa, prin activitatea normativă desfășurată de către organele statului.¹⁶³

Autorul D. Șafeev consideră că sistemul de drept ia naștere ca urmare a unei generalizări sistematice a ideilor juridice existente în societate, care servesc drept bază pentru apariția cunoștințelor teoretice privind natura reglementării juridice și acordându-le statutul de prescripții general obligatorii prin legislație, prin includerea prevederilor relevante în acte normative concrete. În calitate de elemente structurale ale sistemului de drept pot fi distinse ramurile de drept, cuprinzând prevederi teoretice privind reglementarea raporturilor relativ omogene în cuprinsul lor. Ramurile de drept, la rândul lor, sunt împărțite în instituții juridice, la fel pe baza specificului și omogenității relațiilor pe care le reglementează, iar instituțiile juridice formează deja norme juridice specifice. După cum se poate observa din structura sistemului juridic, diferitele sale niveluri se disting prin diferite niveluri de teoretizare a cunoștințelor juridice în conformitate cu

¹⁶³ DELEANU, I. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. I. București: Europa Nova, 1996. 333 p. ISBN 978-973-9183352, p. 24-27

principiul dialectic al ascensiunii de la abstract la concret. Sistemul de drept este abstract și, în același timp, de natură concretă. El poate fi reprezentat prin perceperea mentală a posibilității existente în mod obiectiv de eficientizare a relațiilor sociale și crearea unui sistem ideologic coerent care să cuprindă cunoștințe despre modalitățile și metodele de influență juridică, care sunt exprimate în documentele de reglementare.¹⁶⁴

În teoria generală a dreptului, un sistem de drept în sensul restrâns al cuvântului este înțeles ca o totalitate internă, structura dreptului, interacțiunea și unificare a elementelor sale principale: norme de drept, instituții juridice și ramuri (subramuri) de drept. Aceasta este integritatea tuturor normelor juridice, formelor de exprimare (izvoarele), instituțiilor și ramurilor menite să eficientizeze relațiile sociale. Sistemul de drept este **nucleul** sistemului juridic, „cheagul”, „cadrul”, fundamentul, expresia concentrată legată de activitățile de putere publică ale statului de eficientizare a celor mai importante relații sociale cu ajutorul unui sistem de acte juridice normative.¹⁶⁵

Conform Dicționarului de drept constituțional și administrativ, sistemul dreptului reprezintă „gruparea normelor juridice în ramuri de drept și instituții juridice, a cărei structură este determinată de unitatea normelor și a instituțiilor juridice și de organizarea lor pe ramuri, după specificul relațiilor sociale pe care le reglementează și metoda de reglementare, în conformitate cu anumite principii comune”¹⁶⁶.

Corina-Cristina Buzdugan, ne atenționează că „spre deosebire de sistemul juridic, cu structuri exhaustive, sistemul dreptului are în vedere palierul normativ al societății și își propune, pe de o parte, să delimiteze normele juridice de alte norme sociale și, pe de altă parte, să unifice normele juridice, indiferent de tipul lor (interne sau internaționale, de drept administrativ sau de dreptul familiei etc.)”.¹⁶⁷

Sistemul dreptului este caracterizat în cadrul unei enciclopedii juridice ruse ca „structura internă a totalității normelor juridice interconectate și congruente care funcționează în sistemul juridic național condiționată obiectiv de sistemul relațiilor sociale reglementate, exprimată structural prin combinarea normelor în instituții juridice și ramuri (subramuri) ale dreptului”¹⁶⁸.

Doctoranda Elena Tentiuc, care a abordat în cercetarea sa fenomenul sistematizării legislației, a identificat drept trăsătură fundamentală a sistemului dreptului „capacitatea de a

¹⁶⁴ ШАФЕЕВ, Д. Р. *Op. cit.*, p. 20-21

¹⁶⁵ БОЧКОВ, А. А.; ИВАШКЕВИЧ, Е. Ф. „Терминологическая и функциональная характеристика правовой системы”. In: *National Association of Scientists*. 2020, Vol. 2, nr. 26(53). ISSN 2413-5291, p. 53

¹⁶⁶ *Dicționar de Drept constituțional și administrativ*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 250

¹⁶⁷ BUZDUGAN, Corina-Cristina. „Componentele sistemului de drept”. In: *Fiat Iustitia*. 2008, nr. 2. ISSN: 1224-4015, p. 102

¹⁶⁸ ТОПОРНИН, Б.Н. *Юридическая энциклопедия*. Москва: Юрист, 2001. ISBN 5-7975-0429-4, p. 992

organiza normele juridice într-o structură unitară, cu o rețea de relații interdependente, bazate de principii și finalități comune”.¹⁶⁹

(Sub)diviziunile interne ale sistemului de drept includ norma juridică, ca submultiplu de bază sau elementar, instituția juridică, ca element intermediar, și ramura juridică, subdiviziunea cea mai cuprinzătoare constituită în temeiul obiectului și metodei de reglementare (derulare) a raportului juridic.¹⁷⁰

Într-o definiție sincretică, sistemul dreptului este descris ca „o structură internă a dreptului condiționată obiectiv de sistemul de relații sociale, exprimată în unificarea și aranjarea materialului normativ în instituții și ramuri de drept”¹⁷¹, reflectând în acest sens esența dreptului pozitiv.

Într-o lucrare monografică ce studiază dreptul ca sistem, câțiva autori autohtoni concluzionează că sistemul dreptului reprezintă „acea compoziție sau unitate, constituită (alcătuită, organizată) în baza relațiilor (de coordonare, autonomie relativă, interdependență, supraordonare, subordonare, ierarhie etc.) dintre mulțimea ramurilor, instituțiilor, normelor dreptului — elemente prime ale sistemului dreptului — și legilor compoziției (axiome, principii, reguli logice etc.) ce limitează, organizează, integrează aceste relații”¹⁷².

Sistemele de drept și legislative existente joacă un rol important în formarea și dezvoltarea relațiilor sociale, în eficientizarea activităților cetățenilor, organizațiilor și statului însuși. Prin urmare, este posibil să se dezvăluie conceptul și esența sistemului de drept luând în considerare interacțiunea acestuia cu sistemul legislației.

În acest context, autorul A. V. Kuzimenko ne propune să privim sistemul de drept în calitate de model de reglementare juridică, care are o natură științifică de construcție și orientare practică. Natura științifică a modelului constă în faptul că el ar trebui construit pe baza rezultatelor unui studiu științific al tiparelor de reglementare juridică a relațiilor sociale, adică o analiză a factorilor obiectivi care determină relațiile sociale și posibilitățile de modificare subiectivă a acestora. Orientarea practică se exprimă în faptul că funcționarea sa vizează menținerea unui sistem de legislație coerent intern și optim de reglementare a relațiilor sociale.¹⁷³

¹⁶⁹ TENTIUC, Elena. *Sistematizarea legislației și formele sale*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2022, p. 39

¹⁷⁰ SANTAİ, Ioan-Iosif. „Evoluții și tendințe privind sistemul, sistematizarea și izvoarele dreptului român contemporan”. In: *Universul Juridic Premium*. 2017, nr. 10 [citat 01.10.2022]. Disponibil on-line: <https://lege5.ro/gratuit/ge3tonrvhezq/>

¹⁷¹ ВОПЛЕНКО, Николай Николаевич. „Понятие системы права”. In: *Legal Concept*. 2009, nr. 11, ISSN 2587-8115, p. 14

¹⁷² MOHOREA, Efim; BOTNARI, Elena; EȘANU, Roman. *Dreptul ca sistem și sistemul Dreptului: Studiu teoretic*. Bălți: Presa Universitară Bălțeană, 2009, ISBN 978-9975-931-55-7, p. 7

¹⁷³ КУЗЬМЕНКО, А. В. „«Системный взгляд» на систему права”. In: *Правоведение*. 2003, nr. 3, ISSN 2658-6037, p. 8-9

2.1.3. Sistemul legislației

Deși s-a menționat în literatura juridică că „sistemul dreptului este opera legiuitorului, singurul în măsură să decidă cum va sistematiza legislația”¹⁷⁴, conceptul de sistem de drept nu trebuie confundat cu conceptul de sistem al legislației (legislativ), care reprezintă, în accepțiunea prof. N. Popa, „totalitatea actelor normative”, acte normative aflate într-o stare de reală și acută interferență¹⁷⁵.

Este adevărat că „sistemul dreptului stă la baza sistematizării legislației”¹⁷⁶ însă, totodată sistemul de drept și sistemul de legislație trebuie considerate ca un mecanism unic de elemente structurale coordonate și interacționate ale sistemului, care orientat spre atingerea anumitor scopuri de satisfacere a intereselor societății și ale statului.¹⁷⁷

În mod obiectiv, legislația existentă este rezultatul activităților întregului sistem de autorități publice asociate cu implementarea funcțiilor lor publice de management imperativ al societății.¹⁷⁸

După cum menționează N. Voplenko, sistemul de drept și sistemul legislației par a fi apropiate ca înțeles, dar nu se potrivesc ca sferă a cuprinderii, conținut și forme de exprimare în sistemul juridic al societății. Acestea sunt două expresii relativ independente ale esenței dreptului. Astfel, sistemul de drept în conținutul său este o structură internă a dreptului care corespunde naturii relațiilor sociale pe care le reglementează, iar sistemul legislației este o formă externă de drept, exprimând structura izvoarelor sale, adică un sistem de acte juridice normative.¹⁷⁹

Spre deosebire de sistemul dreptului, ne atenționează că prof. Dumitru Baltag, „sistemul actelor normative privește sub un alt unghi de vedere asupra fenomenului juridic, și anume elaborarea dreptului, ce constă în adoptarea de acte normative, care, luate în totalitatea lor, reprezintă un sistem, o unitate de acte a căror diversitate rezultă din locul ce-l ocupă în ierarhia sistemului”.¹⁸⁰

Pe baza prevederilor conceptuale care determină relația dintre sistemul dreptului și sistemul legislației, aceste sisteme prezintă diferențe și inconsecvențe semnificative. În primul rând,

¹⁷⁴ CORBEANU, Ion. *Teoria generală a dreptului*. București: Lumina-Lex, 2002, 260 p. ISBN 973-588-434-8, p. 136

¹⁷⁵ POPA, Nicolae. *Teoria Generală a Dreptului*. Ed. 6. București: C.H. Beck, 2020. 296 p. ISBN 978-606-18-1033-8, p. 207

¹⁷⁶ CRAIOVAN, I. *Tratat de teoria generală a dreptului...*, p. 493

¹⁷⁷ НИКИЩЕНКОВА, М. А. „Единство и согласованность системы права и системы законодательства”. In: *Вестник Казанского юридического института МВД России*. 2019, nr. 2, ISSN 2542-1247, p. 166

¹⁷⁸ ШАФЕЕВ, Д. Р. *Op. cit.*, p. 26

¹⁷⁹ ВОПЛЕНКО, Н. Н. „Понятие системы права...”, p. 12

¹⁸⁰ BALTAG, Dumitru. *Teoria generală a dreptului: curs universitar...*, p. 364

sistemele au elemente primare diferite. Pentru un sistem de drept, aceasta este o normă de drept, iar pentru un sistem de legislație, acesta este un act juridic normativ. În al doilea rând, sfera de aplicare a sistemului legislativ din punct de vedere al conținutului este mai larg decât sistemul de drept, întrucât actele juridice normative cuprind prevederi care nu țin de drept nemijlocit (scopurile și motivele emiterii actelor juridice, diverse prevederi programatice, preambule etc.). În al treilea rând, sistemul dreptului și sistemul legislației au criterii diferite pentru a distinge elementele sistemului. Astfel, împărțirea sistemului de drept în ramuri și instituții se bazează pe subiectul și modul de reglementare juridică. Aceasta determină gradul ridicat de omogenitate al normelor sectoriale de drept. Criteriul de distincție a ramurii de legislație în sistemul de legislație este doar subiect de reglementare, neexistând o metodă unică. În al patrulea rând, sistemul dreptului are un caracter obiectiv, iar sistemul de legislație este influențat de factorul subiectiv și depinde de voința legiuitorului.¹⁸¹

Autorul Kuzimenco consideră că sistemul legislației și sistemul dreptului sunt de același nivel, afirmând că aceste sisteme au legături de coordonare, nu de subordonare, argumentând că sistemul de drept este construit ținând cont nu numai de cercul de relații sociale existent, ci și de legislația actuală, iar legislația este creată ținând cont nu doar de sistemul de drept actual, ci mai presus de toate, ținând cont de nevoile practice de reglementare a anumitor relații sociale.¹⁸²

În teorie, există două puncte de vedere opuse asupra relației dintre sistemul dreptului și sistemul legislației în cursul unificării lor în cadrul unui sistem juridic unic. Potrivit primei abordări, este obiectiv doar sistemul legislației, în raport cu care ar trebui să se construiască un sistem de drept. Iar conform celei de-a doua, sistemul de drept are un caracter obiectiv, iar din această cauză dezvoltarea lui determină o transformare corespunzătoare a sistemului legislației. Între timp, sistemul juridic, fiind o sinteză organică a sistemelor de drept și legislativ, le combină ca elemente structurale, unde ele se află în strânsă legătură epistemologică și funcțională, corelându-se ca conținut și forma dreptului în viața reală.¹⁸³

Mai aproape ne este opinia doctorandei E. Tentiuc, conform căreia, „sistemul dreptului este un fenomen juridico-istoric ce reflectă anumite procese sociale ce au loc în societate, în timp ce sistemul legislației (actelor normative) cuprinde totalitatea actelor normative și se raportează la cel dintâi în raport de parte—întreg.”¹⁸⁴

¹⁸¹ ЛЕОНОВ, А. Н. „Система права и система законодательства: проблемы соотношения”. În: *Право и государство: теория и практика*. 2022, nr. 8, ISSN 1815-1337, p. 91

¹⁸² КУЗЬМЕНКО, А. В. „Системный взгляд» на систему права...”, p. 9-10

¹⁸³ ШАФЕЕВ, Д. Р. *Op. cit.*, p. 33

¹⁸⁴ TENTIUC, Elena. *Op. cit.*, p. 42

2.1.4. Sistemul juridic

Termenul propriu-zis de „sistem juridic” apare în filozofia politică și în teoria juridică în secolul al XVIII-lea. Astfel, se întâlnește expresia „systems of law” la Jeremy Bentham în 1782 și expresia „diversele sisteme de legislație” în Contractul social al lui Jean-Jacques Rousseau, în 1762.¹⁸⁵

„Dreptul” și „sistemul juridic” ca concepte sunt strâns legate. Cu toate acestea, un sistem deseori conotă ceva mai mult decât dreptul, mai ales dacă dreptul este privit doar ca reguli juridice.¹⁸⁶ Joseph Raz nota că termenul „sistem juridic” nu este un termen tehnic juridic și că atunci când încearcă să clarifice noțiunea de sistem juridic, teoreticienii dreptului nu își propun să definească sensul în care termenul este folosit de legiuitori sau juriști, ci el încearcă, mai degrabă, să creeze un instrument conceptual util, unul care să-l ajute să înțeleagă mai bine natura dreptului.¹⁸⁷

Conceptele de drept și de sistem juridic trebuie utilizate în mod consecvent, deoarece ele precizează fenomene conexe, deși diferite: unele elemente incluse în conceptul de drept nu fac parte din conceptul de sistem de drept și, invers, conceptul de sistem juridic include componente suplimentare, pe care primul nu le are.

Conceptul de sistem juridic ca element de bază include conceptul de drept. În partea în care vorbim despre baza normativă a sistemului de drept, conceptul normativist al dreptului își păstrează forța. În același timp, știința juridică analizează nu numai normele, ci și raporturile juridice ale oamenilor, procedurile, relațiile și ordinele care se desfășoară conform reglementărilor legale, înțelese de știință și reflectate în conștiința publică. Pentru sistemul juridic, normele sunt un factor de formare a sistemului. Ele intră în sistem ca o atare legătură cu care toate celelalte componente ale sistemului juridic sunt conectate într-un fel sau altul.¹⁸⁸

Conceptul de „sistem juridic” a căpătat o semnificație deosebită în dreptul comparat, unde termenul de „sistem juridic” a fost folosit în trei accepțiuni: în primul rând, în sensul socio-economic, care, în general, corespunde conceptului de tip socio-economic de drept; în al doilea rând, în sensul în care a fost identificat cu legislația unei anumite țări; în al treilea rând, în sensul

¹⁸⁵ ȘERBAN, A. *Op. cit.*, p. 38

¹⁸⁶ CLARK, David S. „Classification of Legal Systems”. In: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Vol. 13. Elsevier, 2015. ISBN 978-0-08-097087-5, p. 799

¹⁸⁷ RAZ, Joseph. „The Identity of Legal Systems”. In: *California Law Review*. 1971, Vol. 59, nr. 3, ISSN 0008-1221, p. 795

¹⁸⁸ ШАФЕЕВ, Данил Риналович. *Современная правовая система Российской Федерации*: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 : Уфа, 2002, p. 17-18

de „comunitate juridică” a dreptului diferitelor țări (sau „comunitate juridică” a multor țări unite în anumite grupuri — „familii”)¹⁸⁹.

Totuși, de obicei, în cadrul dreptului comparat, este folosit preponderent termenul „sistem juridic național”, care este de obicei înțeles ca un set istoric specific de drept (legislație), practică juridică și ideologia juridică dominantă a unei anumite țări (stat).¹⁹⁰

Sistemul juridic *național* este o realitate socio-istorică specifică care se află în relații și interacțiuni complexe cu alte părți ale unei societăți date: relațiile economice, statul, regimul politic, morala, cultura și toate subsistemele unei societăți date.¹⁹¹

În știința juridică modernă, nu există o abordare unică, universală, privind interpretarea definiției noțiunii de „sistem juridic”. Unii doctrinari¹⁹² au menționat că conținutul acestui termen a fost determinat pentru prima dată de Hans Kelsen în 1946, iar ulterior, Joseph Raz a introdus distincția dintre sistemele juridice „momentane” (un sistem juridic într-un anumit punct al timp¹⁹³) și cele „non-momentane”.

Inițial, odată cu fundamentarea acestui concept, au fost expuse diferite puncte de vedere.

În sens restrâns, unii autori au identificat sistemul juridic cu un sistem de norme juridice (sistemul de drept), în timp ce alții au considerat normele juridice și relațiile juridice în interrelația lor în cadrul acestui concept.

La fel, în doctrină s-a propus analiza sistemului juridic în aspecte statistice și dinamice. Sistemul juridic în statică acționează ca un set de norme juridice, principii și instituții (latura normativă a sistemului), un set de instituții juridice (element organizațional) și un set de atitudini juridice, idei, opinii inerente unei societăți date (element ideologic).¹⁹⁴

Trebuie să spunem, chiar dacă pare evident, că sistemul juridic nu trebuie confundat cu sistemul judiciar (privit drept „ansamblu al structurilor organizatorice care concură la înfăptuirea actului de justiție”¹⁹⁵). Cu regret, și astăzi există unii autori (de ex., Raluca Lupu¹⁹⁶) care confundă aceste concepte, abordându-le drept sinonime.

¹⁸⁹ АЗНАГУЛОВА, Гузель Мухаметовна. *Рецепция права как форма взаимодействия национальных правовых систем*: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01: Уфа, 2003, p. 25

¹⁹⁰ РУДАКОВ, А. А. „К вопросу о понятии правовой системы”. In: *Сравнительное правоведение: Наука, методология, учебная дисциплина*. Красноярск, 2008. Ч. 1. ISBN 978-5-7638-1017-2, p. 32

¹⁹¹ БОШНО, Светлана Владимировна. „Современные правовые системы”. In: *Право и современные государства*. 2018, пр. 2-3, pp. 58-71, ISSN 2307-3306, p. 61

¹⁹² ЧЕРДАКОВ, Олег Иванович; СУББОТИН, Георгий Викторович. „О понятии «Правовая система» в контексте современных исследований”. In: *Юридическая наука*. 2015, Vol. 4, ISSN 2220-5500, p. 27

¹⁹³ RAZ, Joseph. *Op. Cit.*, p. 798

¹⁹⁴ ШАФЕЕВ, Д. Р. *Op. cit.*, p. 13-14

¹⁹⁵ LEȘ, Ioan. *Sisteme judiciare comparate*. București: All Beck, 2002. 576 p. ISBN 973-655-164-4, p. V

¹⁹⁶ LUPU, Raluca. „Aspecte privind sistemul juridic englez — judecătoriile și instanțele”. In: *Legea și Viața*. 2014, nr. 5(269), pp. 13-16. ISSN 2587-4365.

O analiză a pozițiilor doctrinarilor cu privire la sistemul juridic ne permite să vorbim despre două abordări principale în definirea acestui fenomen — normativă și sociologică. Diferența fundamentală dintre ele se bazează în primul rând pe abordarea diferită a reprezentanților săi față de sfera de aplicare a conceptului de „sistem juridic”: dacă în primul caz acesta se limitează doar la fundamentul normativ, atunci în al doilea caz conținutul sistemului juridic este lărgit prin elemente noi.

Abordarea normativă.

Adepții primei abordări (normative) propun să se ia în considerare conținutul sistemului juridic exclusiv în contextul diferitelor forme de exprimare externă și de consolidare a normelor juridice, precum și al interacțiunii acestora între ele.¹⁹⁷

Abordarea normativă se caracterizează prin considerarea sistemului juridic într-un sens restrâns (formal juridic), asociindu-l cu sistemul de drept sau chiar cu sistemul legislației.

Astfel, Yu.A. Tihomirov propune definirea sistemului juridic ca „un șir ordonat structural și funcțional de acte juridice interconectate, care sunt create și funcționează pe baza unor principii uniforme de drept”¹⁹⁸. Cu alte cuvinte, conceptul de sistem juridic, conform aceluiași autor, este „un concept juridic de bază care cuprinde toate actele juridice și legăturile acestora la scară național-statală”¹⁹⁹.

Un punct de vedere similar este împărtășit de S.N. Egorov, în interpretarea căruia sistemul juridic al statului este „un ansamblu de norme juridice expuse într-un sistem ierarhic de acte juridice normative adoptate de puterea politică”²⁰⁰.

Totuși, dacă termenul „sistem juridic” ar fi doar un simplu sinonim pentru „drept obiectiv” sau „drept pozitiv”, atunci necesitatea sa ar fi îndoielnică, astfel că într-o lucrare de sociologie juridică s-a menționat că sistemul juridic exprimă o idee certă și foarte importantă, și anume că dreptul este un complex, că elementele sale constitutive sunt interconectate nu întâmplător, ci prin legături necesare. Cu mult înainte ca structuralismul să promoveze această teză, comparatiștii au subliniat integritatea intrinsecă a oricărui sistem juridic, interacțiunea care ține împreună părțile sale constitutive și, în consecință, puterea și chiar imobilitatea acestuia. Cu toate acestea, comparatiștii au avut în vedere mai degrabă structura logică decât sociologică a sistemului

¹⁹⁷ КОЖЕВНИКОВ, Владимир Валентинович. „Право и правовая система: к проблеме терминологической точности (общетеоретический и историко-правовые аспекты)”. In: *Государство и право*. 2020, nr. 2, ISSN 0132-0769, p. 38-39

¹⁹⁸ ТИХОМИРОВ, Ю. А. „Правовая система развитого социалистического общества”. In: *Советское государство и право*. 1979, nr. 7, ISSN 0132-0769, p. 33

¹⁹⁹ ТИХОМИРОВ, Ю. А. „Право: национальное, международное, сравнительное”. In: *Государство и право*. 1999, nr. 8, ISSN 0132-0769, p. 6.

²⁰⁰ *Apud*: КОЖЕВНИКОВ, В. В. *Op. cit.*, p. 39

juridic. În ochii lor, originalitatea și permanența sa decurgea nu din conținutul specific al normelor, ci dintr-o tehnică lingvistică și conceptuală deosebită, clasificări și aparate categoriale.²⁰¹

Interpretarea normativă „îngustă” este încă puțin convingătoare, sistemul juridic fiind un fenomen juridic complex, care cuprinde principalele elemente structurale și derivate, cu ajutorul cărora se realizează scopurile ultime ale reglementării juridice. Prin urmare, considerăm mai corectă abordarea „largă”, care reflectă pe deplin întreaga organizare juridică a societății în unitate și interacțiunea tuturor componentelor sale.

Abordarea sociologică.

Dreptul este un fenomen social și după cum menționează pe bună dreptate prof. Nicolae Popa, „dreptul nu este și nu poate fi în afara schimbărilor social-economice, acestea determină modificări în construcția și organizarea sistemelor de drept, precum și în orientarea reglementării juridice spre noi spații”²⁰².

Dreptul însăși reprezintă un subsistem specific al sistemului social, elementul principal al căruia îl constituie normele dreptului pozitiv²⁰³.

În consonanță cu această opinie, și autoarele E. Aramă și V. Coptileț afirmă că sistemul juridic este un compartiment al sistemului social.²⁰⁴

După cum nota doctrinarul român Nicolae Popa, „toate fenomenele juridice pot fi privite ca fenomene sociale, fiindcă chiar un sentiment pur solitar al dreptului implică o latență a societății, un drept robinsonian neputându-se concepe, dar nu toate fenomenele sociale sunt și juridice, ceea ce vine să pună în discuție criteriul pe baza căruia pot fi distinse, din ansamblul fenomenelor sociale, cele juridice.”²⁰⁵

Abordarea sociologică predetermina dihotomia dintre obiectele sistemului de drept și sistemul juridic, în timp ce primul este poziționat ca o substanță juridică pur formală, transformată cognitiv în propria sa structură imanentă, în timp ce al doilea este înzestrat cu potențial exogen.²⁰⁶ Pe baza acesteia, sistemul juridic poate fi recunoscut ca închis doar relativ și numai în cadrul nemijlocit al societății, întrucât este determinat de sistemul socio-economic și politic în ansamblu, are conexiuni intra-sistem și inter-sistem, atât directe, cât și de ordine inversă.

²⁰¹ КАРБОНЬЕ, Ж. *Юридическая социология*. Москва: Прогресс, 1986, p. 176

²⁰² POPA, Nicolae. „«Sistemul dreptului», un concept perimat?”. In: *Revista de Drept Public*. 2015, nr. 1. ISSN 1224-4872, p. 19

²⁰³ МОНОРЕА, Ефим; БОТНАРИ, Елена; ЕȘАНУ, Роман. *Дрептул ка систем ши системул Дрептului: Студiu теоретич...*, p. 97

²⁰⁴ АРАМА, Е.; КОПТИЛЕТ, В. „Funcționalitatea sistemului juridic și încercării de valorificare ale comunicării”. In: *The 37 Annual Congress of the American Romanian Academy of Arts and Sciences*. 2013, p. 62

²⁰⁵ POPA, Nicolae. *Teoria Generală a Dreptului...*, p. 32

²⁰⁶ НЕБРАТЕНКО, Геннадий Геннадьевич. „Концептуализация правовой таксономии общества”. In: *Философия права*. 2010, nr. 1, ISSN 1817-7085, p. 40

În doctrina românească s-a opinat că prin conceptul de sistem juridic înțelegem „atât sistemul dreptului ca structură normativă, cât și alte componente, constând în conținutul și forma dreptului, izvoarele dreptului, echitatea, conștiința juridică și ordinea de drept”²⁰⁷.

Din punct de vedere al abordării sociale a dreptului, specifică lui H.L. Hart, existența unui sistem juridic impune îndeplinirea a două condiții — în primul rând, regulile onerative valabile trebuie să fie în general respectate de membrii societății și, în al doilea rând, oficialii trebuie să accepte regulile secundare și regula recunoașterii „din punct de vedere intern”.²⁰⁸

Vorbind despre sistemele sociale S. Drobeazko menționează²⁰⁹ că sistemele ordinii sociale în forma cea mai generală reprezintă interacțiunea omului și natura „umanizată” stăpânită de el, acea parte a mediului natural pe care omul a atras-o pe orbita activităților sale sociale și arată că particularitatea sistemelor sociale este asociată cu manifestarea în ele a activității volitive conștiente a oamenilor, aducând doar stabilitatea relativă a structurilor lor, complicarea elementelor, finalitatea de funcționare. Orice sistem social, inclusiv cel juridic, se caracterizează, potrivit acestui autor prin: 1) integritate, adică unitate internă; 2) varietatea părților sale constitutive; 3) complexitatea elementelor care alcătuiesc sistemul; 4) stabilitatea relativă a structurilor; 5) activitate ridicată în interconexiuni și interacțiuni ale părților constitutive; 6) finalitate în funcționare.

Abordarea sociologică a definirii sistemului juridic conține o paletă diversă de opinii ale doctrinarilor. De exemplu, V.M. Sykrykh consideră că conceptul de „**sistem juridic național**” este unul dintre cele mai largi concepte juridice în ceea ce privește conținutul și include întregul, fără nicio excepție, set de fenomene și procese juridice care funcționează într-un anumit stat. În opinia sa, acest concept acoperă, în primul rând, întregul sistem de norme juridice în vigoare în țară; activitățile legislative ale organelor publice, organizațiilor necomerciale și populației în pregătirea, adoptarea și îmbunătățirea în continuare a normelor de drept existente; activitățile statului și ale societății pentru protecția și punerea în aplicare a normelor juridice în situații concrete; conștiința juridică. Astfel, rezumă V.M. Syrykh, conceptul de „sistem juridic național” include toate componentele mecanismului de reglementare juridică: sistemul de norme juridice, conștiința juridică și relațiile juridice, precum și mecanismele de elaborare a legii, punerea în aplicare a normelor juridice și aplicarea forței de constrângere. În general, din punctul de vedere

²⁰⁷ ANDREI, Aurel Jean. *Particularitățile sistemului juridic roman*. București: Universul Juridic, 2014. 272 p. ISBN 978-606-673-536-0, p. 5

²⁰⁸ WACKS, Raymond. *Philosophy of Law: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2006. ISBN 978-0-19-280691-8, p. 29

²⁰⁹ ДРОБЯЗКО, С. Г. „Право как система и его закономерности”. În: *Право и демократия: с б. науч. тр.* 1999, p. 3

al omului de știință, sistemul juridic național este înțeles ca un set istoric stabilit de norme juridice ale unei anumite țări, precum și mecanismele de elaborare a legii, de aplicare a legii și de aplicare a dreptului utilizate în această țară, concepute pentru a asigura buna funcționare și îmbunătățire a normelor de drept existente²¹⁰.

Aceeași părere este împărtășită și de S.V. Polenika, care susține că, conform noțiunii care s-a dezvoltat în știință, „... conceptul de «sistem juridic» include întregul set de fenomene juridice, inclusiv realizarea dreptului, conștientizare juridică, cultură juridică și altele”.²¹¹

Sociologia juridică recurge la „sistemul juridic” pentru a acoperi întreg complexul de fenomene juridice studiate de aceasta. Toate fenomenele juridice ale unei societăți date, existente în același timp în același spațiu, sunt interconectate prin relații comune, care le unesc într-un sistem. Sistemul juridic este atât o sferă spațială cât și temporală.²¹² Ne-am familiarizat deja cu ce sunt fenomenele juridice, dar atunci când le plasăm într-un anumit plan spațial sau temporal, aceasta arată noile lor aspecte care nu au fost încă luminate de noi.

Caracteristica cea mai importantă a sistemului juridic este că reprezintă un supersistem social, un sistem al tuturor celorlalte sisteme reglementate de acesta, acumulând în sine proprietățile sale caracteristice în formă juridică și, în același timp, formându-și propriul conținut, propriile sale trăsături caracteristice în procesul de formare a dreptului ca fenomen social, structura lui, componentele sale.²¹³

Potrivit altor savanți²¹⁴, sistemul juridic este o colecție de mijloace juridice coordonate și interconectate, care reglementează relațiile din societate și caracterizează nivelul și trăsăturile dezvoltării sale juridice. Autorii consideră că sistemul juridic nu este ceva abstract, separat de viața reală. Are întotdeauna un conținut specific și o formă specifică, datorită cărora sistemul juridic al unei anumite țări este recunoscut. Sistemul juridic acoperă următoarele aspecte, care corespund anumitor componente: 1) instituțional — drept exprimat în norme, instituții, ramuri; 2) organizațional și structural — instituții juridice care asigură funcționarea dreptului; 3) comportamental — drept exprimat în activitatea și practica juridică; 4) spirituală și culturală — dreptul reprezentat de ideologia juridică, cultura juridică în ansamblu.

²¹⁰ СЫРЫХ, В. М. *Теория государства и права*. Москва: Юстицинформ, 2001. 591 с. ISBN 5-7205-0415-X, p. 491-494

²¹¹ Аруд: ЦАГОВА, Изабелла Аминовна. „Проблемы соотношения и взаимосвязи понятий «Система права», «Правовая система», «Правовая семья»”. In: *Правоведъ*. 2012, пг. 4, ISSN 1817-7093, p. 127

²¹² КАРБОНЬЕ, Ж. *Юридическая социология*. Москва: Прогресс, 1986, p. 177

²¹³ ДРОБЯЗКО, С. Г. „Право как система и его закономерности”. In: *Право и демократия: с б. науч. тр.* 1999, p. 6

²¹⁴ *Элементарные начала общей теории права*. Под ред. В.И. Червонюка. Москва, 2003, p. 498—500.

A.V. Malko subliniază, de asemenea, că conceptul de „sistem juridic” este destinat să exprime o evaluare cuprinzătoare a sferei juridice a vieții unei anumite societăți și include, pe lângă drept, practica juridică și ideologia juridică dominantă, elemente precum legislația, raporturile juridice, instituțiile juridice, legalitate etc.²¹⁵

V.K. Babaev consideră că sistemul juridic unește toate elementele materiei juridice, ce permite să vedem legăturile dintre ele, gradul de dezvoltare a acestora, îndrumă organele de legiferare, de aplicare a legii și de ocrotire a legii să rezolve probleme practice. Omul de știință a atribuit acestuia: 1) fenomene de natură spirituală, ideologică (știință juridică, concepte juridice, principii juridice, cultură juridică, politică juridică); 2) dreptul și legislația care o exprimă; 3) raporturile juridice; 4) practica juridică; 5) tehnica juridică.²¹⁶

În manualul „Teoria statului și dreptului” editat de N.I. Matuzov și A.V. Malko, sistemul juridic este definit ca „o realitate largă care cuprinde întregul ansamblu de mijloace (fenomene) juridice agreate intern, interconectate, omogene din punct de vedere social prin care puterea oficială (publică) impune reglementarea, organizarea și stabilizarea relațiilor sociale și comportamentului uman”.²¹⁷

N.I. Matuzov a subliniat că sistemul juridic reprezintă „dreptul ca ansamblu (sistem) de norme create și protejate de stat; legislația ca formă de exprimare a acestor norme (acte normative); sistemul instituțiilor juridice, practica judiciară; mecanismele de reglementare juridică (inclusiv actele de aplicare și interpretare a legii); legalitatea și ordinea juridică; drepturile, libertățile și obligațiile cetățenilor; întregul complex de raporturi juridice apărute în societate, ideologia juridică”.²¹⁸

Sistemul juridic este o categorie dialectică complexă, care se formează sub condiția prezenței obligatorii a unei legături între elementele sale structurale, a interdependenței acestora, cu dinamica durabilă a acestor elemente. Pe de o parte, influența dinamicii elementelor interne de formare a sistemului, pe de altă parte, impactul constant al factorilor externi, cum ar fi dezvoltarea socială, factorii geopolitici; apariția, dezvoltarea și degradarea sistemelor politice; stratificarea societății; factor religios sub forma conflictelor interconfesionale etc. Ca orice sistem, sistemul juridic tinde spre stabilitate și echilibru, dar într-o lume în schimbare nu poate sta pe loc și suferă diverse modificări, inclusiv la nivelul elementelor structurale.²¹⁹

²¹⁵ МАЛЬКО, А. В. *Теория государства и права: Учебник*. Москва, 2001. 511 с. ISBN 5-7975-0429-0, p. 120

²¹⁶ *Общая теория права*. Под ред. В.К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993, 544 с., pp. 85-87

²¹⁷ Арид: ЧЕРДАКОВ, О. И.; СУББОТИН, Г. В. „О понятии «Правовая система» в контексте современных исследований”. In: *Юридическая наука*. 2015, Vol. 4, ISSN 2220-5500, p. 28-29

²¹⁸ МАТУЗОВ Н.И. *Правовая система и личность*. Саратов, 1987. 294 р.

²¹⁹ КОРЧЕВСКИЙ, Дмитрий Сергеевич. *Современная правовая система Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01*. Москва, 2000, p. 59-60

Autorul A. Kuzimenko consideră că sistemul juridic cuprinde **elemente** precum: a) norme, principii și instituții juridice (latura normativă); b) un ansamblu de instituții juridice (latura organizatorică); c) un set de opinii juridice, idei, idei inerente unei societăți date; d) cultura juridică.²²⁰

V.N. Kartashov definește sistemul juridic ca fiind „un complex unitar de fenomene juridice interconectate organic și care interacționează cu ajutorul căruia se exercită o influență intenționată asupra comportamentului oamenilor și organizațiilor și asigurarea juridică a diferitor sfere ale vieții sociale.”²²¹

Doctrinarul Matuzov consideră că dreptul este nucleul și baza normativă a sistemului juridic, liantul său. După opinia sa, dreptul și sistemul juridic se raportează unul la altul ca o parte și un întreg. După natura dreptului într-o societate dată, se poate judeca cu ușurință asupra întregului sistem juridic al acestei societăți, politica juridică și ideologia juridică a statului. Pe lângă dreptul ca element de bază, sistemul juridic include multe alte componente: „legiferare, justiție, practică juridică, acte de reglementare, de aplicare și de interpretare a legii, raporturi juridice, drepturi și obligații subiective, instituții judiciare, legalitate, responsabilitate, mecanisme de reglementare juridică, conștiința juridică etc.”²²²

În opinia autoarei I. Țagova, cele mai semnificative **trăsături** ale conceptului de sistem juridic sunt: caracterul global, legătura sistemică a conținutului, trăsăturile național-istorice, expresia modelelor interne de dezvoltare a vieții juridice. Acest lucru ne permite să definim sistemul juridic ca un sistem juridic stabilit în mod obiectiv de drept, norme, instituții și ramuri, precum și de surse și instituțiile (organe) juridice, caracterizate prin particularitatea dezvoltării conștiinței juridice și a practicii juridice.²²³

Sistemul juridic trebuie înțeles ca „...un complex de componente socio-juridice, ce reflectă caracteristicile esențiale ale dreptului, caracterizate prin relativă independență, stabilitate și certitudine calitativă, și cuprinzând: sfera normativ-juridică, care caracterizează trăsăturile structurii externe și interne a dreptului; sfera ideologică, care determină trăsăturile legiferării, aplicării legii și interpretării legii în țară; și, în sfârșit, sfera ideologică, inclusiv ideologia juridică și cultura juridică a societății”. O astfel de abordare a înțelegerii termenului „sistem juridic” face posibilă identificarea funcției fundamentale a acestuia — de a acționa ca o caracteristică complexă

²²⁰ КУЗЬМЕНКО, А. В. „«Системный взгляд» на систему права”. In: *Правоведение*. 2003, nr. 3, ISSN 2658-6037, p. 4

²²¹ КАРТАШОВ, В.Н. *Теория правовой системы общества*: в 2-х т. Т. 1. Ярославль, 2006, 491 с. ISBN 5-8397-0381-8, p. 49.

²²² *Apud*: Ibidem, p. 98-103

²²³ ЦАГОВА, И. А. *Op.cit.*, p. 126

care descrie starea de drept și fenomenele juridice din stat și de a determina elementele sale principale care sunt suficient de clar identificate pentru a acționa ca un criteriu de evaluare a acelor sau a altor fenomene juridice prin prisma conflictului lor cu caracteristicile generale ale sistemului de drept.²²⁴

Sistemul juridic pune accentul pe specificul tradițiilor istorice, culturii juridice, mentalității juridice și condițiile apariției, formării și dezvoltării dreptului într-un anumit stat.²²⁵

Scopul sistemului juridic poate fi considerat rezultatul preconizat, dorit, acesta reprezentând ordinea juridică instituită într-o societate, realizată ca urmare a normelor juridice. Autorul V. Oxamâtnăi notează că ordinea juridică se formează pe baza funcționării tuturor părților constitutive ale mecanismului de acțiune a dreptului (și practic include atât elemente „fixe” (de exemplu, izvoarele dreptului), cât și procesele de elaborare, aplicare și interpretare a legii). Așadar, stabilirea ordinii de drept ca scop al sistemului juridic presupune luarea în considerare a acestuia din urmă atât în stare statică, cât și în dinamică, ceea ce face posibilă includerea în conținutul sistemului de drept a totalității elementelor sale și a legăturilor dintre acestea.²²⁶

Astfel, *sistemul juridic național* este un ansamblu de izvoare ale dreptului, mecanisme de influență juridică, practica juridică și ideologia juridică dominantă care s-a format pe teritoriul jurisdicțional al statului și are un caracter istoric specific. Sistemul juridic național este un drept real, „viu”, format și funcționând în limitele spațiale ale unui anumit stat într-o anumită perioadă istorică a evoluției sale.²²⁷

Sistemul juridic național funcționează în interiorul unui stat (poate afecta și alte state, dar este eficient ca sistem doar pe teritoriul propriei țări). Toate sistemele naționale aparțin simultan unei anumite familii juridice (sau familii mixte) și unui anumit sistem juridic global (nu credem că sistemele globale mixte pot exista în principiu, din cauza diferențelor antagonice în natura lor). Sistemul juridic global este cel mai larg concept în clasificările comunităților juridice.²²⁸

Însăși definiția „naționalului” în raport cu formația juridică pe care o avem în vedere are un caracter destul de relativ pentru știința juridică comparată, întrucât în științele sociale denotă fenomene asociate existenței unei națiuni. Juriștii au convenit să folosească acest termen pentru a

²²⁴ ЛИЧИЧАН, Олег Петрович; ТИРСКИХ, Максим Геннадьевич. „К вопросу о понятии правовой системы”. In: *Сибирский юридический вестник*. 2008, nr. 2, ISSN 2071-8136, p. 32

²²⁵ ЧЕРДАКОВ, О. И.; СУББОТИН, Г. В. *Op. cit.*, p. 29

²²⁶ ОКСАМЫТНЫЙ, В. В. „Правовые системы в компаративистском измерении: история и современность...”, p. 145

²²⁷ НИЖНИК, Н. С. „Об особенностях изучения правовых систем современности в рамках учебной дисциплины „теория государства и права””. In: *Актуальные проблемы теории и истории государства и права: труды кафедры теории государства и права Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2017. ISBN 9781119130536, p. 215

²²⁸ CHIRKIN, V. E. „Global Legal Systems, Legal Families and Individual Legal Systems in the Context of Modern World Order: a New Approach”. In: *Право и современные государства*. 2019, nr. 2. ISSN 2307-3306, p. 44

distinge între formațiunile intrastatale și interstatale, precum și legăturile corespunzătoare dintre acestea care sunt de natură juridică. Același lucru poate fi văzut în legătură cu conceptul de „drept național”, care se referă la dreptul unui anumit stat. Astfel, pe lângă accent pe naționalitate, sistemul juridic, definit ca național, se încadrează în categoria formațiunilor determinate de stat,²²⁹ fapt contestat în doctrina modernă, or, există opinii care afirmă că determinând geografia juridică a sistemului juridic, în majoritatea cazurilor stabilim că acesta nu este limitat de granițele unui anumit stat.

După cum vedem, în conceptul de sistem juridic, sunt, parcă, combinate într-un singur tot epistemologia și ontologia dreptului, metoda și subiectul, obiectivul și subiectivul juridic.²³⁰

Astfel, în abordarea sociologică sistemul juridic, care are un statut independent, este asociat cu societatea, reflectând ca concept colectiv toate manifestările sale juridice și dând o idee cuprinzătoare a realității juridice și a nivelului de dezvoltare juridică a societății.²³¹

Limitele sistemului juridic sunt destul de dificil a le depista, întrucât viața socială face ca fiecă activitate desfășurată să capete conotație și semnificație juridică, iar fiecare participant la acestea să dobândească calitatea de subiect de drept, nefiind de fapt posibilă delimitarea netă a juridicului de social. Acest lucru ne denotă din nou dimensiunea socială a dreptului.²³²

2.1.5. Coraportul noțiunilor abordate

După cum menționează și Constantin Stroe²³³, în teoria dreptului, analiza de sistem se poate utiliza nu numai în ce privește sistemul legislației, ca organizare a legislației pe baza unor criterii alese de legiuitor, ci și în ce privește sistemul dreptului, ca fenomen normativ, pe ramuri și instituții și chiar în privința sistemului juridic, ca dimensiune inalienabilă a existenței umane (utilizat pentru configurarea sferei realității juridice).

Vorbind despre corelația dintre sistemul juridic și sistemul dreptului, achiesăm opiniei că sistemul juridic este o categorie extrem de largă, colectivă, care reflectă întreaga organizare juridică a unei societăți date, ca un ansamblu de mijloace juridice convenite intern și interconectate

²²⁹ ЕГОРОВ, А. В. „Компаративные свойства национальной правовой системы”. In: *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки*. 2014, nr. 14, ISSN 2070-1632, p. 23

²³⁰ КОРЧЕВСКИЙ, Д. С. *Op. cit.*, p. 12

²³¹ ОКСАМЫТНЫЙ В.В.; МУКИЕНКО И.Н. *Правовые системы современных государственно-организованных обществ*. Монография. Москва, 2008. ISBN 978-5-9694-0196-9, p. 28

²³² BALTAG, Dumitru; ROBEA, Mariana. „Relevanța teoretică și socială a fenomenului de ordine juridică”. In: *Legea și Viața*. 2018, nr. 2. ISSN 2587-4365, p. 17

²³³ STROE, Constantin. *Compendiu de filosofia dreptului...*, p. 78

prin care statul are un impact normativ asupra relațiilor sociale; sistemul dreptului reprezentând structura sa internă, componentă integrantă a sistemului juridic.²³⁴

Majoritatea oamenilor de știință aderă la punctul de vedere conform căruia sistemul de drept este o structură de drept determinată de sistemul economic și social, care exprimă consistența internă și unitatea normelor juridice și, în același timp, împărțirea acestora în ramuri și instituții relevante. La caracterizarea sistemului de drept, trebuie amintit că este un fenomen de natură obiectivă, care nu se dezvoltă arbitrar, ci în legătură cu sistemul relațiilor sociale existente.²³⁵

Dacă sistemul dreptului vizează fenomenul juridic în ansamblul normativității sale, sistemul juridic mai include și raporturile juridice concrete generate de acte și fapte cu efecte juridice, în vreme ce sistemul normativ cuprinde totalitatea actelor normative (de reglementare) în vigoare, iar sistemul legislativ se reduce numai la ansamblul legilor adoptate de parlament.²³⁶

Autorul D. Șafeev consideră că principalele elemente constitutive ale sistemului juridic sunt sistemul de drept și sistemul legislației. Anume acestea, în interacțiunea lor, acoperă întregul ansamblu de fenomene juridice din societate, aflându-se într-o strânsă relație epistemologică și funcțională.²³⁷

Deși conceptul de „sistem juridic” este folosit de jurisprudență încă din secolul al XIX-lea. în primul rând ca sinonim pentru lege sau legislație,²³⁸ la sfârșitul secolului al XX-lea, conceptul de sistem juridic a fost din ce în ce mai folosit pentru a explica procese juridice complexe, iar definiția restrânsă a unui sistem juridic, identificarea lui directă cu legea sau structura sa internă dispar treptat (deși nu complet) din publicațiile moderne.²³⁹

Acum, că ne-am edificat în privința diferențelor dintre noțiunile de „sistem juridic” și „sistem de drept”, urmează să decidem care dintre aceste concepte va sta la baza tipologiei dreptului. Trebuie să menționăm că în literatura juridică autohtonă, atunci când se abordează tipizarea/clasificarea/tipologia dreptului, predomină categoria „sistem de drept”. Uneori, în cadrul clasificărilor, termenul de „sistem de drept” este folosit alături celui de „sistem juridic”, fapt care reprezintă, în viziunea noastră o omisiune generată de semantica lingvistică. În majoritatea cazurilor, în studiile autohtone se pune la bază lucrarea reputatului Rene David, care este intitulată

²³⁴ БОЧКОВ, А. А.; ИВАШКЕВИЧ, Е. Ф. „Терминологическая и функциональная характеристика правовой системы”. In: *National Association of Scientists*. 2020, Vol. 2, nr. 26(53). ISSN 2413-5291, p. 53

²³⁵ ЦАГОВА, И. А. *Op. cit.*, p. 125

²³⁶ SANTAİ, Ioan-Iosif. „Evoluții și tendințe privind sistemul, sistematizarea și izvoarele dreptului român contemporan”. In: *Universul Juridic Premium*. 2017, nr. 10 [citat 01.10.2022]. Disponibil on-line: <https://lege5.ro/gratuit/ge3tonrvhezq/>.

²³⁷ ШАФЕЕВ, Д. Р. *Op. cit.*, p. 11

²³⁸ ОКСАМЫТНЫЙ В.В.; МУКИЕНКО И.Н. *Правовые системы современных государственно-организованных обществ*. Монография. Москва, 2008. ISBN 978-5-9694-0196-9, p. 7

²³⁹ Ibidem, p. 10

în original „*Les Grands systèmes de droit contemporains*”, ceea ce duce, de cele mai dese ori, la o traducere mot-a-mot, „Mari sisteme de drept contemporan” (deși, de exemplu în limba spaniolă aceasta a fost tradusă sub titlul de „Los grandes sistemas jurídicos contemporaneos”). Această lucrare, definitorie, generează, după părerea noastră această confuzie terminologică în limba română. (Apropo, în doctrina italiană este pe larg cunoscută lucrarea prof. Mario Giuseppe Losano cu un titlu consonant, dar diferit — „I grandi sistemi giuridici”). Suntem convinși că atunci când se dorește tipologizarea dreptului contemporan, urmează a fi luat drept obiect al tipologizării anume sistemul juridic, și nu sistemul de drept, care reprezintă, după cum am văzut mai sus, doar unul dintre elementele sistemului juridic, și anume structura internă a dreptului. Astăzi, în dreptul comparat este folosit termenul de sistem juridic și echivalentele acestuia („legal system”, „sistemi giuridici”, „правовая система”). În principiu, se atestă o trecere lină spre utilizarea termenului sistem juridic și în lucrările de limbă română. Așa de exemplu, una din lucrările recente de acest gen, apărute în limba română poartă titlul „Drept comparat și sisteme juridice contemporane”²⁴⁰.

Asemănarea lexicală determină adesea identificarea unor concepte precum „sistem juridic” și „sistem de drept”. Cu toate acestea, compararea lor din punct de vedere al volumului duce la concluzia că sistemul de drept este un concept mai restrâns, deoarece este doar o parte a sistemului juridic împreună cu alte fenomene juridice de stat.

Trebuie să se distingă conceptele de „sistem juridic” și „sistem de drept”. Primul reprezintă fenomenele juridice de bază ale unei țări date luate în unitate: atât dreptul în sine, cât și ideologia juridică, practica judiciară. Conceptul de „sistem juridic” este esențial pentru caracterizarea dreptului unui stat, iar în raport cu o anumită țară, utilizarea conceptului de „sistem juridic național” este foarte importantă deoarece, alături de dreptul în sine, joacă un rol important și practica juridică sau ideologia juridică sau alt component al sistemului juridic, de care, la rândul său, depinde întregul sistem al fenomenelor juridice, întreaga viață juridică.

Optăm pentru folosirea în cadrul tipologiei dreptului a termenului de „sistem juridic” (echivalent cu „legal system”, „sistemi giuridici”, „правовая система”), or la etapa contemporană folosirea în tipologia sau compararea dreptului unui stat este insuficientă evidențierea „sistemului de drept”, or aceasta reprezintă doar structura internă, rezultatul unității ramurilor și instituțiilor dreptului sau, simplificând la maxim, dreptul pozitiv. Desigur, acum un secol sau două, odată cu formarea statelor naționale și creșterea interconexiunilor dintre ele, era destul de utilă compararea și implicit clasificarea anume a legislațiilor naționale, însă astăzi, diverse tipuri de drept se

²⁴⁰ IFTIMIEI, Andra. *Drept comparat și sisteme juridice contemporane*. Ed. a 2-a. București, Universul Juridic, 2020. ISBN 978-606-39-0726-5

delimitează pe baza unor caracteristici anume a sistemelor juridice, care este o noțiune mai largă decât dreptul, dar, concomitent, mai îngustă decât realitatea sau viața juridică.

Acceptarea diferențelor intrinseci dintre aceste noțiuni, ne permite să **definim** sistemul juridic ca *un ansamblu holistic interdependent de mijloace normative și de practică judiciară, precum și de organe și instituții politico-juridice, bazate pe o tradiție juridică distinctă, care asigură reglementarea juridică a relațiilor sociale, inerente unei forme politico-statale, contribuind la formarea unei ordini de drept distincte.*

2.2. Delimitarea conceptului de „sistem juridic” de alte concepte utilizate în tipologia dreptului

2.2.1. Ordine juridică

Un alt concept adiacent și deseori privit similar sistemului juridic este cel de „ordine juridică”, numit de unii autori și ordine legală. Aceasta constituie „o modalitate a ordinii sociale”²⁴¹.

Părintele normativismului juridic Hans Kelsen menționa că o ordine juridică este „un agregat sau o pluralitate de norme generale și individuale care guvernează comportamentul uman, care prescriu, cu alte cuvinte, cum ar trebui să ne comportăm. Acel comportament este prescris într-o normă sau, ceea ce înseamnă același lucru, este conținutul unei norme înseamnă că cineva ar trebui să se comporte într-un anumit mod”²⁴². În abordarea lui Leontin-Jean Constantinesco, ordinea juridică reprezintă „suma normelor, a principiilor și a noțiunilor juridice aplicabile în interiorul societății ale cărei relații le reglementează”²⁴³.

Trebuie să menționăm din start că conceptul de ordine juridică, deși are tangențe cu teoria generală a sistemelor, fiind ea însăși un sistem specific, nu se identifică cu cel de ordine de drept la care ne-am referit mai sus, când analizam unele opinii referitoare la elementele sistemului juridic, fiind distinct ca sferă și conținut. După cum menționează prof. E. Gh. Moroianu, „ordinea de drept implică, mai mult sau mai puțin vizibil, manifestarea statului ca organizare politică a societății, implică permanenta activare a mijloacelor instituționale de exercitare a constrângerii,

²⁴¹ NEGRU, Boris. „Legalitatea, ordinea legală, disciplina, democrația”. In: *Administrarea Publica*. 2021, nr. 1(109), ISSN 1813-8489, p. 63

²⁴² KELSEN, H. „The Concept of the Legal Order”. In: *The American Journal of Jurisprudence*. 1982, Vol. 27, nr. 1, ISSN 0065-8995, p. 64

²⁴³ CONSTANTINESCO, Leontin-Jean. *Tratat de drept comparat. Vol. 1*. București: All, 1997, ISBN 973-571-152-4, p. 231

atât în sfera privată, cât și în cea publică a „jocurilor” persoanei, implică permanent trimiterea la ordinea juridică, existență ce condiționează ființarea ordinii de drept. Raportul dintre ordinea de drept și ordinea juridică nu este de o biunivocitate perfectă, ci presupune o anumită poziție de determinare din partea ordinii juridice”²⁴⁴. Astfel, referitor la acest raport, achiesăm opiniei că ordinea juridică generează și consolidează ordinea de drept²⁴⁵.

După cum menționează cercetătoarea E. Aramă, noțiunile de sistem juridic și ordine juridică foarte des au fost și sunt folosite ca sinonime,²⁴⁶ poziție cu care nu suntem totalmente de acord.

O serie de articole dedicate cercetării esenței sociale a ordinii juridice, scrise de doctoranda Mariana Robea, ne-au ajutat să identificăm diferența dintre aceasta și sistemul juridic.

Autoarea menționează două trăsături fundamentale pe care le implică în sine conceptul de ordine juridică: sistematicitatea și normativitatea, afirmând că fără ele nu există ordine juridică, dar și invers este dificil de a vorbi despre sistematicitatea unor reguli cu caracter normativ excluzând ideea de ordine juridică.

Ordinea juridică nu include doar normele juridice ordonate într-o ierarhie bine pusă la punct, ci și toate activitățile aferente creării acestor norme, aplicării lor, excluderii lacunelor depistate în procesul de aplicare a acestora. În această concepție, în opinia autorilor D. Baltag și M. Robea ordinea juridică apare să fie un concept mai îngust ca cel de sistem juridic, care o integrează de fapt pe prima, astfel că sistemul juridic include pe lângă ordinea juridică propriu-zisă, și totalitatea activităților juridice menite să asigure coerență și funcționalitate ordinii juridice.²⁴⁷

Astfel, ordinea juridică este un termen sinonim sau, mai exact, echipotent cu cel de ordine normativă²⁴⁸. Privită din această perspectivă, normativistă, s-a afirmat că ordinea juridică într-o societate joacă rolul axului central al întregului sistem, fiindcă normele juridice, cu toate că sunt norme care reglementează conviețuirea în societate, își au caracteristici bine determinate, care le evidențiază în raport cu celelalte norme sociale²⁴⁹.

²⁴⁴ MOROIANU, Emil Gheorghe. „Conceptul de ordine juridică”. In: *Studii de Drept Românesc*. 2008, Vol. 20, nr. 1-2, ISSN 1220-5427, p. 36

²⁴⁵ ROBEA, Mariana. „Unele referințe teoretice și normative privind ordinea juridică”. In: *Studii Juridice Universitare*. 2016, nr. 3-4, ISSN 1857-4122, p. 158

²⁴⁶ ARAMĂ, Elena. „Reflecții privind sistemul și ordinea juridică”. In: *Revista Națională de Drept*. 2009, nr. 10-12, ISSN 1811-0770, p. 3

²⁴⁷ BALTAG, Dumitru; ROBEA, Mariana. „Relevanța teoretică și socială a fenomenului de ordine juridică”. In: *Legea și Viața*. 2018, nr. 2. ISSN 2587-4365, p. 17

²⁴⁸ MOROIANU, E. Gh.. *Op. cit.*, p. 36

²⁴⁹ ANTOCI, Arina. „Ordinea juridică în raport cu normele juridice”. In: *Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale*. 2019, p. 96

După cum ne indică prof. B. Negru, ordinea juridică este o realitate juridică, o dovadă a faptului că normele juridice și-au atins scopul. Reieșind din faptul că într-un stat există un sistem unic de norme juridice, în sânul unei și aceleiași societăți nu pot exista mai multe ordini legale.²⁵⁰

Sintetizând diverse opinii D. Baltag și M. Robea conchid că „ordinea juridică constituie o dimensiune socială a dreptului, un sistem ordonat și coerent de norme și instituții juridice, parte componentă a sistemului social, precum și modul de reglementare a relațiilor dintre subsistemele sistemului social (politic, moral, religios, economic), care fiind conexe, interdependente tind să se adecveze între ele pentru a se organiza într-o unitate dinamică pe baza unor principii comune generale”²⁵¹.

Rezumând, putem concluziona că sistemul juridic nu este un sinonim al ordinii juridice, deși ambele având valențe sociale profunde, sistemul juridic este, de fapt, un concept mult mai larg, care include în sine și ordinea juridică, dar și alte activități îndreptate spre funcționalitatea ordinii juridice, iar ordinea juridică poate fi considerată, cu anumită doză de simplificare, echipotentă cu sistemul de drept.

2.2.2. Familie juridică

Ideea grupării sistemelor juridice în „familia legală” datează din secolul al XVIII-lea și a câștigat o largă acceptare la începutul sec. XX.

Termenul de „familie juridică” a fost propus de participanții la Primul Congres Internațional de Drept Comparat din 1900. Până atunci, sistemul juridic era considerat cel mai generalizat element al studiilor comparate.²⁵²

Acest termen a apărut ca un cuvânt-cheie în mișcarea dreptului comparat, în căutarea unei categorii intermediare de clasificare între aranjamentele individuale (interne) și agregatul lor total în cartografierea dreptului lumii (odinioară formate în istorie sau încă existente).²⁵³

Doctrina privind familiile juridice se bazează pe un criteriu de clasificare, conform căruia sistemele juridice naționale sunt combinate în anumite grupuri.²⁵⁴

²⁵⁰ NEGRU, Boris, NEGRU Alina. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău: Bons Offices, 2006. ISBN 978-9975-928-90-8, p. 484

²⁵¹ BALTAG, Dumitru; ROBEA, Mariana. *Op. cit.*, p. 17

²⁵² ЕГОРОВ, А В. „Правовая семья как объект сравнительного правоведения”. In: *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. 2005, nr. 2, p. 155

²⁵³ VARGA, Csaba. „Legal Traditions? In Search for Historical Backgrounds in Families and Cultures of Law”. In: *Acta Juridica Hungarica*. 2005, Vol. 46, nr. 3-4, ISSN 1216-2574, p. 183

²⁵⁴ ЕГОРОВ, А В. „Категория «правовая семья» в структуре теоретико-методологических оснований сравнительного правоведения”. In: *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки*. 2012, nr. 13, ISSN 2070-1632, p. 99

Системы юридические различия государств находятся в состоянии взаимосвязи и взаимозависимости одних перед другими. Степень взаимодействия этих государств определяется количеством общих черт и сходств. Таким образом, сходства, как правило, являются результатом сходства их исторического развития: структура, источники, учреждения и отрасли управления, правовая культура, традиции, религия и др. Наличие черт и характеристик общих различия систем юридических позволяет им быть объединены в группы отдельные — семьи юридических.²⁵⁵

Семья юридическая является определенным набором систем юридических, которые объединены общими чертами наиболее важными, которые указывают на сходство сущностное этих систем. Рассмотрение семейств юридических, которые являются в действительности обвинены в том, что они являются в очевидном западном и в этом смысле практически родственными, пытаются ответить на вопрос базовый: может ли большое количество систем юридических во всем мире быть разделено на несколько групп крупных, то есть семейств, группы, сферы или эквивалент?²⁵⁶

Эти семьи имеют все шансы быть стабильными (и действовать в этой степени времени веками) или сменяемыми (временными), в зависимости, например, от формы государственного-политического.²⁵⁷ Хорошим примером в этом смысле является семья права социалистического, которая, как мы увидим в главе следующей, исчезла одновременно с распадом СССР.

Система юридическая, как мы скажем так, является более „подвижной“ чем семья юридическая.²⁵⁸

Концепция „семьи юридической“ используется для идентификации сходств и различий между системами юридических современными. Сейчас, различия между законодательством различных стран являются незначительными, имеет место сближение, которое определяется процессом интеграции в мир современный. Семьи юридических объединяют большее количество систем юридических из государств различных, которые имеют корни общие и опираются на те же принципы и нормы юридические. Это принципы общие регулирования юридическая, которые определяют содержание. В этих семьях юридических используются те же концепции, термины и категории юридических идентичные или сходные как терминология, то есть что объясняется единством происхождения их, распространение (или рецепция) учреждений юридических целиком и норм системы юридической одного государства на другое.²⁵⁹

²⁵⁵ НИЖНИК, Н. С. „Об особенностях изучения правовых систем современности в рамках учебной дисциплины „теория государства и права““. In: *Актуальные проблемы теории и истории государства и права : труды кафедры теории государства и права Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2017. ISBN 9781119130536, p. 215-216

²⁵⁶ LUKIANOV, Dmytro. „Legal Families Approach: Consistent Patterns and Trends“. In: *Evropský politický a právní diskurz*. 2015, nr. 2, ISSN 2336-5439, p. 171

²⁵⁷ ТАЛАЕВА, Анастасия Александровна; СОРОКУН, Павел Владимирович. „Место правовой системы России среди правовых систем современности“. In: *Эпоха науки*. 2018, nr. 16, p. 69

²⁵⁸ ЕГОРОВ, А. В. „Правовая система как объект сравнительно-правовых исследований“. In: *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки*. 2006, nr. 8, ISSN 2070-1632, p. 249

²⁵⁹ ЦАГОВА, И. А. *Op. cit.*, p. 127

Astfel, familia juridică este înțeleasă ca „un anumit ansamblu de sisteme juridice naționale unite printr-o formațiune istorică comună, structura izvoarelor, principiile reglementării juridice, aparatul conceptual și categorial al științei juridice”²⁶⁰.

Totuși, fiecare sistem juridic poartă amprenta caracteristicilor la nivel de familie și intragrup și are o serie de caracteristici specifice proprii. Este imposibil să vorbim despre echivalența familiei sale legale, din care face de fapt parte. De asemenea, este imposibil de afirmat natura absolută a naturii național-statale a sistemului juridic, ale cărui limite se pot extinde cu mult dincolo de granițele unor state specifice. Și un stat separat poate folosi o gamă întreagă de elemente ale diferitelor sisteme juridice.

Nici celebrul Rene David, care a popularizat acest termen, nu a dat definiții ale sistemului juridic și familiei juridice, dar de fapt a identificat familiile juridice romano-germanică (continentală), anglo-americană (el a numit-o sistem de drept comun) și familia juridică socialistă. Asupra acestei și altor tipologizări vom reveni pe larg în capitolul următor.

Noua taxonomie a lui Rene David a înlocuit o viziune monolitică a tradiției juridice occidentale cu o concepție a familiei juridice continentale, diferită de familia de drept comun. Schimbarea clasificărilor lui David este deosebit de revelatoare, întrucât arată că concepțiile despre familiile juridice și, în special, importanța distincției dintre dreptul comun și dreptul civil, au câștigat importanță de-a lungul timpului.²⁶¹

Principala diferență dintre o familie juridică, un sistem juridic național și un sistem juridic global nu este dimensiunea teritoriului și populația pe care o guvernează, deși acest lucru este, de asemenea, semnificativ. Uneori, sistemul juridic al unui stat se aplică unei populație mai mare decât un sistem global (dacă comparăm China și țările în care guvernează dreptul musulman clasic, vedem că primul este de aproximativ 40 de mii de ori mai mare decât cel din urmă). Diferența cheie este esența, conținutul și forma acestor trei fenomene și conceptele corespunzătoare. După cum am menționat, sistemul juridic național se referă întotdeauna la o anumită țară, de ex. sistemul juridic brazilian, egiptean, francez. Esența sa este predeterminată de sistemul juridic global, în timp ce are propriile sale elemente specifice de esență (predeterminate de sistem) și conținut (predeterminate de familie), precum și propriul conținut și formă individuală. Dimpotrivă, conceptele de familie juridică și de sistem juridic global sunt generale: iau în considerare date din multe state, care sunt marcate atât cu caracteristici diferite, cât și similare. Clasificarea familiilor

²⁶⁰ АБДУЛАЕВ, М.И. *Теория государства и права: Учебник для высших учебных заведений*. Москва: Финансовый контроль, 2004, 410 с. ISBN 5-902048-42-7, p. 348

²⁶¹ PARGENDLER, Mariana. „The Rise and Decline of Legal Families”. In: *American Journal of Comparative Law*. 2012, Vol. 60, nr. 4, ISSN 0002-919X, p. 1055

juridice se bazează pe asemănarea conținutului acestora, care este mai puțin semnificativă decât esența, dar este și mult mai bogată, mai versatilă, include nu numai conținutul social, ci și alte elemente de conținut.²⁶²

După cum am menționat și cu altă ocazie²⁶³, categoria „familie juridică” servește pentru desemnarea unității relative a sistemelor juridice naționale, care au principii juridice asemănătoare și reflectă acele particularități ale sistemelor indicate, care sunt condiționate de asemănarea dezvoltării lor istorice concrete: structuri, izvoarelor, instituțiilor și ramurilor principale, culturii juridice, tradițiilor etc. Ea este auxiliară în raport cu noțiunea „tipul de drept istoric”, reflectând mai întâi de toate independența relativă a formei juridice, particularitățile conținutului tehnico-juridic al dreptului.

Unii autori exprimă ideea că noțiunea de familie juridică, în acest sens, conține ideea relațiilor istorice dintre diferitele sisteme juridice²⁶⁴, însă considerăm că în această privință ar fi mai potrivit termenul de tradiție juridică.

Savantul rus V. Cirkina consideră²⁶⁵ că atunci când distingem sistemele juridice și familiile juridice, este necesar să se utilizeze diferite tehnici metodologice: o abordare formațional-civilizațională pentru sisteme juridice (criteriul esenței lor sociale) și o abordare juridică sociocultural-metodologică pentru familii (conținutul sociocultural al acestora). Acesta din urmă include esența, dar este mai bogat, mai versatil, drept urmare, pe baza sistemelor, face posibilă distingerea diferitelor familii juridice.

Cercetătorul A. Ciolahan menționează că „necesitatea de a combina sistemele juridice în familii juridice se explică prin dorința teoreticienilor și practicienilor în drept de a asigura, dacă nu complet, cel puțin parțial, procesul de unificare a tuturor sistemelor juridice civilizate”.²⁶⁶

Chiar și R. David a subliniat că „conceptul de «familie juridică» nu corespunde nici unei realități biologice; este folosit doar în scop didactic pentru a scoate la iveală asemănările și deosebirile dintre sistemele de drept în vigoare”.

²⁶² CHIRKIN, V. E. „Global Legal Systems, Legal Families and Individual Legal Systems in the Context of Modern World Order: a New Approach”. In: *Право и современные государства*. 2019, nr. 2, ISSN 2307-3306, p. 44

²⁶³ RUSNAC, Veronica. „Considerații generale privind tipologizarea sistemelor juridice”. In: *Studii Juridice Universitare*. 2015, nr. 3-4, ISSN 1857-4122, p. 181

²⁶⁴ LUKIANOV, Dmytro. „Legal Families Approach: Consistent Patterns and Trends”..., p. 171

²⁶⁵ ЧИРКИН, Вениамин Евгеньевич. „Правовые системы современности: взаимодействие, сближение и антагонизмы”. In: *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки*. 2014, nr. 2, ISSN 2313-2337, p. 119

²⁶⁶ ЧОЛАХЯН, А.В. *Соотношение российских и мировых правовых систем*: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2008, p. 21.

Unii autori însă neagă și rolul didactic al familiilor juridice, indicând²⁶⁷ că oamenii de știință nu reușesc să convină dacă noțiunea de familie este una științifică sau inutilă din punct de vedere teoretic și descriptiv, iar cei care folosesc conceptul nici măcar nu sunt de acord asupra criteriilor de clasificare și grupări.

Tipificarea după familii juridice are numeroase variații și completări, sugerând o oarecare convenționalitate a clasificărilor propuse, reflectată în formula semantică „câți oameni de știință — atâtea opinii”. Deci, de exemplu, profesorul V.N. Sinyukov a propus completarea clasificării existente cu familia juridică slavă pe baza faptului că țările de limbă slavă au o specificitate culturală și istorică semnificativă a valorilor juridice. Sistemele juridice ale țărilor scandinave, țărilor socialiste etc. se disting în grupuri separate. Avansarea diferitelor criterii formează o variabilitate a amalgamului de grupuri de sisteme juridice naționale, dar principalul lucru în orice clasificare este regula că un stat (sistem) direct nu poate fi situat simultan în mai multe familii. Într-un cuvânt, familia juridică este un ansamblu de sisteme juridice naționale, unite pe baza diverselor criterii propuse.²⁶⁸

Reflectând asupra locului familiilor juridice și coraportului acestora cu sistemul juridic, autorul rus A. Egorov menționează că „la un moment dat, sistemele juridice au ieșit în prim-plan, fiind limita generalizării juridice. Mai târziu, locul lor a fost luat de grupuri de sisteme juridice reprezentând anumite regiuni, iar abia la sfârșitul secolului al XIX-lea — începutul secolului al XX-lea gradul de generalizare a matricei juridice globale a atins volumul familiilor juridice”.²⁶⁹

Astăzi însă, autoarea sud-americană Mariana Pargendler notează²⁷⁰ că în ultimii cincisprezece ani, două dezvoltări teoretice importante, dar aparent contradictorii, au adus în centrul atenției tema familiilor juridice. Pe de o parte, utilitatea continuă a clasificării jurisdicțiilor ca aparținând unui număr mic de familii juridice a fost atacată de un număr de comparatiști proeminenți. James Gordley a descris distincția dintre dreptul comun și dreptul civil drept „învechit”, în timp ce Hein Kotz, coautor al uneia dintre cele mai influente taxonomii de acest gen, a pus la îndoială dacă a sosit momentul să ne luăm rămas bun de la clasificările familiei juridice. Unele dintre critici au fost însoțite de propuneri de taxonomii alternative, care urmăreau să înlocuiască sau să completeze categoriile existente. Dar principala forță motrice din spatele acestei reacții recente este percepția larg răspândită că ascensiunea Uniunii Europene și presiunea pentru

²⁶⁷ ÖRÜCÜ, Esin. „A general view of «legal families» and of «mixed systems»”. In: *Comparative Law: A Handbook*. Hart: Oxford, pp. 169-187. ISBN 1841135968, p. 171

²⁶⁸ НЕБРАТЕНКО, Геннадий Геннадьевич. „Эпистемология доктрины правовой системы общества”. In: *Вестник Таганрогского института имени А.П. Чехова*. 2010, Vol. 1, ISSN 2225-501X, p. 47

²⁶⁹ ЕГОРОВ, А. В. „Правовая семья как объект сравнительного правоведения”..., p. 159

²⁷⁰ PARGENDLER, Mariana. *Op. cit.*, p. 1044

convergența juridică într-o lume globalizată au făcut distincțiile legale de familie din ce în ce mai depășite.

Și Andrew Harding consideră că „familiile juridice nu ne spun nimic despre sistemele juridice, cu excepția stilului și metodei lor generale”.²⁷¹

Autoarea Mariana Robea, în cercetarea sa doctorală, ne atenționează că apartenența mai multor state la aceeași familie juridică nu înseamnă în niciun caz împărtășirea aceleiași ordini juridice. „Regăsirea mai multor ordini juridice într-o familie juridică totuși indică asupra faptului că o ordine juridică sau alta caracterizează diferite entități, de la unele inferioare statului, la cele supranaționale. Pe când referindu-ne la familia juridică, aceasta are anumite caracteristici și include ordinea juridică a mai multor state”.²⁷²

Așadar, considerăm că o familie juridică este o totalitate de sisteme juridice naționale în cadrul unui tip de drept, asociate prin comunitatea formării istorice, structurii izvoarelor, principalelor ramuri și instituții juridice, aplicării dreptului, aparatului de noțiuni și categorii ale științei juridice.

Autorul A. Egorov consideră că familia juridică este un ansamblu de comunități juridice formale de izvoare și sisteme de drept, aparat juridic normativ și conceptual. Semnul numit este definitoriu în conceptul unei familii juridice. Datorită acestei caracteristici, delimităm formal un grup de sisteme juridice de altul și definim familii juridice specifice. Modelul tipic al familiei juridice include trăsăturile fundamentale atât ale sistemului juridic național în sine, cât și ale unui grup înrudit de sisteme juridice, de exemplu, scandinav, american, slav etc. Pe baza acestor conexiuni sistemice se formează nivelul semnelor la nivel de familie ale grupurilor de sisteme juridice. Astfel de conexiuni sistemice complexe, presupunând implicarea unor niveluri de ordin inferior, ne permit să considerăm familia juridică ca un model general de drept comparat.²⁷³

Totuși, din punctul nostru de vedere, pentru o tipologizare mai exactă, urmează să folosim elemente mai puțin abstractizate, de genul familie juridică, ci să ne limităm la nivelul sistemului juridic, ca fiind acel element primar indivizibil care permite identificarea trăsăturilor specifice ce merită a fi tipologizate.

Caracteristicile generale ale familiei sunt repetate de sistemele juridice în cea mai generală formă. Din acest motiv, conceptele de „sistem juridic” și „familie juridică” sunt confundate.

²⁷¹ HARDING, Andrew. „Global Doctrine and Local Knowledge: Law in South East Asia.” In: *The International and Comparative Law Quarterly*. 2002, vol. 51, no. 1, pp. 35-53. ISSN 0020-5893, p. 51

²⁷² ROBEA, Mariana. *Ordinea juridică — dimensiune socială a dreptului*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2018, p. 59

²⁷³ ЕГОРОВ, А. В. „Категория «правовая семья» в структуре теоретико-методологических оснований сравнительного правоведения”..., p. 101

Această delimitare este necesară deoarece nici nomenclatura lui David, nici criteriile sale nu erau foarte precise. Într-adevăr, ca și în titlul celei mai faimoase lucrări ale sale, el a folosit adesea „sistem” ca sinonim pentru „familie”. În mod confuz, „sistemul” a fost folosit și mai mult în legătură cu ordinele juridice specifice ale marilor jurisdicții occidentale, în special Anglia, Franța, Germania și Statele Unite.

De foarte multe ori putem întâlni definițiile „familiei juridice musulmane”, „sistemului juridic continental” etc. Aceste nume și denumiri similare nu corespund naturii reale a poziției sistemelor juridice asupra hărții juridice a lumii. Pe baza doar abordărilor generale, deși fundamentale, este imposibil să se identifice sistemele juridice și să se încadreze în categoria adecvată a familiilor juridice. Modelul comparativ al cercetării juridice se bazează tocmai pe criteriul consistenței trăsăturilor identificabile. Consistența comparativă este condiționată în mod natural de „natura sistematică a societății însăși”, în cadrul căreia ia naștere și se dezvoltă dreptul, natura sistemică a acelor relații sociale care sunt mediate de lege. Dar această consistență este determinată și de subiectul cunoașterii în sine, care determină orientarea comparativă a sistemului de drept și explorează componentele naturii la nivel de familie, intragrup și specific național a trăsăturilor identificabile ale sistemului juridic.²⁷⁴

Conceptul de „grup de sisteme juridice” nu este identic cu conceptul de familie juridică. Natura așa-numitelor formațiuni juridice de grup este determinată de abordările netradiționale de evaluare a fenomenelor juridice, în contrast cu pozițiile familiei juridice în ansamblu. De exemplu, cu aceeași evaluare a sistemului izvoarelor dreptului, a ierarhiei acestora, fiecare dintre grupurile de sisteme juridice își poate investi conținutul în oricare dintre surse. Astfel, grupul latino-american percepe obiceiul doar ca fiind sancționat legal, grupul germano-scandinav recunoaște dreptul acestei surse la o simplă existență doctrinară. Grupul juridic musulman vede în cărțile sfinte o dogmă juridică de nezdruncinat și stabilește principii stricte pentru utilizarea sa în practica legii și a aplicării legii. În abordările de evaluare a statului de drept, poziția netradițională a grupurilor de sisteme de drept constă în diferența de interpretare a normei din punctul de vedere al generalizării acesteia. În același timp, nu se poate depăși limitele înțelegerii normei dreptului familiei. De exemplu, grupul american-canadian înțelege norma ca fiind mai abstractă, generală decât întreaga familie anglo-saxonă precedentă. Familia juridică dezvoltă cea mai generală diferențiere a dreptului: anglo-saxon — împărțirea în drept comun și dreptul justiției; romano-germanică — în privat și public; religios-comunal — asupra generalului religios și al dreptului comunităților. Grupuri separate de sisteme juridice, care aderă la această diferențiere generală, au

²⁷⁴ ЕГОРОВ, А. В. „Компаративные свойства национальной правовой системы”..., p. 19

o abordare inegală a sistemului intern al acestor părți comune în sine. Și în primul rând, pe baza identității diviziunii sectoriale, putem vorbi despre grupuri de sisteme juridice. De exemplu, structura sectorială a dreptului public și privat în sistemele juridice italian și francez, care fac parte din grupul latin, converge în multe privințe. În ceea ce privește abordarea fondului juridic conceptual, tradițional pentru familie, aici grupurile de sisteme juridice pot propune concepte noi, care apoi devin utilizate în general, dar nu își investesc noul conținut în construcții juridice consacrate.²⁷⁵

2.2.3. Tradiție juridică

Conceptul de „tradiție juridică”, folosit în doctrina juridică occidentală, este practic absent din doctrina românească.

Acest termen a fost popularizat de John Henry Merryman în 1969, care identifica trei mari tradiții juridice — civilistă, de drept comun și socialistă. Motivul pentru care autorul a ales să folosească acest termen, în detrimentul celor de sistem juridic sau familie juridică, este că acesta considera că există o diversitate foarte mare între sistemele juridice grupate în familii juridice, menționând că există discrepanțe majore între reglementările, procedurile și instituțiile juridice ale statelor atribuite unei sau altei familii.

Conform acestui autor, o tradiție juridică este un set de atitudini profund înrădăcinate, condiționate din punct de vedere istoric, despre natura și rolul dreptului, despre organizarea și funcționarea unui sistem juridic și despre modul în care dreptul este sau ar trebui să fie făcut, aplicat, studiat, perfecționat și predat. Tradiția juridică raportează sistemul juridic la cultura a cărei expresie parțială este, punând sistemul juridic în perspectivă culturală.²⁷⁶

O tradiție este astfel un concept mai bogat, mai sensibil din punct de vedere cultural decât un sistem. Acesta din urmă este întocmit într-o manieră restrânsă, mai mult sau mai puțin pe liniile gândirii pozitivistice.²⁷⁷

La nivel global, putem identifica patru culturi sau tradiții culturale largi: occidentale, asiatice, africane și islamice. Unele țări, cum ar fi Rusia, încorporează două sau mai multe dintre aceste culturi sau au o poziție distinctă într-una dintre ele, cum ar fi India în cultura asiatică; dar toate țările pot fi clasificate în una sau mai multe dintre aceste familii culturale largi. După cum

²⁷⁵ Ibidem, p. 22

²⁷⁶ MERRYMAN, J. H. *The Civil Law Tradition: An Introduction to the Legal Systems of Western Europe and Latin America*. Stanford: Stanford University Press; 1969. 172 p. ISBN 9780804706940, p. 2

²⁷⁷ DONLAN, Seán Patrick. „Comparative Law and Hybrid Legal Traditions — An Introduction — Legal Families, Systems and Traditions”..., p. 2

recunosc majoritatea comentatorilor, cultura occidentală a exercitat și continuă să exercite o influență semnificativă asupra altor culturi prin colonialismul trecut și poziția sa substanțială în lumea globalizată de astăzi.²⁷⁸

Un alt doctrinar occidental, Patrick H. Glenn a subliniat o înțelegere mai complexă și incluzivă a „tradiției juridice”. Subliniind legătura cu trecutul prezent în toate ordinele juridice, el identifică o astfel de tradiție cu „conținutul și fluxul unor corpuri mari de informații normative în timp și spațiu”.²⁷⁹ Într-adevăr, privită în acest fel, cercetarea istorică și comparativă este foarte incluzivă și expansivă, înglobând atât dreptul statal, cât și alte norme nestatale.

Patrick Glenn distinge între modul tradițional de gândire și cel netradițional, pe baza acestei împărțiri, el evidențiază societățile tradiționale și netradiționale cu tipul lor de drept corespunzător, în funcție de răspunsul la întrebarea cum se raportează oamenii la istorie: ca experiență utilă sau critic. P. Glenn explorează în detaliu cele șapte tradiții juridice cele mai importante și complexe: chtonică, talmudică, a dreptului civil, islamică, a dreptului comun, hindusă și asiatică. Fiecare tradiție a fost studiată de savant în ceea ce privește instituțiile sale juridice și dreptul formal, conceptele, fundamentele și metodele, atitudinile față de conceptul de schimbare și de învățare, ținând cont de relațiile cu alte tradiții și popoare. P. Glenn a luat în considerare atât influențele comune care au modelat aceste tradiții, cât și principalele diferențe dintre ele.²⁸⁰ Abordarea lui însă are avantajul de a nu pleca de la existența sistemelor de drept naționale ca realități predeterminate și perfect cristalizate sub aspectul trăsăturilor lor stilistice, care trebuie grupate și clasificate ca atare, ci de la constatarea existenței unor diverse tradiții juridice.²⁸¹ Drept urmare, el a ajuns la concluzia că, în ciuda diferențelor lor, tradițiile diverse sunt în esență comensurabile și sunt cele mai bune mijloace de înțelegere și coexistență a diversității umane într-o lume din ce în ce mai interdependentă.

Istoricitatea sistemului juridic, care acoperă atât lumea ideilor juridice, cât și lumea existenței materiale a dreptului, la un nivel mai specific se manifestă sub forma tradițiilor juridice, care sub aspect material predetermina trăsăturile existenței unui fenomen juridic sau a sistemului juridic în ansamblu, iar în aspect ideal — determină caracteristicile cunoașterii și înțelegerii dreptului. Cu alte cuvinte, tradiția juridică este un concept care caracterizează specificul existenței

²⁷⁸ MOUSOURAKIS, George. *Comparative Law and Legal Traditions*. Springer International Publishing, 2019, ISBN 978-3-030-28280-6, p. 153

²⁷⁹ GLENN, Patrick H. „A Concept of Legal Tradition”. In: *Queen's Law Journal*. 2008, nr. 34, pp. 427-445. ISSN 0316-778X, p. 431

²⁸⁰ АЗАРОВА, Ирина Александровна. „Категориально-понятийный ряд смешанной правовой семьи”. In: *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2016, nr. 2, pp. 67-73. ISSN 2071-6184, p. 69

²⁸¹ GUȚAN, Manuel. *Sisteme de drept comparate. Introducere în teoria generală a dreptului comparat*. București: Hamangiu, 2014. ISBN 978-606-27-0078-2, p. 80

ideale și materiale a dreptului în contextul ideii dezvoltării sale istorice sau al dezvoltării istorice a fenomenelor care afectează dreptul,²⁸² însă tradiția juridică are implicații directe în configurația actuală a sistemelor juridice.

Conceptul tradiției juridice a fost abordat și în literatura juridică rusă, însă într-un mod foarte eterogen. Așa, V. P. Salnikov, vorbind despre tradiția politico-juridică, o definește ca un sistem specific de legături între prezent și trecut, determinat de procesele de genезă culturală, cu ajutorul cărora are loc o anumită selecție, stereotiparea experienței juridice și transferul stereotipurilor juridice, care sunt apoi din nou reproduse în cadrul sistemului juridic corespunzător.²⁸³ Această definiție, după cum putem observa, respectă stilul abordărilor sovietice/ruse, în care statul și dreptul sunt privite cumulativ, spre deosebire de doctrina occidentală, unde diviziunea dintre stat și drept devine tot mai pronunțată.

Autorul Vadim Sonin consideră că tradiția juridică poate fi reprezentat ca un anumit ansamblu de elemente ale unei culturi juridice care și-a pierdut poziția de monopol în cadrul sistemului juridic din cauza receptării altor norme juridice (și, deci, unei tradiții juridice diferite), sau formate din norme juridice și instituții transplantate dintr-un alt sistem juridic.²⁸⁴ Iu. Oborotov consideră că tradiția juridică este o legătură de timpuri, moștenire socială²⁸⁵. Yu. Loboda înțelege tradiția juridică ca tipare de dezvoltare a sferei existenței juridice a societății și, în același timp, principiul, ideea și tendința de dezvoltare a componentei juridice a organizării sociale²⁸⁶.

Criteriile care sunt utilizate în general atunci când se clasifică cărei tradiții juridice îi aparține un sistem juridic sunt izvoarele sale de drept, contextul istoric și dezvoltarea sistemului, modul său de gândire caracteristic și instituțiile sale distinctive, cum ar fi rolurile judecătorilor și avocaților.²⁸⁷ Prin urmare, conceptul de tradiție juridică poate fi interpretat doar în contextul culturii juridice.

Apropos de termenul „**cultură juridică**”, acesta, după cum menționează Mircea Duțu, „nu cunoaște o definiție cât de cât precisă și pe cât posibil mai larg acceptată a conceptului pe care îl

²⁸² БОБК, Дмитрий Александрович. „Правовая традиция как феномен правовой системы”. In: *PolitBook*. 2012, nr. 4, ISSN 2227-1538, p. 173

²⁸³ САЛЬНИКОВ, В. П. *Генезис и эволюция российской политико-правовой традиции: историко-теоретический и сравнительно-правовой анализ*. Автореф. дис. ... д. ю. н. СПб., 2005, p. 25.

²⁸⁴ СОНИН, Вадим Вадимович. „Правовая культура и правовая традиция в их соотношении”. In: *Правоведение*. 2014, Vol. 2, nr. 313, ISSN 2658-6037, p. 82

²⁸⁵ ОБОРотов, Ю.М. *Традиції і новації у правовому розвитку*: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Одеса, 2003. 40 с. p. 36-37

²⁸⁶ ЛОБОДА, Ю.П. *Правова традиція українського народу (Феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу)*. Львів: Світ, 2009, p. 87

²⁸⁷ JOUTSEN, M. „Legal Traditions”. In: *International Crime and Justice*. Cambridge: Cambridge University University Press, 2011, pp. 67-74. ISBN 978-0-521-19619-2, p. 67

exprimă și rămâne astfel în căutarea conținutului și impunerea profilului propriu”²⁸⁸. Totuși, ne raliem definiției expuse de prof. Nicolae Popa, care consideră că cultura juridică poate fi văzută în sens restrâns (cultura profesională a juriștilor), cât și în sens larg — „o cultură externă grupului profesional specializat, care evocă concepțiile existente în acea societate despre drept, justiție, instituții juridice, [...] pattern-urile juridice relativ stabile, care orientează comportamentul social și atitudinile într-o societate”.²⁸⁹ Conform opiniei prof. Gh. Avornic, cultura juridică reprezintă o varietate a culturii generale care constă în faptul de a poseda cunoștințe variate în domeniul dreptului ca o totalitate de valori materiale și spirituale ce se referă la realitatea juridică (fenomenul juridic).²⁹⁰ Sofia Popescu consideră că cultura juridică este un element vital pentru determinarea împrejurărilor sociale în care funcționează dreptul, sistemele juridice, de aceasta depinzând când, de ce și unde folosesc oamenii dreptul, instituțiile juridice și procesul judiciar ori alte instituții, sau nimic²⁹¹.

Unii autori consideră că cultura juridică, definită drept acea parte a culturii generale care constă în obiceiuri, opinii, practici de acțiune și de gândire ce canalizează forțele individuale, este cea care condiționează și dirijează interacțiunea dintre sistemul juridic și contextul social.²⁹²

Pe de altă parte, Natalia Pavlova consideră că atunci când se pune întrebarea despre necesitatea corelării sistemului juridic cu cultura juridică într-un aspect semnificativ, atunci, în opinia noastră, acestea coincid. Singurele diferențe sunt în accente, mai exact, în greutatea specifică a componentelor constitutive. Astfel, sistemul juridic se caracterizează prin dominația aspectului normativ (sistemul de norme exprimat în surse), în timp ce cultura juridică este dominată de aspectele ideologice (înțelegerea juridică) și sociologice,²⁹³ însă să nu uităm că ideologia juridică, specifică tuturor sistemelor juridice poate fi concepută separat de tradiții juridice, reprezentând, în anumite cazuri esența anumitor tipuri de drept.

Conceptele de „familie juridică” și „tradiție juridică” sunt, fără îndoială, legate, dar în același timp sunt fenomene juridice diferite. Tradiția juridică leagă sistemul juridic cu cultura, fiind

²⁸⁸ DUȚU, Mircea. „Direcții și perspective noi în cultura juridică română”. In: *Dreptul*. 2016, nr. 1, ISSN: 1018-0435, p. 146

²⁸⁹ CRAIOVAN, Ion. „Despre identitatea și rațiunea de a fi a filosofiei dreptului — Câteva interogații și posibile repere” In: *Revista de Drept Public*. 2016, nr. 1, ISSN: 1224-4872, p. 22

²⁹⁰ AVORNIC, Gh. „Conștiința juridică și cultura juridică, coraportul lor. Nihilismul juridic — categorie juridică”. În: *Cultura juridică și prevenirea corupției*, Materiale ale conferinței internaționale (1 noiembrie 2007, Chișinău). Chișinău, 2007. ISBN 978-9975-80-093-8, p. 37

²⁹¹ POPESCU, Sofia. „Cultura juridică”. In: *Revista de drept public*. 2017, nr. 3, ISSN 1224-4872, p. 17

²⁹² APUD: ȘERBAN, A. *Op. cit.*, p. 36-37

²⁹³ ПАВЛОВА, Наталья Георгиевна. „К вопросу о соотношении понятий «Правовая система» и «Правовая культура» в сравнительном правоведении”. In: *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки*. 2014, Vol. 4, ISSN 2313-2337, p. 22

expresia sa parțială. În plus, sistemele juridice conexe sunt combinate în familiile juridice corespunzătoare.

Studiul tradiției juridice este un criteriu de formare a stilului atunci când se combină sistemele juridice în familii, deoarece tradițiile juridice sunt profund legate de sistemul juridic național, se conturează de-a lungul secolelor și aparțin componentei de conținut a sistemului juridic. Este posibil să se introducă rapid o lege străină sau un regim de guvernare în sistemul juridic național, dar este imposibil să se schimbe viziunile culturale, mentale, religioase ale oamenilor care locuiesc în stat.²⁹⁴

Astfel, „tradiția juridică” în sine este un concept relațional, o chestiune de relație specifică. Căci tradiția ca atare nu este nici un element piesă, nici un aspect al trecutului. Este doar selecția unui segment din trecut sau calificarea unei trăsături atribuite acestuia, pentru ca prezentul, privit din perspectiva unui viitor, să poată fi legat de trecut prin valorile inerente ale acestuia din urmă.²⁹⁵

Doctrinarul rus Dmitrii Vovk, menționează²⁹⁶ că tradiția juridică, ca categorie care reflectă originalitatea existenței sistemului juridic, are un caracter pluralist. Caracterul comun al dezvoltării istorice a diferitelor societăți în cadrul unei anumite civilizații este o condiție prealabilă pentru existența în sistemele juridice ale acestor societăți a unor tradiții care acoperă civilizația în ansamblu. În același timp, aceste tradiții includ componente generale, individuale și speciale. Primele exprimă caracteristicile generale ale tradițiilor juridice care predetermina unitatea sistemelor juridice acoperite de astfel de tradiții; al doilea — specificul local, cauzat de dezvoltarea surselor tradiției sau a sistemului juridic însuși în cadrul unei anumite societăți; a treia este contribuția creativă a anumitor indivizi sau comunități la conținutul tradițiilor. A doua și a treia componentă determină că manifestările tradițiilor juridice comune în dreptul diferitelor țări sunt similare, dar nu identice.

Noțiunea de tradiție juridică este mult mai puțin utilizată și agreată de către comparațiști, deoarece implică ideea unui proces istoric, prin intermediul căruia se face legătura dintre trecutul istoric al unui drept și rezultatul său actual. Termenul de tradiție juridică este cel care invită la nuanțarea ideii de „drept viu”, care se construiește pe un trecut, un prezent și un viitor. Tradiția presupune existența unei transmisiuni între generații. Totodată, tradițiile juridice sunt cele ce depășesc granițele statelor și corespund manierelor comune de gândire a regulii de drept.²⁹⁷

²⁹⁴ АЗАРОВА, И. А. „Категориально-понятийный ряд смешанной правовой семьи”..., p. 69-70

²⁹⁵ VARGA, Csaba. „Legal Traditions? In Search for Historical Backgrounds in Families and Cultures of Law”. In: *Acta Juridica Hungarica*. 2005, Vol. 46, nr. 3-4, ISSN 1216-2574, p. 187

²⁹⁶ БОБК, Д. А. *Op. cit.*, p. 179-180

²⁹⁷ IFTIMIEI, Andra. *Drept comparat și sisteme juridice contemporane*. Ed. a 2-a. București, Universul Juridic, 2020. ISBN 978-606-39-0726-5, p. 68-69

Tradiția juridică, totodată, ca categorie funcțională care exprimă specificul existenței unui sistem juridic, poate fi cauza și explicația existenței defectelor de drept, a proprietăților sale negative, a fenomenelor și a tendințelor de dezvoltare juridică (de exemplu, nihilismul juridic).²⁹⁸

Putem spune astfel, că termenul de tradiție juridică este folosit pentru a nuanța tipologizarea sistemelor juridice, în principal cele de sorginte civilistă și common-law, însă nu beneficiază deocamdată de o largă acceptare și dezvoltare teoretică.

2.2.4. Viața juridică

Un context socio-juridic mai larg, care include dreptul și sistemul juridic — reprezintă termenul „viața juridică” a societății. Prin acest termen este desemnată acea „formă a vieții sociale, exprimată prin acte juridice și raporturi juridice, care caracterizează specificul și nivelul de dezvoltare juridică a unei societăți date, atitudinea subiecților față de drept și gradul de satisfacere a intereselor acestora”.²⁹⁹

Elementele sale formatoare sunt: în primul rând, actele juridice ca drept formalizat, care acționează ca mijlocul cel mai important de satisfacere a intereselor subiecților, cea mai comună și tangibilă formă de exprimare a acesteia; în al doilea rând, o persoană ca purtătoare de drepturi și obligații, toate evenimentele în a cărei viață sunt create prin acte speciale.³⁰⁰

Sistemul juridic este o noțiune mai largă decât dreptul, consideră pe bună dreptate savantul S.S. Alexeev dar, concomitent, sistemul juridic este mai îngust decât realitatea juridică, viața juridică, în care încapă și ideologia nedominantă, toate formele conștiinței juridice și cele ce se opun sistemului juridic.³⁰¹

Sistemul juridic nu poate cuprinde toată sfera juridică dintr-o societate și că există o serie întreagă de fenomene juridice care se află în afara limitelor sistemului juridic.

Conform acestora, raportul dintre sistemul juridic și viața juridică poate fi definit astfel:

1. Sistemul juridic este parte integrantă a vieții juridice, care este o categorie mai largă. Fiind o latură a vieții juridice, sistemul juridic apare ca o integritate organizată intern, dinamic, format

²⁹⁸ БОБК, Д. А. *Op. cit.*, p. 175

²⁹⁹ МАЛЬКО, А.В. *Теория правовой политики*: монография. Москва, 2012. 325 с. ISBN 978-5-43960-065-6, p. 34

³⁰⁰ ЗАТОНСКИЙ, В.А.; МАЛЬКО, А.В. „Правовая система — ключевой компонент государственности, качественная основа правовой жизни общества”. In: *Российский юридический журнал*. 2007, Vol. 2, ISSN 2071-3797, p. 19

³⁰¹ *Apud*: ROBEA, Mariana. *Ordinea juridică — dimensiune socială a dreptului*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2018, p. 55

din procese și acțiuni care conduc la formarea și ameliorarea fenomenelor juridice și a relațiilor dintre acestea.

2. Sistemul juridic are caracter oficial, normativ, imperativ. Acesta reprezintă organizarea juridică a societății, care este o parte formalizată, subordonată și supusă normelor juridice a vieții juridice. Sistemul juridic nu reflectă întreaga viață juridică, ci mai degrabă ordinea juridică, o parte ordonată a vieții juridice a societății. Viața juridică nu se bazează întotdeauna pe legi și alte acte juridice, supuse unor reguli și cerințe stabilite. Schimbarea acestei situații, îmbunătățirea vieții juridice și în sine, asigurarea unui curs normal, constant pozitiv și eficient al vieții juridice este sarcina principală atât a sistemelor juridice, cât și a celor politice ale societății.

3. Sistemul juridic creează condiții pentru desfășurarea normală a vieții juridice, asigurându-i stabilitatea, neutralizând și înlăturând din acesta fenomenele juridice negative (infrațiuni, abuzuri și alte „tumori legale maligne”). Cu alte cuvinte, joacă un rol organizator în raport cu viața juridică, îi conferă o anumită unitate, principii legitime.³⁰²

Astfel, conceptul de „viață juridică” este mult mai bogat și mai larg decât conceptul de „sistem juridic”. Cu toată similitudinea lor inițială exterioară, aceste categorii au structuri necoincise. Niciun sistem nu poate include tot ce este în viață, viața fiind mai bogată decât orice sistem, ceea ce, fără îndoială, se aplică și sferei juridice.³⁰³

Totuși, chiar dacă categoria de viață juridică este mai largă decât sistem juridic, considerăm mai oportun să ne limităm la clasificarea sistemelor juridice, or acestea au un grad de concretitudine mai mare decât termenul dinamic și difuz de viață juridică, care încă urmează să se încetățenească în doctrină³⁰⁴.

Termenul de familie juridică a apărut ca cuvânt cheie în mișcarea dreptului comparat, în căutarea unei categorii intermediare de clasificare între aranjamentele individuale (interne) și agregatul lor total în cartografierea dreptului lumii (odinioară formate în istorie sau încă existente).³⁰⁵ Termenul tradiție juridică se referă numai la rădăcini din trecut.

Pe baza celor de mai sus, putem rezuma că dacă sistemul de drept, așa cum sa menționat mai sus, se referă la structura internă, o anumită ordine de organizare și amplasarea părților sale constitutive, atunci sistemul juridic desemnează întreaga structură juridică a țării, societății,

³⁰² Ibidem, p. 19-20

³⁰³ МАЛЫКО, А.В. „Правовая система и правовая жизнь: проблемы соотношения конкурирующих понятий”. In: *Правовая политика и правовая жизнь*. 2014, nr. 2, ISSN 1608-8794, p. 10

³⁰⁴ POSTU, Ion; **RUSNAC, Veronica**. „Delimitarea unor concepte utilizate în tipologia dreptului”. In: *Știință. Educație. Cultură*, conferință științifico-practică internațională (2023 ; Comrat). Conferința științifico-practică internațională "Știință. Educație. Cultură": Сборник статей / главный редактор и составитель: Сулак С. К. Комрат, 2023. Том 1. pp. 575-582, ISBN 978-9975-83-255-7, p. 581

³⁰⁵ VARGA, Csaba. *Comparative legal cultures?* Budapest, 2012. ISBN 978-963-277-337-7, p. 81

constituită dintr-un ansamblu de mijloace juridice, instituții, autorități care funcționează în cadrul acesteia. Acestea nu sunt doar normele dreptului, ci și ideologia juridică, conștiința juridică, cultura juridică, practica juridică etc.

Sistemul juridic al fiecărui stat reflectă modelele de dezvoltare ale unei societăți date, caracteristicile sale istorice, naționale, culturale. În prezent, fiecare stat are propriul său sistem juridic, care are atât trăsături comune cu sistemele juridice ale altor țări, cât și diferențe față de acestea, adică caracteristici specifice. Fiecare țară din punct de vedere istoric, în funcție de tradițiile naționale, cultură, mentalitate și alți factori socio-economici și politici, și-a dezvoltat propriul sistem juridic. Fiecare sistem juridic național are trăsături și caracteristici, ceea ce ne permite să vorbim despre originalitatea lui.

Cu toate acestea, în ciuda particularităților și diferențelor lor, aceste sisteme juridice au și caracteristici comune care le permit să fie combinate în așa-numitele „**familii juridice**”.³⁰⁶

Astfel, funcționarea sistemului de drept se manifestă prin interacțiunea și mișcarea treptată a elementelor sale de la unul la altul, începând cu crearea normelor juridice, exprimarea lor externă în acte normative, implementarea prin raporturi juridice și formarea ordinii juridice pe baza culturii juridice dezvoltate a subiecților individuali și a societății în ansamblu.³⁰⁷

2.3. Trăsăturile și structura sistemului juridic

2.3.1. Trăsături și caracteristici inerente

Diferiți factori influențează formarea și dezvoltarea unui anumit sistem juridic. În primul rând, aceasta este dezvoltarea socio-economică, sfera politică, precum și viața spirituală a societății, care include știința, religia și morala.

Sistemele juridice ale lumii în dezvoltarea lor au fost supuse anumitor modele:

- procesul de interacțiune a factorilor care influențează evoluția sistemelor de drept a devenit mai complicat;
- a fost respectată continuitatea dezvoltării sistemelor juridice;
- s-a înregistrat un progres general în sistemele juridice ale țărilor individuale, inclusiv unificarea și îmbunătățirea acestora în conformitate cu nevoile societății și ale statului.³⁰⁸

³⁰⁶ ЦАГОВА, Изабелла Аминовна. „Проблемы соотношения и взаимосвязи понятий «Система права», «Правовая система», «Правовая семья»”. In: *Правоведъ*. 2012, nr. 4, p. 127

³⁰⁷ СЕНИН, И. Н.; ГОЛЬТЯПИНА, И. Ю. „Правовые системы современности в контексте цивилизационного подхода к типологии государства и права”. In: *Юридический вестник Дагестанского государственного университета*. 2022, Vol. 41, nr. 1, ISSN 2224-0241, p. 26

³⁰⁸ БОШНО, С. В. „Современные правовые системы”. In: *Право и современные государства*. 2018, nr. 2-3, ISSN 2307-3306, p. 61

Principalele **caracteristici** ale sistemului juridic:

1. Sistemul juridic este o varietate a sistemelor sociale. Există și alte tipuri de sisteme sociale — politice, economice, religioase etc. — în completare și în legătură cu acesta.
2. Sistemul juridic se formează de obicei în cadrul unui stat (în acest caz, folosind denumirea de „sistem juridic național”). Dar, în unele cazuri, sistemul juridic poate depăși statul limită și poate îmbrățișa sistemele sociale din diferite țări (deci având sisteme juridice religioase — sisteme juridice musulmane, canonice, hinduse și internaționale, cum ar fi dreptul european).
3. Sistemele juridice se află în diferite stadii de dezvoltare. Astfel, dezvoltarea sistemului juridic poate fi determinată de criterii cantitative și calitative — cantitative includ prezența unui sistem de drept dezvoltat și izvoare juridice relevante, sistemele instituțiilor de aplicare a legii, sistemul de educație juridică și așa mai departe; calitative — gradul conștiinței juridice, capacitatea sa reală de a reglementa relațiile sociale.
4. Sistemul juridic este influențat de factori istorici obiectivi (naționali, religioși, economici etc.) care sunt unici pentru fiecare societate și provoacă o varietate de sisteme juridice. Totuși, trebuie să ne amintim că existența unor factori subiectivi influențează și sistemul juridic, în special politica juridică.
5. Sistemul juridic este compus din diferite elemente. Unele dintre ele sunt caracterizate ca fiind statice, altele ca dinamice. Elementul principal al oricărui sistem juridic este sistemul de drept, în jurul căruia se formează toate celelalte elemente.
6. Sistemul juridic se caracterizează prin integritate. Acest fenomen nu este doar o combinație a anumitor elemente și a caracteristicilor acestora. Se caracterizează prin noi caracteristici, cum ar fi capacitatea de a impune.
7. Sistemul juridic are o evoluție relativ susținută în timp. Caracteristicile sale s-au format într-o perioadă lungă de timp.
8. Sistemele juridice își păstrează esența și trăsăturile principale chiar și în cazul schimbării formelor statale de organizare socială (dezintegrarea statului, pierderea independenței, unirea sau separarea).³⁰⁹
9. Adaptabilitatea sistemului juridic se exprimă în „adaptabilitatea” acestuia la condițiile schimbătoare ale vieții reale.
10. Ierarhia este o proprietate nu numai a structurii, morfologiei sistemului juridic, ci și a „activității sale de viață”, a funcționării.³¹⁰

³⁰⁹ LUKIANOV, Dmytro. „Legal Families Approach: Consistent Patterns and Trends”..., p. 168

³¹⁰ ГАЙДИДЕЙ, Юлия Михайловна. „Правовая система: понятие и признаки”. In: *Юридическая наука*. 2014, nr. 3, ISSN 2220-5500, p. 15

Sistemul juridic are o serie de **trăsături**, care, la rândul lor, alcătuiesc caracteristicile sale calitative:

- 1) cel mai important element al oricărei societăți civile este sistemul juridic, iar apariția și dezvoltarea acestuia este asociată cu sistemele politice și economice ale societății;
- 2) sistemul juridic poate fi calificat ca sistem complex;
- 3) sistemul juridic se caracterizează nu numai prin diferențierea elementelor sale constitutive, ci și prin unitate holistică;
- 4) este o componentă importantă a suveranității statului;
- 5) traduce prescripțiile normativ-legale în comportament real al unui individ, grup, societate;
- 6) are o ordine structurală proprie — este un sistem integral de mijloace și fenomene juridice interconectate, coordonate și care interacționează strâns;
- 7) este un sistem dinamic care este conceput pentru realizarea scopurilor subiectelor de drept și pentru a asigura statul de drept în societate.³¹¹

2.3.2. Abordări teoretice privind structura sistemului juridic

Conceptul de sistem juridic trebuie înțeles nu numai în sens filozofic sau sub aspectul unei teorii pure a sistemelor, ci și în sens socio-politic. Conceptul de „sistem juridic” este mult mai larg decât doar un fenomen care se încadrează în mod formal sub trăsăturile oricărui sistem. Un sistem juridic integral, considerat în unitatea tuturor componentelor sale, nu este o sumă mecanică a părților sale constitutive, ci o nouă calitate social-politică, ideologică, juridică care nu este caracteristică constituenților săi.

Din acest punct de vedere, putem înțelege sistemul juridic ca fiind unitatea componentelor (părților) corespunzătoare acestuia, care într-un anumit fel sunt unite între ele (după criterii de fond și de formă), și care, în funcție de natura lor și de natura relației (obiectivă, naturală sau subiectivă), constituie o organizare relativ stabilă.³¹²

Orice sistem presupune două componente de bază: în primul rând o structură (un set de elemente desinestătătoare în cadrul unui întreg mai mare) și, în al doilea rând, interacțiunea elementelor structurii.³¹³

³¹¹ ПЕТКОВА, Анастасия Сергеевна. „Правовая система: структура и признаки”. In: *Озарёв-Online*. 2015, nr. 16, p. 8. [citat 20.02.2023]. Disponibil: <https://journal.mrsu.ru/arts/pravovaya-sistema-struktura-i-priznaki>

³¹² ОКСАМЫТНЫЙ В.В.; МУКИЕНКО И.Н. *Правовые системы современных государственно-организованных обществ*. Монография. Москва, 2008. ISBN 978-5-9694-0196-9, p. 11

³¹³ ЯКОВЛЕВ, С. *Правовые системы современного мира*. Москва, 2010. 75 с. ISBN 978-5-905855-93-1, p. 3-4

Se impune, de la bun început, precizarea că sistemul și structura nu sunt categorii identice, ci, esențialmente, diferite. Prin „sistem” înțelegem un ansamblu coerent și unitar de elemente reunite și aflate în relații de interdependență, în timp ce prin „structura” unui sistem desemnăm dispunerea internă a elementelor componente ale sistemului.³¹⁴

Elementul principal al oricărui sistem juridic este dreptul. În jurul acestuia se formează toate celelalte elemente ale sistemului juridic. Dar dreptul nu este singura componentă structurală a sistemului juridic.³¹⁵

Înainte de a decide asupra compoziției elementare, structurale, a sistemului juridic, ar trebui să ne întoarcem la însuși conceptul de structură în aparatul unei abordări sistematice. În căutarea unei baze comune pentru sisteme, știința evidențiază structura, integritatea și certitudinea calitativă. Acesta din urmă este un criteriu general al proprietăților sistemului. În aparatul logic al abordării sistemelor, conceptul de „structură” joacă rolul unei verigi esențiale. Se corelează în primul rând cu conceptele de „element” și „conexiune”. Dar o astfel de definiție este prea generală și nu face distincție între relațiile statice și dinamice dintr-un obiect. Un element al unui sistem este partea (componenta) acestuia, care, intrând în interacțiune cu celelalte părți ale sale, asigură apariția unei noi calități care nu este inerentă fiecăruia dintre aceste elemente, ceea ce determină în sine acest sistem în ansamblu. În limitele unui sistem cu un singur nivel, un element este considerat o particulă indivizibilă, deoarece conexiunile sale interne, structurile sunt neesențiale pentru structura dată.³¹⁶

Atât sistemul în întregul său, cât și elementele lui componente, toate împreună și fiecare în parte, alcătuiesc, respectiv posedă, o structură definită și proprie. Indiferent de natura și funcțiile sistemului și ale elementelor lui componente, ceea ce le caracterizează este prezența unei structuri definite, a unor legături specifice ce se stabilesc în cadrul întregului și între acesta și elementele sale. Este vorba de o anumită ordonare a părților componente care formează un tot unitar, iar acest tot însuși este alcătuit din componente solidare, în așa fel încât fiecare depinde de celelalte, și el, ca întreg, nu poate fi ceea ce este decât în legătură cu ele și prin legătura cu ele. Structura apare ca fiind o matrice obiectivă de comportament al sistemului și al componentelor sale.³¹⁷

³¹⁴ SANTAI, Ioan-Iosif. *Op. cit.*

³¹⁵ LUKIANOV, Dmytro. „Legal Families Approach: Consistent Patterns and Trends”..., p. 174

³¹⁶ КОРЧЕВСКИЙ, Д. С. *Современная правовая система Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2000, p. 23-24*

³¹⁷ POALELUNGI, Parascovia. „Aspecte teoretice privind trăsăturile definitorii ale sistemului dreptului”. In: *Integrare prin cercetare și inovare. Științe juridice. Științe economice*. 26-28 septembrie 2013, Chișinău, 2013, p. 196.

Componentele sistemului juridic al societății pot fi privite ele însele ca sisteme (sistemul dreptului, sistemul legislației etc.), iar limitele unei astfel de descompuneri sunt determinate de posibilitatea ca subsisteme să îndeplinească anumite funcții în cadrul sistemului juridic.³¹⁸

Autorul V.V. Sorokin afirmă³¹⁹ că în studierea structurii sistemului juridic, cercetătorul este forțat să se concentreze asupra structurii vieții juridice a societății, astfel că identificarea structurii sistemului juridic nu poate avea loc în mod arbitrar, întrucât orice structură este obiectivă. Prin urmare, putem concluziona că structura sistemului juridic este o anumită parte a structurii efective existente a sferei juridice a vieții publice.

Alocarea structurii sistemului de drept nu poate avea loc în mod arbitrar, întrucât orice structură este obiectivă. În studierea structurii sistemului juridic, cercetătorul este forțat să se concentreze asupra structurii vieții juridice a societății. Prin urmare, putem concluziona că structura sistemului juridic este o anumită parte a structurii efective existente a sferei juridice a vieții publice.

După cum indică cercetătoarea Kuharuk³²⁰, dificultățile în stabilirea conținutului elementelor sistemului juridic nu sunt întâmplătoare, ci sunt legate de faptul că elementele se află de obicei în izomorfism compozițional și în niciun caz nu pot fi considerate întotdeauna ca formațiuni structural separate, legate între ele prin conexiuni de dependență organizațională externă. În realitate, este necesar să se țină cont de întrepătrunderea lor, de suprapunerea lor. Și totuși acest lucru nu înseamnă că știința pierde criteriile reale pentru a distinge elementele de integritate juridică. Rezolvând sarcina, teoria dreptului trebuie să plece de la cunoașterea trăsăturilor distinctive ale „elementului sistemului”, faptul că fiecare dintre ele este purtătorul minim al proprietăților sale atributive și nu conține părți care păstrează calitatea substanțială a întregului.

Structura sistemului juridic este o unitate și o legătură stabilă între elemente care se manifestă printr-o anumită interacțiune. Elementele sistemului juridic sunt tot ceea ce este necesar pentru reglementarea juridică³²¹, adică „părțile sale constitutive, ceea ce este cuprins în structura sistemului juridic”³²².

³¹⁸ АЛПАТОВ, Юрий Михайлович; ГРУДЦЫНА, Людмила Юрьевна. „Классические и современные концепции и взгляды на правовые системы современности”. In: *Вестник Московского университета МВД России*. 2017, nr. 1, ISSN 2073-0454, p. 131

³¹⁹ СОРОКИН, Виталий Викторович. „К понятию правовой системы современного общества”. In: *Известия Алтайского государственного университета*. 2002, nr. 2, ISSN 1561-9443, p. 64

³²⁰ КУХАРУК, Татьяна Вениаминовна. *Правовая система и систематика законодательства*: Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 : СПб., 1998, p. 51-52

³²¹ ПЕТКОВА, А. С. *Op. cit.*, p. 6

³²² АРИСТОВ Е.Н. „Элементы правовой системы”. In: *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. 2013, nr. 4, ISSN 2073-0071, p. 296

Fără îndoială, pare interesantă ideea de a evidenția în structura sistemului juridic „blocuri”, ce includ elemente individuale. Principala dificultate în această chestiune constă în selectarea unor astfel de blocuri pe baza unui singur criteriu. Până acum, un astfel de criteriu nu a fost identificat.³²³ De aceea, vom adera la cea mai comună abordare, și anume, selectarea elementelor individuale din structură.

Când vorbim despre structura unui obiect, evidențiem o listă a elementelor sale, din care constă, aranjarea lor, natura conexiunii. Mai sus, a fost fundamentată afirmația că „sistemul juridic” nu este o categorie care acoperă întreaga sferă a existenței dreptului. Volumul său cuprinde acele fenomene ale realității juridice care sunt destinate influenței juridice asupra relațiilor sociale, caracterizează procesul și rezultatul unei astfel de influențe. Evident, volumul conturat al realității juridice nu se limitează doar la dreptul pozitiv. Ce componente ar trebui incluse în conceptul de „sistem juridic” suplimentar?

După cum am văzut, în literatura juridică există diferite abordări referitoare la conținutul termenului de sistem juridic, care poate fi privit în sens îngust și în sens larg.

Conform abordării **înguste**, care consonează cu abordarea normativă a sistemului juridic, analizată în paragraful precedent, în sistemul juridic se includ:

- 1) scopurile și principiile reglementării juridice;
- 2) principalele varietăți de acte juridice și combinarea acestora;
- 3) conexiuni care asigură interacțiunea tuturor elementelor și integritatea sistemului.³²⁴

Conform opiniei lui Yu.A. Tikhomirov³²⁵, elementele care compun sistemul juridic sunt: 1) scopurile dreptului; 2) principii de construcție; 3) procedura de legiferare; 4) legile; 5) actele sublegislative; 6) acte de autoguvernare locală; 7) relații și raporturi juridice internaționale aprobate.

Putem spune că abordarea „îngustă” tratează doar izvoarele dreptului și ideologia juridică.

Un conținut normativ atât de restrâns al sistemului juridic, însă, nu oferă o imagine completă a acestui fenomen. De fapt, identifică conceptul de „sistem juridic” cu conceptul de „sistem de drept pozitiv”³²⁶.

Credem, însă, că folosirea unei abordări „înguste” nu ne permite să luăm în considerare fenomenul sistemului juridic în toată diversitatea sa. În conceptul de Yu.A. Tikhomirov,

³²³ Ibidem, p. 298

³²⁴ ЯРМИЕВА, Ирина Таузириевна. „Структура и функции правовой системы”. In: *Правовое государство: теория и практика*. 2019, nr. 1, ISSN 2500-0217, p. 81

³²⁵ ТИХОМИРОВ, Ю. А. *Курс сравнительного правоведения*. Москва, 1996. 427 с. ISBN 5-89123-042-9, p. 45

³²⁶ ПАВЛОВА, Н. Г. „К вопросу о соотношении понятий «Правовая система» и «Правовая культура» в сравнительном правоведении”. In: *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки*. 2014, Vol. 4, ISSN 2313-2337, p. 18

elementele sale cele mai importante — conștiința juridică, practica judiciară, instituțiile juridice etc. — au fost lăsate în afara cadrului sistemului juridic. În opinia noastră, așa-numita abordare „largă” a înțelegerii esenței sistemului juridic este mai potrivită. O abordare „largă” a înțelegerii esenței sistemului juridic lasă loc pentru includerea în categoria unui sistem juridic dinamic și în continuă dezvoltare, forme noi de realitate juridică care apar, fără a limita sistemul la limite stricte.

Unii autori vorbesc despre cinci niveluri ale sistemului juridic: subiectiv-esențial (subiecte de drept), intelectual-psihologic (conștiință juridică individuală și publică), normativ-regulator (norme juridice), organizațional-activ (realizarea dreptului), social-rezultativ (în ce măsură o persoană, ca subiect de drept, a însușit realitatea juridică).³²⁷

A doua abordare se bazează pe încercarea cercetătorilor de a concretiza structura sistemului juridic, de a-l apropia de realitate, de a izola substanțial elementele sale principale, a căror gamă este destul de largă, dar nu nelimitată.

Sistemul juridic cuprinde elemente eterogene, în special: 1) doctrinal-filosofic, sau ideologic (înțelegere juridică, concepte și categorii de drept etc.; 2) normativ, adică un set de norme juridice în vigoare în societate; 3) instituțional, adică instituții juridice — de legiferare și aplicare a legii, 4) sociologice, adică raporturi juridice, aplicarea dreptului, practica juridică.³²⁸

Autoarea Svetlana Boșno, afirmând că sistemul juridic este un ansamblu de mijloace juridice care reglementează relațiile sociale, precum și elemente care caracterizează nivelul de dezvoltare al unei țări, menționează că în structura sistemului juridic se disting următoarele elemente:

- fenomene de natură spirituală, ideologică (știința juridică, concepte juridice, principii juridice, cultură juridică, politică juridică);
- dreptul și legislația care îl exprimă;
- raporturi juridice;
- practica judiciară;
- tehnica juridică.³²⁹

Autorul rus V. K. Babaev numește cinci elemente principale ale sistemului juridic și anume: 1) fenomene de natură spirituală, ideologică (știința juridică, concepte juridice, principii juridice, cultură juridică, politică juridică), 2) dreptul și legislația care îl exprimă, 3) raporturile juridice, 4) practica judiciară, 5) tehnică juridică.³³⁰

³²⁷ ДРОБЯЗКО, С. Г. „Право как система и его закономерности”. În: *Право и демократия: с б. науч. тр.* 1999, р. 4

³²⁸ АЛПАТОВ, Ю. М.; ГРУДЦЫНА, Л. Ю. *Op. cit.*, р. 131

³²⁹ БОШНО, С. В. „Современные правовые системы...”, р. 60

³³⁰ *Общая теория права*. Под ред. В.К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993, р. 86.

Acesta este unicul autor care tratează cultura juridică drept element al sistemului juridic. În general, cultura juridică determină originalitatea sistemului juridic, însă elementul de legătură dintre sistemul juridic și cultura juridică, în opinia noastră, este conștiința juridică. Conștiința juridică, definită drept „mijlocul prin care poporul sau legiuitorul filtrează stimulii primiți din societate, pentru a-i transpune pe cei mai importanți în norme juridice”³³¹, este, credem noi, este factorul de formare a sistemului juridic.

În sistemul juridic, reprezentările juridice ale societății, cultura și psihologia acesteia s-au contopit cu un arsenal de mijloace tehnice și juridice.³³² Astfel se explică posibilitatea combinării diverselor fenomene juridice din sistemul juridic, multidimensionalitatea acestei categorii, precum și dificultatea de a cunoaște și clasifica componentele sistemului. Putem spune că complexitatea structurii sistemului juridic este o reflectare a complexității relațiilor sociale care îl determină.

Autoarea S. Boșno menționează că conștiința juridică, psihologia juridică și ideologia juridică pot servi nu numai în sistemele juridice individuale ca bază pentru reglementarea juridică, dar în toate cazurile au un impact atât asupra formării legii, cât și asupra naturii deciziilor judecătorești.³³³

S. S. Alekseev denumeste astfel de elemente ale sistemului juridic: 1) dreptul propriu-zis; 2) practica judiciară și de altă natură juridică; 3) ideologia juridică; 4) activitățile de legiferare și de aplicare a legii ale autorităților competente; 5) întregul ansamblu de acte juridice, inclusiv normative, individuale, interpretative; 6) reglementări legale individuale și raporturile juridice (drepturi și obligații subiective, sancțiuni legale).³³⁴

V.V. Sorokin propune ca componente independente ale sistemului juridic: a) dreptul pozitiv ca totalitate a tuturor izvoarelor de drept sancționate de stat; b) formarea dreptului ca proces de formare a izvoarelor dreptului; c) realizarea dreptului ca proces de implementare a normelor de drept; d) raporturile juridice ca legătură juridică specială a participanților la relațiile sociale; e) conștiința juridică ca ansamblu de idei și sentimente care exprimă atitudinea oamenilor față de lege.³³⁵

Una dintre cele mai detaliate și extinse structuri ale sistemului juridic a fost propusă de doctrinarul ucrainean Natalia Onișenko, incluzând în ea: 1) dreptul ca ansamblu de norme create și protejate de stat; 2) legislația ca formă de exprimare a acestor norme; 3) instituții juridice; 4) practică judiciară și de altă natură juridică; 5) mecanismul reglementării juridice; 6) procesul de aplicare a legii, inclusiv actele de aplicare și interpretare a legii; 7) drepturile, libertățile și

³³¹ SPĂTARU-NEGURĂ, Laura-Cristiana. *Dreptul Uniunii Europene — o nouă tipologie juridică*. Hamangiu, 2016. 304 p. ISBN 978-606-27-0693-7, p. 39

³³² СОРОКИН, В. В. *Op. cit.*, p. 62

³³³ БОШИНО, С. В. *Op. cit.*, p. 60-61

³³⁴ АЛЕКСЕЕВ, С. С. *Общая теория права*. Т. 1. Москва, 1981, p. 86-91

³³⁵ СОРОКИН, В. В. *Op. cit.*, p. 67

obligațiile cetățenilor (drept în sens subiectiv); 8) sistemul de raporturi juridice care se dezvoltă și funcționează în societate; 9) legalitatea și ordinea de drept; 10) ideologia juridică; 11) subiecții de drept ce organizează și pun în funcțiune mecanismul juridic; 12) conexiuni sistemice care asigură unitatea și stabilitatea sistemului; 13) alte fenomene juridice (răspundere juridică, capacitate juridică, statut juridic, interese legitime etc.) care formează „infrastructura” sistemului juridic.³³⁶

Avantajul incontestabil al structurii propuse mai sus este detalierea acesteia. Cu toate acestea, o analiză atentă a structurii propuse poate releva existența unor elemente repetate care coincid în domeniul lor. De exemplu, ideologia juridică, legalitatea și ordinea de drept pot fi considerate verigi care asigură unitatea și stabilitatea sistemului, iar procesul de aplicare a legii poate include practica judiciară și de altă natură juridică etc.

Au fost exprimate și îndoieli³³⁷ cu privire la oportunitatea atribuirii legalității la elementele sistemului juridic, or legalitatea, totuși, ca și ordinea de drept, reflectă starea sistemului juridic, însă noi considerăm că aceste elemente (legalitatea, ordinea de drept) pot fi considerate drept elemente facultative ale sistemului juridic.

În aceeași direcție de izolare a grupurilor de elemente omogene incluse în structura sistemului juridic, pentru o prezentare mai generală poate fi utilă abordarea lui V.N. Kartashov, care se referă la aceste componente ale sistemului juridic:

- 1) dreptul obiectiv, luat în unitatea conținutului și formei sale;
- 2) practica juridică (activități și experiență socială și juridică) desfășurată în cadrul raporturilor juridice;
- 3) conștiința juridică.³³⁸

Analizând sistemul juridic al unui stat ca un fenomen complex, cu mai multe elemente, este necesar să se evidențieze dreptul însuși, ca formațiune instituțională pentru a clarifica rolul său în viața statului în care este formulat, cât și în cele în care predomină alte elemente ale sistemului juridic (în contextul abordării pluraliste asupra dreptului). În același timp, este inacceptabil să diminuăm în mod nerezonabil rolul altor elemente, în special practica judiciară. Unitatea inseparabilă a acestor elemente este evidentă în sistemele juridice de diferite tipuri. În unele sisteme de drept, relațiile sociale sunt reglementate atât prin lege în sine, cât și printr-o jurisprudență, în altele, autoritățile competente, în primul rând justiția, sunt chemate să garanteze

³³⁶ ОНИЩЕНКО, Наталья Николаевна. *Правовая система: проблемы теории*. Монография. Институт государства и права им. В.М. Корецкого НАН Украины, 2002. p. 11-13.

³³⁷ *Vezi*: СОРОКИН, В. В. *Op. cit.*, p. 65

³³⁸ КАРТАШОВ, В. Н. *Введение в общую теорию правовой системы общества: текст лекций*. Ч. 1. Ярославль, 1995, ISBN 5-230-20-468-0, p. 21

și să asigure aplicarea normelor legale, în timp ce autoritățile, pentru implementarea normelor legale, emit acte de aplicare a legii care conțin prescripții legale individuale.³³⁹

În general, o viziune amplă asupra structurii sistemului juridic ar trebui recunoscută ca fiind justificată. Totuși, pare a fi justificată poziția, potrivit căreia este necesară definirea clară a limitelor obiective ale acestui demers, împiedicând extinderea subiectivă arbitrară a conceptului de sistem juridic ca urmare a amestecării elementelor sale structurale cu anumiți factori politici și sociali, care, deși au un impact direct asupra legiferării, aplicării legii, justiției și altor fenomene juridice, dar nu constituie conținutul lor imediat.³⁴⁰

Conform unei alte abordări generalizatoare, sistemul juridic include următoarele elemente eterogene: 1) doctrinar-filozofic (înțelegerea juridică, concepte, categorii de juridice etc.); 2) normativ, adică un set de norme juridice în vigoare în societate; 3) instituțional, adică instituții juridice de legiferare și aplicare și 4) sociologic, adică raporturi juridice, aplicare, practica judiciară.³⁴¹

Interpretarea componentelor sistemului de drept propusă în continuare de BV. Oxamâtnâi, ținând cont de studiile juridice comparative efectuate în știința juridică, atrage atenția asupra succesiunii părților sale structurale și a relației dintre acestea, considerându-le categorii universale:

- *dreptul* în toate manifestările sale în viața socială (drept natural și pozitiv, legitim și legislativ, subiectiv și obiectiv, obișnuit și formal etc.);
- *conștiința juridică*, ansamblul învățăturilor juridice dominante ale societății, nivelul și caracteristicile gândirii juridice ale oamenilor;
- *creația legislativă*, ca modalitate cognitivă și fixată de pregătire, formalizare și adoptare a unor reguli de conduită general-obligatorii în societate;
- *izvoarele dreptului*, ca documente legale oficiale și/sau prevederi care conțin reguli de conduită general obligatorii într-o societate organizată;
- *masivul juridic*, care cuprinde legislația în vigoare într-o societate organizată ca un sistem de acte normative oficial stabilite și interconectate cu semnificație generală;
- *instituții juridice*, create într-o societate organizată pentru funcționarea sistemului său juridic (elaborarea legii, aplicarea legii etc.).
- *mecanismul de punere în aplicare a legii*, în care se concentrează procesele de implementare a acesteia (relații juridice, fapte juridice, aplicarea legii, soluționarea lacunelor în drept, soluționarea conflictelor juridice, interpretarea legii);

³³⁹ БОШНО, С. В. *Op. cit.*, p. 60-61

³⁴⁰ ЗАТОНСКИЙ, В.А.; МАЛЬКО, А.В. „Правовая система — ключевой компонент государственности, качественная основа правовой жизни общества...”, p. 18

³⁴¹ ПАВЛОВА, Н. Г. *Op. cit.*, p. 18

- *rezultatele funcționării dreptului*, constând în constituirea unei societăți de drept și ordine de drept, determinate de regimul de legalitate și de cultura juridică a subiecților săi.³⁴²

Unii autori consideră că o abordare echilibrată a stabilirii structurii sistemului juridic va ajuta la concentrarea atenției principale a cercetătorilor asupra studiului anume fenomenelor juridice și nu asupra altor fenomene sociale. Întrebarea privind volumul conceptului de sistem juridic este indisolubil legată de întrebarea care este elementul său central, coloana vertebrală, factor de cimentare. Conform aceluiași autori, anume actele juridice, normele juridice și raporturile juridice stau la baza oricărui fenomen juridic și, în general, a vieții juridice a societății.³⁴³

După cum am putut vedea, nu există unitate în evidențierea elementelor sistemului juridic, aproape toți cercetătorii converg asupra existenței unui subsistem normativ, care reflectă dreptul, însă în rest, opiniile diferă asupra altor elemente care trebuie distinse și care este conținutul lor.

Analizând abordările cercetătorilor referitoare la elementele sistemului juridic, se poate observa că mulți autori evidențiază aceleași elemente, care includ: dreptul, formarea dreptului, aplicarea dreptului, raporturile juridice și conștiința juridică. Mai puțin consens există în privința practicii judiciare sau instituțiilor juridice. În general, problema identificării instituțiilor juridice ca element independent al sistemului juridic este controversată. Mulți savanți consideră că nu instituțiile juridice în sine ar trebui incluse în numărul de elemente, ci activitățile lor ca parte a practicii juridice. „Excluzând instituțiile juridice din conceptul de sistem juridic, trebuie subliniat că activitățile acestor entități (elaborarea legii, aplicarea legii etc.) ca proces și rezultat al influenței juridice asupra vieții publice este o componentă independentă a sistemului juridic. Este destul de legitim să se identifice practica juridică în ansamblu ca parte a sistemului juridic, înțeleasă ca activitate de publicare, interpretare și implementare a normelor juridice”³⁴⁴.

Astfel, se poate afirma că în știința juridică categoria „sistem juridic” este supusă studiului și analizei din punctul de vedere al unei abordări sistemic-structurale și caracteristic-structurale. Și în ciuda faptului că, în general, teoria dreptului se bazează încă ferm pe orientări metodologice pozitivistice, există o îndepărtare treptată de la înțelegerea tradițională a dreptului și a fenomenelor juridice.³⁴⁵ În ceea ce privește subiectul în discuție, aceasta se manifestă prin includerea în structura sistemului juridic a raporturilor juridice normative, a conștiinței juridice și uneori chiar a subiecților ca purtători de drepturi și obligații, ca participanți la comunicarea juridică.

³⁴² ОКСАМЫТНЫЙ, В.В. „Правовые системы в компаративистском измерении: история и современность”. In: *Вестник Брянского государственного университета*. 2012, nr. 2, ISSN 2072-2087, pp. 145-146

³⁴³ ЗАТОНСКИЙ, В.А.; МАЛЬКО, А.В. *Op. cit.*, p. 19

³⁴⁴ АРИСТОВ, Е. Н. *Op. cit.*, p. 299-300

³⁴⁵ ГАЛЬПЕРИНА, П. Л. „Понятие правовой системы в контексте теории правового аутопойезиса”. In: *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. 2005, nr. 6, ISBN 9780735404946, p. 166

Analizând diverse opinii, credem³⁴⁶ că un sistem juridic poate avea elemente principale și secundare. Un element este o unitate funcțională necesară a unui sistem. Elementele principale sunt cele indispensabile, fără de care nu ar putea exista un sistem juridic, iar cele secundare — sunt cele care conturează mai bine esența unui sistem juridic.

Astfel, drept elemente principale pot fi considerate:

1. dreptul (sistemul de drept)
2. practica judiciară
3. conștiința juridică
4. sistemul legislației și procesul legislativ
5. structura instituțiilor politico-juridice

iar în calitate de elemente facultative:

1. drepturile subiective ale persoanelor
2. ordinea de drept
3. ideologia și tradiția juridică.

Luând sistemul juridic drept **obiect** al tipologiei dreptului, propunem folosirea elementelor sistemului juridic în calitate de „**tip**” (unitate taxonomică) pentru obținerea, prin aplicarea metodei tipologice, a unei imagini sistematice a sistemelor juridice actuale și gruparea acestora în diverse modele structurale.

Fiecare element în parte al sistemului juridic poate conduce la o tipologizare distinctă, ce scoate în evidență asemănări și deosebiri variabile în funcție de fiecare caracteristică distinctivă. În capitolul următor al lucrării vom aplica practic această aserțiune și vom propune tipologizări după diverse tipuri, care corespund unor elemente ale sistemelor juridice.

Am considerat necesar să evidențiem definiția, trăsăturile și elementele sistemului juridic, deoarece în majoritatea lucrărilor dedicate tipologiei sau clasificării sistemelor juridice se omite anume aspectul definitoriu, trecându-se imediat la descrierea diferitor clasificări, prezumându-se existența lor nemijlocită în realitatea juridică. În opinia noastră, o tipologizare corectă poate avea loc doar în cazul în care a fost conturat în mod cert obiectul tipologizării și ne-am edificat în privința conținutului (structurii) acestuia.

³⁴⁶ **RUSNAC, Veronica.** „Trăsăturile și structura sistemului juridic”. In: *Știință. Educație. Cultură*, conferință științifico-practică internațională (2023 ; Comrat). Conferința științifico-practică internațională "Știință. Educație. Cultură": Сборник статей / главный редактор и составитель: Сулак С. К. Комрат, 2023. Том 1. pp. 617-625, ISBN 978-9975-83-255-7, p. 624

2.4. Concluzii la capitolul 2.

Analizând polivalența și polisemantica termenului de sistem în știința juridică, putem conchide că asemănarea lexicală determină adesea identificarea unor concepte precum „sistem juridic” și „sistem de drept”, însă contrapunerea lor din punct de vedere al volumului duce la concluzia că sistemul de drept este un concept mai restrâns, deoarece este doar o parte a sistemului juridic împreună cu alte fenomene sau instituții juridice.

Putem rezuma că dacă sistemul de drept se referă la structura internă, o anumită ordine de organizare și amplasarea părților sale constitutive, atunci sistemul juridic desemnează întreaga structură juridică a țării, societății, constituită dintr-un ansamblu de mijloace juridice, instituții, autorități care funcționează în cadrul acesteia. Acestea nu sunt doar normele dreptului, ci și ideologia juridică, conștiința juridică, cultura juridică, practica juridică etc.

Optăm pentru folosirea în cadrul tipologiei dreptului a termenului de „sistem juridic” (echivalent cu „legal system”, „sistemi giuridici”, „правовая система”), or la etapa contemporană folosirea în tipologia sau compararea dreptului unui stat este insuficientă evidențierea „sistemului de drept”, or aceasta reprezintă doar structura internă, rezultatul unității ramurilor și instituțiilor dreptului sau, simplificând la maxim, dreptul pozitiv. Desigur, acum un secol sau două, odată cu formarea statelor naționale și creșterea interconexiunilor dintre ele, era destul de utilă compararea și implicit clasificarea anume a legislațiilor naționale, însă astăzi, diverse tipuri de drept se delimitează pe baza unor caracteristici anume a sistemelor juridice, care este o noțiune mai largă decât dreptul, dar, concomitent, mai îngustă decât realitatea sau viața juridică.

Acceptarea diferențelor intrinseci dintre aceste noțiuni, ne permite să **definim** sistemul juridic ca *un ansamblu holistic interdependent de mijloace normative și de practică judiciară, precum și de organe și instituții politico-juridice, bazate pe o tradiție juridică distinctă, care asigură reglementarea juridică a relațiilor sociale, inerente unei forme politico-statale, contribuind la formarea unei ordini de drept distincte.*

Ordinea juridică reprezintă, după cum am văzut, un termen echipotent cu cel de ordine normativă, reflectând astfel elementul normativ al dreptului și anume sistemul dreptului, astfel că **sistemul juridic nu este un sinonim al ordinii juridice**, deși ambele având valențe sociale profunde, sistemul juridic este, de fapt, un concept mult mai larg, care include în sine și ordinea juridică, dar și alte activități îndreptate spre funcționalitatea ordinii juridice.

Fiecare stat din punct de vedere istoric, în funcție de tradițiile naționale, cultură, mentalitate și alți factori socio-economici și politici, și-a dezvoltat propriul sistem juridic, iar fiecare sistem juridic național are trăsături și caracteristici proprii, ceea ce ne permite să vorbim despre

originalitatea lui, însă în ciuda acestora, sistemele juridice au și caracteristici comune care le permit să fie combinate în așa-numitele „**familii juridice**”.

Conceptele de „sistem juridic” și „familie juridică” sunt confundate, or nici chiar în categorisirea lui Rene David nu exista o univocitate, el a folosit adesea „(mare) sistem” ca sinonim pentru „familie” (chiar și în titlul celebrei lucrări!). În mod confuz, „sistemul” a fost folosit și mai mult în legătură cu ordinele juridice specifice ale unor jurisdicții occidentale.

Conceptul de familie juridică nu aparține însă lui Rene David, ci a fost propus în cadrul mișcării dreptului comparat de la începutul sec. XX pentru a permite macro-compararea sistemelor juridice naționale și cartografierea acestora. Caracteristicile generale ale familiei sunt repetate de sistemele juridice în cea mai generală formă, având în vedere că sistemul juridic al fiecărui stat reflectă modelele de dezvoltare ale unei societăți date, caracteristicile sale istorice, naționale, culturale.

Considerăm că categoria „familie juridică” servește pentru desemnarea unității relative a sistemelor juridice naționale, care au principii juridice asemănătoare și reflectă acele particularități ale sistemelor indicate, care sunt condiționate de asemănarea dezvoltării lor istorice concrete: structuri, izvoarelor, instituțiilor și ramurilor principale, culturii juridice, tradițiilor etc.

Conceptul de „familie juridică” este legat intrinsec de conceptul de „tradiție juridică”, fiind în același timp fenomene juridice diferite. Tradiția juridică leagă sistemul juridic cu cultura juridică, fiind expresia sa parțială. În plus, sistemele juridice conexe sunt combinate în familiile juridice corespunzătoare.

Putem spune astfel, că termenul de tradiție juridică este folosit pentru a nuanța tipologizarea sistemelor juridice, fiind pus la baza unor tipologii.

Analizând abordările cercetătorilor referitoare la elementele sistemului juridic, se poate observa că mulți autori evidențiază aceleași **elemente**, care includ: dreptul, formarea dreptului, aplicarea dreptului, raporturile juridice și conștiința juridică. Mai puțin consens există în privința practicii judiciare sau instituțiilor juridice. În general, problema identificării instituțiilor juridice ca element independent al sistemului juridic este controversată. Mulți savanți consideră că nu instituțiile juridice în sine ar trebui incluse în numărul de elemente, ci activitățile lor ca parte a practicii juridice.

În ciuda prevalenței în știința juridică a orientării pozitivistice, se atestă o îndepărtare treptată de la înțelegerea tradițională a dreptului și a fenomenelor juridice, astfel că aceasta se manifestă prin includerea în structura sistemului juridic a raporturilor juridice normative, a conștiinței juridice și uneori chiar a subiecților ca purtători de drepturi și obligații, ca participanți la comunicarea juridică.

După cum am putut vedea, nu există unitate în evidențierea **elementelor sistemului juridic**, aproape toți cercetătorii converg asupra existenței unui subsistem normativ, care reflectă dreptul, însă în rest, opiniile diferă asupra altor elemente care trebuie distinse și care este conținutul lor.

Analizând diverse opinii, privind sistemul juridic, ca un complex holistic de fenomene juridice interconectate, determinate de legitățile obiective ale dezvoltării societății, utilizat pentru atingerea scopurilor sociale, așa cum l-am definit mai sus, credem că un sistem juridic poate avea elemente principale și secundare. Un element este o unitate funcțională necesară a unui sistem. Elementele principale sunt cele indispensabile, fără de care nu ar putea exista un sistem juridic, iar cele secundare — sunt cele care conturează mai bine esența unui sistem juridic.

Astfel, drept elemente *principale* pot fi considerate:

1. dreptul (sistemul de drept)
2. sistemul legislației (procesul legislativ) și practica judiciară
3. structura instituțiilor politico-juridice
4. ideologia și tradiția juridică

iar în calitate de elemente *facultative*:

1. drepturile subiective ale persoanelor
2. ordinea de drept
3. conștiința juridică

Luând sistemul juridic drept **obiect** al tipologiei dreptului, considerăm oportună folosirea elementelor sistemului juridic în calitate de „**tip**” (unitate taxonomică) pentru obținerea, prin aplicarea metodei tipologice, a unei imagini sistematice a sistemelor juridice actuale și gruparea acestora în diverse modele structurale.

Fiecare element în parte al sistemului juridic poate conduce la o tipologizare distinctă, ce scoate în evidență asemănări și deosebiri variabile în funcție de fiecare caracteristică distinctivă. În capitolul următor al lucrării vom aplica practic această aserțiune și vom propune tipologizări după diverse tipuri, care corespund unor elemente ale sistemelor juridice.

Am considerat necesar să evidențiem definiția, trăsăturile și elementele sistemului juridic, deoarece în majoritatea lucrărilor dedicate tipologiei sau clasificării sistemelor juridice se omite anume aspectul definitoriu, trecându-se imediat la descrierea diferitor clasificări, prezumându-se existența lor nemijlocită în realitatea juridică. În opinia noastră, o tipologizare corectă poate avea loc doar în cazul în care a fost conturat în mod cert obiectul tipologizării și ne-am edificat în privința conținutului (structurii) acestuia.

3. ABORDĂRI ACTUALE PRIVIND TIPOLOGIZAREA SISTEMELOR JURIDICE MODERNE

3.1. Hermeneutica noțiunilor „clasificare”, „tipologizare” și „sistematizare” în drept

La fel ca și alte ramuri ale științei, și în cea juridică este adesea folosită cercetarea tipologică pentru a studia unele sau altele elemente/obiecte. Această metodă este denumită „tipologică”, „tipologico-clasificatoare”³⁴⁷ sau „clasificatoare”, în funcție de preferințele autorilor, neexistând un consens terminologic în această privință, noțiunile de „clasificare” și „tipologie” fiind adesea privite ca sinonime sau ca termeni interșanjabili.

În literatura științifică juridică națională specifică teoriei generale a dreptului sunt utilizate pe scară largă categoriile de „tipologie” și „clasificare”. În special, cercetătorii folosesc concepte precum: tipuri (istorice) de drept, tipuri de reglementare juridică, tipologia dreptului, tipologia statelor, tipologia valorilor dreptului, tipologia ramurilor dreptului etc. Folosirea termenului „clasificare” este, de asemenea, răspândită, vizând: clasificarea normelor juridice, clasificarea izvoarelor de drept, clasificarea sistemelor juridice de drept. Totodată, atenția doctrinarilor nu a fost focusată pe evidențierea distincției dintre acești doi termeni.

Așadar, se pune problema corelării și, eventual, diferențierii acestor concepte, a contextualizării utilizării unui anume termen, precum și analiza procedeele de clasificare, tipologizare sau sistematizare.

S-a afirmat în literatură că clasificarea se folosește atunci când diferența între elemente se poate realiza în funcție de un criteriu unic, în timp ce tipologizarea intervine atunci când se utilizează mai multe criterii, tipologiile fiind o formă particulară de sistematizare,³⁴⁸ opinie cu care suntem doar parțial de acord, în partea ce ține de criterii, nu însă și în partea ce prezintă tipologia ca o varietate a sistematizării.

În literatura juridică s-a menționat³⁴⁹ că diversitatea de opinii existentă în problema aplicabilității în fiecare caz specific a tipologiei sau clasificării introduce o anumită ambiguitate în problema sistematizării cunoștințelor teoretice și practice, fiind, prin urmare, necesară dezvoltarea unor concepte care să fie înțelese uniform în sens teoretic și metodologic.

³⁴⁷ POPA, Nicolae. *Teoria Generală a Dreptului...*, p. 59

³⁴⁸ BIRIȘ, Ioan. *Sociologia civilizațiilor. O abordare metodologică*. Cluj-Napoca: Dacia, 2000. ISBN 973-35-1007-6, p. 68

³⁴⁹ КОНОВАЛОВ, С.И.; МАРКОВА-МУРАШОВА, С. А. „Систематизация и типологизация как методологические процедуры правовых исследований”. In: *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2012, Vol. 1, ISSN 2071-6184, p. 87.

Valoarea gnoseologică a acestor fenomene depinde în mare măsură de aplicarea lor corectă în știința juridică, prin utilizarea acestora pentru rezolvarea unor probleme corespunzătoare naturii lor. Distincția dintre aceste fenomene la nivel conceptual și stabilirea interacțiunii lor nu are doar o mare importanță științifică, ci și practică, întrucât deficiențele unui număr de încercări teoretice și practice de rezolvare a problemelor juridice sunt adesea înrădăcinate în idei extrem de simplificate despre procedurile de tipologie, clasificare și sistematizare.

3.1.1. Perspective filosofice și general-științifice privind clasificarea

Procesul de clasificare stă la baza activității cognitive a unei persoane care tinde să eficientizeze realitatea și ideile sale despre aceasta, iar orice proces cognitiv este asociat cu necesitatea de a grupa fenomenele studiate și de a atribui fiecare obiect nou care intră în câmpul de vedere al cercetătorului unui sau altui grup de obiecte deja cunoscute. M. S. Kagan afirmă că chiar și definiții simple de genul „aceasta este o casă” sau „aceasta este o casă de lemn”, etc. exprimă includerea definitului în gruparea existentă, întrucât definiția este identificarea generalului conținut la singularul dat.³⁵⁰

John Stuart Mill, unul dintre cei mai influenți gânditori din istoria liberalismului, în special, consideră că însuși actul de „numire” a obiectelor este o clasificare rudimentară, afirmând că clasificarea lucrurilor este inseparabilă de faptul de a le da denumiri generale, or „orice nume care conotă un atribut, împarte, prin însuși acest fapt, toate lucrurile în două clase, cele care au atributul și cele care nu-l au; acelea pentru care numele poate fi predicat și cele pentru care nu poate. Și împărțirea astfel făcută nu este doar o împărțire a lucrurilor care există de fapt sau despre care se știe că există, ci a tuturor lucrurilor care pot fi descoperite în continuare și chiar a tot ceea ce poate fi imaginat.”³⁵¹ Altfel spus, includerea unui obiect într-o categorie de clasificare înseamnă distribuirea tuturor proprietăților categoriei corespunzătoare acestuia, prin urmare, informații suplimentare despre obiect nu provin dintr-un studiu special, ci din structura sistemului de clasificare.

Cea mai simplă metodă de a ajunge la un fel de ordine este de a selecta sau de a măsura o variabilă ușor de obținut prin care putem subdiviza un grup în secțiuni sau clase bine definite.³⁵²

³⁵⁰ КАГАН, М.С. „Классификация и систематизация”. In: *Типы в культуре*. Ленинград, 1979. p. 6-11.

³⁵¹ John Stuart Mill — *Ultimate Collection: Works on Philosophy, Politics & Economy* (Including Memoirs & Essays). Madison & Adams Press, 2017, ISBN 9788026879190

³⁵² HOEHNE, Kurt A. „Classification vs Typology: A Difference of Practical Importance”. In: *JAMA*. 1980, Vol. 244, nr. 10, ISSN 0098-7484, p. 1099

Din acest punct de vedere, putem afirma că clasificarea se referă la nivelul empiric de dezvoltare a cunoștințelor, care se caracterizează printr-o descriere a proprietăților externe ale obiectelor studiate, adică astfel de proprietăți care sunt determinate fie în raport cu aparatul de percepție senzorială umană (roșu, neted, greu etc.), sau în raport cu orice situație externă (legături, proprietăți care se manifestă în interacțiunea cu alte fenomene).³⁵³

Prima experiență de clasificare, folosită de știința emergentă, a fost obținută în cadrul mitologiei. La această etapă, de regulă, are loc o identificare a diferitor obiecte, fenomene și evenimente. Dar pentru acest tip de identificare, trebuie mai întâi să poată evidenția principalele caracteristici distinctive și, de asemenea, să deprindă cum să compare obiectele și fenomenele în funcție de caracteristicile selectate, or anume aceste operațiuni sunt de bază și necesare în etapa inițială a clasificării. În mitologia antică, multe clasificări și ierarhii diferite au fost create pe baza alocării totemurilor, semnelor, elementelor, zeităților ș.a.m.d. Deja în acea perioadă, clasificarea ca formă și metodă de cunoaștere a jucat un anumit rol, deși într-o formă primitivă, simplificată. Mai degrabă, acele construcții ar putea fi numite grupări elementare, însă importanța lor în formarea ulterioară a clasificărilor elaborate nu poate fi subestimată.³⁵⁴

Multă vreme, conceptul *esențialist* de clasificare a dominat știința. Acest concept, înrădăcinat în filosofia lui Platon și Aristotel, consideră că la baza întregii diversități a lucrurilor sunt constante, întotdeauna identice cu ele însele „esențe”; că sarcina științei este să descopere și să descrie aceste esențe care constituie adevărata natură a lucrurilor, prin care aceste lucruri sunt ceea ce sunt și fără de care ele nu pot fi doar atât, și să clasifice toate lucrurile în grupuri conform celor entități cărora le aparțin și de la care își trag numele.³⁵⁵

Metoda de clasificare a lui Aristotel pare a fi o dezvoltare a versiunii diviziunii platonice, ce culminează cu analiza sa asupra clasificării în *De Partibus Animalium I*, care reprezintă, de fapt, o critică a metodei de diviziunii.³⁵⁶

Aristotel a fost, de asemenea, un pionier în descrierea clasificării speciilor de animale pe baza unei analize sistematice a diferitelor proprietăți distinctive ale acestora, pe care le-a văzut nu numai în structura părților corpului animalelor, ci și în stilul de viață și comportamentul lor, însă terminologia taxonomică a lui Aristotel era limitată doar la termenii „specie”/clasă și „gen”. El l-

³⁵³ РОЖКОВА, Л.П. *Принципы и методы типологии государства и права*. Саратов, 1984, p. 13

³⁵⁴ СТЁПКИНА, М. В. *Гносеологический статус классификации как формы познания*. Диссертация кандидата философских наук. Самара, 2006, p. 18

³⁵⁵ СУББОТИН, А. Л. *Классификация*. Москва, 2001. 94 с. ISBN 5-201-02046-1, p. 24

³⁵⁶ BAYER, Greg. „Classification and Explanation in Aristotle's Theory of Definition”. In: *Journal of the History of Philosophy*. 1998, Vol. 36, nr. 4, pp. 487-505. ISSN 1538-4586, p. 492

a asociat pe primul cu organisme vii specifice, iar al doilea a desemnat diferite grade de comunalitate între specii, în legătură cu care a vorbit despre genuri „mici” și „mari”.³⁵⁷

„Clasă” pentru Aristotel însemna un grup de obiecte sau entități având o proprietate comună. Această proprietate comună este esența obiectelor din clasă. Aristotel a vrut să spună că, de exemplu, esența unui triunghi este trilateralitatea sa.³⁵⁸

În opera cu adevărat enciclopedică a lui Aristotel, metoda de reducere a speciilor la gen, adică clasificarea, a căpătat semnificația unei metode universale de cercetare, Aristotel generalizând filozofic această metodă, creând o teorie a clasificării, care era logica sa silogistică.³⁵⁹

Astfel, pentru scopurile taxonomiei, sarcina aristotelică este de a descoperi esența, „natura reală” care face obiectul anume ceea ce este. Și, în general, putem spune că aceasta este sarcina pe care au avut-o cele mai multe sisteme de clasificare de la Aristotel încoace. Găsiți atributul comun, simplu sau complex, care identifică sau definește clasa, apoi găsiți indivizi care posedă atributul comun și subsumați-le sub acea clasă.³⁶⁰

(Având în vedere tematica generală a cercetării noastre doctorale, trebuie să menționăm cu această ocazie că Aristotel a fost și unul dintre primii autori care a încercat să analizeze tipificarea rațional-teoretică a statului și a dreptului din punctul de vedere al caracteristicilor lor socio-politice. El a considerat drept criteriu de clasificare a tipurilor de state numărul celor care guvernează în stat, statutul lor de proprietate, precum și scopul urmărit de stat. Totodată, Aristotel considera³⁶¹ ca fenomen politic nu numai statul, ci și dreptul, întrucât, în opinia sa, existența drepturilor non-politice este imposibilă.)

Esențialistii și-au pus sarcina de a descoperi (nu de a crea, și anume de a descoperi) „sistemul natural” care există în natură, care nu poate fi decât unul singur. Conceptul esențialist adoptă logica aristotelică ca instrument de clasificare, combinând clasificarea și sistemul logic într-o singură schemă. Aici, totul trebuie să se preteze unei diviziuni alternative, care se exclude reciproc, în deplină concordanță cu legile logice ale identității, contradicției și mijlocului exclus. Una dintre principalele probleme cu care se confruntă esențialismul este găsirea unei modalități care să permită identificarea „esenței” și distingerea acesteia de „non-esență”, și în conformitate cu

³⁵⁷ ХАЧАТРЯН А. А., ХАЧАТРЯН Э. А. „О генезисе методов классификации и типологии в истории науки”. In: *Ученые записки Казанской государственной академии им. Н. Э. Баумана*, 2012, vol. 212, no. 4, ISSN 2413-4201, p. 496.

³⁵⁸ DREGER, Ralph Mason. „Aristotle, Linnaeus, and Lewin, or the Place of Classification in the Evaluative-Therapeutic Process”. In: *The Journal of General Psychology*. 1968, Vol. 78, nr. 1, ISSN 0022-1309, p. 41

³⁵⁹ ХАЧАТРЯН А. А., ХАЧАТРЯН Э. А. *Op. cit.*, p. 496

³⁶⁰ DREGER, R. M. *Op. cit.*, p. 41-42

³⁶¹ РОГАЧЕВА, Ольга Анатольевна. „Основные подходы к типологии государства”. In: *Концепт*. 2014, Vol. S24, ISSN 2304-120X, p. 26-30.

aceasta, aranjarea obiectelor clasificate în subordonarea gen-specie.³⁶²

Un alt concept de clasificare își are rădăcinile în trecutul îndepărtat, în filosofia medievală. Conform acestui concept *nominalist*, nu există entități comune; există doar obiecte separate, unice, și toate grupurile, tipurile, clasele în care sunt unite după una sau altă caracteristică sunt creații ale minții umane, ceea ce dă acestor obiecte anumite nume. Astfel, prin facultatea de vorbire, se stabilește în mintea umană o asociere între un anumit cuvânt și o multitudine de idei singulare despre lucruri singulare. Un grup, o specie, o clasă nu sunt altceva decât mănunchiuri de astfel de reprezentări unice, în care un cuvânt, un nume joacă rolul unui mijloc unificator, iar o clasificare arată ca o colecție de astfel de legături.³⁶³

În evaluarea clasificării ca sistem de cunoaștere, întâlnim două puncte de vedere extreme: primul — că clasificarea este nu doar începutul, ci poate cel mai înalt punct și sfârșitul cunoașterii umane, iar un altul este legat de interpretarea clasificării ca o generalizare empirică, ca cunoaștere care nu a crescut la un nivel cu adevărat teoretic.

Din punct de vedere științific, rolul clasificării este în principal analitic³⁶⁴. Activitatea analitică a gândirii nu este un scop în sine, ci este doar o anumită etapă necesară a cunoașterii științifice, un mijloc de obținere a unei idei sistematice a realității studiate. În această privință se manifestă slăbiciunea metodologică și limitarea capacității cognitive de clasificare ca mijloc universal de cunoaștere științifică, deoarece esența sa se reduce doar la o luare în considerare consecventă a trăsăturilor și proprietăților obiectelor, obiectelor studiate și a distribuției acestora în funcție de intensitatea distribuției bazei de clasificare în grupuri separate, deși interconectate.³⁶⁵

În același timp, A. L. Subotin menționează că „clasificarea, fiind o formă a cunoașterii independentă și distinctă de teorie, într-un număr de trăsături este asemănată cu cunoașterea teoretică.”³⁶⁶

Într-o formă simplă, clasificarea este de obicei înțeleasă ca distribuția obiectelor, studiate de o anumită știință, după clase (categorii, grupe, mulțimi etc.) în funcție de anumite trăsături inerente unor obiecte și absente altora. Pe de o parte, o clasă este înțeleasă ca un ansamblu de elemente (partea extensivă), iar pe de altă parte, aceste elemente sunt considerate ca având o singură proprietate comună tuturor, deoarece de alte proprietăți și diferențe individualizate și comune se face abstracție. Astfel, clasa este o expresie a acestei proprietăți comune pentru toate elementele (partea intensivă).³⁶⁷

³⁶² СУББОТИН, А. Л. *Op. cit.*, p. 24

³⁶³ Ibidem, p. 25

³⁶⁴ РОЖКОВА, Л.П. *Op. cit.*, p. 13

³⁶⁵ СИЛЬЧЕНКО, Николай Владимирович. *Научные основы типологии нормативно-правовых актов*. Дис. ... канд. юрид. наук : Москва, 1981, p. 22

³⁶⁶ СУББОТИН, А. Л. *Op. cit.*, p. 77

³⁶⁷ РОЖКОВА, Л.П. *Op. cit.*, p. 11

Ca și orice teorie, clasificarea este un sistem conceptual logic relativ complet și închis.³⁶⁸ Acest sistem este conceput pentru a rezolva două *sarcini* principale: în primul rând, să reprezinte toate obiectele din acest domeniu într-o formă fiabilă și convenabilă pentru vizualizare și recunoaștere; în al doilea rând, să conțină cât mai multe informații esențiale despre acestea.³⁶⁹

Pe lângă scopul cognitiv, clasificarea îndeplinește sarcina de a eficientiza mulțimea, de a introduce organizarea în cunoașterea unui anumit fragment de realitate prin determinarea locului fiecărui membru al mulțimii într-un anumit grup de fenomene sau obiecte și stabilirea legăturilor ierarhice sau de coordonare între clasele rezultate.³⁷⁰

În cele din urmă, clasificarea face posibilă identificarea legăturilor, în practică — pentru a sistematiza seturi de elemente, de exemplu, în scopul căutării lor mai simple, iar în evaluare — pentru a eficientiza valoarea elementelor în totalitate.³⁷¹

Într-o altă accepțiune se menționează³⁷² că clasificarea surprinde relații regulate între clase de obiecte; contribuie la definirea locului și rolului obiectului în sistemul general al obiectelor; ajută la stabilirea celor mai importante calități și proprietăți comune tuturor obiectelor, însumează rezultatele dezvoltării anterioare a cunoștințelor acumulate despre obiectele clasificate și sistemul lor general; contribuie la o cunoaștere mai profundă a obiectelor și a sistemelor acestora; permite formularea previziunilor rezonabile privind modalitățile de dezvoltare și îmbunătățire ulterioară atât a obiectelor considerate separat, cât și a întregului lor ansamblu.

La fel de important este faptul că clasificarea, ca o teorie științifică, servește drept bază pentru **prezicerea** rezultatelor noi, facilitând pronosticarea existenței unor obiecte necunoscute anterior, proprietățile și grupurile acestora și descoperirea de noi conexiuni între cele deja cunoscute.

După cum menționează L. Rojцова, însuși conceptul de prognoză conține două componente principale: 1) prezicerea existenței unui nou element, un obiect ca atare, și 2) caracterizarea proprietăților sale cele mai importante în legătură cu poziția sa într-un anumit sistem.³⁷³ Dezvăluind legăturile formării claselor obiectului studiat, clasificarea ajută la observarea dezvoltării și schimbării obiectelor studiate, indică rezultatele cercetărilor ulterioare. Acuratețea clasificării poate fi evaluată și prin ușurința cu care se încadrează în ea rezultatele studiului de noi caracteristici și noi obiecte. (În context, trebuie să înțelegem că clasificările nu pot fi adevărate sau

³⁶⁸ СУББОТИН, А. Л. *Op. cit.*, p. 77

³⁶⁹ Ibidem, p. 9-10

³⁷⁰ СИЛЬЧЕНКО, Н. В. *Научные основы типологии нормативно-правовых актов...*, p. 20

³⁷¹ НЕСТЕРОВ, А.В. „Философия классификации”. In: *Научно-техническая информация. сер. 2. Информационные процессы и системы*. 2003, Vol. 9, ISSN 0548-0027 p. 10

³⁷² МАРЧЕНКО, М. Н. *Сравнительное правоведение*. Москва, 2015, 784 с. ISBN 978-5-392-16442-4, p. 257

³⁷³ РОЖКОВА, Л.П. *Op. cit.*, p. 11

false, sunt utile sau inutile. Avantajele sau dezavantajele clasificărilor depind de interesele care ghidează persoana care le formulează. Este posibilă gruparea sau clasificarea domeniului relațiilor sau fenomenelor în diverse moduri, criteriul ales depinde de considerentele științifice, didactice sau practice ale cercetătorului.³⁷⁴⁾

Unii autori consideră că clasificarea contribuie la evoluția cunoașterii de la nivelul acumulării empirice a cunoștințelor până la nivelul sintezei lor teoretice, o astfel de tranziție fiind posibilă numai cu condiția înțelegerii teoretice a diversității factorilor din lumea reală studiată. Într-o serie de științe, care sunt în principal de natură descriptivă, crearea de clasificări ale fenomenelor observate este chiar unul dintre obiectivele principale ale cercetării, deoarece clasificarea într-o oarecare măsură compensează lipsa metodelor teoretice de cercetare.³⁷⁵ De exemplu în biologie, arheologie, geologie și altele clasificării i se acordă un rol fundamental în construirea cunoștințelor. Istoria unor științe precum zoologia, botanica, chimia este în mare măsură istoria clasificării.³⁷⁶ S-a menționat că uneori asemenea științe chiar și sunt numite „clasificatoare” sau „configuraționiste”, deoarece ele tind să ordoneze într-o formă compactă și sistematizată un volum masiv de material empiric.³⁷⁷ Cu toate acestea, există și astfel de științe în care rolul și semnificația clasificării nu sunt dominante, iar activitatea de clasificare nu este o problemă actuală și urgentă, de exemplu, în fizică.

Într-o **definiție** curentă a dicționarilor explicative, clasificarea se tratează drept o „repartizare sistematică pe clase sau într-o anumită ordine”³⁷⁸. Din punct de vedere logic și filozofic, clasificarea poate fi definită ca „un caz special de aplicare a operației logice de împărțire a volumului unui concept, care reprezintă un anumit set de diviziuni (împărțirea unei anumite clase în tipuri, împărțirea acestor tipuri etc.)”.³⁷⁹ În știința logicii, clasificarea este considerată, alături de definiție și diviziune, una dintre operațiile logice asupra noțiunii, ce se bazează pe găsirea unei diferențe specifice, o proprietate care să permită reconstituirea genului prin regruparea speciilor din același gen”.³⁸⁰ Astfel, clasificarea este privită ca o „operație prin care obiectele dintr-o

³⁷⁴ МАРКОВА-МУРАШОВА, С. А. „Классификация, типология, систематизация правовых понятий как методологические предпосылки конкретизации законодательства”. In: *Юридическая техника*. 2007, Nr. 1, ISSN 2712-8520, p. 167-168

³⁷⁵ РОЖКОВА, Л.П. *Op. cit.*, p. 10

³⁷⁶ БУРВИКОВ, Н. В. „Исторические аспекты развития системных построений в криминалистике и судебной экспертизе”. In: *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2016, nr. 3-2, ISSN 2071-6184, p. 193

³⁷⁷ ФИЛАТОВ, В.П. „Обсуждаем тему «Типологический метод»”. In: *Epistemology & Philosophy of Science*. 2007, Vol. 11, nr. 1, ISSN 1811-833X, p. 157

³⁷⁸ <https://dexonline.ro/definitie/clasificare/definitii> [citat 10.10.2022]

³⁷⁹ *Проблемы общей теории государства и права*: учебник. 2-е изд. Москва, 2015. 648 с. ISBN 978-5-392-13074-0, p. 37

³⁸⁰ LUCA, Aliona. „Criterii de clasificare a termenilor: repere teoretice”. In: *Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă „Akademos”*. 2018, nr. 2(49), pp. 105-108. ISSN 1857-0461, p. 105

mulțime dată sunt distribuite în clase în funcție de asemănări (și, respectiv, de deosebirile dintre ele)”.³⁸¹

Clasificarea este o metodă ce permite acordarea unor obiecte discrete statutul unui obiect generalizat (clasă) în funcție de o proprietate discretă selectată (baza de clasificare), ținând cont de faptul că clasele de clase (subclasele) nu se pot intersecta și numărul lor este finit, iar obiectul fiind clasificat nu poate fi atribuit la mai mult de o clasă sau rămâne neclasificat.³⁸²

Astfel, putem fi de acord cu expunerea lapidară că clasificarea este „o operație de distribuire a elementelor unei mulțimi în grupe relativ omogene — numite clase — în raport cu anumite criterii”³⁸³.

O primă întrebare referitoare la definițiile de mai sus este de ce se folosește doar operația de divizare/distribuire/împărțire? Sunt posibile alte operațiuni în clasificare? Ordonarea presupune separarea conceptelor și obiectelor în clase. Ce sunt clasele —sub-mulțimi ale mulțimii originale de concepte și obiecte? Atunci apare întrebarea — ce este o clasă și poate fi ea însăși un obiect?

O clasă este un set de elemente discrete (finite) neidentice selectate în funcție de o anumită proprietate esențială și plasate într-o anumită zonă delimitată de limitele clasei, astfel încât un singur element poate fi plasat într-un singur loc în această zonă.³⁸⁴

Tipurile clasificării.

După cum am menționat mai sus, clasificările pot fi create pe baza diferitor criterii (attribute). În funcție de ce trăsături stau la baza clasificării, există clasificări *naturale (esențiale)*, *artificiale* și *auxiliare*.

Clasificarea naturală descrie clasele așa cum sunt în realitate, iar în clasificarea artificială clasele sunt formate după anumite criterii convenționale, în funcție de utilitate³⁸⁵. Într-o abordare filosofică care privește clasificarea drept o aranjare a obiectelor în funcție de idei, Charles Sanders Peirce menționează că „o clasificare naturală este aranjarea obiectelor în funcție de acele idei din care rezultă existența lor... nici un merit mai mare nu poate avea un taxonom decât acela de a avea ochii deschiși ideilor din natură; nici o orbire mai deplorabilă nu-l poate afecta decât aceea de a nu vedea că există idei în natură care determină existența obiectelor”³⁸⁶.

³⁸¹ ENESCU, Gh. *Dicționar de logică*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1985. 382 p., p. 43

³⁸² HECTEOB, A.B. *Op. cit.*, p. 12

³⁸³ ZAMFIR, Cătălin; VLĂSCĂNU, Lazăr. *Dicționar de sociologie: urmat de indicatori demografici, economici, sociali și sociologici*. București, 1993. 769 p. ISBN 978-973-481-011-6, p. 103

³⁸⁴ HECTEOB, A.B. *Op. cit.*, p. 11

³⁸⁵ ENESCU, Gh. *Op. cit.*, p. 44

³⁸⁶ <http://www.commens.org/dictionary/entry/quote-minute-logic-chapter-ii-prelogical-notions-section-i-classification-scienc-16> [citat 10.10.2022]

Autoarea L. P. Rojцова, aduce drept exemple de clasificări artificiale: clasificarea plantelor de către C. Linnaeus, clasificarea statelor pe continente, după componența rasială a populației, după religie etc. Clasificările inițiale, create atunci când nu există încă suficiente cunoștințe despre modelele interne de dezvoltare a fenomenelor din zona studiată a realității, se bazează inevitabil pe semne externe, ușor de fixat, de importanță secundară. Clasificările bazate pe astfel de caracteristici, deși empirice, dar logice, sunt utile dacă cineva este interesat de ele din punct de vedere pur practic. Ele fac posibilă navigarea cu ușurință prin caracteristici externe, ușor de fixat și multitudinea de obiecte individuale din orice clasă. Trebuie remarcat faptul că în astfel de clasificări nu există nicio legătură funcțională între obiecte. Totuși, asta nu înseamnă că nu există deloc relații: obiectele sunt legate între ele prin apartenența la o anumită clasă.³⁸⁷

Aceeași autoare consideră că clasificările naturale sunt mai esențiale pentru știință, deoarece în cazul acestora baza de clasificare este dată de caracteristicile sau proprietățile esențiale ale obiectului clasificat. Prin urmare, apartenența unui obiect la una sau la alta categorie de clasificare în aceste clasificări face posibilă tragerea unui număr maxim de concluzii și afirmații despre alte proprietăți ale obiectului. Printre clasificările naturale autoarea menționează³⁸⁸ clasificarea statelor și a dreptului în funcție de baza economică a societății, menționând că atribuirea oricărui stat sau sistem de drept unui anumit tip istoric permite, chiar și fără familiarizarea cu fapte și materiale specifice, să se obțină câteva idei despre organizarea politică a unei societăți date, despre esența și forma statului, despre trăsăturile caracteristice a sistemului de drept etc. Trăsăturile sau proprietățile esențiale ale unui obiect care stau la baza clasificărilor naturale reflectă tiparele interne ale funcționării și dezvoltării obiectului și, prin urmare, permit pătrunderea în esența fenomenelor studiate. Utilitatea unor astfel de trăsături depinde de conținutul lor informațional — de corelarea lor cu gruparea firească a categoriilor (clase, grupe etc.) datorită dezvoltării acestor fenomene.

O altă categorie de tipologizare a clasificării o reprezintă clasificarea *teoretică* și cea *empirică*.³⁸⁹ În cazul clasificării teoretice avem nu doar clase reale, ci și clase posibile, pe când în cea empirică avem doar clase reale.

Cercetătoarea M. Stepkina menționează următoarele tipuri dihotomice ale clasificării: artificială-naturală, formală-conținut (формальные-содержательные), descriptivă-esențială (описательные-сущностные). În plus, pot fi considerate tipuri separate clasificările cauzale, genetice etc. deoarece în fiecare știință specifică, în funcție de scopurile și obiectivele studiului,

³⁸⁷ РОЖКОВА, Л.П. *Op. cit.*, p. 15

³⁸⁸ Ibidem

³⁸⁹ ENESCU, Gh. *Op. cit.*, p. 44

pot fi create construcții taxonomice adecvate.³⁹⁰

Astfel, într-o definiție generală clasicizată, citată adesea în diverse surse doctrinare din diverse ramuri ale științei, din punct de vedere a logicii, se afirmă că „clasificarea este distribuția obiectelor de orice fel în clase în funcție de cele mai esențiale trăsături inerente obiectelor de acest fel și diferențierea lor de obiectele de alte feluri, astfel că fiecare clasă ocupă un anumit loc permanent în sistemul rezultat și, la rândul său, este împărțit în subclase.”³⁹¹ După cum vedem, în această definiție în prima parte se vorbește despre procesul de clasificare, iar în a doua parte — de rezultatul clasificării. De fapt, această definiție prefigurează încă o diviziune conceptuală a clasificării, or în diverse definiții clasificarea este abordată sau ca un *proces*, sau ca un *rezultat*. (De fapt, există unii autori³⁹² care au o abordare trihotomică — ca proces, ca rezultat și ca procedură de aplicare, însă această abordare nu ni se pare reușită, așa că ne vom limita doar la proces și rezultat.)

Ca **proces**, clasificarea are un caracter dublu și constă în procesul de creare a unei scheme (sistem) de clasificare (ordonarea obiectelor setului în clase în funcție de asemănarea sau diferența dintre atributele acestora) și procesul de utilizare a schemei, în care acționează ca o operație care determină dacă un nou obiect aparține unei clase. Și în sfârșit, clasificarea este rezultatul acestui proces, adică produsul. Clasificarea ca proces este un tip specific de operație logică de împărțire a volumului de concepte, care constă în împărțirea conceptului generic al unui anumit set de obiecte în tipuri, clase sau subspecii pe baza trăsăturilor lor comune odată cu formarea unui anumit sistem de clase ale acestui set de obiecte.³⁹³

În această privință, cercetătoarea S. Rozova ridică o problemă — procedura de construire a unei clasificări reprezintă diviziunea unui concept sau o sortare a obiectelor? Cu ce anume trebuie să lucrezi: cu volumul (conținutul) conceptului sau cu obiecte reale? În primul caz, ne vom limita la cunoștințele pe care le avem deja și vom face împărțirea pe baza unor trăsături ale acestor obiecte fixate în conținutul conceptului; în a doua, nu există o astfel de restricție, iar în procesul de divizare putem realiza un program de cercetare arbitrar complex pentru a dezvălui noi proprietăți ale obiectelor clasificate. Evident, acestea sunt situații foarte diferite, iar activitățile noastre în ambele cazuri se vor desfășura în mod fundamental diferit, consideră autoarea.³⁹⁴

Considerăm că este necesar în cadrul clasificărilor să determinăm clase reale și în acest sens

³⁹⁰ СТЁПКИНА, М. В. „Специфика применения метода классификации в гуманитарном знании”. In: *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. 2015, Vol. 17, ISSN 1990-5378, p. 223

³⁹¹ КОНДАКОВ, Н.И. *Логика*. Москва, 1954, p. 273

³⁹² De exemplu: РОЗОВА, Сталья Сергеевна. *Классификационная проблема в современной науке*. Новосибирск, 1986, p. 95

³⁹³ МАРКОВА-МУРАШОВА, С. А. „Классификация, типология, систематизация...”, p. 166

³⁹⁴ РОЗОВА, С. С. *Op. cit.*, p. 10

fiecărei clase reale îi asociem o noțiune, astfel că la sistemul de clase reale asociem și un sistem de noțiuni, ce redă sistemul de clase reale, însă în nici un caz nu trebuie să confundăm clasificarea obiectelor și clasificarea noțiunilor. Spre exemplu, oamenii sunt înalți, jосуți, șateni sau blonzi, ci nu noțiunile respective.

Deci, clasificarea nu este doar diviziunea conceptelor, ci și diviziunea obiectelor. Evident, în acest caz, procesul de construire a unei clasificări va include studiul obiectelor care sunt clasificate în funcție de un anumit algoritm, și nu analiza conținutului conceptului corespunzător, chiar dacă acesta există deja.

În ceea ce privește domeniul juridic, clasificarea ca proces de „distribuire” a obiectelor omogene în clase, grupuri relativ independente, departamente etc., practic nu diferă de acțiuni similare efectuate în raport cu oricare altă materie — politică, socială, fizică etc. Singura diferență este că obiectele clasificării nu sunt instituții, factori, elemente politice, sociale sau de altă natură, ci juridice.³⁹⁵ Spre exemplu, relevant pentru noi, sistemele juridice naționale.

Pentru a fi siguri că procesul de clasificare va avea un rezultat scontat, realizarea acesteia trebuie să țină cont de următoarele **reguli**:

- toate obiectele supuse clasificării trebuie să fie repartizate într-o anumită clasă;
- obiectele nu pot fi repartizate în două sau mai multe clase diferite;
- asemănările, respectiv însușirile comune pe baza cărora obiectele se repartizează într-o aceeași clasă, trebuie să fie mai importante decât deosebirile lor;
- alcătuirea claselor de obiecte pe aceeași treaptă a clasificării trebuie să aibă la bază același criteriu — aceleași însușiri.³⁹⁶

Drept clasificare în sens de **rezultat**, vom înțelege un sistem de cunoaștere strict, stabil, destul de complex, general acceptat într-un anumit domeniu al cunoașterii, ale cărui concepte înseamnă clase ordonate, în care sunt distribuite o mulțime de obiecte pe baza asemănării lor în anumite proprietăți. Cercetătoarea S. Markova-Murașova menționează că în acest caz, clasificarea diferă de rezultatul diviziunii logice obișnuite în următoarele puncte. În primul rând, rigoare deosebită. În principiu, în orice operațiune de divizare, este necesar să tindă pentru rigoare, care se realizează prin respectarea regulilor și principiilor bine-cunoscute. Rigiditatea ca trăsătură specifică a clasificării este relevată atunci când este comparată cu tipologia și este asociată cu posibile abateri de la regulile de împărțire. În al doilea rând, complexitatea relativă, care se manifestă prin faptul că este o diviziune cu un număr mare de niveluri, precum și un număr semnificativ de membri ai

³⁹⁵ *Проблемы общей теории государства и права...*, p. 37

³⁹⁶ *Apud: LUCA, A. Op. cit.*, p. 106

diviziei. În al treilea rând, stabilitatea și recunoașterea universală într-un anumit domeniu de cunoaștere sau practică. În al patrulea rând, o semnificație socială, științifică sau practică deosebită.³⁹⁷

Prin urmare, principala *sarcină teoretică* a clasificării este de a distribui obiectele studiate în grupuri pe baza celei mai mari asemănări naturale a acestora și de a identifica ordinea lor naturală. Principalul avantaj practic al clasificării depinde de ușurința și fiabilitatea cu care vă permite să determinați dacă un obiect aparține unuia dintre grupurile sale de clasificare.

În același timp, clasificarea reprezintă nu doar o constatare a cunoștințelor deja dobândite, ci îndeplinește o funcție metodologică importantă: prin sistematizarea unui anumit domeniu, stabilește, în același timp, direcția generală pentru cercetarea ulterioară.³⁹⁸

Avantajele științifice ale clasificării au fost sistematizate³⁹⁹ ca fiind: a) pornește din varietatea de obiecte cu adevărat existentă; b) prin unirea unor obiecte și excluderea altora, ea dezvăluie astfel conexiunile și relațiile reale ale lumii obiective, dialectica inherentă individualului, particularului și generalului; c) având capacitatea de a grupa fenomenele într-un număr aproape nelimitat de clase, clasificarea este capabilă să răspundă nevoilor cognitive diverse. Deficiențele științifice ale clasificării sunt că a) ne obligă să recunoaștem selecția oricărei caracteristici de clasificare ca fiind doar relativ necesară, iar gruparea produsă pe această bază este într-o anumită măsură condiționată, întrucât aceleași obiecte pot fi distinse prin alte caracteristici; b) în cadrul clasificării, este imposibil să se dezvăluie regularitatea corelării diferitelor planuri de clasificare, deoarece fiecare dintre ele, de exemplu, grupările de persoane în funcție de vârstă și naționalitate, este complet autonomă și nu are nicio legătură cu alte planuri; c) în sfârșit, al treilea dezavantaj, care este o consecință a primelor două, este că clasificarea nu este în măsură să dezvăluie organizarea internă a mulțimii grupate, care rămâne o simplă colecție de fenomene diverse, nefiind dezvăluită cercetătorilor ca un fel. de integritate, ansamblu, sistem.

3.1.2. Tipologia ca formă de ordonare științifică

Spre deosebire de conceptul de clasificare, dezvoltat, după cum am văzut, încă din antichitate, termenul „tipologie” a fost introdus în circulația științifică de Henri de Blainville în 1816 și este utilizat în prezent pe scară largă în diverse domenii ale cunoașterii umane: sociologie, istorie, critică literară, lingvistică, arheologie, jurisprudență etc. Cu toate acestea, în fiecare dintre

³⁹⁷ МАРКОВА-МУРАШОВА, С. А. „Классификация, типология, систематизация...”, p. 166

³⁹⁸ СУББОТИН, А. Л. *Op. cit.*, p. 10

³⁹⁹ КАГАН, М.С. *Op. cit.*, p. 7-8.

aceste domenii de cunoaștere științifică, termenul semnifică adesea concepte diferite (ca conținut și întindere), deoarece fiecare dintre ele are propriul subiect de studiu specific, iar conceptele în sine sunt dezvoltate cu un grad mai mare sau mai mic de completitudine.⁴⁰⁰

Apărând istoric mai târziu decât clasificarea și înțeleasă inițial ca extinderea acesteia în domeniul cunoașterii fenomenelor sociale, metoda tipologică a fost privită anume ca o formă a clasificării. Andrei Moskvitin ne atenționează că în lingvistică, conceptul de „clasificare tipologică a limbilor” a însemnat pentru o lungă perioadă de timp literalmente clasificarea limbilor în funcție de tipuri, ca într-un fel clase distinse de obiecte, iar în arheologie, unde arsenalul metodologic are și „clasificare tipologică”, termenul de „tipologie” este încă mai popular, dar și acolo, în majoritatea cazurilor, este determinat de o formă de clasificare.⁴⁰¹

Există mai multe sensuri ale termenului „tipologie” în literatura de referință. Astfel, *tipologia* este definită ca „o metodă de cunoaștere științifică bazată pe împărțirea sistemelor de obiecte și gruparea acestora folosind un model sau tip ideal, care corespunde sensului grecesc al acestui termen — formă, model și, de asemenea, ca rezultat al unei descrieri tipologice și comparații”.⁴⁰²

Trebuie să spunem, în context, că termenul de *metodă* poate avea două sensuri: în sens larg — acesta înseamnă un proces de cunoaștere care include mai multe mijloace, iar în sens restrâns — metoda înseamnă mijloace ale unei discipline, domeniu științific.⁴⁰³ Orice metodă este un demers al rațiunii cunoscătoare, ce își are originea în sfera rațiunii ca formă ordonată și orientată spre descoperirea adevărului.⁴⁰⁴

Metodologia, la rândul său, constituie un sistem corelat de metode și principii de investigare științifică după legi obiective, ce nu reprezintă altceva decât o reflectare subiectivă a elementelor și fenomenelor reale.⁴⁰⁵

Sunt unii autori care afirmă⁴⁰⁶ chiar că tipologia teoretică merită a fi analizată în calitate de fundament teroretico-metodologic pentru știința dreptului comparat.

Tipologia se folosește pentru studiul comparativ al trăsăturilor esențiale, relațiilor, funcțiilor,

⁴⁰⁰ Vezi: СИЛЬЧЕНКО, Н. В. „Роль и место понятия «типология» в понятийном аппарате общей теории государства и права”. In: *Право и правотворчество: вопросы теории*. 1982, p. 55-63.

⁴⁰¹ МОСКВИТИН, А. Ю. *Типология в социальном познании: философско-методологический анализ*. Санкт-Петербург, 2013, 131 с. ISBN 978-5-228-00661-4, p. 52

⁴⁰² ДЕМИДОВА, И. А. „Теоретическая типология в стратегии научного поиска”. In: *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017, Vol. 1, ISSN 2519-4666, p. 89

⁴⁰³ BALTAG, Dumitru. *Cercetarea științifică a fenomenului juridic*. Chișinău, 2016. ISBN 978-9975-53-615-8, p. 75

⁴⁰⁴ ENĂCHESCU, Constantin. *Tratat de teoria cercetării științifice*. Iași: Polirom, 2007. ISBN 978-973-46-0410-4, p. 347-349

⁴⁰⁵ CIUCĂ, Valerius M. *Sociologie juridică generală*. Iași. ISBN 973-98119-2-2, p. 31

⁴⁰⁶ ГУБАЙДУЛЛИН, А. Р. „К вопросу о классификациях современных правовых систем”. In: *Вестник Университета имени О. Е. Кутафина*. 2021, nr. 7, p. 46. ISSN 2311-5998

nivelurilor de organizare a obiectelor, atât coexistente, cât și separate în timp.⁴⁰⁷ Pe lângă asta, din punct de vedere metodologic, tipologia se bazează pe: dezvăluirea asemănărilor și diferențelor multor obiecte sociale; căutarea unor modalități sigure de identificare a acestora în sistemul de variabile; gruparea lor folosind un model idealizat; rezultatul tipologizării fiind identificarea anumitor tipuri de fenomene sociale.⁴⁰⁸

Cu referire la obiectul nostru de studiu, tipologia ca metodă de cunoaștere științifică presupune „împărțirea tuturor sistemelor juridice existente în unități separate și gruparea lor folosind un model sau tip generalizat, idealizat”.⁴⁰⁹

După metoda de construcție se distinge o tipologie *empirică*, care este asociată cu prelucrarea datelor obținute empiric (și poate fi considerată, în opinia unor autori⁴¹⁰, sinonimă cu clasificarea), precum și o tipologie *teoretică*, care presupune construirea unui model ideal al obiectului studiat.

Necesitatea utilizării tipologiei în cercetare apare atunci când se cere fie să se simplifice descrierea seturilor de obiecte eterogene, fie să se studieze orice tipare pe baza analizei unor astfel de mulțimi. Fiind unul dintre cele mai universale procedee ale gândirii științifice, tipologia se bazează pe identificarea asemănărilor și diferențelor obiectelor studiate, pe găsirea unor modalități fiabile de identificare a acestora, iar în forma sa dezvoltată teoretic, urmărește să reflecte structura sistemului studiat, pentru a-i identifica tiparele, care fac posibilă prezicerea existenței unor obiecte necunoscute anterior.⁴¹¹

Tipologia se bazează pe clasificare, în planul logic al procesului de cunoaștere o urmează, îi depășește neajunsurile, fiind în acest sens continuarea sa directă. Cu toate acestea, nici cea mai completă clasificare a obiectelor sau obiectelor studiate nu este capabilă să ofere o cunoaștere sistematică, integrală despre ele, deoarece chiar și cel mai mare set de planuri (scheme) de clasificare care se intersectează ale sistemului în termeni teoretici nu reprezintă un sistem conceptual. Clasificarea nu este capabilă să dezvăluie conexiunile care formează sistemul, deoarece nu merge mai departe decât compararea pe baza diferenței și asemănării. Aici se manifestă o diferență semnificativă între tipologie și clasificare. Scopul și esența tipologiei este, în primul rând, de a dezvolta idei despre unitatea organică, un sistem de trăsături și proprietăți

⁴⁰⁷ ФИЛАТОВ, В.П. et al. *Op. cit.*, p. 159

⁴⁰⁸ МАРКОВА-МУРАШОВА, С. А. „Классификация, типология, систематизация...”, p. 168

⁴⁰⁹ ГРЕБЕННИКОВ, В.В., ГРУДЦЫНА, Л.Ю. „Современные подходы к типологии правовых систем и роль судов в системе органов государственной власти”. In: *Образование и право*. 2016, Vol. 9, ISSN 2076-1503, p. 23-31.

⁴¹⁰ ДЕМИДОВА, И. А. *Op. cit.*, p. 90

⁴¹¹ КОНОВАЛОВ, С.И., МАРКОВА-МУРАШОВА, С. А. „Систематизация и типологизация как методологические процедуры правовых исследований”. In: *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2012, Vol. 1, ISSN 2071-6184, pp. 86-89

comune, esențiale ca elemente de tip ideal, și în al doilea rând, de a crea o imagine sistematică a obiectelor studiate.⁴¹² De aici rezultă că rolul tipologiei în procesul general al cunoașterii științifice este preponderent sintetic.

Tipul — element definitoriu al tipologiei.

Conform autorului J.C. Mc. Kinney, tipizarea reprezintă „reducerea și egalizarea pragmatică a însușirilor semnificative pentru scopul particular în vederea căruia a fost format tipul”⁴¹³.

În principiu, conținutul tipologiei se reduce la fundamentarea și înțelegerea categoriei „tip”. În forma sa cea mai generală, un tip este înțeles ca „exemplar, obiect, fenomen care întrunește anumite trăsături reprezentative, esențiale pentru un grup întreg de indivizi, de exemplare, de obiecte etc. de același fel”⁴¹⁴.

Și în termeni generali teoretici și practici, semnificația tipologiei constă în faptul că ideile dezvoltate despre tipuri oferă cheia pentru înțelegerea corectă a funcționării fenomenelor luate în considerare și a dezvoltării lor consecvente, facilitează înțelegerea logicii interne și a tiparelor.⁴¹⁵

Conceptul de tip este strâns legat de conceptul de tipic (sau tipizat), „ideal” în sensul de median, ca ceva normal, etalonic, prezumabil pentru un anumit set de obiecte, fenomene. În același timp, semne tipologice relevante pot fi considerate doar acele semne care sunt capabile să explice un număr maxim de alte semne și proprietăți ale obiectelor studiate și să stabilească legături între diverse elemente ale obiectului ca sistem complex, dându-i acestuia caracter de integritate. Cu alte cuvinte, caracteristicile tipologice sunt astfel de aspecte, proprietăți ale obiectelor care joacă un rol de formare a sistemului.⁴¹⁶

Prof. Nicolae Popa enumeră⁴¹⁷ în funcție de reflectarea descriptivă, *tipul euristic* (reflectă scopul); *tipul polar* (reflectă ordinea serială); *tipul clasificator* (reflectă funcția).

În filozofie **tipul** este o instanță sau eșantion care reprezintă cel mai bine o specie sau un gen, cel mai caracteristic este să explice obiectele individuale în ceea ce privește aspectele sale esențiale și, astfel, contribuie la înțelegerea lor. Adică prin tip se înțelege: tipologia structurală, tehnica tipurilor ideale și construite. În consecință, acesta este „un anumit obiect, selectat după o serie de criterii din întregul set și considerat ca reprezentant al acestui set”; tipul și forma de existență a unui sistem semnificativ, specific, frecvent, care se unește într-un sistem sau se separă

⁴¹² СИЛЬЧЕНКО, Н. В. *Научные основы типологии нормативно-правовых актов...*, p. 22-23

⁴¹³ KINNEY, J.C. Mc. „Tipologia constructivă; aspecte structurale ale unui procedeu”. In: *Teorie și tehnică în științele sociale*, vol. V, București: Editura Politică, 1967, p. 519

⁴¹⁴ <https://dexonline.ro/definitie/tip/833485> [citat 10.10.2022]

⁴¹⁵ СТРОЕВА, О.А. „Типология права и правосознания: теоретико-правовая характеристика”. In: *Вестник Московского университета МВД России*. 2017, Vol. 3, ISSN 2073-0454, p. 135

⁴¹⁶ РОЖКОВА, Л.П. *Op. cit.*, p. 21

⁴¹⁷ POPA, Nicolae. „Întrunește dreptul Uniunii Europene criteriile unei noi tipologii juridice?”. In: *Revista de Drept Public*. 2016, nr. 3, ISSN 1224-4872, p. 26.

de acesta. Adică tipul, ca unitate de împărțire a realității studiate și categorie juridică, este considerat sub aspectele de specificitate caracteristică, generalitate, standarditate și prevalență a totalității elementelor sale.⁴¹⁸

Aprofundându-ne în aspectele filosofice, tipologia poate fi definită ca un fenomen complex de cunoaștere, care se realizează la nivelul metodologiei cercetării științifice, dar există în continuum-ul universal al practicii umane, care include componente teoretice, normative și logice, și interacționează cu metode cognitive înrudite și intersectate (clasificare, sistematizare, realizând legătura structurală a componentelor lor „interne” și „externe” prin intermediul tipului).⁴¹⁹

Trăsăturile tipologiei teoretice sunt stabilite de semnificațiile acceptate ale *tipului* și anume: 1) judecăți despre tip ca entitate neschimbătoare, eternă și ideală, care precede existența lucrurilor sau există în lucruri, ceea ce determină prezența unui prototip ideal; 2) înțelegerea istorică a tipului, care se datorează ideii de tipologie ca reflectare a sistemului în dezvoltare, în contextul căruia, în cadrul științelor sociale, există o înțelegere regională a naturii dezvoltării istorice; 3) interpretarea tipului ca instrument metodologic special cu ajutorul căruia se construiește un model teoretic al obiectelor studiate.⁴²⁰

Tipologia poate fi realizată în funcție de diferiți parametri, la baza sa punându-se o serie de semne/atribute din experiență, intuiție sau din datele disponibile. Autoarea Markova-Murașova asociază procedura identificării tipului cu procesul selectării unor boabe de mazăre, adăugate aleatoriu într-o căpiță, asupra căroră se efectuează analiza. Se aplică o procedură formală și în acest mod obținem tipul.⁴²¹ Astfel, analiza tipologică face posibilă clarificarea, concretizarea trăsăturilor identificate și fundamentarea tipurilor de obiecte.

Cu toată proximitatea evidentă a noțiunilor „tip” și „clasă”, ele sunt totuși ireductibile unele la altele și, la o examinare mai atentă, dezvăluie diferențe semnificative. Acestea sunt două aspecte și două descrieri ale unui act cognitiv de ordonare și sistematizare. Intuitiv, diferența dintre ele este recunoscută ca diferență între un concept mai larg (clasă) și unul mai profund și mai semnificativ (tip).⁴²² Astfel, tipul apare în fața noastră ca un concept nu numai sistematic, adică care clasifică, ordonează, dar și tematic (divizațional), adică care reprezintă (tematizează) un obiect într-un anumit mod.⁴²³ Spre deosebire de o clasă, care este epuizată în înțelegerea sa ontologică

⁴¹⁸ ЛАНОВОЙ, В. Г. „Типология и классификация государств: понятие, проблемы и соотношение”. In: *Евразийский юридический журнал*. 2018, Vol. 1, ISSN 2073-4506, p. 350

⁴¹⁹ МОСКВИТИН, А. Ю. *Основные принципы общей теории типологии и их применение к анализу типологических проблем в социальном познании*, Дис. ... канд. философских наук: 09.00.01. Владивосток, 1999. 181 с.

⁴²⁰ ДЕМИДОВА, И. А. *Op. cit.*, p. 89

⁴²¹ МАРКОВА-МУРАШОВА, С. А. „Классификация, типология, систематизация...”, p. 170

⁴²² МОСКВИТИН, А. Ю. *Основные принципы...*, p. 69

⁴²³ Ibidem, p. 83

(mai precis, logică), un tip se referă la celelalte definiții ale sale mai fundamentale, care depășesc limitele organizării logice a cercetării tipologice.⁴²⁴

Cu referire la obiectul studiului nostru, ne vom referi în paragrafele următoare la *tipul de drept*, care are în vedere „însușirile semnificative, ceea ce este esențial, caracteristic și nu diferențele individuale nesemnificative”⁴²⁵. În acest context, susținem ideea că tipologia, spre deosebire de diviziunea ramurală a dreptului, ne permite să oferim o caracterizare semnificativ mai voluminoasă și mai aprofundată a dreptului actual în diversele sale manifestări și domenii de aplicare, tipologia fiind principalul instrument metodologic de analiză teoretică și juridică, care este capabil să identifice componente ale dreptului din punct de vedere al conținutului și omogene din punct de vedere funcțional.⁴²⁶

Rezumând cele de mai sus, menționăm că tipologia reprezintă, în opinia cercetătorului D. Baltag, „studiul (determinarea) tipurilor în care pot fi clasificate obiectele, fenomenele etc. dintr-un domeniu oarecare, clasificarea rezultată ca urmare a acestui studiu, precum și ansamblul de tipuri”⁴²⁷. Această definiție, reușită, din punctul nostru de vedere (exceptând folosirea redundantă a clasificării), demonstrează ambivalența noțiunii de tipologie, care, la fel ca și clasificarea analizată mai sus, poate fi privit și ca *proces* și ca *rezultat*.

Procesul tipologizării poate fi reprezentat ca un proces de împărțire a unui gen în specii, concepte în elementele sale constitutive. Procesul de tipologie constă din anumite etape, succesul acesteia în ansamblu depinde în mare măsură de alegerea metodei în fiecare etapă. În același timp, fiecare etapă de rezolvare a problemei tipologiei este un proces cu legătură inversă. Numai când ajungem la următoarea etapă și evaluăm rezultatele acesteia, putem evalua ipotezele noastre cu privire la oportunitatea pasului făcut anterior.⁴²⁸

Tipologia ca rezultat este un sistem de distribuire a obiectelor în grupuri adoptat sau acceptat într-un domeniu al cunoașterii sau practicii⁴²⁹ sau, într-o definiție mai sincretică — „un sistem deosebit care constă din unități logice interconectate”⁴³⁰

Având în vedere cele de mai sus, putem nota următoarele **semne distinctive** ale tipologiei.

1. Tipologia este mai des aplicată sistemelor dinamice. Întrucât în astfel de sisteme pot apărea noi componente și elemente, pot fi stabilite noi conexiuni, pot apărea noi transformări,

⁴²⁴ Ibidem, p. 152

⁴²⁵ MAZILU D. *Teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 1999. 392 p. ISBN 973-9435-30-0, p. 43

⁴²⁶ СТОЕБА, О.А. *Op. cit.*, p. 136

⁴²⁷ BALTAG, Dumitru. *Teoria generală a dreptului: curs universitar*. Ed. rev. și actualizată. Chișinău, 2013, 536 p. ISBN 978-9975-53-204-4, p. 119

⁴²⁸ МАРКОВА-МУРАШОВА, С. А. „Классификация, типология, систематизация...”, p. 169

⁴²⁹ Ibidem, p. 168

⁴³⁰ СТОЕБА, О.А. *Op. cit.*, p. 135

variația criteriilor care stau la baza tipologiei este determinată nu numai de scopurile cercetării, ci și de modificări obiective în sistem.

2. Orientare primară către corelarea internă a trăsăturilor obiectelor tipologice.

3. Tipologia nu exclude faptul că gradul de manifestare a oricăror proprietăți face problematică includerea unui obiect într-un singur grup. De exemplu, situațiile controversate sunt destul de posibile atunci când se determină tipul de temperament, sistemul nervos uman, genul unei opere literare, tipul de gândire juridică.⁴³¹

Clasificarea presupune o astfel de repartizare a obiectelor pe clase, care presupune atribuirea fiecărui obiect specific unei clase în funcție de trăsături comune cu alte obiecte din această clasă (categorie). Tipologia, pe de altă parte, presupune gruparea obiectelor cu ajutorul unor modele generalizate, idealizate, ceea ce face posibilă detectarea semnelor mai multor modele (tipuri) în obiecte reale în același timp. Datorită diferenței indicate, tipurile „interclasificate” a priori nu pot exista, în timp ce detectarea tipurilor de obiecte cu proprietăți ale mai multor tipuri este destul de posibilă,⁴³² aceasta reprezentând una din diferențele esențiale dintre clasificare și tipologie.

4. Pentru tipologie, în principiu, sunt admise încălcări ale regulilor de clasificare și anume: tipurile selectate nu trebuie să epuizeze setul supus grupării; este permisă existența unor obiecte atribuite mai multor tipuri în același timp. Dintre obiectele grupate este permisă existența celor care nu corespund niciunuia dintre tipurile selectate. Astfel de obiecte sunt numite **atipice**.⁴³³

Trebuie să spunem că prezența obiectelor atipice diferențiază în mod considerabil tipologia de clasificare, în care, în urma diviziunilor, fiecare obiect este atribuit unei anumite clase, contribuind la structura ordonată (ierarhică) a acesteia.

Totuși, cel mai important punct care deosebește tipologia de alte tipuri de grupare, inclusiv clasificarea, este metoda de obținere și scopul urmărit al categoriilor taxonomice superioare ca urmare a aplicării metodei tipologice de cercetare și clasificare.

Clasificarea se bazează, după cum am văzut mai sus, pe două modalități posibile de obținere a unităților taxonomice:

1) împărțirea sferei de aplicare a conceptului în două clase pe o anumită bază, care este prezentă într-un grup de fenomene, acoperite de sfera și conținutul acestui concept, și

⁴³¹ МАРКОВА-МУРАШОВА, С. А. „Унификация правовых терминов как необходимая предпосылка конкретизации законодательства”. In: *Конкретизация законодательства как технико-юридический прием нормотворческой, интерпретационной, правоприменительной практики*: Материалы Международного симпозиума (Геленджик, 27—28 сентября 2007 года). Нижний Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2008, ISBN 978-5-902933-56-4, p. 337

⁴³² ЛАНОВАЯ, Галина Михайловна. *Типологическая характеристика современного права*. Дис.... доктора юридических наук : 12.00.01. Москва, 2015. 462 с., p. 23

⁴³³ МАРКОВА-МУРАШОВА, С. А. „Унификация правовых терминов...”, p. 337

absent în celălalt. În logică, această metodă se numește divizare dihotomică. Un exemplu de aplicare a acesteia în teoria generală a dreptului reprezintă împărțirea actelor juridice în acte juridice normative și acte juridice individuale, împărțirea faptelor juridice în evenimente și acțiuni etc.

- 2) conținutul și volumul conceptului divizibil sunt împărțite în grupuri în funcție de modificarea oricărui atribut luat ca bază de divizare în fiecare grup de obiecte.⁴³⁴

În acest caz, în urma operațiunilor de clasificare, se obține un set de clase, care diferă prin gradul de intensitate al distribuției caracteristicii (bazei de diviziune) în ele. De exemplu, la împărțirea actelor juridice normative în funcție de forța lor juridică, putem evidenția ulterior actele legislative și sublegislative, iar acestea din urmă, la rândul lor, pot fi împărțite și în mai multe grupuri, pe baza forței juridice — hotărâri de Guvern, acte ministeriale și departamentale, decizii ale autorităților locale ș.a.m.d.

În același timp, întrucât formarea construcției tipului ideal al unui anumit fragment de realitate implică în același timp, ca operație logică necesară, selecția obiectelor sau obiectelor acestei realități dintr-un set de obiecte înrudite sau asemănătoare, atunci în acest sens, tipologia este o continuare directă a clasificării, dar la nivel superior. Întrucât pentru alocarea unităților (tipurilor) taxonomice nu este implicată o singură bază (un semn al unei mulțimi divizibile), cum este cazul unei clasificări logice formale, ci mai multe semne care formează în unitatea lor o construcție de tip ideală cu asemănarea altele, invariante pentru întreaga mulțime divizibilă, atunci clasificarea tipologică este o modalitate superioară de grupare logică.⁴³⁵

Schematic, putem reprezenta diferența dintre clasificare și tipologie astfel:

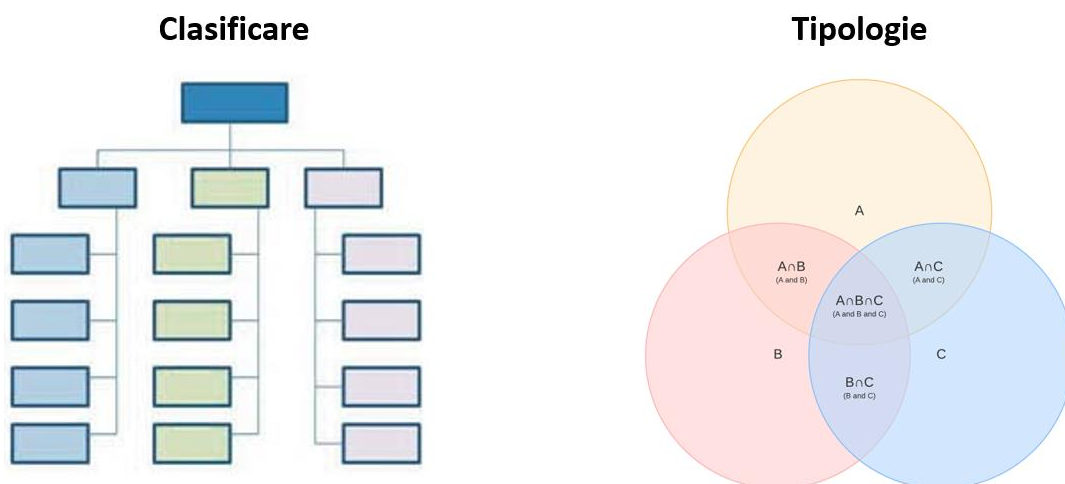

Figura 1. Reprezentarea grafică a diferenței dintre clasificare și tipologie

⁴³⁴ СИЛЬЧЕНКО, Н. В. *Научные основы типологии нормативно-правовых актов...*, p. 19-20

⁴³⁵ Ibidem

Importanța și necesitatea tipologiei și a metodelor de clasificare pentru știință a fost evidentă chiar și în primele etape ale formării sale. În consecință, aceste metode au evoluat în mare măsură proporțional cu dezvoltarea științei. Metodele de tipologie și clasificare au fost dezvoltate prin eforturile comune ale filozofilor și cercetătorilor, ceea ce demonstrează aplicabilitatea largă a acestor metode de cunoaștere.

În rezultatul cercetării, am conchis⁴³⁶ că clasificarea, ca proces și stadiu al cunoașterii științifice, precede tipologia, iar rezultatele clasificării primare pot servi drept bază pentru stabilirea unei baze tipologice de cercetare, a punctelor comune de contact între diferitele planuri de clasificare, și de aici a bazelor cercetării tipologice, care stau la baza creării un sistem de tipuri ideale.

Clasificarea și tipologia reprezintă în primul rând operații conceptuale, adică analiza conținutului conceptelor, întrucât în conținut se reflectă proprietățile obiectelor studiate. Aceste operații sunt unite de un singur scop — ordonarea unui set dat de obiecte. Cedând clasificării în termeni de rigoare, tipologia o depășește clar în universalitate.

Diferența dintre aceste concepte nu constă în specificul proprietăților și caracteristicilor de operare, deoarece se bazează pe aceleași operații cognitive — identificarea și distincția acestor proprietăți, ci, diferențele sunt exprimate în strategia acestor identificări și distincții, direcția și scopurile analizei. Astfel, clasificarea este o operațiune de analiză separată și secvențială a caracteristicilor care formează clase, fiind neutră față de esența lucrurilor, față de un set de proprietăți atributive, a căror unitate organică caracterizează esența unui obiect. Tipologia, pe de altă parte, este o operațiune de analiză holistică a trăsăturilor ca un întreg armonios care formează esența unui lucru. Rezultatul acestei operațiuni este dezvoltarea unui tip, adică a unui model, a unei paradigme.

Astfel, după cum am arătat în acest paragraf, și într-un articol științific⁴³⁷, clasificarea se concentrează asupra claselor, iar tipologia — asupra tipurilor. Considerăm incorectă formula „clasificarea după tipuri”, or în acest caz suntem în prezența tipologizării, nu clasificării.

O altă concluzie desprinsă din studiu se referă la faptul că în cadrul clasificărilor fiecare element poate fi atribuit unei singure clase, în funcție de criteriul ales pentru diferențiere, iar în cadrul tipologiei — același element poate fi parte a mai multor tipuri.

Vorbind despre sistematizarea sistemelor juridice contemporane, unele dintre acestea nu pot fi atribuite la nici o clasă, ceea ce contravine într-o mare măsură logicii clasificării, care (1) trebuie

⁴³⁶ POSTU, Ion; **RUSNAC, Veronica.** „Hermeneutica noțiunilor «clasificare» și «tipologizare»“. In: *Studii Juridice Universitare*. 2022, nr. 1, pp. 49-61. ISSN 1857-4122, p. 61

⁴³⁷ Ibidem

să se aplice întregului masiv de obiecte și (2) trebuie să fie exhaustivă. În schimb, din punct de vedere al tipologiei, pot exista sisteme juridice atipice, ce conțin elemente specifice a două sau mai multe tipuri.

În concluzie, putem menționa că o diferență majoră între clasificare și tipologie se referă la locul și rolul lor în procesul de ansamblu al cunoașterii științifice. Rolul clasificării este, după cum am arătat, în principal *analitic*, fixând conexiuni obiective regulate între obiecte prin repartizarea acestora în funcție de rubricile corespunzătoare (clase, grupuri, familii etc.). Ca rezultat al clasificării, în realitatea empirică dezordonată în exterior, conștiința descoperă logica și tiparele, grație structurii ierarhizate.

Atât clasificarea, cât și tipologia pot fi privite și ca proces, și ca rezultat. Considerăm că procesul cognitiv adiacent ambelor concepte urmează a fi privit drept o metodă a cunoașterii și analizat ca atare din perspectivă metodologică. Putem, de asemenea, concluziona că atât clasificarea, cât și tipologia reprezintă metode ale cercetării științifice, cu legități proprii, ce urmează a fi analizate prin prisma pertinentei pentru cercetarea fenomenelor juridice.⁴³⁸

Pentru studiul și gruparea sistemelor juridice contemporane, considerăm că este necesară aplicarea metodei tipologice, considerată diferită de metoda clasificării, grație centrării acesteia pe noțiunea de tip și analizei holistice a trăsăturilor acestuia, posibilității identificării obiectelor (sistemelor) atipice, precum și pentru posibilitatea atribuirii unor elemente (sisteme) concomitent la diferite categorii.⁴³⁹

Rezumând cele de mai sus, în opinia noastră, **tipologia sistemelor juridice**, poate fi **definită**, în calitate de proces, ca *determinarea unor tipuri de drept pe baza unor caracteristici ideale și alocarea acestor tipuri unor sisteme juridice*, iar în calitate de rezultat — ca *reprezentarea ordonată de sisteme juridice alocate în baza unor tipuri de drept*. Pentru evitarea ambiguităților am putea folosi pentru tipologie în sens de proces termenul „tipologizare”, prin analogie cu clasificare, iar pentru sensul de rezultat — termenul „tipologie”, fără a considera însă greșită folosirea termenului de tipologie în ambele sensuri.

⁴³⁸ **RUSNAC, Veronica.** „Tipologia ca formă de ordonare științifică”. In: *Asigurarea expertizei științifice ale politicilor naționale ca unul din obiectivele esențiale ale centrelor de cercetare*. Vol. 1, 16 octombrie 2020 - 16 octombrie 2021, Chișinău. Chișinău: ED-Color, 2022, pp. 123-129. ISBN 978-9975-3471-6-7, p. 129

⁴³⁹ Ibidem

3.2. Analiza criteriilor actuale de diferențiere a sistemelor juridice

În condițiile moderne, problema tipologiei sistemelor juridice moderne este de o importanță deosebită. Necesitatea și importanța clasificării este cauzată de următoarele. În primul rând, în secolul al XX-lea numărul sistemelor juridice naționale aproape s-a triplat; odată cu distrugerea sistemului colonial au apărut și se dezvoltă sistemele juridice ale țărilor eliberate; iar odată cu distrugerea sistemului politic socialist apar noi sisteme juridice pe harta juridică a lumii.

De la începutul anilor '90 ai sec. XX, în legătură cu apariția pe harta politică a lumii a câteva zeci de noi state independente, se reactualizează problematica autoidentificării lor, inclusiv cea juridică. Cele mai semnificative sunt problemele din domeniul abordării civilizaționale a studiului dreptului în general și, în special, tipologia dreptului pe baze socio-culturale.⁴⁴⁰

În al doilea rând, există motive cognitive pur științifice, întrucât „cunoașterea profundă și versatilă a tabloului juridic al lumii necesită nu numai considerația sa generală, ci și studiul ei din punct de vedere al specialului”⁴⁴¹. În al treilea rând, în scopuri pur practice — armonizarea legislației și îmbunătățirea sistemelor juridice naționale. Complexitatea clasificării juridice nu constă numai în varietatea infinită a sistemelor juridice naționale, ci și în faptul că dezvoltarea socială și istorică neuniformă face posibilă desfășurarea diferitelor etape de dezvoltare juridică pe o singură tăietură sincronă.⁴⁴²

După cum ne atenționează pe bună dreptate și Monica-Florentina Popa, indiferent de opinia cercetătorilor cu privire la validitatea demersului metodologic de clasificare a ordinilor juridice, la acuratețea criteriilor de clasificare și la utilitatea acestui demers, un fapt rămâne de necontestat: aproape fiecare jurist din zilele noastre aparținând unei anumite ordini juridice naționale a operat sau s-a confruntat la un moment dat cu termeni ca "sistem de drept romano-germanic", "common law", "drept religios" etc.⁴⁴³, acești termeni fiind, după cum vom vedea, un produs al abordărilor contemporane al tipologiei juridice.

⁴⁴⁰ ПАВЛОВА, Наталья Георгиевна. „К вопросу о соотношении понятий «Правовая система» и «Правовая культура» в сравнительном правоведении”. In: *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки*. 2014, Vol. 4, ISSN 2313-2337, p. 22

⁴⁴¹ САИДОВ, А.Х. *Сравнительное правоведение и юридическая география мира*. Москва, 1993, 148 с. ISBN 5-201-01271-X, p. 123

⁴⁴² ПАВЛОВА, Наталья Георгиевна. „Проблемы классификации национальных правовых систем”. In: *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки*. 2014, nr. 1, ISSN 2313-2337, p. 96

⁴⁴³ POPA, Monica-Florentina. „Tipologiile juridice între pragmatism și ciocnirea civilizațiilor”. In: *Revista de Drept Public*. 2016, nr. 1, ISSN 1224-4872, p. 59

3.2.1. Criteriul civilizațional

În tipologia dreptului, există abordare distinctă — **civilizațională**, care se bazează nu pe formă, ci pe conținut, adică caracteristici unice, orientări valorice ale societății. Această abordare ia în considerare nu atât specificul relațiilor, cât factorii spirituali și culturali, formele de conștiință, inclusiv religia, viziunea asupra lumii, obiceiurile și tradițiile, dezvoltarea istorică și amplasarea teritorială. Împreună, acești factori determină modurile de a fi ale unei anumite comunități umane, formând un sistem socio-cultural special, original — **civilizația**.⁴⁴⁴

Conceptul de „civilizație” exprimă diferențele socio-culturale generale dintre societățile apărute istoric, interacțiunea dintre care formează conținutul dezvoltării istorice a civilizației umane. Este folosit ca o caracterizare a nivelului și a caracteristicilor dezvoltării culturale și istorice a unei anumite regiuni a lumii sau a unui super-etnos. Conform genezei și organizării sale interne, civilizația este un fenomen colectiv și polisemantic. Se formează ca urmare a combinării diversilor factori, calitativ eterogeni, într-un anumit întreg, cum ar fi modul economic de producție și sistemul de relații socio-politice, compoziția etnică și națională a societății, originalitatea culturală, istorică și morală, valorile spirituale și credințele religioase, natura și gradul de dezvoltare a tehnicii și tehnologiilor, nivelul atins de necesități, abilități, cunoștințe și aptitudini ale unei persoane, caracteristicile mediului natural, condițiile climatice, factorii geografici și demografici, etc.⁴⁴⁵

La originile doctrinei civilizațiilor au fost filozoful idealist și culturologul german Oswald Spengler, care a dezvoltat doctrina culturii ca un ansamblu de organisme închise ale anumitor regiuni, exprimând „sufletul” colectiv al oamenilor și trecând printr-un anumit ciclu de viață și, de asemenea, un alt filozof german Karl Jaspers, care a dezvoltat schema civilizațională și filozoful și istoricul englez Arnold Joseph Toynbee, care a propus teoria ciclului civilizațiilor locale succesive, fiecare dintre care trece prin stadii similare de apariție, creștere, descompunere și degradare.⁴⁴⁶

Arnold Toynbee definește civilizația ca „cel mai mic bloc de material istoric către care se adresează atunci când încearcă să studieze istoria propriei țări”. Acordând prioritate principiului cultural în tipologia civilizațiilor, Toynbee consideră că în prezent există cinci civilizații principale

⁴⁴⁴ СЕНИН, И. Н.; ГОЛЬТЯПИНА, И. Ю. „Правовые системы современности в контексте цивилизационного подхода к типологии государства и права”. In: *Юридический вестник Дагестанского государственного университета*. 2022, Vol. 41, nr. 1, ISSN 2224-0241, p. 26

⁴⁴⁵ АЗНАГУЛОВА, Гузель Мухаметовна. „О проблемах выбора критериев типологии правовых систем в современных условиях”. In: *Право и государство: теория и практика*. 2012, nr. 96, ISSN 1815-1337, p. 133

⁴⁴⁶ ОКСАМЫТНЫЙ В.В.; МУКИЕНКО И.Н. *Правовые системы современных государственно-организованных обществ*. Монография. Москва, 2008. 164 с. ISBN 978-5-9694-0196-9, p. 67

— occidentală, creștină, islamică, hindusă și a orientului îndepărtat — și le consideră pe toate echivalente în valorile lor.⁴⁴⁷

Teoria civilizațională face posibilă izolarea unicității unei anumite societăți, grație consolidării în ea a unei culturi la fel de sigure, întrucât civilizațiile sunt anumite tipuri de comunități umane, iar fiecare dintre ele este o cultură care a ajuns limitele autoidentificării. Civilizația este definită în mod direct ca o stare relativ închisă a societății, caracterizată prin comunitatea atât a factorilor culturali, cât și economici, geografici, religioși, psihologici și de altă natură.⁴⁴⁸

Civilizația este în primul rând o sferă a construcției spirituale, iar teritoriul este practic una dintre condițiile prealabile pentru o astfel de construcție. Așadar, determinarea teritorială a civilizației se relevă în primul rând în raport cu frontierele dintre formațiunile civilizaționale propriu-zise.⁴⁴⁹

Civilizațiile pot fi clasificate prin combinarea lor în unități adecvate — tipuri de dezvoltare. Drept criterii de clasificare a civilizațiilor pot fi evidențiate: comunitatea și interdependența destinului economic și a dezvoltării istorice și politice, împletirea culturilor, existența unei sfere de interese comune și sarcini comune din punctul de vedere al perspectivelor de dezvoltare⁴⁵⁰.

Diferențele dintre civilizații sunt rezultatul alegerii diferitelor căi de dezvoltare istorică.

În știința juridică, sistemele juridice sunt de obicei tipizate în funcție de factori *socio-economiци* (sau spirituali) și cei *tehnicо-јuridici*. În primul caz, clasificarea dreptului se bazează pe teoria materialismului istoric, conform căreia se disting tipurile sclavagiste, feudale, burgheze și socialiste. Aneume baza (tipul relațiilor de producție) este factorul decisiv în dezvoltarea socială, care determină și tipul corespunzător de elemente suprastructurale: statul și dreptul. Dar această clasificare și-a pierdut practic din relevanță, deoarece nu a luat în considerare în mod adecvat caracterul dominant istoric, cultural, național și juridic special al dreptului. Prin urmare, a fost înlocuită de așa-numita abordare civilizațională, care ține cont de caracteristicile specifice geografice, național-istorice, religioase, juridice speciale și de altă natură. Pe baza factorilor tehnici, juridici și spirituali, se disting de obicei familiile juridice: romano-germanică, anglo-saxonă și religioasă, precum și familia de drept tradițional.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ *Apud*: АЗНАГУЛОВА, Гузель Мухаметовна. „Типология современных правовых систем”. In: *Право и государство: теория и практика*. 2014, nr. 3, ISSN 1815-1337, p. 7

⁴⁴⁸ ОКСАМЫТНЫЙ В.В.; МУКИЕНКО И.Н. *Op. cit.*, p. 68

⁴⁴⁹ ЕРАСОВ, В.С. *Цивилизации: Универсалии и самобытность*. Москва, 2002, 522 с. ISBN 5-02-022634-3, p. 95

⁴⁵⁰ РАССКАЗОВ, Леонид Павлович. „Цивилизационный подход к классификации правовых систем”. In: *Философия права*. 2014, Vol. 3, nr. 64, ISSN 1817-7085, p. 54

⁴⁵¹ НЕБРАТЕНКО, Г. Г. „Эпистемология доктрины правовой системы общества”. In: *Вестник Таганрогского института имени А.П. Чехова*. 2010, Vol. 1, ISSN 2225-501X, p. 47

În științele istorice, este foarte populară așa-numita abordare civilizațională, care poate fi utilizată eficient în clasificarea sistemelor juridice. În conformitate cu abordarea civilizațională, există multe civilizații în lume care se dezvoltă după propriile legități,⁴⁵² astfel că istoria omenirii este istoria dezvoltării civilizațiilor.

Sarcina tipologiei sistemelor juridice care funcționează în paralel într-o anumită perioadă istorică este rezolvată prin abordarea istorico-culturală (sau civilizațională).

Analiza comparativă inter-civilizațională a dreptului pornește din faptul că orice civilizație se caracterizează într-o oarecare măsură prin continuitate în drept, moștenirea a ceea ce s-a dezvoltat istoric în cadrul său (planul diacronic), precum și schimbul de valori, împrumutarea celor mai bune realizări juridice, idei, instituții și norme ale altor civilizații și culturi (planul sincron).⁴⁵³

Abordarea civilizațională face posibilă prezentarea și compararea diversității sistemelor juridice de stat pe criterii multifactoriale. Desigur, această clasificare nu poate fi recunoscută ca universală sau unică, este mai degrabă subiectivă. Criticii săi atrag pe bună dreptate atenția asupra acestui lucru, subliniind, în special, dezvoltarea insuficientă a tipologiei în sine, existența unor temeiuri diverse pentru a distinge atât civilizațiile, cât și tipurile de state și sistemele lor juridice. Dar alte încercări de a prezenta anumite tipologii ca fiind universale nu sunt atât de complete, întrucât factorii, principiile, indicatorii sau parametrii inventați de cercetători sunt și ei condiționali și nu pot fi recunoscuți ca satisfăcând pe toți și pe toate, sau admise ca o clasificare general acceptată.⁴⁵⁴

Criteriul apartenenței dreptului la un bazin de civilizație juridică i-a determinat pe specialiștii în dreptul comparat să recunoască existența unor familii de drept, care se diferențiază prin limbaj juridic, concepte juridice, instituții juridice și particularități filosofice; astfel, René David reține următoarele familii de drept (care reprezintă și marile sisteme de drept contemporan): romano-germanică, anglo-saxonă, dreptul socialist, dreptul musulman, hindus, chinez, japonez (al Extremului Orient) și dreptul Africii negre și al Madagascarului.⁴⁵⁵

Conform abordării civilizaționale, originalitatea fiecărei familii de sisteme juridice naționale este determinată în mare măsură de particularitățile modului de formare a dreptului: în familia romano-germanică, de poziția dominantă a dreptului propriu-zis; în familia de drept comun —

⁴⁵² РАССКАЗОВ, Леонид Павлович. „К вопросу о критериях классификации правовых систем: цивилизованный подход. Тенденции сближения правовых семей в условиях глобализации”. In: *Научный журнал Кубанского государственного аграрного университета*. 2015, nr. 111, ISSN 1990-4665, p. 140

⁴⁵³ СУПАТАЕВ, М.А. „К вопросу о состоянии современного правоведения”. In: *Северо-Кавказский юридический вестник*. 2015, nr. 4, ISSN 2074-7306, p. 16

⁴⁵⁴ ОКСАМЫТНЫЙ В.В.; МУКИЕНКО И.Н. *Правовые системы современных государственно-организованных обществ*. Монография. Москва, 2008, p. 69

⁴⁵⁵ SPĂTARU-NEGURĂ, Laura-Cristiana. *Dreptul Uniunii Europene — o nouă tipologie juridică*. Hamangiu, 2016. 304 p. ISBN 978-606-27-0693-7, p. 54

practică juridică (judiciară); în familia religios-filosofică — de ideologia juridică, în familia dreptului socialist — prin norme juridice inspirate de ideologia juridică.⁴⁵⁶

Subliniind diferențele socio-culturale, spirituale și morale dintre civilizații de diferite tipuri, abordarea civilizațională exagerează oarecum unicitatea și originalitatea civilizațiilor de diferite tipuri. Civilizația ca comunitate care a atins limitele autoidentificării socio-culturale se dovedește a fi închisă pe ea însăși, iar umanitatea se desprinde în comunități autonome, opuse. Astfel, se stabilește o perspectivă conflictuală pentru înțelegerea fenomenelor civilizaționale.⁴⁵⁷

Autorul L. P. Rasskazov consideră că, din punctul de vedere al abordării civilizaționale, toate statele pot fi împărțite condiționat în două tipuri: estice și vestice, fiecare având propriile caracteristici. La rândul său, fiecare dintre aceste tipuri are propriile familii juridice. Baza definitorie pentru clasificarea sistemelor juridice este elementul normativ al sistemului, care include dreptul, principiile juridice, izvoarele dreptului, sistemul dreptului, sistemul legislației și tehnica juridică. Totuși, subliniem că acest criteriu poate fi aplicat în cadrul aceluiași tip de civilizații. În conformitate cu acest criteriu, țările de tip occidental pot fi împărțite în două mari familii: romano-germanică și anglo-saxonă.⁴⁵⁸

Dacă dreptul este privit ca o fațetă a unui anumit tip de civilizație, ca o condiție pentru o anumită formă de organizare socială bazată pe o anumită concepție a justiției, atunci expresia „drept occidental” exprimă unitatea fundamentală care există între dreptul civil și sistemele de drept comun. Juristul care pune accent pe conceptele și tehnicile juridice de interpretare și aplicare a normelor juridice percepe doar diferențele dintre sistemele de drept civil și de drept comun. Pe de altă parte, observatorul care vede dreptul din perspectiva unui om de știință politică, a unui filozof sau a unui istoric al culturii, va discerne legăturile de legătură dintre aceste sisteme: atât dreptul civil, cât și sistemele de drept comun sunt susținute de individualism, raționalism și concepția liberală a ordinii sociale; în ambele sisteme idealul este o societate guvernată de „statul de drept”; în cele din urmă, ambele sisteme acordă o importanță primordială autonomiei dreptului, adică înțelegerii dreptului ca fiind relativ distinct de morală, politică și religie. Aceste caracteristici sunt atât de familiare încât este tentant să le vezi ca fiind universale. Acest lucru nu este adevărat, însă. Dacă astfel de idei devin universale, acest lucru se întâmplă doar din cauza influenței

⁴⁵⁶ АЗНАГУЛОВА, Гузель Мухаметовна. „О проблемах выбора критериев типологии правовых систем в современных условиях...”, p. 134

⁴⁵⁷ Ibidem

⁴⁵⁸ РАССКАЗОВ, Леонид Павлович. „К вопросу о критериях классификации правовых систем: цивилизованный подход. Тенденции сближения правовых семей в условиях глобализации...”, p. 143-144

omniprezente a valorilor și conceptelor occidentale în întreaga lume. La rândul său, tradiția juridică occidentală a fost afectată, într-o anumită măsură, de valorile altor ordini juridice.⁴⁵⁹

Spre deosebire de cultura occidentală și sistemele sale de drept inerente, în acele tipuri de cultură în care religia, tradițiile, obiceiurile au prioritate, în special, acest lucru se referă la statele de așa-numit tip estic, dreptul nu reprezintă un regulator social determinant. De exemplu, unul dintre principalele postulate ale ideilor occidentale despre structura democratică a societății, care proclamă prioritatea drepturilor individuale ale omului, nu este împărtășit de multe state asiatice.⁴⁶⁰

Astăzi, credem că criteriul civilizațional poate fi folosit pentru a clasifica astfel sistemele juridice contemporane:

- estice (China, India, Imperiul Inca etc.),
- occidentale, sau progresiste (în primul rând, statele Europei).

Putem observa trăsăturile comune inerente modului occidental de formare a statelor, adică trăsăturile civilizației occidentale (europene):

- ✓ disponibilitatea proprietății private, relații de piață;
- ✓ structura de clasă pronunțată a societății;
- ✓ prezența principiilor democratice.⁴⁶¹

M.N. Marcenko a atras atenția asupra unui dezavantaj al abordării civilizaționale, afirmând că „ambiguitatea termenului (și conceptului) „civilizație”, inconsecvența și diversitatea sa internă, împreună cu amorfozitatea conținutului său și incertitudinea, fac foarte problematică la nivelul actual al cercetării folosirea lui ca criteriu pentru tipologia statelor și sistemelor de drept”⁴⁶².

În această privință, M.A. Supataev menționează⁴⁶³ însă că la cunoașterea inițială a abordării civilizaționale, juriștii au de obicei o suspiciune comună și greu de învins că această abordare este vagă datorită prezenței a zeci de definiții ale civilizației, dintre care se poate alege oricare. Fără a intra într-o discuție detaliată a acestei probleme, observăm că în știință, așa cum subliniază în mod rezonabil unii cercetători, nu există atât de multe definiții și înțelegeri de bază ale civilizației care sunt supuse revizuirii și tipologiei euristice.

Nu putem fi de acord nici cu argumentul că abordarea civilizațională nu poate fi folosită pentru nicio tipologie istorică (a statului și dreptului), deoarece, dimpotrivă, minimizează

⁴⁵⁹ MOUSOURAKIS, George. *Comparative Law and Legal Traditions*. Springer, 2019, p. 154

⁴⁶⁰ ЗОРЬКИН, Валерий Дмитриевич. *Цивилизация права и развитие России*. Москва: НОРМА; 2015. ISBN 978-5-91768-583-0, p. 400

⁴⁶¹ РАССКАЗОВ, Леонид Павлович. „Цивилизационный подход к классификации правовых систем”. In: *Философия права*. 2014, Vol. 3, nr. 64, ISSN 1817-7085, p. 55

⁴⁶² МАРЧЕНКО, М. Н. *Общая теория государства и права*. В 3-х т. Т.1. Государство. Москва: Норма, 2014. 576 с. ISBN 978-5-91768-409-3, p. 184.

⁴⁶³ СУПАТАЕВ, М.А. „Становление цивилизационного подхода к праву”. In: *Труды Института государства и права Российской академии наук*. 2016, nr. 1, ISSN 2073-4522, p. 101

importanța unei civilizații (europene) foarte dezvoltate, întrucât pornește din procesul multivariat de dezvoltare istorică și neagă că astfel, principiul libertății ca principiu al civilizațiilor dezvoltate istoric. Dar ideile de libertate și dreptate sunt prezente în toate culturile și civilizațiile, în care se poate găsi o varietate nelimitată de idei despre ele.⁴⁶⁴

Criteriile formale de clasificare a sistemelor juridice ale diferitelor state se bazează pe unitatea izvoarelor dreptului, tehnici de prezentare, sistematizarea normelor juridice și terminologia juridică.

Criteriile substanțiale pentru clasificarea sistemelor juridice pot fi exprimate în ideile fundamentale, principiile, valorile morale și spirituale ale societății. Acestea pot fi idei de libertate, egalitate formală, principii religioase, socialiste etc.⁴⁶⁵

Cel mai de văză reprezentant al curentului civilizațional este doctrinarul francez **Rene David**, care a propus tipologizarea sistemelor naționale în funcție de apartenența acestora la un **bazin de civilizație juridică**.

Rene David consideră că ordinele juridice pot fi reduse la câteva *tipuri fundamentale*, ca și religiile. El folosește două criterii în analiza sa, pentru a constata afinitatea sau nepotrivirea tipologică: punctul de vedere *ideologic* și punctul de vedere *tehnic*.⁴⁶⁶

Diviziunea în „mari sisteme de drept” sau familii juridice propusă de dumnealui a suferit schimbări, pe parcursul edițiilor lucrării sale.

Inițial, asemănările economice, politice, filozofice și religioase au fost văzute ca principalele criterii. Aceasta a condus la o distincție majoră între dreptul occidental și cel sovietic, completată de capitole despre sistemele juridice islamic, hindus și chinez. Edițiile mai recente pun mai mult accent pe tehnica juridică. Aceasta nu este menită să se refere la anumite reguli juridice, ci la „elementele constante și mai fundamentale” care pot determina dacă „cineva educat în studiul și practicarea unui drept va fi atunci capabil, fără prea multe dificultăți, să se ocupe de altul”. Drept urmare, distincția dintre dreptul civil romano-german și dreptul comun englez a devenit mai proeminentă, cu capitole ulterioare despre dreptul socialist și alte sisteme juridice. După căderea comunismului, o nouă ediție a cărții lui David a înlocuit dreptul socialist cu dreptul rus.⁴⁶⁷

La redactarea acestei cărți, autorul și-a stabilit un obiectiv foarte simplu: să ofere un ghid pentru o primă examinare a numeroaselor legi existente în lumea contemporană pentru cei care

⁴⁶⁴ Ibidem, p. 113

⁴⁶⁵ СЕНИН, И. Н.; ГОЛЬТЯПИНА, И. Ю. „Правовые системы современности в контексте цивилизационного подхода к типологии государства и права”. In: *Юридический вестник Дагестанского государственного университета*. 2022, Vol. 41, nr. 1, ISSN 2224-0241, p. 27

⁴⁶⁶ SPĂTARU-NEGURĂ, L.-C. *Op. cit.*, p. 49

⁴⁶⁷ SIEMS, Mathias. *Comparative Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 528 p. ISBN 978-1-316-63355-7, p. 90

doresc să fie inițiați într-o legislație străină. David este conștient de complexitatea acestui obiectiv și pentru a-l face gestionabil, se concentrează doar pe caracteristicile generale ale sistemelor juridice.⁴⁶⁸

În opinia sa, „gruparea legilor în familii, stabilind astfel un număr limitat de tipuri, simplifică prezentarea și facilitează înțelegerea legilor contemporane ale lumii”⁴⁶⁹, toate sistemele juridice contemporane ale lumii posedă trăsături similare și, pe baza acestora, sistemele juridice pot fi împărțite cu ușurință într-un număr restrâns de familii juridice sau „*grands systèmes*”.

Rene David afirma că în drept, ca și în alte științe, se poate detecta existența unui număr limitat de tipuri sau categorii în cadrul cărora se poate organiza diversitatea dreptului. La fel cum teologul sau politologul recunoaște tipuri de religii sau regimuri guvernamentale, tot așa și comparatistul poate clasifica legile reducându-le la un număr limitat de familii.⁴⁷⁰

În același an în care a apărut primul volum al lui Rene David, un trio de savanți egipteni, ruși și germani — **Pierre Arminjon**, **Boris Nolde** și, respectiv, **Martin Wolff** — s-au unit pentru a publica un tratat de drept comparat concurrent. Tratatul lor a apreciat formularea taxonomiilor familiilor juridice într-o măsură și mai mare decât David însuși.⁴⁷¹

Ei au împărțit harta lumii în mod explicit în „sisteme arborele părinte” și „sisteme derivate”, care împreună au constituit șapte familii juridice diferite: (i) franceză, (ii) germană, (iii) scandinavă, (iv) engleză, (v) rusă, (vi) islamică și (vii) hindusă.

Arminjon-Nolde-Wolff și-au bazat taxonomia pe o combinație de istorie juridică, izvoare ale dreptului, tehnică, termeni, concepte și cultură, concentrându-se pe subiecte de drept privat,⁴⁷² realizând astfel trecerea de la abordarea extrinsecă a criteriilor de clasificare (rasă, geografie) la una aproximativ substanțială, bazată pe elemente intrinseci sistemelor de drept⁴⁷³.

Baza distincției grupurilor familiale nu a fost ideologică, ci reprezenta o abordare bazată pe genealogie și istorie. Modelele s-au distins atât pentru state-metropole, cât și pentru dominioane (colonii), care preiau obligatoriu anumite fundamente ale familiei juridice pentru legislația lor. În consecință, structura familiei juridice metropolitane este adoptată nu numai de țările aflate sub guvernare, ci și de țările învecinate, care depind în mare parte de metropole.⁴⁷⁴

⁴⁶⁸ TREVISANELLO, Laura. *Comparative Law and Legal Taxonomies in the 21st Century*. 2018, p. 18

⁴⁶⁹ DAVID, Rene. *Major legal systems in the world today: introduction to the comparative study of law*. 3rd ed. London: Stevens & Sons, 1985, 624 p. ISBN 0420473408, p. 20

⁴⁷⁰ Ibidem, p. 8

⁴⁷¹ PARGENDLER, Mariana. „The Rise and Decline of Legal Families”. In: *American Journal of Comparative Law*. 2012, Vol. 60, nr. 4, p. 1054

⁴⁷² SIEMS, Mathias. *Op.cit.*, p. 90

⁴⁷³ GUȚAN, GUȚAN, M. *Op. cit.*, p. 77

⁴⁷⁴ TSURKAN-SAIFULINA, Yuliia V.; DUDCHENKO, Valentina V. „Authority of Law System Formation: Applied Analysis of Legal System Unity”. In: *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2018, Vol. 21, nr. Special Issue 1. ISSN 1544-0044, p. 6

3.2.2. Criteriul stilului

Inspirat în primul rând de istoria artei și studiile literare, în eseuul său din 1961, „Către o doctrină a familiilor juridice”, Konrad Zweigert a introdus ceea ce el a numit mai târziu împreună cu coautorul său Hein Kötz în cartea „Introducere în dreptul comparat în domeniul dreptului privat”, publicată în două volume 1971, „doctrina stilului”.

K. Zweigert și H. Kötz au propus să clasifice sistemele juridice naționale pe baza stilului ca un concept care caracterizează integritatea și forma sistemului juridic, deoarece atât familiile, cât și sistemele juridice individuale au un anumit stil. În cercetarea juridică comparativă, ar trebui să se străduiască să învețe să recunoască stilurile juridice și să definească familiile juridice și ordinele juridice individuale ale acestora în conformitate cu elementele de individualizare ale stilului, alți factori reflectând trăsăturile stilistice ale unei familii juridice sau ordinii juridice.⁴⁷⁵

În baza faptului că ordinele juridice și grupuri de ordini juridice au, din punctul de vedere al lui Zweigert, un stil specific propriu, știința dreptului urmărește să identifice aceste stiluri juridice, să le grupeze în cercuri juridice și să plaseze ordinele juridice individuale în aceste cercuri juridice în funcție de stilul decisiv, factorii care exprimă stilul.⁴⁷⁶

Trebuie să spunem însă că rezultatul aplicării criteriului stilistic de clasificare a sistemelor juridice, diferă puțin de tipologia altor autori care aderă la abordarea civilizațională.

Pe baza stilurilor descrise mai jos, Zweigert și Hotz au distins opt cercuri juridice: romanic, germanic, scandinav, anglo-american, socialist, a orientului îndepărtat, dreptul islamic, dreptul hindus.⁴⁷⁷

În plus, se disting familiile juridice „hibride”, care, deși au unele elemente care le apropie de sistemul juridic de orice tip prezentat în clasificare, tot nu pot fi incluse în acesta. Asemănarea abordării stilistice de cea civilizațională în tipologia sistemelor juridice este recunoscută și de ei înșiși, atunci când declară că s-au bazat pe clasificarea familiilor juridice propusă de către Arminjon-Nolde-Wolf, care este în concordanță cu opiniile lor științifice și la care au făcut doar modificări minore.⁴⁷⁸

Scopul imediat al lui Zweigert a fost taxonomic: să folosească trăsăturile stilistice distinctive ca bază pentru punerea în grupuri a sistemelor juridice și astfel să facă sarcina de comparare

⁴⁷⁵ АЗНАГУЛОВА, Гузель Мухаметовна. „О проблемах выбора критериев типологии правовых систем в современных условиях...”, p. 135

⁴⁷⁶ САИДОВ, А.Х. *Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности)*. Москва: Юрист, 2003. 448 с. ISBN 5-7975-0334-4, p. 127

⁴⁷⁷ Ibidem

⁴⁷⁸ АЗНАГУЛОВА, Гузель Мухаметовна. „О проблемах выбора критериев типологии правовых систем в современных условиях...”, p. 135

tratabilă. Zweigert folosește „stilul” ca un concept de grup, grupând un amestec eclectic de trăsături caracteristice istoriei, limbajului, tehnicilor, doctrinelor și valorilor legilor naționale.⁴⁷⁹

„Stilul juridic” constă, potrivit autorilor, din cinci factori:

- 1) originea istorică și dezvoltarea sistemului juridic;
- 2) doctrina dominantă a gândirii juridice și specificul acesteia;
- 3) instituții juridice care se remarcă prin originalitate;
- 4) izvoarele juridice și metodele de interpretare a acestora;
- 5) factori ideologici.⁴⁸⁰

Să analizăm acești factori, din perspectiva autorilor.

Faptul că *dezvoltarea istorică*, aflată mereu în câmpul de vedere al dreptului comparat modern, este un element de formare a stilului, este evident. Acest lucru pare să fie ilustrat cel mai clar de exemplul dreptului comun.⁴⁸¹

Unii autori însă consideră că incluzând originea istorică printre criteriile stilului, Zweigert amestecă perspectiva istorică și structurală, precum și confundă cauza și efectul, afirmând că „spunând că stilul unei ordini juridice se exprimă în evoluția sa istorică, acest lucru este incorect. De fapt, mai degrabă acesta se explică prin evoluția istorică. A cunoaște istoria unui sistem juridic nu înseamnă a-i cunoaște structura, ci doar a ști cum a apărut.”⁴⁸²

Specificul gândirii juridice ar trebui să se reflecte în stil. Astfel, familiile juridice germanice și romanice se caracterizează prin dorința de a crea norme juridice abstracte, de a acoperi întregul domeniu al dreptului cu un sistem bine structurat și, în sfârșit, de a dezvolta pur și simplu metode de construire a structurilor juridice. Particularitatea acestui „pachet” de elemente de stil este dezvăluită în comparație cu familia juridică anglo-saxonă, în care starea de lucruri este privită dintr-un punct de vedere complet diferit.⁴⁸³

Originalitatea unor instituții juridice este atât de mare încât joacă un rol semnificativ în determinarea stilului sistemului juridic. În common law, acestea sunt, de exemplu, reprezentarea, despăgubirile, dreptul de contestare, respingerea fundamentală a unei acțiuni în executarea unei hotărâri, cazuistica sofisticată în materie delictuală, apoi relativitatea personalității juridice a unei persoane juridice, precum și originalitatea uimitoare a probatoriului. În dreptul romanic, posedă

⁴⁷⁹ CSERNE, Péter. „Conceptualising ‘style’ in legal scholarship: the curious case of Zweigert’s ‘style doctrine’”. In: *International Journal of Law in Context*. 2019, Vol. 15, nr. 3, pp. 297-309, ISSN 1744-5523, p. 298

⁴⁸⁰ ТАЛАЕВА, Анастасия Александровна    СОРОКУН, Павел Владимирович. „Место правовой системы России среди правовых систем современности”. In: *Эпоха науки*. 2018, nr. 16, p. 70

⁴⁸¹ ЦБАЙГЕРТ, К., К  ТЦ, Х. *Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права*. Том 1. 2000. ISBN 5-7133-1048-5, p. 109

⁴⁸² CSERNE, Péter. *Op. cit.*, p. 302

⁴⁸³ ЦБАЙГЕРТ, К., К  ТЦ, Х. *Op. cit.*, p. 111

trăsături formatoare de stil: creanțele reale împotriva terților în cazurile de îmbogățire fără justă cauză, gradul de răspundere civilă fără culpă necunoscut dreptului comun, dar disponibil în toate sistemele juridice ale țărilor europene continentale „desfășurarea cauzelor în interesul terților fără mandatare”.⁴⁸⁴

L.-J. Constantinesco însă nu este de acord cu acest element, precizând că dacă unele dintre instituțiile inițiale ale dreptului common-law ar fi desființate și înlocuite cu omologii lor, sistemul juridic englez și-ar menține în continuare structura sa specifică. La urma urmei, aceste elemente, deși originale, sunt fungibile și nu determinate, afirmă acesta.⁴⁸⁵

O altă obiecție, mai serioasă, făcută de P. Cserne față de exercițiul de clasificare al lui Zweigert este aceea că autorul numește doar instituții caracteristice în patru dintre cele opt familii juridice sugerate și niciuna pentru celelalte.⁴⁸⁶

Izvoarele juridice și metodele de interpretare sunt, de asemenea, factori de formare a stilului, în principal în legătură cu particularitățile sistemului judiciar și ale regulilor procedurale. Mulți cercetători au acordat constant atenție acestor factori, mai ales în legătură cu contradicțiile dintre dreptul scris și dreptul comun, cu toată sofisticarea teoriei precedentelor și acuratețea construcției actelor legislative.⁴⁸⁷

Factorii ideologici, cum ar fi aspectele politice și economice sau juridice ale învățăturilor religioase, servesc, de asemenea, ca elemente stilistice ale familiilor juridice. Dreptul canonic și sistemele juridice ale țărilor socialiste sunt un exemplu potrivit. Ideologia juridică a familiilor juridice anglo-saxone, germane, romanice și scandinave coincide în general, iar diferențele sunt determinate de alte elemente de stil.⁴⁸⁸

Izvoarele juridice și factorii ideologici sunt elemente consonante cu clasificarea lui Rene David, astfel că nu doar că sunt pe deplin argumentate, ci și implicit acceptate ca factori de tipologizare a sistemelor juridice.

În acest sens, taxonomia lui Zweigert și Kötz a fost o combinație a multor caracteristici ale clasificărilor anterioare. Cea mai importantă noutate a acestora a fost, încă de la primele ediții germane, divizarea dintre dreptul roman și cel german. Mai mult, Zweigert și Kötz au recunoscut chiar problema sistemelor hibride, care sunt dificil de plasat în cadrul unei singure familii sau grup de drept. Pe o linie similară cu David, ei au mai spus că gruparea lor a îndeplinit funcția de a

⁴⁸⁴ Ibidem, p. 115

⁴⁸⁵ Apud: CSERNE, Péter. „Conceptualising ‘style’ in legal scholarship: the curious case of Zweigert’s ‘style doctrine’”. In: *International Journal of Law in Context*. 2019, Vol. 15, nr. 3, pp. 297-309, ISSN 1744-5523, p. 302

⁴⁸⁶ Ibidem

⁴⁸⁷ ЦБАЙГЕРТ, К., КЁТЦ, Х. *Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права*. Том 1. 2000. ISBN 5-7133-1048-5, p. 116

⁴⁸⁸ Ibidem

introduce marile sisteme juridice ale lumii. Pe scurt, metoda lui Zweigert și Kötz coincide, în mare, cu abordarea de „mari sisteme” a lui David, în sens metodologic și epistemologic: regulile și instituțiile juridice formale, precum și căile istorice ale dreptului oficial occidental, au jucat un rol dominant.⁴⁸⁹

Rezumând, analiza elementelor de stil, putem spune că presupunerea de bază a lui Zweigert este că stilul unui sistem juridic este un compus de elemente eterogene. Conceptul de stil folosit de autor s-ar referi aproximativ la acele caracteristici care sunt (nu fiecare necesar individual, ci în comun) suficiente pentru a identifica diferențele caracteristice între construcții mentale sau sociale complexe, cum ar fi sistemele juridice și grupurile lor.⁴⁹⁰

Conform însuși autorilor, scopul lor nu a fost să ofere o nouă grupare a sistemelor juridice, „ci mai degrabă să folosească conceptul de stil în contextul dreptului pentru a elucida mai bine decât s-a făcut până acum criteriile care ar trebui folosite pentru a grupa sistemele juridice împreună și pentru a decide cărui grup îi aparține un anumit sistem”⁴⁹¹.

Lucrarea lui Zweigert (apoi a lui Zweigert și Kötz) s-a concentrat pe diviziunea dintre common-law și dreptul civil (romanist, germanic și nordic). Secțiuni mai mici s-au ocupat de dreptul chinez, japonez, islamic și hindus și, înainte de căderea comunismului, cu familia juridică socialistă. Aceste familii juridice se bazează în principal pe stiluri juridice diferite în dreptul privat și, în mod specific, pe istoria sistemelor juridice, modurile de gândire caracteristice ale acestora, instituțiile distinctive, variațiile între izvoarele dreptului și ideologiile dreptului.

După cum am văzut, în această clasificare, familiile juridice de bază originale au fost aceleași ca la David. Aici, este interesant de observat că și în astfel de clasificări care s-au abătut cumva de la ortodoxie au dominat grupurile tradiționale de drept: dreptul civil, dreptul comun și dreptul socialist. Deci, piesele puzzle-ului au rămas aceleași, în timp ce imaginile au variat.⁴⁹²

S-a afirmat⁴⁹³ că aceste familii juridice sunt cele care domină în prezent în jurisprudența comparată, constituind baza pentru clarificarea și concretizarea tipologizărilor, în special, pe tipuri de izvoare ale dreptului, modele de procedură legislativă și alte trăsături legislative, elemente de

⁴⁸⁹ HUSA, Jaakko. „Macro-Comparative Law — Reloaded”. In: *SSRN Electronic Journal*. 2018, Nr. 131, ISSN 1556-5068, p. 9

⁴⁹⁰ CSERNE, Péter. „Conceptualising ‘style’ in legal scholarship: the curious case of Zweigert’s ‘style doctrine’”. In: *International Journal of Law in Context*. 2019, Vol. 15, nr. 3, pp. 297-309, ISSN 1744-5523, p. 298

⁴⁹¹ ZWIEGERT K.; K  TZ H. *Introduction to Comparative Law*. Oxford: Clarendon Press, 1998. 744 p. ISBN 978-0-19-826859-8, p. 75

⁴⁹² HUSA, Jaakko. „Classification of Legal Families Today. Is it time for a memorial hymn?”. In: *Revue internationale de droit compar  *. 2004, Vol. 56, nr. 1, ISSN 0035-3337, p. 14

⁴⁹³ ОКСАМЫТНЫЙ В.В.; МУКИЕНКО И.Н. *Правовые системы современных государственно-организованных обществ*. Монография. Москва, 2008, p. 70

cultură generală și juridică, tradițiile juridice, infrastructura dreptului și structura drepturilor procesuale.

Schema avansată de Zweigert și Kötz a fost populară și ulterior a ajuns să servească drept bază pentru literatura empirică care urmărea să stabilească consecințele economice ale instituțiilor juridice. Această clasificare a avut însă o importanță relativ minoră în tratatul lor, al cărui scop principal a fost redefinirea studiului dreptului comparat în termeni funcționali — o ambiție intelectuală care era dramatic diferită de proiectul familiilor juridice.⁴⁹⁴

Manuel Guțan periodizează⁴⁹⁵ dreptul comparat, divizându-l în clasic (cel din perioada 1900-1990) și drept comparat postmodern, de după acea dată. Considerăm că una din manifestările acestui drept comparat critic este și următorul criteriu de clasificare a sistemelor juridice.

3.2.3. Criteriul dreptului ca mijloc de organizare socială

Lucrările lui David, și Zweigert și Kötz, au formalizat un anumit consens în literatura juridică, ajungând să formeze curentul principal al tipologiei juridice, existând chiar și autori care considerau că acest domeniu trebuie considerat închis, însă de la mijlocul anilor 1990, au fost sugerate noi taxonomii.

O abordare deosebită a fost prezentată în 1997 de juristul italian Ugo Mattei, în lucrarea publicată în engleză „Trei tipare de drept: Taxonomie și schimbare în sistemele juridice mondiale”, prima versiune fiind în limba italiană.

Mattei și-a dezvoltat propunerea datorită experienței pe care o avea în predarea internațională, observând că era nevoie de o nouă grupare care să faciliteze înțelegerea reciprocă între juriștii care provin din culturi juridice diferite. Astfel, scopurile sale sunt fundamentale pedagogice, așa cum erau și în cazul lui David sau Zweigert și Kötz.⁴⁹⁶

Ugo Mattei însăși afirma că „clasificările actuale în familii juridice, pe lângă faptul că sunt în mare parte euro-americo-centriste, trebuie revizuite deoarece harta geo-juridică a lumii este substanțial diferită de cea trasată de Rene David”⁴⁹⁷.

După cum menționează Laura-Cristiana Spătaru-Negură, prima mare diferență este căderea comunismului în Europa Centrală și de Est, ceea ce pune la îndoială familia de drept socialist, a

⁴⁹⁴ GAROUPA, Nuno; PARGENDLER, Mariana. „A law and economics perspective on legal families”. In: *European Journal of Legal Studies*. 2014, Vol. 7, nr. 2, ISSN 1973-2937, p. 46

⁴⁹⁵ GUȚAN, M. *Op. cit.*, p. 5

⁴⁹⁶ HUSA, Jaakko. „Classification of Legal Families Today. Is it time for a memorial hymn?”. In: *Revue internationale de droit comparé*. 2004, Vol. 56, nr. 1, p. 18-19

⁴⁹⁷ MATTEI, Ugo. „Three Patterns of Law: Taxonomy and Change in the World's Legal Systems”. In: *The American Journal of Comparative Law*. 1997, nr. 45, ISSN: 0002-919X, p. 10

doua diferență fiind corelativ „succesul” aceluiași sistem politic în China. A treia diferență reprezintă progresul dreptului japonez. A patra diferență este legată de lumea islamică, privind creșterea conștientizării particularităților culturale și legale. A cincea diferență este legată de independența obținută de statele din continentul african.⁴⁹⁸

Mattei adoptă un sens larg conceptului de „drept”, în opinia sa dreptul fiind mai mult decât normele scrise, iar pentru a alocă un anumit sistem juridic într-una din cele trei familii juridice, trebuie să ne uităm la fond și să ignorăm izvoarele formale ale dreptului. Acest lucru este valabil mai ales atunci când avem de-a face cu sistemele juridice care au percepții diferite asupra dreptului în comparație cu ideea occidentală de drept. De fapt, profesorul italian plasează în principal toate țările occidentale în cadrul familiei juridice de drept profesional. În alocarea unei țări în această categorie, Mattei ia în considerare două elemente: separarea câmpurilor juridice și politice de luare a deciziilor și secularizarea pe scară largă a dreptului. Aceste două elemente sunt esențiale pentru modul în care „dreptul” este conceput în cadrul tradiției europene comune. Sunt produse ale culturii europene și strâns legate de istoria europeană.⁴⁹⁹

Ideea de bază a lui Mattei pornește de la faptul că există (în sensul unui tip ideal) în activitatea socială trei tipuri de norme care afectează comportamentul indivizilor. El recunoaște existența altor norme dar consideră că poate simplifica tipurile de norme care sunt cele mai importante pentru macro-comparație și împarte sursele de norme corespunzătoare în trei grupe.⁵⁰⁰

El propune trei „tipare” („șabloane”), care sunt decisive pentru o nouă tipologie a sistemelor juridice: (1) dreptul în sens occidental, (2) politica și (3) tradiția filozofică și religioasă. Pe această bază, el propune o taxonomie tripartită a familiilor juridice.

Mattei afirmă că „sistemele juridice pot fi clasificate în funcție de sursa comportamentului social care joacă rolul principal în ele”⁵⁰¹, adică una din cele trei taxonomii indicate mai sus, care nu se limitează doar la drept, considerând că orice tipar de control social poate fi considerat drept.

Tipologia sistemelor juridice după Ugo Mattei depinde de modelul dominant de luare a deciziilor juridice într-un sistem, pe care el l-a caracterizat ca „drept profesional”, „drept politic”, sau „drept tradițional”.

Gruparea propriu-zisă a familiilor juridice se bazează astfel pe presupunerea teoretică că există norme produse în principal din trei surse diferite de norme de tip ideal, prin intermediul cărora este posibil să se evalueze caracterul de principiu al diferitelor sisteme juridice. Clasificarea

⁴⁹⁸ SPĂTARU-NEGURĂ, Laura-Cristiana. *Dreptul Uniunii Europene — o nouă tipologie juridică...*, p. 60

⁴⁹⁹ TREVISANELLO, Laura. *Comparative Law and Legal Taxonomies in the 21st Century*. 2018, p. 34

⁵⁰⁰ HUSA, Jaakko. „Classification of Legal Families Today. Is it time for a memorial hymn?...”, p. 19-20

⁵⁰¹ MATTEI, Ugo. „Three Patterns of Law: Taxonomy and Change in the World’s Legal Systems...”, p. 13

propusă astfel creată este în mod firesc o generalizare puternică care, totuși, conține cele mai descriptive trăsături ale diferitelor sisteme juridice.⁵⁰²

Această împărțire este dinamică, deoarece transplanturile juridice pot schimba direcția unui sistem național, din cauza influenței unui tipar juridic predominant. Autorul consideră că este posibil ca un sistem juridic să facă parte din două categorii deodată (de ex., dreptul familiei tine de tradițional, în timp ce dreptul comercial — de profesional, iar dreptul penal — de politic).⁵⁰³

La fel, autorul recunoaște imposibilitatea realizării unei clasificări rigide satisfăcătoare.

Astfel, de-a lungul timpului, un sistem care aparține acum unui anumit grup poate dobândi un nou loc în clasificare dacă caracteristica sa distinctivă se modifică. Dacă, de exemplu, un sistem aparținând statului de drept politic este transformat astfel încât fie dreptul profesional, fie dreptul tradițional să preia poziția dominantă, această transformare trebuie luată în considerare și în clasificare. La fel ca toate celelalte propuneri de clasificare, sugestia lui Mattei este și ea o schiță grosieră. El subliniază în mod specific faptul că clasificările nu sunt un scop ca atare, ci simple instrumente pentru conceptualizarea și compararea sistemelor juridice ale lumii.

Prima familie juridică, asociată cu tradiția juridică occidentală, se caracterizează prin prevalența dreptului profesional (arena juridică se distinge clar de arena politică) și se bazează pe separarea deciziilor juridice și politice și secularizarea dreptului. Cu alte cuvinte, „legitimitatea dreptului nu este nici de origine religioasă, nici de origine politică, ci mai degrabă de natură tehnică”⁵⁰⁴.

Sistemele juridice din categoria „*drept profesional*” încredințează deciziile importante lumii politice și deciziile mai puțin importante lumii juridice.⁵⁰⁵

Sistemele juridice atribuite acestei categorii sunt: Marea Britanie, S.U.A., Oceania, statele sistemului juridic civil din Europa de Vest, sistemele din Scandinavia, unele sisteme „mixte” (Louisiana, Québec, Scoția, Africa de Sud).

În principiu, dreptul în gândirea occidentală este un domeniu autonom, adică este separat conceptual de obicei, moralitate, religie și politică. Astfel, se face o distincție între instituțiile juridice și alte tipuri de instituții și între normele juridice și alte tipuri de norme. Preceptele morale și regulile juridice se pot suprapune într-o oarecare măsură, dar nu sunt sinonime unele cu altele. Legile pot proveni din obiceiurile unei comunități, dar sunt distincte de obiceiuri în măsura în care

⁵⁰² HUSA, Jaakko. „Classification of Legal Families Today. Is it time for a memorial hymn?”. In: *Revue internationale de droit comparé*. 2004, Vol. 56, nr. 1, p. 20

⁵⁰³ SPĂTARU-NEGURĂ, Laura-Cristiana. *Dreptul Uniunii Europene — o nouă tipologie juridică...*, p. 61

⁵⁰⁴ MATTEI, Ugo. „Three Patterns of Law: Taxonomy and Change in the World’s Legal Systems...”, p. 213

⁵⁰⁵ SPĂTARU-NEGURĂ, Laura-Cristiana. „Old and New Legal Typologies”. In: *LESIJ — Lex ET Scientia International Journal*. 2014, nr. 2. ISSN 1583-039X, p. 58

nu toate obiceiurile sunt legi și nu toate legile derivă din obicei. Legile pot avea o origine religioasă, dar baza autorității și forței lor obligatorii nu este obligația religioasă, ci responsabilitatea civică.⁵⁰⁶

Familia *dreptului politic* include țările ex-socialiste și în curs de dezvoltare (Europa de Est, Africa Subsahariană și America Latină) în care noțiunea de drept autonom nu este suficient de puternică pentru a împiedica politica să înlocuiască regulile juridice pentru deciziile legale importante.⁵⁰⁷

Conform lui Mattei, dreptul profesional nu poate fi considerat modelul hegemonic al formării regulilor sociale în aceste sisteme juridice, procesul juridic fiind adesea determinat de relații politice. În acele contexte sociale nu putem considera o distorsiune patologică sporadică conform căreia rezultatul litigiului depinde de „cine este cine” în lumea politică. Acesta este mai ales cazul conflictelor între guvern și drepturile individuale. În aceste sisteme, nu numai deciziile la nivel înalt sunt luate de puterea politică, dar deciziile de nivelul de jos sunt, de asemenea, puternic influențate de nevoia imediată de a nu interfera cu cursul relațiilor sociale, așa cum este planificat de acțiunea politică (inclusiv nevoia de a nu zdruncina stabilitatea).⁵⁰⁸

Mattei a inclus în grupul dreptului politic două subgrupe separate, care sunt următoarele: 1) majoritatea țărilor foste socialiste, cu excepția Poloniei, Ungariei și Cehiei; și 2) țările cel mai puțin dezvoltate din Africa și America de Sud; cu toate acestea, excluzând statele în care Islamul este puternic. Cuba aparține și ea acestui grup de drept politic, deși este situată în emisfera vestică. Totodată China, Mongolia, Vietnam, Laos și Coreea de Nord, precum și fostele republici sovietice care se află în Asia sunt clasificate conform dreptului tradițional; sunt influențați de cultura juridică asiatică.

Familia de *drept tradițional* este formată din sisteme juridice care ar fi putut absorbit elemente substanțiale din dreptul civil sau dreptul comun (Asia și Africa de Nord), dar în care cultura dominantă care controlează luarea deciziilor juridice este înrădăcinată în confucianism, hinduism sau islam⁵⁰⁹, adică acolo unde „legea și tradiția religioasă sau filosofică nu sunt clar delimitate”.⁵¹⁰

Acest grup juridic conține sistemele juridice în care dreptul și religia sau alte tradiții filozofico-religioase nu au fost separate. Astfel, secularizarea nu a pătruns în sistemul juridic, cum

⁵⁰⁶ MOUSOURAKIS, George. *Comparative Law and Legal Traditions*. Springer, 2019, p. 156

⁵⁰⁷ CLARK, David S. „Classification of Legal Systems”. In: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Vol. 13. Elsevier, 2015, p. 805

⁵⁰⁸ MATTEI, Ugo. „Three Patterns of Law: Taxonomy and Change in the World’s Legal Systems...”, p. 28-29

⁵⁰⁹ MOUSOURAKIS, George. *Comparative Law and Legal Traditions*. Springer, 2019, p. 151

⁵¹⁰ SPĂTARU-NEGURĂ, Laura-Cristiana. „Old and New Legal Typologies”. In: *LESIJ — Lex ET Scientia International Journal*. 2014, nr. 2. ISSN 1583-039X, p. 58

s-a întâmplat în dreptul politic și profesional. Mattei include în acest grup trei subgrupuri diferite, care sunt: 1) țările de drept islamic (versiunile sale diferite), 2) țările de drept indian și alte țări hinduse și 3) alte concepții asiatice sau confuciane despre drept. În aceste sisteme există, în afară de profesiile juridice, corporații sociale (de exemplu mullahul islamic) care au un efect considerabil asupra normelor care ghidează comportamentul indivizilor. Sistemele aparținând acestei familii juridice posedă instituții precum și alte caracteristici formale recunoscute de dreptul occidental, cu excepția faptului că funcționarea lor diferă de cea a instituțiilor similare din sistemul occidental.

Chiar dacă doctrinarul român Victor Dan Zlătescu afirmă că sistemele religioase reprezintă anacronisme din punct de vedere istoric, vestigii ale altor epoci⁵¹¹, aceste sisteme au un impact major, reglementând statutul juridic al unui număr enorm de persoane.

Un punct destul de evident este că identificarea dreptului religios (în special „dreptul musulman”) și a dreptului cutumiar ca grupări principale permite o reprezentare mai completă a sistemelor juridice ale lumii, nu numai prin includerea dreptului formal de stat, ci și reflectând o gamă mai largă de norme care guvernează comportamentul uman. În acest fel, clasificarea servește scopului pedagogic de a dezvălui diversitatea normativă globală și poate facilita o gamă largă de conversații comparative între sisteme care împărtășesc anumite forme de diversitate. Astfel, sistemele care sunt identificate ca având o componentă de drept cutumiar sau islamic pot împărtăși experiențe referitoare la procesul de interacțiune cu legile occidentale și la modul în care valorile (aparent) conflictuale sunt echilibrate și disputele sunt soluționate.⁵¹²

Putem rezuma că abordarea lui Ugo Mattei asupra clasificării sistemelor juridice, deși ar putea fi utilă în scopuri educaționale, rămâne foarte schematică. De fapt, nu este substanțial diferită de unele dintre clasificările tradiționale ale sistemelor juridice menționate mai devreme, chiar dacă familiile juridice sunt redenumite.

Taxonomia propusă de Ugo Mattei încearcă să fie imparțială. Nu prejudiciază statele care au o înțelegere diferită a dreptului, diferită de tradiția occidentală. Potențial, toate țările pot fi alocate în cadrul uneia dintre familiile juridice pe care le proiectăm, mai aproape sau mai departe de celelalte modele cu care sunt prezente în acel anumit sistem juridic. Valabilitatea clasificării lui Mattei derivă din faptul că, în construirea ei, savantul italian împrumută națiuni și instrumente din alte discipline, accentuând caracterul multidisciplinar al dreptului comparat. Într-o lume complexă,

⁵¹¹ ZLĂTESCU, Victor Dan. *Panorama marilor sisteme contemporane de drept*. București: Continent XXI, 1994. 247 p. ISBN 973-95459-6-3, p. 16

⁵¹² *The Oxford Handbook of Comparative Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2019. 1424 p. ISBN 9780198810230, p. 475

adesea dominată de dinamica extralegală, avocații vor fi mai bine pregătiți pentru a înțelege aceste realități și instruiți să cultive o abordare deschisă.⁵¹³

3.2.4. Tipul de drept socialist

După cum am văzut, abordările cercetătorilor, de până la 1990 (iar în anumite cazuri, chiar și până recent), rezervează o categorie aparte dreptului socialist, căruia i se atribuie indubitabil Federația Rusă și unele dintre țările învecinate.

În doctrina sovietică, timp de mulți ani, a avut prioritate așa-numita clasificare intra-tipică, reflectată în împărțirea sistemelor juridice în socialiste, burgheze și „fluctuante” între două tipuri de drept antipode. Această clasificarea putea doar să răspundă la întrebarea despre voința cărui grupului social ar putea reflecta dreptul, dar nu a explicat de ce, de exemplu, în cadrul tipului burghez este posibilă existența unor sisteme juridice de drept comun și continental, ce determină diferențele dintre dreptul nord-american și sud-american, între dreptul german și cel roman, între dreptul indian și cel japonez.⁵¹⁴

În vremurile Uniunii Sovietice, acest lucru putea fi justificat de impactul sistemului politic asupra legii. Nu este complet clar care ar putea fi baza pentru acest tip de drept astăzi. Cel mai frecvent, se face referire la moștenirea socialistă a acestor țări, existând o viziune a unei „tradiții juridice socialiste fără socialism”.

Astfel, V. Cirkin se referă la un virtual drept „post-socialist”, afirmând că o poziție aparte o ocupă „familia de drept a statelor post-socialiste, în care noul se împletește cu rămășițele vechiului (organizarea economiei, reglementarea puterii, rolul asociațiilor obștești etc.)”.⁵¹⁵

Sunt și autori care consideră că în prezent au fost create toate premisele obiective pentru a justifica apariția pe harta juridică a lumii a unei noi formațiuni fenomenale — familia juridică eurasiatică, afirmând că mișcarea socio-politică, numită „Eurasianism”, a apărut la începutul secolului trecut, iar în doctrina modernă a dreptului, conceptul de eurasianism a reînviat și a câștigat popularitate. Crearea Uniunii Economice Eurasiatice (UEEA) a servit ca un nou impuls puternic pentru dezvoltarea sistemului de drept eurasiatic. Tratatul privind UEEA, semnat la 29 mai 2014.⁵¹⁶

⁵¹³ TREVISANELLO, Laura. *Comparative Law and Legal Taxonomies in the 21st Century*. 2018, p. 35

⁵¹⁴ ОКСАМЫТНЫЙ В.В.; МУКИЕНКО И.Н. *Правовые системы современных государственно-организованных обществ*. Монография. Москва, 2008, p. 63

⁵¹⁵ ЧИРКИН, Вениамин Евгеньевич. „Возможности и пределы гармонизации глобальных правовых систем”. In: *Lex Russica*. 2014, nr. 7, ISSN 1729-5920, p. 834

⁵¹⁶ ШУЛЕПОВ, Н.А. „Концепция «евразийского» права в современной компаративистике”. In: *Вестник Московского государственного лингвистического университета*. 2017, nr. 5, ISSN 2500-347X, p. 223

Mathias Siems consideră că întrucât utilizarea dreptului ca instrument al politicii economice și sociale este trăsătura tipică a dreptului socialist, acesta poate exista în orice sistem politic. De asemenea, se poate indica continuitatea instituțiilor și tradițiilor juridice după căderea comunismului, de exemplu, în sistemul judiciar și în învățământul juridic, cu o preferință pentru o aplicare „mecanică” și „hiperpozitivă” a legii. Alții subliniază că nu numai moștenirea socialistă poate fi relevantă: de exemplu, poate fi tipic pentru o cultură juridică slavonă că există o influență continuă a obiceiurilor. Având în vedere perioada dificilă de tranziție, un alt punct comun poate fi un „scepticism instituțional profund” dar și „așteptări mari în ceea ce privește justiția socială”.⁵¹⁷

Trebuie să spunem că anterior disoluției URSS, unii savanți occidentali considerau⁵¹⁸ că dreptul socialist conține trăsături care îl deosebesc de sistemele juridice ale altor țări din familia dreptului civil, dar aceste puncte de diferență nu au îndepărtat dreptul socialist din tradiția dreptului civil, or acesta continuă să folosească reguli, metode, instituții și proceduri de drept civil.

Dreptul socialist conține trăsături care îl deosebesc de sistemele juridice ale altor state din familia dreptului civil. Dar acele puncte de diferență nu au îndepărtat dreptul socialist din tradiția dreptului civil. A trage această concluzie înseamnă a trece cu vederea legătura istorică a dreptului socialist cu dreptul civil și relevanța continuă în dreptul socialist a regulilor, metodelor, instituțiilor și procedurilor de drept civil.

Ne raliem opiniei prof. Ioan Vida, care consideră că „dreptul sovietic” nu mai constituie un sistem de drept încorporat în dreptul universal, dispariția sa este marcată de dispariția Uniunii Sovietice, locul său fiind luat de un drept tradițional rusesc, de inspirație europeană.⁵¹⁹

Colapsul sistemului de drept socialist reprezintă, în opinia lui Jaakko Husa „unul din cele mai evidente exemple a trăsăturii relativiste a clasificărilor”⁵²⁰ sistemelor juridice contemporane, însă, cu regret, nici măcar prăbușirea dreptului socialist nu pare să fi fost suficientă pentru a provoca cu adevărat o schimbare în ceea ce privește criteriile și metodele de clasificare aplicate în deceniile precedente.

Credem⁵²¹ că dreptul socialist poate fi lesne considerat deja un tip istoric de drept și cercetat din perspectivă teoretico-didactică, cu implicații exclusiv științifice, fără nicio aplicabilitate

⁵¹⁷ SIEMS, Mathias. *Comparative Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 528 p. ISBN 978-1-316-63355-7, p. 93

⁵¹⁸ QUIGLEY, John. „Socialist Law and the Civil Law Tradition”. In: *The American Journal of Comparative Law*. 1989, Vol. 37, nr. 4, ISSN 0002-919X, p. 808

⁵¹⁹ VIDA, Ioan. „Universalitatea și diversitatea dreptului din perspectiva sistemelor de drept”. In: *Dreptul*, 2015, nr. 5, p. 192

⁵²⁰ HUSA, Jaakko. „Classification of Legal Families Today. Is it time for a memorial hymn?”. In: *Revue internationale de droit comparé*. 2004, Vol. 56, nr. 1, p. 15

⁵²¹ RUSNAC, Veronica. „The Civilization Criterion in the Typology of Legal Systems”. In: *Supremația Dreptului*. 2022, nr. 2, pp. 10-18, ISSN 1811-0770, p.17

practică la etapa contemporană. Din punctul nostru de vedere, statele care și-au declarat independența față de Uniunea Sovietică pot fi atribuite la oricare dintre celelalte tipuri de drept analizate și pot, chiar, evolua încât să fie necesară o nouă atribuire a lor.

După cum ne-am convins în cadrul prezentului paragraf, diferite taxonomii iau poziții diferite cu privire la elementele esențiale sau tipice pentru un sistem juridic. De fapt, dezbaterea este marcată de încercări de găsire a clasificării „corecte”. Dându-și seama de complexitatea dreptului și mai ales de varietatea elementelor, culturilor și influențelor sale juridice, totuși, câțiva savanți comparativi au susținut în mod convingător că este imposibil realizarea unui sistem de clasificare rațional solid și exhaustiv.⁵²²

Clasificările sistemelor juridice în familii nu pot fi considerate stricte sau exhaustive. În plus, nu se poate discerne un singur răspuns la întrebarea care criteriu (sau criterii) ar trebui utilizat pentru gruparea sistemelor juridice în familii.

Comparativistul George Mousourakis consideră⁵²³ că întrucât clasificarea sistemelor juridice este în primul rând un instrument conceput pentru a facilita studiul comparativ al dreptului, mult depinde de natura, domeniul de aplicare și scopul fiecărui studiu particular. De exemplu, dacă studiul comparativ urmărește să exploreze influența factorilor religioși asupra dreptului, s-ar concentra asupra religiei ca criteriu de bază pentru clasificare și, astfel, s-ar putea face distincția între dreptul islamic, hindus și evreiesc, pe de o parte, și dreptul societăților laice occidentale pe de altă parte. Dacă scopul studiului este de a examina sistemele juridice indigene, este util să contrastăm sistemele juridice compuse din drept cutumiar sau nescris cu cele care se bazează pe dreptul scris. Trebuie avut în vedere, cu alte cuvinte, că gruparea sistemelor juridice în familii de drept nu este un scop în sine. Are legătură cu anumite obiective și o clasificare care este potrivită pentru un obiectiv poate să nu fie de ajutor în alt context. Trebuie menționat, în continuare, că granițele dintre diferitele subgrupuri sau subfamilii identificate de unii cercetători sunt slab definite sau vage și, prin urmare, este adesea dificil să identificăm cu certitudine subgrupului căruia îi aparține sistemul juridic.

După cum am concluzionat, criteriile de tipologizare variază de la cele mai tehnice, de exemplu nivelul de codificare, la altele mai generale, cum ar fi istoria și ideologia unei țări. Având în vedere această diversitate, ele nu conduc întotdeauna la clasificări clare⁵²⁴. Cu alte cuvinte, a

⁵²² URSCHER, Lukas Heckendorn. „Multidimensional Hybrity: Nepali Law from a Comparative Perspective”. In: *Comparative Law and Hybrid Legal Traditions*. Zurich, 2010. ISBN 978-3-7255-6222-0, p. 56

⁵²³ MOUSOURAKIS, George. *Comparative Law and Legal Traditions*. Springer, 2019, p. 151-152

⁵²⁴ POSTU, Ion; RUSNAC, Veronica. „Criterii moderne de tipologie a sistemelor juridice”. In: *Revista Institutului Național al Justiției*. 2023, nr. 1(64), pp. 25-30. ISSN 1857-2405, p. 29

clasifica țările înseamnă a lua o decizie cu privire la unele aspecte comune care contează, în timp ce le ignori pe altele.⁵²⁵

Cu toate acestea, aceste puncte de plecare sunt mai puțin diferite decât par. Raționamentul istoric după „tipuri reale” nu înseamnă că tipologiile juridice sunt permanente. Este clar că „sistemele juridice niciodată nu *sunt*, ele întotdeauna *devin*”⁵²⁶ sau, după cum se exprimă și Jaakko Husa, „o altă problemă evidentă a fost *natura statică* a clasificărilor”⁵²⁷.

Astfel, clasificările trebuie să fie supuse modificărilor și evoluției, la fel ca clasificările sistemelor economice și politice. În ceea ce privește tipurile ideale, este evident că criteriile sunt alese astfel încât să reflecte diferențele dintre sistemele juridice actuale ale lumii. Mai mult decât atât, întrucât susținătorii acestui punct de vedere folosesc criterii care sunt „permanente” sau „determinante”, nu doar „întâmplătoare sau fungibile”, și aici, contingentele istorice joacă un rol important. Unele exemple arată, de asemenea, că clasificările uneori amestecă elemente ideale și reale: de exemplu, ele pot începe cu categoria de tip ideal a sistemelor juridice religioase, dar apoi adaugă grupurile de tip real de drept musulman și dreptul hindus.⁵²⁸

Pentru realizarea unei tipologii apropiate de diviziunea clasică în familii juridice, propunem⁵²⁹ considerarea trăsăturilor caracteristice ale principalelor sisteme de drept în calitate de elemente ale unor **tipuri ideale**. Folosind aceste tipuri de drept, din punctul nostru de vedere, astăzi putem evidenția:

- tipul de **drept civil**, de inspirație europeană, bazat pe dreptul romano-germanic, ce se manifestă în particular în majoritatea statelor occidentale;
- tipul de **drept comun**, bazat pe dreptul englez și american;
- tipul de **drept religios**, care înglobează sisteme bazate pe islam, induism, iudaism sau religii africane;
- tipul de **drept de inspirație filosofică**, care tinde să se secularizeze.

După cum am menționat și în primul capitol, diferența majoră între clasificare și tipologizare este faptul că în cadrul tipologizării același sistem juridic poate fi atribuit mai multor tipuri de drept. Luând în considerație opinia menționată a lui Ugo Mattei, care consideră că un sistem juridic poate să facă parte concomitent din două categorii, putem constata nu doar existența unor familii juridice care să corespundă cu tipurile omonime de drept, așa cum erau prezentate anterior în

⁵²⁵ SIEMS, Mathias. *Op. cit.*, p. 87

⁵²⁶ MATTEI, Ugo. „Three Patterns of Law: Taxonomy and Change in the World’ s Legal Systems...”, p. 14

⁵²⁷ HUSA, Jaakko. „Classification of Legal Families Today. Is it time for a memorial hymn?”. In: *Revue internationale de droit comparé*. 2004, Vol. 56, nr. 1, p. 17

⁵²⁸ SIEMS, Mathias. *Op. cit.*, p. 87-88

⁵²⁹ Vezi: POSTU, Ion; RUSNAC, Veronica. „Criterii moderne de tipologie a sistemelor juridice...”, p. 30

cadrul diverselor clasificări, ci și existența unor sisteme **juridice mixte**, care conțin elemente specifice diferitor tipuri de drept. Spre exemplu, ideologia juridică poate fi specifică pentru tipul de drept filosofic, dar sistemul legislației și procesul legislativ — tipului civil.

3.3. Sistemele juridice atipice — „mixte” sau „hibride”

3.3.1. Repere epistemologice privind sistemele mixte

Deschiderea accelerată a economiei mondiale care a urmat sfârșitului Războiului Rece și colapsului blocului comunist a fost însoțită de o mobilitate fără precedent a dreptului însuși, ceea ce a dus la perceperea multiplicată exponențial a "alterității", a diferenței între ordinele de drept naționale, la fenomene de import/transplant juridic, de reevaluare și resurgență a unor sisteme de drept (ca dreptul islamic) și de unificare și convergență, ca în cazul ordinii juridice comunitare.⁵³⁰

Savanții care au propus scheme de clasificare și-au dat seama că nu toate sistemele juridice pot fi „încadrate” într-una dintre categorii, au folosit termenul de ordine juridică „mixtă” (Rene David) sau „hibridă” (K. Zweigert). Aceste termene au fost, prin urmare, rezultatul a ceea ce s-ar putea numi „eșec de clasificare”. Privită din punct de vedere al clasificării clasice, ce presupune, după cum am văzut în paragraful 3.1, diviziunea pe categorii a masivului de clasificat, acest eșec de clasificare este de înțeles. Din punct de vedere al tipologiei, însă, care presupune posibilitatea atribuirii concomitente a două tipuri unui singur obiect, este destul de posibilă existența acestei taxonomii, fără a aduce atingere consistenței structurale a masivului de clasificat.

Taxonomiile juridice sunt considerate mai degrabă tipuri ideale decât reprezentări precise ale realității, iar mulți savanți-comparatiști apără importanța clasificărilor și le consideră a fi o parte esențială și instrumentală a dreptului comparat ca o disciplină. Dar examinând cele mai cunoscute clasificări care circulă astăzi în cadrul lumii academice, putem observa că acestea rămân aproape neschimbate în ultimii cincizeci de ani. Accentul lor principal sunt sistemele juridice care operează în anumite zone ale lumii și ignoră complet sau acordă puțină atenție altor realități. De asemenea, fenomene importante precum pluralismul juridic sunt total ignorate.

Totodată, trebuie să menționăm tendința generală în doctrina juridică de a reduce numărul familiilor juridice. Dacă la începutul secolului trecut, după cum am văzut în paragrafele precedente, oamenii de știință au evidențiat zeci de sisteme, atunci spre sfârșitul secolului,

⁵³⁰ POPA, Monica-Florentina. „Tipologiile juridice între pragmatism și ciocnirea civilizațiilor”. In: *Revista de Drept Public*. 2016, nr. 1, ISSN 1224-4872, p. 59

cercetătorii au început să mărească grupurile de sisteme juridice naționale și, în consecință, numărul acestor grupuri a scăzut.

Dacă K. Zweigert și H. Kötz au evidențiat inițial opt familii legale, apoi mai târziu — doar patru. Și Rene David la mijlocul secolului al XX-lea a evidențiat dreptul romano-germanic, comun și socialist, dar la sfârșitul secolului a început să scrie doar despre două familii — romano-germanică și drept comun.

Totuși, cea mai proeminentă și constantă trăsătură în tipologia sistemelor juridice din ultimii o sută de ani este diviziunea dintre dreptul civil și dreptul comun, de obicei bazată pe o analiză a stilurilor juridice, a izvoarelor dreptului și a trăsăturilor instituționale.

Însă de la momentul prezentării acum 50-60 de ani a clasificărilor clasicizate ale lui David și Zweigert, panorama juridică a lumii s-a schimbat substanțial, fiind afectată în primul rând de procesele de globalizare care au loc în întreaga lume și procesele de convergență a dreptului aferente acesteia.

Deși globalizarea este de obicei dezagregată în trei categorii: economică, culturală și politică⁵³¹, indiferent de ce formă ia globalizarea modernă, inclusiv în drept, aceasta reprezintă întotdeauna un proces care sparge formele vechi, introduce conținut nou, de regulă, de natură mai progresivă.⁵³²

Legat de aceste procese este internaționalizarea tot mai mare a dreptului, însoțită de un interes din ce în ce mai mare pentru dreptul străin din partea celor care urmăresc îmbunătățirea sistemului juridic intern prin cercetare juridică comparată. Al doilea motiv este legat de primul. Extinderea și integrarea crescândă a Uniunii Europene a acutizat interesul față de ideea dreptului privat european, chiar și în raport cu un cod civil european care ar combina regulile dreptului comun și dreptul civil. Sistemele mixte, în special Scoția, arată posibile modele pentru modul în care ar putea fi realizată o astfel de integrare. Nu poate fi ignorată renașterea Africii de Sud după schimbările politice din 1993. Peisajul juridic mixt nu ar fi completă fără sistemul juridic sud-african. Activitatea și realizările oamenilor de știință din Africa de Sud și ale școlilor științifice în crearea unui sistem juridic mixt modern au fost o descoperire pentru comparatiști din Scoția, din 1993 existând o interacțiune din ce în ce mai mare între juriștii din ambele sisteme în proiecte comune.⁵³³

⁵³¹ SPERLING, Valerie. *Altered States. The Globalization of Accountability*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, ISBN 9789896540821, p. 5

⁵³² ЧИРКИН, Вениамин Евгеньевич. „Международное, наднациональное и конституционное право: прямые и обратные связи”. În: *Труды Института государства и права Российской академии наук*. 2014, Vol. 6, pp. 35-61, ISSN 2073-4522, p. 52

⁵³³ АЗАРОВА, Ирина Александровна. „Правовая природа смешанных правовых систем”. În: *Общество и право*. 2016, Vol. 2, nr. 56, ISSN 1727-4125, p. 44

Procese precum intensificarea migrației și formarea minorităților etnice și religioase; armonizarea juridică între țările europene în sectoare strategice ale dreptului ca urmare a intensificării cooperării dintre țările membre ale Uniunii Europene, globalizarea economică și intrarea în panorama juridică a actorilor nestatali i-au determinat pe cercetători să pună serios la îndoială validitatea clasificărilor clasice. Un alt aspect crucial care a fost neglijat în așa-numitele „taxonomii clasice” a fost diversitatea dreptului. Rolul rezidual acordat realităților non-occidentale este tot mai des criticat în literatura juridică. De fapt, unul dintre elementele cele mai frecvent criticate ale abordării familiei juridice este parohialismul ei.⁵³⁴

Clasificările menționate anterior generează un vid clasificator pentru multe sisteme juridice. Nu lasă loc pentru hibrizi sau sisteme mixte de orice fel, chiar dacă, după cum concluzionează un studiu recent, la care ne vom referi mai jos, astfel de sisteme depășesc toate celelalte tipuri din lume.

După cum am observat și anterior, clasificările sistemelor juridice (cele vechi) sunt instrumente ce au în principal în scopuri didactice.

Familiile legale sunt în mod obligatoriu „un conglomerat de date”, „un dispozitiv brut” sau „o primă hartă schițată aproximativ”. Astfel, pe măsură ce se aprofundează într-o analiză comparativă, complicațiile și calificările sistemelor juridice naționale prezumă că trebuie să evoluăm dincolo de taxonomiile inițiale.⁵³⁵

Funcția lor principală a clasificării clasice în familii juridice este de a facilita prima abordare a realităților juridice străine, iar pentru a îndeplini acest rol, aceasta ia în considerare în primul rând afinitățile existente între sistemele juridice și face uz masiv de generalizări. Ca rezultat, această clasificare oferă o imagine superficială a diferitelor familii juridice și, prin urmare, nu poate surprinde diversitatea lumii juridice. Un element crucial care lipsește din tipologiile clasice propuse de David și Zweigert, sunt sistemele care, datorită structurii lor compozite, nu sunt ușor alocabile într-unul din „les grands systèmes”. Aceste sisteme juridice sunt numite convențional „mixte”, dar și „hibride”, „compozite” sau chiar „polijuridice”.⁵³⁶

Dacă în primele etape ale dreptului comparat fenomenele de amalgamare juridică au fost considerate o abatere, atunci în lumea modernă procesele de convergență a sistemelor juridice sunt gândite ca o tendință de dezvoltare juridică naturală în cadrul integrării juridico-statale, deși, beneficiază o evaluare ambiguă a specialiștilor.⁵³⁷ Sistemele mixte sunt percepute ca fiind

⁵³⁴ TREVISANELLO, Laura. *Comparative Law and Legal Taxonomies in the 21st Century*. 2018, p. 30

⁵³⁵ SIEMS, Mathias. *Op.cit.*, p. 92-94

⁵³⁶ TREVISANELLO, Laura. *Op. cit.*, p. 91-92

⁵³⁷ ЛУЧИНИНА, П.Ю. „Смешанные системы национального права”. In: *Инновационная наука*. 2015, nr. 8, ISSN 2410-6070, p. 114

deosebite, deoarece coexistă de obicei alături de principalele familii de sisteme juridice, în cadrul aceleiași ordini normative, reguli, instituții și principii de încadrare atribuite în mod convențional unor tradiții juridice distincte. Se poate susține că lipsa de interes față de aceste sisteme se datorează punerii unui accent prea mare pe crearea unei ordini clare pentru marile sisteme juridice.⁵³⁸

Jurisdicțiile mixte par întotdeauna anormale și neclasificabile în comparație cu părinții care provin ei înșiși din familii diferite. Ca ciudățenii într-o lume artificială a sistemelor „pure”, jurisdicțiile mixte clasice (și alte sisteme mixte) sunt condamnate la orbire clasificatoare. Astfel, hibriditatea — un fenomen universal — a fost esențial neglijată de încercările anterioare de clasificare, îndepărtând astfel realizarea unei hărți juridice adecvate.⁵³⁹

După cum am văzut anterior, Rene David nu a creat o secțiune numită „sistem juridic mixt”. Mai degrabă, el a descris existența unor jurisdicții care au fost generate aleatoriu de situații de amestec între două tradiții juridice occidentale și, de asemenea, a folosit termenul „mixt” cu referire la amestecul occidental și non-occidental.⁵⁴⁰ Așa, de exemplu, abordarea lui David se limitează la un singur aliniat, în introducere, în care recunoaște că jurisdicții precum Scoția, Israel, Africa de Sud și Quebec nu pot fi atribuite nici familiei romano-germanice, nici familiei de drept comun, deoarece „întruchipează atât elemente romano-germanice, cât și de drept comun”⁵⁴¹.

Vernon Palmer menționează⁵⁴² că aceste sisteme nu au fost niciodată privite ca o familie juridică, dar au ocupat o mică nișă care era legată conceptual de familiile de drept comun și de drept civil.

Timp de mulți ani a existat o preferință pentru sistemele „pure” și întrucât sistemele juridice mixte reprezentau o excepție de la dihotomia generală dintre dreptul comun și dreptul civil, acestea au fost condamnate la un rol marginal în cercetare. O altă posibilă explicație pentru această lipsă de interes, așa cum a subliniat profesorul Jacques du Plessis, ar putea fi legată de percepția comparatiștilor, care au privit hibriditatea anumitor sisteme juridice ca un statut intermediar în dezvoltarea lor, mai degrabă decât ca structuri juridice finite. Ca urmare, aceste sisteme urmau să

⁵³⁸ TREVISANELLO, Laura. *Comparative Law and Legal Taxonomies in the 21st Century*. 2018, p. 93

⁵³⁹ PALMER, Vernon Valentine. *Mixed Jurisdictions Worldwide: The Third Legal Family*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. ISBN 978-0-521-76857-3, p. 14

⁵⁴⁰ ДАНИЕЛЯН, Армен Сергеевич. „Феномен смешанных правовых систем как пример сближения правовых культур”. In: *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2016, nr. 1-2, ISSN 2071-6184, p. 157

⁵⁴¹ DAVID, Rene. *Major legal systems in the world today: introduction to the comparative study of law*. 3rd ed. London: Stevens & Sons. ISBN 0420473408, p. 25-26

⁵⁴² PALMER, Vernon Valentine. *Mixed Jurisdictions Worldwide: The Third Legal Family*. 2012. p. 11

rămână într-un limb clasificator până când vor dobândi caracteristici care le-ar fi aliniat la unul dintre principalele sisteme juridice.⁵⁴³

Însă, având în vedere că sistemele mixte pot rămâne parte a peisajului juridic pentru perioade lungi de timp, ele nu trebuie privite ca abateri de la normă sau necongruență cu aceasta, ci ca temeiuri pentru o nouă privire asupra criteriilor utilizate pentru definirea diferitelor grupuri, precum și nevoia de revizuire a grupurilor obținute pe baza acestor criterii.⁵⁴⁴

De fapt, Sean Donlan afirmă că hibriditatea a reprezentat o normalitate în toată Europa, atât pe continent, cât și în Marea Britanie și Irlanda, înainte de secolul al XIX-lea. Au existat multiple ordini juridice contemporane (adesea transnaționale sau mai degrabă, pre-naționale și transteritoriale) care coexistau în același spațiu geografic și în același timp, afectând adesea indivizi diferiți. Juriștii din întreaga Europă au aplicat un sistem juridic mixt ale cărui componente erau, pe de o parte, statutele și obiceiurile locale și, pe de altă parte, cărțile de drept ale lui Justinian și dreptul canonic. Sistemele naționale europene sunt fiecare amestecuri unice care împrumută în linii mari din legile populare obișnuite, adesea „germanice”, ale trecutului european și din legile învățate, adică dreptul roman și dreptul canonic. Dreptul a fost pentru o mare parte a istoriei noastre „poli-centric”, cu centre multiple, concurente. De-a lungul timpului, aceste diverse legi au fost legate de instituțiile publice, împreună cu puteri din ce în ce mai semnificative și centralizate de aplicare. Acesta a fost, însă, un proces foarte lung. Legile au intrat doar încet sub controlul statelor moderne timpurii și au fost, ulterior, unificate odată cu crearea, mai ales din secolul al XIX-lea, a statelor și sistemelor juridice occidentale moderne și a legilor naționale comune dominante.⁵⁴⁵

Unii autori consideră⁵⁴⁶ că din punctul de vedere al înțelegerii fenomenului de „amestecare” sistemelor juridice, trebuie recunoscut că aproape toate sistemele naționale sunt amestecate în mod obiectiv și astăzi nu mai există culturi juridice pure.

Toate tradițiile sau sistemele juridice moderne sunt hibrizi, fiecare creat în mare parte prin difuzarea, transplantarea și recepția legilor.⁵⁴⁷

Încă Arminjon, Nolde și Wolff afirmă că “nu există în lumea modernă un sistem juridic pur format fără influență exterioară”, însă nu trebuie să considerăm că orice transplant legal sau instituție împrumutată dintre diferite sisteme juridice duce indiscutabil la un sistem mixt.

⁵⁴³ TREVISANELLO, Laura. *Comparative Law and Legal Taxonomies in the 21st Century*. 2018, p. 93

⁵⁴⁴ ДАНИЕЛЯН, А. С. *Op. cit.*, p. 158

⁵⁴⁵ *Comparative Law and Hybrid Legal Traditions*. Zurich, 2010, 160 p. ISBN 978-3-7255-6222-0, p. 2

⁵⁴⁶ ТРИКОЗ, Елена Николаевна. „Гибридные правовые системы и их место в смешанном правовом семействе”. In: *Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА)*. 2017, nr. 4, ISSN 2311-5998, p. 92

⁵⁴⁷ DONLAN, Sean Patrick. „Histories of hybridity: a problem, a primer, a plea and a plan (of sorts)”. In: *Comparative Law and Hybrid Legal Traditions*. Zurich, 2010. ISBN 978-3-7255-6222-0, p. 21

Printre jurisdicțiile care nu combină sistemele juridice într-un mod sistematic, includem marea majoritate a lumii care este de obicei afiliată unei anumite familii juridice. Transplantează ocazional și oportunist legi și instituții juridice dintr-o familie juridică diferită, dar în general urmează o tradiție dominantă specială.⁵⁴⁸

Sistemele juridice sunt în general „mixte” în sensul că au fost influențate de o varietate de alte sisteme. Cu toate acestea, în timp ce unele sisteme juridice, cel puțin pentru o perioadă de timp, ating un anumit nivel de uniformitate, diversitatea sau „mixtitatea” originilor altor sisteme este mai pronunțată.

După cum a observat Esin Örüçü, termenul „mixt” este folosit în zilele noastre și a căpătat mai multe semnificații diferite: o „combinare a diferitelor surse juridice”, o „combinare a mai multor corpuri de drept într-o singură națiune, limitată la o zonă sau la o cultură”, „existența unor corpuri de drept diferite aplicabile pe întreg teritoriul unei țări” și „sisteme juridice care nu au avut niciodată o singură cultură dominantă”.⁵⁴⁹

Astăzi nu există un consens în rândul cercetătorilor în privința definiției „sistemelor juridice mixte” și nu există o abordare uniformă a jurisdicțiilor mixte, nici o metodologie comună pentru a identifica principalele caracteristici ale acestor jurisdicții⁵⁵⁰, termenii „sistem mixt” și „jurisdicție mixtă” nu au un sens bine stabilit până în prezent și nu există o înțelegere clară a conținutului lor în doctrină.⁵⁵¹

Deși s-a menționat că „familie de sisteme juridice mixte”, „sisteme juridice mixte”, „jurisdicții mixte” și alte noțiuni similare au devenit larg răspândite la sfârșitul sec. XX — începutul sec. XXI⁵⁵², trebuie să spunem că preocuparea pentru sistemele mixte este cu mult mai veche, primele definiții ale sistemelor (sau jurisdicțiilor) mixte, deși abordând exclusiv amestecarea sistemului romano-germanic cu cel common-law, au fost date încă la începutul sec. XX. Astfel, una din primele și cel mai citate definiții ale sistemelor mixte aparține juristului canadian Frederick P. Walton, care postula acum mai bine de un secol, că „*Jurisdicțiile mixte sunt sisteme juridice în care tradiția romano-germanică a fost acoperită într-o anumită măsură de*

⁵⁴⁸ GAROUPA, Nuno M.; GÓMEZ LIGÜERRE, Carlos. „The Efficiency of the Common Law: The Puzzle of Mixed Legal Families”. In: *SSRN Electronic Journal*. 2012. DOI 10.2139/ssrn.1916766, p. 9

⁵⁴⁹ ÖRÜCÜ, Esin. „What is a Mixed Legal System: Exclusion or Expansion?”. In: *Electronic Journal of Comparative Law*. 2008, nr. 3, ISSN 1477-0814, p. 11

⁵⁵⁰ TREVISANELLO, Laura. *Comparative Law and Legal Taxonomies in the 21st Century*. 2018, p. 93

⁵⁵¹ БОГДАНОВСКАЯ, Ирина Юрьевна. „Смешанные юрисдикции как объект исследования сравнительного правоведения”. In: *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2017, nr. 6, ISSN 1991-3222, p. 6

⁵⁵² АЗАРОВА, Ирина Александровна. „Категориально-понятийный ряд смешанной правовой семьи”. In: *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2016, nr. 2, ISSN 2071-6184, pp. 67-73. ISSN 2071-6184, p. 67

dreptul anglo-american".⁵⁵³ De fapt, încă în 1899, într-un articol al său, pentru prima dată, au fost interconectate jurisdicții, care astăzi în știința dreptului comparat sunt numite mixte. Ulterior, omul de știință a studiat trăsăturile sistemelor juridice mixte folosind multe exemple.⁵⁵⁴

La mijlocul sec. XX, prof. Thomas Smith a început să scrie pe larg pe tema jurisdicțiilor mixte. La început a pus cu grijă termenul între ghilimele, iar pentru variația literară a folosit ocazional cuvintele „sistem mixt”, dar acest lucru nu a schimbat țările la care se referea.⁵⁵⁵ În 1963, el a publicat un eseu intitulat „Păstrarea tradiției civile în «jurisdicțiile mixte»”, în care expresia „jurisdicție mixtă” a fost folosită pentru prima dată în titlul unei scrieri academice. Smith a oferit, de asemenea, o scurtă definiție pentru jurisdicțiile mixte: „[o jurisdicție mixtă este], practic, un sistem civil care a fost sub presiunea dreptului comun anglo-american și a fost parțial suprapus de acel sistem rival de jurisprudență”⁵⁵⁶

Inițial, sistemele juridice incluse în listă au variat, dar au cuprins în special Scoția, Louisiana, Quebec, Sri Lanka și Africa de Sud. Asupra acestei liste vom reveni ulterior, însă este important să înțelegem că primele abordări ale jurisdicțiilor/sistemelor mixte au avut în vedere anume aceste state.

Definițiile moderne ale unui sistem juridic mixt nu sunt foarte diferite de cele date cu o sută de ani în urmă. În special, Robin Evans-Jones a remarcat, referindu-se înțelegerea sa a acestui termen cu referire la sistemul scoțian că este „un sistem juridic care, într-o mare măsură, combină și arată trăsăturile atât ale dreptului civil, cât și ale tradițiilor de drept comun englez”⁵⁵⁷.

Deci, sistemele mixte în sensul folosit mai sus sunt sisteme care conțin elemente esențiale atât de drept comun, cât și de drept civil. Dar această afirmație largă ascunde diferențe importante. În literatură s-a menționat lipsa de echivoc a dreptului comun și a celui romano-germanic, astfel că dreptul englez nu este echivalent cu cel american sau dreptul francez, cu atât mai puțin este egal cu dreptul olandez sau spaniol. În plus, unele sisteme au primit mai mult de un tip de drept civil.

⁵⁵³ Apud: KEDAR, Nir. „Law, Culture and Civil Codification in a Mixed Legal System”. In: *Canadian journal of law and society*. 2007, Vol. 22, nr. 2, ISSN 0829-3201, p. 177

⁵⁵⁴ АЗАРОВА, Ирина Александровна. „Правовая природа смешанных правовых систем”. In: *Общество и право*. 2016, Vol. 2, nr. 56, ISSN 1727-4125, p. 43

⁵⁵⁵ PALMER, Vernon Valentine. „Mixed Legal Systems — The Origin of the Species”. In: *Tulane European and Civil Law Forum*. 2013, Vol. 28, ISSN 2577-9230, p. 108

⁵⁵⁶ Apud: GAROUPA, Nuno M.; GÓMEZ LIGÜERRE, Carlos. „The Efficiency of the Common Law: The Puzzle of Mixed Legal Families”. In: *SSRN Electronic Journal*. 2012. DOI 10.2139/ssrn.1916766, p. 93

⁵⁵⁷ EVANS-JONES, Robin. „Receptions of Law, Mixed Legal Systems and the Myth of the Genius of Scots Private Law”. In: *Law Quarterly Review*, 1998, nr. 114, p. 228-249 [citat 20.02.2023] <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/lqr114&div=19>, p. 228

În statul Louisiana, de exemplu, menționează Irina Azarova⁵⁵⁸, se aplică atât legislația franceză, cât și cea spaniolă.

În abordările citate mai sus, conceptele de „sistem” și „jurisdicție” (cu referire la caracterul lor mixt) au fost abordate drept sinonime, având în vedere că reflectă o atitudine privind apartenența la diverse tipuri de drept. Din acest punct de vedere, considerăm că, atunci când tratăm subiectul tipologizării dreptului dintr-o anumită societate, putem admite aproximarea și contopirea acestor termeni prin folosirea lor în calitate de sinonime.

Pentru concretitudine însă, vom menționa că ne raliem opiniei prof. William Tetley, care consideră că „un *sistem juridic mixt* este acela în care dreptul pozitiv este derivat din mai multe tradiții sau familii juridice”⁵⁵⁹, iar „o *jurisdicție mixtă* este o țară sau o subdiviziune politică a unei țări în care predomină un sistem juridic mixt”⁵⁶⁰.

Și autoarea Irina Azarova consideră⁵⁶¹ că o jurisdicție mixtă este un stat sau o parte politică a unui stat în care predomină un sistem juridic mixt. De exemplu, se poate spune că Scoția este o jurisdicție mixtă, deoarece are un sistem juridic mixt, care provine din tradiția dreptului civil și parțial din tradiția dreptului comun. Termenul „jurisdicție mixtă” este folosit pentru a indica doar teritoriul în care există un sistem juridic mixt și regulile acestuia funcționează, și nu însuși conținutul unui sistem juridic mixt. Astfel, acești doi termeni sunt legați unul de celălalt ca formă și conținut.

În majoritatea jurisdicțiilor (adică sistemele juridice), o „ordine juridică” este o construcție a conceptelor juridice concepute ca un sistem coerent și organizat. Doctrina juridică definește în mod clar originea și valoarea izvoarelor juridice în cadrul fiecărei ordini juridice, precum și interacțiunea/coordonarea regulilor aparținând fiecărei ordini juridice cu reguli din alte ordine. Atunci când un sistem este „mixt”, pot coexista nu numai ordini juridice diferite, și astfel metode de raționament inerente acestor ordini juridice, ci datorită utilizării izvoarelor juridice de origine străină, interacțiunea acestor surse străine cu sursele autohtone ale dreptului poate împiedica simpla coerență și organizare legată de conceptul de bază de „ordine juridică”.⁵⁶²

⁵⁵⁸ АЗАРОВА, Ирина Александровна. „Современные методы исследования смешанных правовых систем”. In: *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2016, nr. 1-2, p. 106-111, ISSN 2071-6184, p. 108

⁵⁵⁹ TETLEY, William. „Mixed Jurisdictions: Common Law v. Civil Law (Codified and Uncodified)”. In: *Louisiana Law Review*. 2000, nr. 60, ISSN 0024-6859, p. 684

⁵⁶⁰ Ibidem, p. 685

⁵⁶¹ АЗАРОВА, Ирина Александровна. „Категориально-понятийный ряд смешанной правовой семьи...”, p. 71-72

⁵⁶² RITAINE, Eleonor Cashin. „Mixed and Hybrid Jurisdictions: Comparative and Methodological Considerations”. In: *Comparative Law and Hybrid Legal Traditions*. Zurich, 2010. 160 p. ISBN 978-3-7255-6222-0, p. 153-154

Nu există o abordare uniformă pentru definirea jurisdicțiilor mixte și nici o metodologie comună pentru identificarea principalelor caracteristici ale acestora. Mai mult, multe studii despre „jurisdicțiile mixte” dezactivează o varietate de cazuri, în care sunt prezente mai mult decât două seturi de caracteristici.⁵⁶³

În mod obișnuit, când vorbim despre un de sistem juridic mixt, presupunem o anumită comunitate de state cu elemente din două familii juridice clasice deodată — anglo-americană și romano-germanică. Pe această bază, tipurile de drept latino-americae, scandinave și afro-asiatice pot fi parțial atribuite sistemelor mixte hibride. Ele sunt reunite de experiența „transplantării” unui element străin pe o bază juridică națională, când în perioada colonială exista o percepție normativ-practică a surselor și instituțiilor dreptului jurisprudențial și continental.⁵⁶⁴

Definițiile de mai sus examinează sistemele mixte dintr-o perspectivă juridică internă și abordează caracterul hibrid și originea legilor lor, însă, după cum vom vedea în continuare, putem lesne concepe tipologii mixte, în care sunt amalgamate inclusiv sisteme tradiționale sau filosofice.

Într-o abordare largă, prin sistem juridic mixt, înțelegem o astfel de comunitate juridică structurală care combină elemente din două sau mai multe tradiții/familii juridice. Se caracterizează prin trăsături precum polijuridicitate, eterogenitatea reglementării legale și eterogenitatea juridică. Acest fenomen civilizațional a fost rezultatul unei interacțiuni strânse și al contra-influenței dintre culturile juridice ale diferitelor grupuri etnice, care aveau atât trăsături coincidente (comune) cât și contrastante ale dreptului cultural-geografice, tehnico-legale și religios-etice.⁵⁶⁵

O definiție funcțională bună a unui sistem juridic mixt este cea a lui Joseph McKnight, care le-a descris ca fiind „acele [sisteme] având caracteristici de fond (și metodologice) derivate din două sau mai multe sisteme recunoscute în general ca independente de altele”.⁵⁶⁶

Odată ce ne-am înțeles să considerăm condițional echivalente în cadrul prezentei cercetări noțiunile de „jurisdicție mixtă” și „sistem mixt”, urmează să ne edificăm și în privința altei confuzii terminologice, întâlnite în literatura juridică conexă, și anume — „mixt” și „hibrid”.

Unii cercetători moderni ai fenomenului cercetat au manifestat o preferință generală pentru a folosi termenii „hibrid” sau „hibriditate” mai degrabă decât (doar) pe „sisteme mixte” sau

⁵⁶³ URSCHELER, L. H. *Op. cit.*, p. 56

⁵⁶⁴ ТРИКОЗ, Елена Николаевна. „Гибридные правовые системы и их место в смешанном правовом семействе...”, p. 93

⁵⁶⁵ ДЕНИСЕНКО, Владислав Валерьевич; ТРИКОЗ, Елена Николаевна. „Типология смешанных правовых систем”. In: *Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России*. 2018, Vol. 2, ISSN 2078-5356, p. 30

⁵⁶⁶ *Apud*: BAXTER, Lawrence G. „Pure Comparative Law and Legal Science in a Mixed Legal System”. In: *Comparative and International Law Journal of Southern Africa*. 1983, Vol. 16, nr. 1, p. 92-93. ISSN 2522-3062

„mixitate”. Deși aceste concepte sunt uneori tratate sinonim, „hibriditatea” ar trebui să desemneze „o complexitate mai dinamică atât a legilor, cât și a altor norme”. „Hibriditatea juridică”, adică hibriditatea a ceea ce am considera în mod obișnuit dreptul, cum ar fi legile și alte forme de drept recunoscut de stat, include în mod clar amestecurile de drept civil și common law, dar cuprinde și hibrizi care conțin norme religioase și cutumiare recunoscute de stat.⁵⁶⁷

Autorul Mathias Siems consideră⁵⁶⁸ că deși sistemele hibride sunt adesea echivalate cu sistemele juridice mixte, acesta din urmă reprezintă doar una dintre subcategoriile sistemelor hibride. Spre deosebire de alte forme de hibriditate, în cadrul sistemului mixt întregul sistem juridic urmează să fie numit mixt.

Pentru raționamentele prezentei cercetări vom folosi drept sinonime termenii de mixt și hibrid, or, chiar și esența etimologică a acestor termeni este pertinentă pentru sistemele pe care încercăm să le descriem. Astfel, „mixt” reprezintă conform DEX „alcătuit din elemente deosebite ca natură”⁵⁶⁹, iar hibrid „rezultat din încrucișarea a doi indivizi cu ereditate diferită”⁵⁷⁰, ambele adjective fiind valabile pentru esența fenomenului cercetat.

3.3.2. *Abordări concurente privind esența și conținutul sistemelor mixte*

În rândul cercetătorilor nu există un consens asupra **conținutului** conceptului de „familie juridică mixtă”. Ar trebui să luăm în considerare un sistem de drept mixt care conține elemente minore aduse din sisteme juridice străine sau să recunoaștem un astfel de sistem în care este imposibil să se determine cu exactitate dominația elementelor oricărei familii juridice clasice?

În această privință există două abordări.

Adepții unei *interpretări restrânse* a sistemelor juridice eterogene folosesc o înțelegere limitată a „dreptului mixt”, luând ca bază doar sistemele de drept privat bazate pe dreptul comun cu elemente de drept romano-germanic.⁵⁷¹

Din punctul de vedere al *interpretării extensive*, un sistem juridic mixt bazat pe conceptele de convergență juridică și pluralism juridic, în calitate de criteriu central este interacțiunea a două sau mai multe tipuri de drept (tradiții juridice). Prin urmare, pentru a recunoaște un sistem juridic

⁵⁶⁷ DU PLESSIS, Jacques. „Comparative Law and the Study of Mixed Legal Systems”. In: *The Oxford Handbook of Comparative Law*. Oxford: Oxford University Press, 2019. 1424 p. ISBN 9780198810230, p. 480-481

⁵⁶⁸ SIEMS, Mathias. *Comparative Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 528 p. ISBN 978-1-316-63355-7, p. 101

⁵⁶⁹ <https://dexonline.ro/definitie/mixt/definitii> [citat 10.10.2022]

⁵⁷⁰ <https://dexonline.ro/definitie/hibrid/definitii> [citat 10.10.2022]

⁵⁷¹ ТРИКОЗ, Елена Николаевна. „Гибридные правовые системы и их место в смешанном правовом семействе...”, p. 94

ca fiind unul mixt, este suficientă orice interacțiune în cadrul său de subsisteme juridice de diferite tipuri sau surse eterogene de drept (de exemplu, dreptul religios cu dreptul comun).⁵⁷²

Prin adoptarea acestei abordări, categoria sistemelor juridice mixte este extinsă substanțial. Această teorie implică o regândire a tuturor clasificărilor legale existente și a modului în care sunt clasificate sistemele, care, la rândul său, afectează atitudinile, percepțiile și, uneori, dezvăluie prejudecăți cu privire la aceste sisteme.⁵⁷³

Totuși, trebuie să evităm folosirea prea largă a expresiei „sistem juridic mixt”, încât ar acoperi orice sistem juridic cu elemente explicite și discrete ale altor tradiții, ceea ce ar reprezenta majoritatea sistemelor naționale actuale.

După cum menționează și Manuel Guțan, se face diferența între eterogenitatea specifică oricărui sistem de drept contemporan, avându-se în vedere că niciunul nu este în totalitate original sau pur (sensul larg), și prezența unor sisteme de drept/jurisdicții mixte (sensul restrâns).⁵⁷⁴

Astfel, o **diferență** importantă și fundamentală de opinii există în ceea ce privește semnificația propriu-zisă și elementele constitutive ale unui sistem mixt. Există într-adevăr două tabere. Cercetătorii **tradiției clasice** de „jurisdicție mixtă” tind să urmeze pe urmele comparațiștilor timpurii (citați mai sus — Walton, Smith) și tind să se concentreze asupra unui singur tip de hibrid în care au fost efectuate majoritatea cercetărilor comparative. Acești savanți și-au concentrat atenția asupra sistemelor care fuzionează dreptul comun și dreptul civil. Dacă perspectiva lor este acceptată, numărul sistemelor mixte din lume se micșorează la mai puțin de douăzeci de țări. Cu toate acestea, mulți doctrinari promotori ai **pluralismului juridic** folosesc o abordare mai extinsă, care absoarbe „jurisdicțiile mixte” clasice într-o masă mai mare de „sisteme juridice mixte”, care mărește exponențial domeniul.⁵⁷⁵

Teoria clasică

Potrivit acestei teorii, numită abordare „clasică”, doar sistemele juridice în care elementele de drept civil și de drept comun sunt predominante sunt considerate sisteme juridice hibride. Aceste sisteme mixte sunt, în general, produsul unor valuri consecutive de colonizare de către puteri guvernate fie de dreptul civil, fie de dreptul comun, care, la rândul lor, au condus la

⁵⁷² Ibidem, p. 93

⁵⁷³ TREVISANELLO, Laura. *Comparative Law and Legal Taxonomies in the 21st Century*. 2018, p. 116-117

⁵⁷⁴ GUȚAN, Manuel. *Sisteme de drept comparate. Introducere în teoria generală a dreptului comparat*. București: Hamangiu, 2014. ISBN 978-606-27-0078-2, p. 84

⁵⁷⁵ PALMER, Vernon Valentine. „Mixed Legal Systems — The Origin of the Species”..., p. 104

stratificarea legilor aplicabile. Prezența altor componente, cum ar fi dreptul religios sau dreptul cutumiar, sunt percepute ca irelevante și nu sunt luate în considerare.⁵⁷⁶

Expansiunea colonială a dus la suprimarea și chiar ștergerea virtuală a dreptului cutumiar al popoarelor indigene. Acolo unde dreptul cutumiar continua să funcționeze, acesta trebuia adus în conformitate cu dreptul occidental și să nu fie văzut ca o caracteristică a peisajului juridic. Sistemele mixte nu au fost în general formate prin alegere liberă și autonomă dintre dreptul civil și comun. Aproape toți au fost „copiii” colonialismului, sau mai bine zis, valuri succesive de colonizare de către puterile care reglementează dreptul continental și comun.⁵⁷⁷ Cea mai veche jurisdicție mixtă rămâne sistemul de drept scoțian, care a dobândit o identitate hibridă distinctivă încă din 1707 sau chiar mai devreme. Toți ceilalți reprezentanți ai sistemelor mixte au o natură postcolonială, au experimentat influența juridică a celor trei puteri continentale (Marea Britanie, Franța, Spania).⁵⁷⁸ Puține țări și-au ales de fapt singure sistemul juridic ca rezultat al unei dezbateri conștiente asupra posibilităților existente, exemplele standard fiind Japonia, Thailanda și Imperiul Otoman, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, toate favorizând dreptul civil (german în primul caz și francez în ultimele două cazuri) față de alternativele disponibile la acea vreme.⁵⁷⁹

În termenii cei mai generali, sistemele de drept mixte combină elemente ale unei tradiții comune și civile de drept, care se pot manifesta în normele în sine, în metodologia juridică, precum și în cultura și mentalitatea generală. Cu toate acestea, cea mai importantă caracteristică a sistemelor juridice mixte este capacitatea lor de a crea norme unice prin manipularea și fuzionarea elementelor de drept comun și civil. Amestecarea lor dă uneori naștere la noi combinații, care la început se mută și abia apoi încep să dea semne de viață, reglând eficient relațiile sociale. În procesul de îmbinare, la prima vedere, a normelor ireconciliabile de drept comun și civil, se pot distinge mai multe etape ale formării sistemelor juridice mixte.⁵⁸⁰

Primii savanți s-au concentrat pe „mixajul” dintre dreptul romano-germanic și common-law din diverse motive practice. Ei nu au negat existența diferitelor sisteme mixte, ci mai degrabă au ales în mod deliberat să nu le ia în considerare în studiile lor, mai ales în sistemele în care dreptul occidental coexistă alături de dreptul cutumiar indigen sau de dreptul religios.

⁵⁷⁶ TREVISANELLO, Laura. *Comparative Law and Legal Taxonomies in the 21st Century*. 2018, p. 95

⁵⁷⁷ ДАНИЕЛЯН, Армен Сергеевич. „Феномен смешанных правовых систем как пример сближения правовых культур”. In: *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2016, nr. 1-2, ISSN 2071-6184, pp. 157-158

⁵⁷⁸ ТРИКОЗ, Елена Николаевна. „Гибридные правовые системы и их место в смешанном правовом семействе...”, p. 95

⁵⁷⁹ GAROUPA, Nuno M.; GÓMEZ LIGÜERRE, Carlos. „The Efficiency of the Common Law: The Puzzle of Mixed Legal Families”. In: *SSRN Electronic Journal*. 2012. DOI 10.2139/ssrn.1916766, p. 5-6

⁵⁸⁰ АЗАРОВА, Ирина Александровна. „Правовая природа смешанных правовых систем”. In: *Общество и право*. 2016, Vol. 2, nr. 56, ISSN 1727-4125, p. 45

Din punctul de vedere al predominării uneia sau alteia subculturi juridice în dreptul privat, aceste sisteme pot fi împărțite în două grupe: 1) grupul francez (Quebec, Louisiana, Seychelles, Saint Lucia, Mauritius), care diferă într-un model francez codificat și este mai rezistent la pătrunderea drepturilor generale; 2) grupul olandez (Sri Lanka, Africa de Sud și alte țări africane), care se caracterizează prin legislația olandeză romană necodificată și legislația judiciară. În plus, în funcție de gradul de influență al sistemului juridic englez sau american, țările cu o cultură juridică mixtă poate fi împărțită în două tipuri: 1) dreptul privat este influențat de tribunalele engleze, statute și juriștii britanici (Quebec, Israel, Africa de Sud); 2) dreptul privat este puternic influențat de jurisprudența și de legile-model americane (Louisiana, Filipine, Puerto Rico).⁵⁸¹

Având în vedere numărul mare de sisteme hibride din întreaga lume, Vernon Palmer a propus crearea unei noi familii juridice care să se alăture celorlalte tradiționale. Această nouă familie, numită „a treia familie” era formată din șaisprezece entități politice.⁵⁸²

Trei **criterii esențiale** care definesc un sistem juridic mixt din punctul de vedere al abordării clasice sunt: dreptul civil și dreptul comun trebuie să fie fundamentul dublu al sistemului (blocurile de bază ale sistemului); elementele civile și de drept comun trebuie să fie evidente (element cantitativ și psihologic); trebuie să existe o alocare specifică a conținutului: dreptul privat al sistemelor mixte este predominant civil, în timp ce dreptul public este predominant anglo-american.⁵⁸³

Prof. Palmer susține că în sistemele juridice hibride domeniul dreptului privat este predominant influențat de dreptul civil, iar domeniile dreptului comercial, constituțional și procedural sunt influențate predominant de dreptul comun. El susține că preeminența dreptului civil și a dreptului comun într-un sistem juridic hibrid trebuie să fie evidentă pentru un observator obișnuit. De exemplu, pe baza acestui parametru, Texas și California nu sunt jurisdicții mixte, întrucât elementele civile prezente în țesutul lor juridic sunt sporadice și nu sunt evidente. Interesant însă, profesorul american nu explică de ce percepția subiectivă a unui observator extern trebuie să aibă un rol crucial în gruparea unui sistem juridic.⁵⁸⁴

Jurisdicțiile identificate pe baza criteriilor citate sunt Louisiana și Quebec în America de Nord; Puerto Rico și St Lucia în Caraibe; Scoția, Malta și Israel în Europa; Botswana, Lesotho,

⁵⁸¹ ТРИКОЗ, Елена Николаевна. „Гибридные правовые системы и их место в смешанном правовом семействе...”, p. 95

⁵⁸² TREVISANELLO, Laura. *Op. cit.*, p. 112

⁵⁸³ RITAINE, E. C. *Op. cit.*, p. 152

⁵⁸⁴ TREVISANELLO, Laura. *Op. cit.*, p. 114

Namibia, Africa de Sud, Swaziland și Zimbabwe de pe continentul african; Sri Lanka, Mauritius și Seychelles în regiunea Oceanului Indian și Filipine în Asia de Sud-Est.⁵⁸⁵

Vernon Palmer consideră că sistemele mixte au câteva tipare comune. Astfel:

1) În toate aceste sisteme, regulile și principiile de drept civil sunt filtrate prin instituțiile anglo-americane. Prin urmare, substanța civilă este adesea modificată în mod deschis sau insensibil de către instanțele și judecătorii în tipul dreptului comun, care sunt ceva mai mult decât conduite neutre.

2) Hotărârilor judecătorești li se acordă o puternică valoare de precedent, chiar dacă legea civilă vine în codificări întărite în care jurisprudența este pretinsă a avea valoare redusă. Cu toate acestea, valoarea primordială a jurisprudenței din Louisiana și Quebec este totuși bine cunoscută, în ciuda negărilor oficiale contrare. În trei sisteme (Scoția, Africa de Sud și Filipine), hotărârile instanțelor sunt acceptate ca sursă oficială de drept, pe locul doi după legislație.

3) Procedura civilă este contradictorie și anglo-americană. Originile de drept comun ale acestei proceduri, unde dreptul material este interstițial inseparabil de căi de atac, lasă o amprentă vizibilă asupra dreptului civil material.

4) Regulile și principiile de drept comun au făcut, din punct de vedere istoric, incursiuni profunde în sfera dreptului civil al fiecărei țări, dar a urmat căi previzibile, prin pătrunderea celor mai poroase puncte de intrare, precum legea delictului, în timp ce părăsește instituții rezistente precum dreptul proprietății.

5) Dreptul comercial din toate aceste țări a fost transformat și înlocuit de dreptul comercial anglo-american, din cauza presiunii de a se conforma normelor economiei dominante anglo-americane.⁵⁸⁶

După cum vedem, nu este suficient ca diferitele ramuri ale dreptului să prezinte în general influențe ale dreptului comun și ale dreptului civil; dreptul privat trebuie să fie doar un amestec de drept civil (occidental) și drept comun, iar dreptul public nu trebuie să conțină nicio influență civilă. Totodată, trebuie să ne întrebăm dacă, pentru a beneficia de avantajele tipologizării, este necesară impunerea acestor cerințe structurale foarte specifice, care sunt mult mai detaliate decât comunitățile stilistice largi care caracterizează de obicei alte sisteme juridice. Credem că aceste limitări tipologice lasă în afara masivului multe sisteme juridice în care elementele și trăsăturile definitorii au fuzionat în alte proporții și consecutivități decât cele impuse de Palmer.

⁵⁸⁵ DU PLESSIS, Jacques. „Comparative Law and the Study of Mixed Legal Systems”. In: *The Oxford Handbook of Comparative Law*. Oxford: Oxford University Press, 2019. 1424 p. ISBN 9780198810230, p. 483

⁵⁸⁶ PALMER, Vernon Valentine. „Mixed Legal Systems — The Origin of the Species”. In: *Tulane European and Civil Law Forum*. 2013, Vol. 28, ISSN 2577-9230, p. 110

Astfel, Palmer nu include Cipru sau Camerun în amestecurile sale clasice, pe motiv că dreptul public din Cipru este de natură civilă și dreptul privat prezintă influențe de drept comun, în timp ce în Camerun diviziunea dintre dreptul civil și dreptul comun este regională. Se poate argumenta, totuși, că aceste sisteme pot beneficia totuși de pe urma interacțiunii comparative cu amestecurile „clasice” pe anumite teme, de exemplu, cu privire la modul de abordare a problemelor legate de diferitele limbi în care sunt exprimate dreptul civil și dreptul comun, asupra diferitelor moduri de educație juridică, asupra diferitelor grade de atașament al juriștilor din aceste sisteme față de dreptul civil și comun, despre modul de integrare a acestor legi cu dreptul comercial regional și despre modul de integrare a unor ramuri specifice de drept material.⁵⁸⁷

O altă versiune a abordării clasice a sistemelor mixte este dată de un grup de cercetare format din profesori de la Facultatea de Drept a **Universității din Ottawa**. Spre deosebire de abordarea restrictivă adoptată de Palmer și în conformitate cu noțiunea mai modernă și extinsă a unui sistem juridic mixt, aceștia au folosit conceptul „mixt” pentru a descrie o gamă largă de sisteme juridice.

Studiile lor reunesc dreptul diferitelor „entități politice” (în esență state sau regiuni) în cinci grupări de „sisteme juridice” (în esență familii juridice). Acestea sunt: 1) sistemele de drept civil, 2) sistemele de drept comun, 3) sisteme de drept cutumiar, 4) sisteme de drept musulman și 5) sisteme juridice mixte.

Familia sistemelor juridice mixte, care sunt situate în principal în Africa, Orientul Mijlociu și Asia, la rândul lor, este împărțită în **unsprezece subgrupuri** sau sub-familii, în funcție de modul în care sunt influențate de celelalte patru familii principale.⁵⁸⁸

Tipologia propusă de profesorii din Ottawa cunoaște următoarele subsisteme mixte dintre:

1. Dreptul civil și dreptul comun (de ex., Africa de Sud, Botswana, Cipru, Scoția, Guyana, Louisiana (SUA), Malta, Quebec, Sfânta Lucia, Seychelles)
2. Dreptul civil și dreptul cutumiar (de ex., Etiopia, Madagascar, Rwanda, Togo etc.)
3. Dreptul civil și dreptul musulman (de ex., Algeria, Egipt, Iran, Maroc, Tunisia etc.)
4. Dreptul comun și dreptul cutumiar (de ex., Bhutan, Ghana, Hong Kong, Tanzania, Uganda, Zambia etc.)
5. Dreptul comun și dreptul musulman (Bangladesh, Pakistan, Singapore, Sudan)
6. Drept civil, dreptul musulman și dreptul cutumiar (Djibouti, Eritreea, Indonezia, Iordania, Kuweit, Oman, Timorul de Est)
7. Dreptul comun, dreptul musulman și dreptul cutumiar (Brunei, Gambia, India, Kenya, Malaiezia, Nigeria)

⁵⁸⁷ DU PLESSIS, Jacques. „Comparative Law and the Study of Mixed Legal Systems”, p. 483

⁵⁸⁸ Ibidem, p. 487

8. Dreptul civil, dreptul comun și dreptul cutumiar (Camerun, Lesotho, Sri Lanka, Vanuatu, Zimbabwe)
9. Dreptul comun, dreptul civil, dreptul musulman și dreptul cutumiar (Bahrain, Qatar, Somalia, Yemen)
10. Dreptul civil, dreptul comun, dreptul evreiesc și dreptul musulman (Israel)
11. Dreptul musulman și dreptul cutumiar (Emiratele Arabe Unite)⁵⁸⁹.

În cazul amestecurilor, site-ul web al grupului de cercetare indică și categoria dominantă. De exemplu, Iranul este privit ca drept musulman cu elemente de drept civil, în timp ce Irakul este văzut ca drept civil cu elemente de drept musulman. În general, această taxonomie confirmă importanța categoriilor de drept civil/common law, deoarece peste 55% din populația lumii trăiește într-o țară în care dreptul civil este dominant și 15% într-o țară în care dreptul comun este dominant. De asemenea, se poate observa că, conform acestor categorii, mai mult de jumătate din sistemele juridice ale lumii sunt considerate mixte.⁵⁹⁰

Cu regret, studiul de la Ottawa nu extinde prea mult trăsăturile grupului mixt, sau chiar trăsăturile celorlalte patru familii din care este derivat; se spune că „mixt” nu ar trebui interpretat în mod restrictiv, așa cum au făcut unii, și că categoria „include entități politice în care două sau mai multe sisteme se aplică cumulativ sau interactiv, dar și entități în care există o juxtapunere de sisteme ca urmare a mai multor sau domenii de aplicare mai puțin clar definite”⁵⁹¹.

Abordarea din această definiție, destul de largă și de vagă, însă oferă, spre deosebire de cele anterioare, (1) posibilitatea de a include în această tipologie și alte tipuri de drept decât doar civil și common-law și (2) posibilitatea de a include în tipologie și alte entități decât statele (de fapt, teritorii dependente).

O altă trăsătură notabilă a grupării sistemelor juridice mixte de la Ottawa este că nu se acordă o relevanță deosebită alocării structurale a conținutului în amalgamuri, de exemplu, între dreptul public și dreptul privat sau în cadrul dreptului privat; sistemele trebuie doar să reflecte o anumită influență a celorlalte familii principale.⁵⁹²

Abordarea juriștilor din Canada a fost criticată pentru faptul că nu este evident ce criterii au fost adoptate pentru a determina când un sistem este un „monosistem”, spre deosebire de un sistem mixt. Cu alte cuvinte, gradul de mixtură sau hibriditate necesar pentru includerea în familia „sistemelor juridice mixte” sau în subfamilii este incert. Clasificatorii aparent nu au cerut ca

⁵⁸⁹ <http://www.juriglobe.ca/eng/sys-juri/class-poli/sys-mixtes.php> [citat 10.12.2022]

⁵⁹⁰ SIEMS, Mathias. *Op. cit.*, p. 102

⁵⁹¹ *Apud*: FOMBAD, Charles Manga. „Managing Legal Diversity: Cameroonian Bijuralism at a Critical Crossroads”. In: *Mixed Legal Systems, East and West*. Routledge, 2015. ISBN 9781315595658 p. 105

⁵⁹² DU PLESSIS, Jacques. „Comparative Law and the Study of Mixed Legal Systems”, p. 486

observatorii locali obișnuiți să considere sistemul ca fiind mixt înainte de a fi inclus în familia sistemelor mixte. Mai ales în ceea ce privește legile religioase, ar fi într-adevăr o problemă considerabilă de a aplica un astfel de test. Această dificultate, de exemplu, caracterizează încercările de a delimita granițele dintre dreptul islamic și dreptul cutumiar sau între dreptul islamic și dreptul civil.⁵⁹³

O altă critică se referă la faptul că tipologia canadiană nu consideră că majoritatea taxonomiilor juridice fac distincție între țările de drept civil francez, german și nordic. Astfel, Mathias Siems afirmă⁵⁹⁴ că multe sisteme juridice din Europa Centrală și de Est pot fi considerate țări mixte de drept civil. De exemplu, în mod tradițional, dreptul lituanian tinde să fie influențat de dreptul francez, iar dreptul leton de dreptul german. Cu toate acestea, după recâștigarea independenței în 1990, ambele sisteme juridice și-au reformulat legile într-o manieră comparativă, fiind influențate atât de tradițiile juridice germane și franceze, de dreptul nordic, cât și parțial și de consilierii din Statele Unite. În plus, aici, ca și oriunde în Europa Centrală și de Est, ar putea fi încă posibil să se identifice unele aspecte ale unei culturi juridice socialiste în măsura în care judecătorii și profesorii de drept și-au păstrat posturile și părți din ideologia lor.

Însă pe noi nu ne interesează nominal statele care sunt atribuite anumitor grupuri, ci însăși exercițiul teoretic de atribuire a unor asemenea grupuri. Din acest punct de vedere, considerăm exercițiul cercetătorilor de la Ottawa destul de reușit pentru tipologia sistemelor juridice contemporane.

Totuși, considerăm prea extensivă această tipologie, datorită includerii în ea a tipurilor de drept fragmentate, de genul „dreptul evreiesc” în cazul Israelului. Credem că ar fi suficientă folosirea tipului de drept religios pentru atingerea taxonomiilor relevante, altfel am putea diviza și în continuare tipul de drept musulman în șiiți și sunniți ș.a.m.d.

Ceea ce este cu adevărat important în tipologia propusă de profesorii din Canada este, din punctul nostru de vedere, demonstrarea viabilității grupării după diferite tipuri de drept și promovarea rezultatului acestei clasificări.

Teoria pluralistă

A doua teorie adoptă un concept mai larg de sisteme mixte și vede sistemele juridice hibride ca o amalgamare de elemente eterogene atribuibile unor surse și tradiții juridice diferite, care coexistă în aceeași ordine juridică. Caracterul distinctiv al acestei abordări este legat de faptul că ia în considerare și ca parte a unei ordini juridice elementele excluse de abordarea clasică, adică

⁵⁹³ Ibidem, p. 487

⁵⁹⁴ SIEMS, Mathias. *Op. cit.*, p. 103

dreptul religios sau dreptul autohton. Aceasta conduce la o categorie mai largă de sisteme juridice mixte.⁵⁹⁵

Această abordare, puternic asociată cu conceptul de pluralism juridic, merge mult mai departe decât sublinierea pur și simplu „mixajului”, ci combate însăși axioma că doar anumite norme, mai precis cele recunoscute de autoritatea centrală a statului, pot constitui dreptul.

Pluralismul semnifică în științele juridice existența simultană, în sânul aceleiași ordini juridice, a regulilor de drept diferite, care se aplică la situații identice sau coexistența unei pluralități de ordini juridice distincte, care stabilesc sau nu între ele raporturi juridice.⁵⁹⁶

Conceptul de „pluralism” poate fi folosit pentru a descrie o situație în care coexistă o varietate de elemente. Deși sensul său exact este puternic contestat, termenul „pluralism juridic” sugerează, la rândul său, o anumită formă de coexistență a legilor sau a normelor para-juridice; potrivit unor comentatori, este „o situație în care două sau mai multe sisteme juridice coexistă în același domeniu social”.⁵⁹⁷

Sally Engle Merry, vorbind despre revigorarea pluralismului juridic, menționează că „*există «pluralism juridic clasic», care reprezintă analiza intersecției dreptului indigen și a dreptului european și «noul pluralism juridic», care se referă la interesul doctrinarilor din domeniul științelor socio-juridice de a aplica conceptul pluralismului juridic societăților necolonizate, în mod particular celor înalt industrializate din Europa și SUA, punând în centrul investigațiilor relația dintre sistemul juridic oficial și alte forme de ordonare, aflate în conexiune dar oarecum separate*”.⁵⁹⁸

Paradigma noului pluralism juridic, fără a fi numit astfel, a fost definită în anii 1980 de John Griffiths, care a postulat fără drept de apel că „pluralismul juridic este un fapt, iar centralismul juridic este un mit”⁵⁹⁹. Abordarea lui Griffiths constă în eterogenitatea normativă însoțită de faptul că acțiunea socială are loc întotdeauna într-un context de „câmpuri sociale semi-autonome” multiple, care se suprapun. „*O situație de pluralism juridic — situație omniprezentă, normală în societatea umană — este una în care dreptul și instituțiile juridice nu sunt toate subsumabile într-un singur «sistem», ci își au sursele în activitățile de autoreglare a tuturor domeniilor sociale multiple, prezente, activități care se pot sprijini, completa, ignora sau frustra reciproc*”.⁶⁰⁰

⁵⁹⁵ TREVISANELLO, Laura. *Comparative Law and Legal Taxonomies in the 21st Century*. 2018, p. 95

⁵⁹⁶ Apud: ȘERBAN, A. *Dreptul — ca sistem*. București: Hamangiu, 2012. ISBN: 978-606-522-855-9, p. 17

⁵⁹⁷ DU PLESSIS, Jacques. „Comparative Law and the Study of Mixed Legal Systems”. In: *The Oxford Handbook of Comparative Law*. Oxford: Oxford University Press, 2019. 1424 p. ISBN 9780198810230, p. 478

⁵⁹⁸ MERRY, Sally Engle. *Legal Pluralism*. In: *Law & Society Review*. 1988, Vol. 22, nr. 5, ISSN 0023-9216, p. 872-873

⁵⁹⁹ GRIFFITHS, John. „What is Legal Pluralism?”. In: *The Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law*. 1986, Vol. 18, nr. 24. ISSN 0732-9113, p. 4

⁶⁰⁰ Ibidem, p. 38

Astfel, o concepție mai liberală a sistemului juridic mixt decurge din cercetarea mai largă a fenomenelor juridice, atenția fiind concentrată nu doar asupra dreptului cutumiar, dreptului tribal și dreptului religios recunoscut de stat, ci și asupra legilor nerecunoscute și neoficiale, care scapă de controlul statului și constituie „dreptul viu”. Accentul pluralismului este adesea asupra societăților coloniale, neo-coloniale și post-coloniale din Africa și Asia, unde diverse legi personale coexistă și interacționează cu dreptul occidental ca efecte continue ale istoriei juridice. Legile cutumiare hinduse, musulmane, evreiești sau africane care guvernează diferite comunități de pe același teritoriu determina care lege personală și cui se aplică (existând, desigur, anumite diferențe între noțiunea de „drept personal” și „drept privat”). Conform concepției pluraliste, orice interacțiune a unor legi de alt tip sau sursă — indigene cu exogene, religioase cu cutumiare, occidentale cu neoccidentale — este suficient pentru a constitui un sistem juridic mixt.⁶⁰¹

După cum menționează și Manuel Guțan, perspectiva pluralismului juridic, îmbinată cu cea a transplantului juridic, a condus la o dezvoltare fără precedent a analizei sistemelor juridice mixte, acestea nemaifiind înțelese doar ca o familie juridică aparte, ci ca un mixaj de sisteme juridice realizat, cel mai adesea, prin intermediul importului juridic.⁶⁰²

Putem constata că existența sistemelor mixte este un truism și cercetătorii încearcă tot mai des să abordeze această realitate juridică, renunțând la încercarea de a le mai ignora. Astăzi există diferite abordări, de la cele mai largi, care afirmă că majoritatea sistemelor sunt mixte, la cele care acceptă atribuirea caracterului mixt doar unui număr de sisteme, în care aspecte de drept romano-germanic se aplică în ordini juridice de common-law. Astfel, putem conchide că nu există o abordare univocă a înțelegerii conceptului de „sistem mixt”, motiv pentru care propunem înțelegerea sistemului juridic mixt drept „*un sistem juridic în care o ramură fundamentală sau un element principal prezintă trăsături caracteristice unui tip de drept, diferit de cel dominant în alte elemente ale sistemului*”. Credem că această definiție permite folosirea acestui concept într-un mod uniform, ce caracterizează sistemele mixte indiferent de elementele lor componente.

Acceptând elementele principale ale sistemului juridic deduse de noi în paragraful 2.3, putem spune că suntem în prezența unui sistem mixt doar atunci când unul dintre elementele sale principale se află în disonanță cu celelalte. Simpla prezență a unor instituții distincte fiind insuficientă pentru calificarea sistemului drept mixt.

⁶⁰¹ PALMER, Vernon Valentine. „Mixed Legal Systems — The Origin of the Species”. In: *Tulane European and Civil Law Forum*. 2013, Vol. 28, ISSN 2577-9230, p. 112-113

⁶⁰² GUȚAN, M. *Op. cit.*, p. 20

3.3.3. *Varietăți ale sistemelor mixte*

Acceptând ideea că există sisteme mixte, care îmbină elemente tipologice din diferite tipuri de drept, trebuie să acceptăm și posibilitatea combinării acestora în diferite variații, care ar permite deja identificarea elementelor clasificatoare ale acestor noi taxonomii. Astfel, spre exemplu, folosind criteriile tipologice enunțate anterior, putem face o incursiune și mai adâncă și considera următoarele diviziuni ale sistemelor mixte, cu implicații exclusiv teoretice.

Acceptarea unei subclasificări a „jurisdicțiilor hibride” va duce la transformarea rețelei de clasificare în masive mai mari. Jurisdicțiile hibride sunt mai răspândite, deoarece acoperă jurisdicții cu caracteristici de drept comun și civil și alte componente: dreptul religios, dreptul cutumiar (dreptul etnic) și influențe juridice/culturale străine majore.⁶⁰³

a) Sisteme juridice mixte divizate spațial

O formă de hibriditate este că amestecul se referă la diferențele dintre **regiunile** unui anumit sistem juridic, astfel încât sistemele juridice sunt „divizate orizontal” sau „bijuridice”. De exemplu, Camerunul este un sistem bijuridic, cu dreptul comun englez care operează în cele două regiuni anglofone de Nord-Vest și Sud-Vest și dreptul civil francez care operează în alte opt regiuni francofone. Aceste sisteme de drept s-au extins în Camerun prin colonizare și cucerire.⁶⁰⁴ Alte exemple de divizare spațială posibile pot fi Regatul Unit, Statele Unite și Canada, cu sisteme juridice mixte în Scoția, Louisiana și Quebec și dreptul comun în celelalte părți. Se poate sugera, de asemenea, că UE este bijurală, deoarece are membri atât din jurisdicțiile de drept comun, cât și din jurisdicția civilă.

În opinia lui Mathias Siems, diviziunile orizontale se pot referi și la dreptul religios, cutumiar și politic. De exemplu, în Nigeria, unele legi islamice sunt aplicate în statele nordice predominant musulmane, dar nu și în cele predominant creștine din sud. Relația dintre dreptul occidental și cutumiar din Africa poate apărea și ca o diviziune orizontală, deoarece prima poate avea influență în marile orașe, în timp ce dreptul cutumiar poate fi dominant în zonele rurale. În mod similar, în țările în tranziție, se poate întâmpla ca legile occidentale să fi devenit influente în unele dintre regiunile metropolitane, nu și în celelalte regiuni.⁶⁰⁵

b) Sisteme juridice mixte divizate ramural

Putem considera ca sisteme juridice divizate ramural (sau vertical) acele jurisdicții unde unele domenii ale dreptului se bazează pe dreptul civil, iar altele pe modele de drept comun.

⁶⁰³ RITAINE, E. C. *Op. cit.*, p. 153

⁶⁰⁴ <https://www.hg.org/legal-articles/cameroon-legal-system-7155> [citat 16.02.2023]

⁶⁰⁵ SIEMS, Mathias. *Op.cit.*, p. 105-106

De exemplu, în Africa de Sud și Sri Lanka, domenii precum dreptul proprietății se bazează pe norme de drept civil, în timp ce dreptul comercial se bazează în principal pe cele de drept comun. În Quebec, există drept civil de inspirație franceză, în timp ce domeniul public, penal și alte legi federale se bazează pe dreptul comun canadian. La fel, pentru sistemele juridice din Africa, s-a spus că există diviziune între domenii precum dreptul familiei, unde importanța dreptului cutumiar este acum adesea reafirmată, și legile comerciale bazate pe modele juridice occidentale. În ceea ce privește țările musulmane, dreptul contractelor este adesea un amestec de diferite variante ale dreptului occidental și al dreptului islamic; în dreptul societăților comerciale, pot exista atât forme occidentale de companii, cât și parteneriate islamice disponibile; iar dreptul familiei se poate baza în principal pe dreptul islamic.⁶⁰⁶

c) sisteme juridice mixte paralele

O altă posibilitate este cea a sistemelor juridice paralele, când în cadrul unui sistem juridic se aplică norme din tradiții juridice diferite unor persoane diferite, adică diferite regimuri juridice pentru diferiți destinatari. Un bun exemplu este dreptul familiei din țări precum India, unde diferite regimuri juridice sunt aplicabile hindușilor, musulmanilor și creștinilor.

Un alt caz de paralelism apare în care, la nivel pur intern, cetățenii pot alege între diferite regimuri juridice. De exemplu, tribunalele occidentale și curțile cutumiare/religioase au coexistat în unele țări din Africa și Orientul Mijlociu, deși tendința recentă este de a fuziona aceste două sisteme judecătorești.

Transnaționalitatea este, de asemenea, o caracteristică comună a dreptului comercial și al afacerilor. Este posibil ca astfel de legi să fi devenit parte a dreptului pozitiv. Un bun exemplu în acest sens sunt INCOTERMS, clauze elaborate de Camera de Comerț Internațională, care sunt aplicate în multe contracte internaționale.⁶⁰⁷

d) sisteme mixte religioase și nereligioase

În acest conglomerat de sisteme juridice mixte, se disting două mari **subgrupuri**, în funcție de tradiția juridico-culturală predominantă — sistemele juridice nereligioase și sistemele juridice religio-tradiționale. Astfel, tip nerelegios de sistem juridic mixt se dezvoltă în cadrul tradiției occidentale a dreptului, iar tipul religios de sistem juridic mixt se dezvoltă în conformitate cu tradiția extra-occidentală a dreptului, combinând dreptul din Asia de Sud-Est și dreptul cutumiar african.

Un sistem mixt nereligios, posedă o natură juridică ce nu poate fi atribuită nici comunității juridice continentale, nici familiei de drept comun. Sistemul juridic hibrid se caracterizează prin

⁶⁰⁶ Ibidem, p. 107-108

⁶⁰⁷ Ibidem, p. 108-109

dominarea actelor juridice normative în sistemul izvoarelor, prezența unei constituții scrise, a dreptului codificat, deși practica judiciară are și ea o influență semnificativă. Dar totuși, rolul principal este atribuit statului de drept ca standard de comportament, iar ideea juridică centrală este justiția și buna-credință.⁶⁰⁸

Diviziunea clasică în familii de drept (romano-germanică/common-law și, eventual, drept religios sau tradițional) este depășită și multe sisteme juridice prezintă elemente amalgamate. În contextul globalizării are loc convergența dreptului în cel mai larg sens, adică nu doar transplantul unor instituții sau ramuri de drept dintre sisteme juridice diferite (amestecul sporadic), ci chiar transformarea întregului sistem juridic. În această privință apare întrebarea dacă sistemele mixte reprezintă o familie juridică aparte sau sistemele mixte trebuie atribuite unor familii prestabilite? Considerăm că sistemele mixte nu constituie o familie juridică aparte, or în acest caz ar trebuie să identificăm anumiți indici calitativi pentru această familie, iar sistemele mixte nu vor corespunde niciodată în deplină măsură acestor criterii. Conform opiniei noastre, în baza abordării tipologice, unele sisteme juridice pot face parte concomitent din diferite familii juridice, ele aflându-se la intersecția dintre acestea. Astfel, unele elemente ale sistemului juridic prezintă caracteristici ale unui tip de drept, iar altele — unui alt tip de drept, mixajul specific al acestora reprezentând un sistem mixt. Astfel, drept criteriu pentru a considera unui sistem juridic mixt trebuie luate în considerație originea sistemelor și influențele substanțiale ale cel puțin două tipuri de drept (civil, comun, religios).

3.4. Concluzii la capitolul 3.

Referitor la abordările metodologice privind **clasificarea și tipologizarea**, în contextul diferențierii acestor concepte, a contextualizării utilizării unui anume termen, putem concluziona următoarele.

Importanța și necesitatea tipologiei și a metodelor de clasificare pentru știință a fost evidentă chiar și în primele etape ale formării sale. În consecință, aceste metode au evoluat în mare măsură proporțional cu dezvoltarea științei. Metodele de tipologie și clasificare au fost dezvoltate prin eforturile comune ale filozofilor și cercetătorilor, ceea ce demonstrează aplicabilitatea largă a acestor metode de cunoaștere.

În rezultatul cercetării, putem conchide că clasificarea, ca proces și stadiu al cunoașterii științifice, precede tipologia, iar rezultatele clasificării primare pot servi drept bază pentru

⁶⁰⁸ ТРИКОЗ, Елена Николаевна. „Гибридные правовые системы и их место в смешанном правовом семействе...”, p. 94

stabilirea unei baze tipologice de cercetare, a punctelor comune de contact între diferitele planuri de clasificare, și de aici a bazelor cercetării tipologice, care stau la baza creării unui sistem de tipuri ideale.

Clasificarea și tipologia reprezintă în primul rând operații conceptuale, adică analiza conținutului conceptelor, întrucât în conținut se reflectă proprietățile obiectelor studiate. Aceste operații sunt unite de un singur scop — ordonarea unui set dat de obiecte. Cedând clasificării în termeni de rigoare, tipologia o depășește clar în universalitate.

Diferența dintre aceste concepte nu constă în specificul proprietăților și caracteristicilor de operare, deoarece se bazează pe aceleași operații cognitive — identificarea și distincția acestor proprietăți, ci, diferențele sunt exprimate în strategia acestor identificări și distincții, direcția și scopurile analizei. Astfel, clasificarea este o operațiune de analiză separată și secvențială a caracteristicilor care formează clase, fiind neutră față de esența lucrurilor, față de un set de proprietăți atributive, a căror unitate organică caracterizează esența unui obiect. Tipologia, pe de altă parte, este o operațiune de analiză holistică a trăsăturilor ca un întreg armonios care formează esența unui lucru. Rezultatul acestei operațiuni este dezvoltarea unui tip, adică a unui model, a unei paradigme.

Astfel, după cum am arătat în acest paragraf, **clasificarea se concentrează asupra claselor, iar tipologia — asupra tipurilor**. Considerăm incorectă formula „clasificarea după tipuri”, or în acest caz suntem în prezența tipologizării, nu clasificării.

O altă concluzie desprinsă din studiu se referă la faptul că în cadrul clasificărilor fiecare element poate fi atribuit unei singure clase, în funcție de criteriul ales pentru diferențiere, iar în cadrul tipologiei — **același element poate fi parte a mai multor tipuri**.

Vorbind despre sistematizarea sistemelor juridice contemporane, unele dintre acestea nu pot fi atribuite la nici o clasă, ceea ce contravine într-o mare măsură logicii clasificării, care (1) trebuie să se aplice întregului masiv de obiecte și (2) trebuie să fie exhaustivă. În schimb, din punct de vedere al tipologiei, pot exista **sisteme juridice atipice**, ce conțin elemente specifice a două sau mai multe tipuri.

În concluzie, putem menționa că o diferență majoră între clasificare și tipologie se referă la locul și rolul lor în procesul de ansamblu al cunoașterii științifice. Rolul clasificării este, după cum am arătat, în principal *analitic*, fixând conexiuni obiective regulate între obiecte prin repartizarea acestora în funcție de rubricile corespunzătoare (clase, grupuri, familii etc.). Ca rezultat al clasificării, în realitatea empirică dezordonată în exterior, conștiința descoperă logica și tiparele, grație structurii ierarhizate.

Atât clasificarea, cât și tipologia pot fi privite și ca proces, și ca rezultat. Considerăm că procesul cognitiv adiacent ambelor concepte urmează a fi privit drept o **metodă a cunoașterii** și analizat ca atare din perspectivă metodologică. Putem, de asemenea, concluziona că atât clasificarea, cât și tipologizarea reprezintă metode ale cercetării științifice, cu legități proprii, ce urmează a fi analizate prin prisma pertinentei pentru cercetarea fenomenelor juridice.

Pentru studiul și ordonarea sistemelor juridice contemporane, considerăm că este necesară aplicarea metodei tipologice, considerată diferită de metoda clasificării, grație centrării acesteia pe noțiunea de tip și analizei holistice a trăsăturilor acestuia, posibilității identificării obiectelor (sistemelor) atipice, precum și pentru posibilitatea atribuirii unor elemente (sisteme) concomitent la diferite categorii.

Rezumând cele de mai sus, în opinia noastră, **tipologia sistemelor juridice**, poate fi **definită**, în calitate de proces, ca *determinarea unor tipuri de drept pe baza unor caracteristici ideale și alocarea acestor tipuri unor sisteme juridice*, iar în calitate de rezultat — ca *reprezentarea ordonată de sisteme juridice alocate în baza unor tipuri de drept*. Pentru evitarea ambiguităților am putea folosi pentru tipologie în sens de proces termenul „tipologizare”, prin analogie cu clasificare, iar pentru sensul de rezultat — termenul „tipologie”, fără a considera însă greșită folosirea termenului de tipologie în ambele sensuri.

Diferite taxonomii iau poziții diferite cu privire la elementele esențiale sau tipice pentru un sistem juridic. De fapt, dezbaterea este marcată de încercări de găsire a clasificării „corecte”. Având în vedere de complexitatea dreptului și mai ales de varietatea elementelor, culturilor și influențelor sale juridice, considerăm **imposibilă realizarea unei tipologii exhaustive și permanente în timp**, or în cadrul globalizării juridice, schimbările și evoluțiile sistemelor juridice sunt atât de rapide, încât tipologizarea acestora trebuie privită întotdeauna în evoluție, or, caracteristicile ce permit alocarea unui sistem juridic într-o familie juridică sau tip de drept pot întâmpina modificări.

Diferențele dintre grupuri sau familii sunt deseori slab definite sau vage și, prin urmare, este adesea dificil să identificăm cu certitudine grupului căruia îi aparține sistemul juridic analizat.

Clasificările sistemelor juridice în familii nu pot fi considerate stricte sau exhaustive. În plus, nu se poate discerne un singur răspuns la întrebarea care criteriu (sau criterii) ar trebui utilizat pentru gruparea sistemelor juridice în familii.

În funcție de criteriul selectat, putem identifica diverse tipuri de drept, realizând astfel o taxonomie ce reflectă distribuția sistemelor juridice în funcție de acest tip. Astfel, alegând drept criteriu ideologia, tradiția, structura dreptului civil, procesul legislativ, rolul precedentului ș.a.m.d.

putem realiza un număr infinit de tipologii juridice, care însă reflectă unele aspecte comune, alese drept tip clasificator, ignorând alte caracteristici.

Pentru realizarea unei tipologii apropiate de diviziunea clasică în familii juridice, propunem considerarea trăsăturilor caracteristice ale principalelor sisteme de drept în calitate de elemente ale unor **tipuri ideale**. Folosind aceste tipuri de drept, din punctul nostru de vedere, astăzi putem evidenția:

- tipul de **drept civil**, de inspirație europeană, bazat pe dreptul romano-germanic, ce se manifestă în particular în majoritatea statelor occidentale;
- tipul de **drept comun**, bazat pe dreptul englez și american;
- tipul de **drept religios**, care înglobează sisteme bazate pe islam, induism, iudaism sau religii africane;
- tipul de **drept de inspirație filosofică**, care tinde să se secularizeze.

După cum am menționat și în primul capitol, diferența majoră între clasificare și tipologizare este faptul că în cadrul tipologizării același sistem juridic poate fi atribuit mai multor tipuri de drept. Luând în considerație opinia menționată a lui Ugo Mattei, care consideră că un sistem juridic poate să facă parte concomitent din două categorii, putem constata nu doar existența unor familii juridice care să corespundă cu tipurile omonime de drept, așa cum erau prezentate anterior în cadrul diverselor clasificări, ci și existența unor sisteme **juridice mixte**, care conțin elemente specifice diferitor tipuri de drept. Spre exemplu, într-un oarecare sistem juridic, ideologia juridică poate fi specifică pentru tipul de drept filosofic, dar sistemul legislației și procesul legislativ — tipului civil.

Existența sistemelor mixte este un truism și cercetătorii încearcă tot mai des să abordeze această realitate juridică, renunțând la încercarea de a le mai ignora. Astăzi există diferite abordări, de la cele mai largi, care afirmă că majoritatea sistemelor sunt mixte, la cele care acceptă atribuirea caracterului mixt doar unul număr de sisteme, în care aspecte de drept romano-germanic se aplică în ordini juridice de common-law. Astfel, putem conchide că nu există o abordare univocă a înțelegerii conceptului de „sistem mixt”, motiv pentru care propunem înțelegerea sistemului juridic mixt drept „*un sistem juridic în care o ramură fundamentală sau un element principal prezintă trăsături caracteristice unui tip de drept, diferit de cel dominant în alte elemente ale sistemului*”⁶⁰⁹. Credem că această definiție permite folosirea acestui concept într-un mod uniform, ce caracterizează sistemele mixte indiferent de elementele lor componente.

⁶⁰⁹ POSTU, Ion; **RUSNAC, Veronica**. „Sistemele juridice atipice — «mixte» sau «hibride»“. In: *Studii Juridice Universitare*. 2022, nr. 2, pp. 55-75. ISSN 1857-4122, p. 74

Acceptând elementele principale ale sistemului juridic deduse de noi în paragraful 2.3, putem spune că suntem în prezența unui sistem mixt doar atunci când unul dintre elementele sale principale se află în disonanță cu celelalte. Simpla prezență a unor instituții distincte fiind insuficientă pentru calificarea sistemului drept mixt.

Diviziunea clasică în familii de drept (romano-germanică/common-law și, eventual, drept religios sau tradițional) este depășită și multe sisteme juridice prezintă elemente amalgamate. În contextul globalizării are loc convergența dreptului în cel mai larg sens, adică nu doar transplantul unor instituții sau ramuri de drept dintre sisteme juridice diferite (amestecul sporadic), ci chiar transformarea întregului sistem juridic. În această privință apare întrebarea dacă sistemele mixte reprezintă o familie juridică aparte sau sistemele mixte trebuie atribuite unor familii prestabilite? Considerăm că sistemele mixte nu constituie o familie juridică aparte, or în acest caz ar trebuie să identificăm anumiți indici calitativi pentru această familie, iar sistemele mixte nu vor corespunde niciodată în deplină măsură acestor criterii. Conform opiniei noastre, în baza abordării tipologice, unele sisteme juridice pot face parte concomitent din diferite familii juridice, ele aflându-se la intersecția dintre acestea. Astfel, unele elemente ale sistemului juridic prezintă caracteristici ale unui tip de drept, iar altele — unui alt tip de drept, mixajul specific al acestora reprezentând un sistem mixt. Astfel, drept criteriu pentru a considera unui sistem juridic mixt trebuie luate în considerație originea sistemelor și influențele substanțiale ale cel puțin două tipuri de drept (civil, comun, religios, cutumiar), însă sunt posibile și sisteme mixte în care se îmbină trei tipuri de drept (de ex., dreptul comun, dreptul religios musulman și dreptul cutumiar — în Camerun sau Brunei) și chiar patru tipuri de drept (de ex., dreptul comun, dreptul civil, dreptul religios musulman și dreptul cutumiar — în Qatar sau Bahrain)⁶¹⁰.

O concluzie generală, ce se desprinde din analiza tuturor taxonomiilor din prezentul capitol, este că în cadrul globalizării juridice, schimbările și evoluțiile sistemelor juridice sunt atât de rapide, încât tipologizarea acestora trebuie privită întotdeauna în evoluție, or, caracteristicile ce permit alocarea unui sistem juridic într-o familie juridică sau tip de drept pot întâmpina modificări.

⁶¹⁰ Ibidem, p. 74-75

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Cercetarea științifică efectuată în cadrul prezentei teze, în corespundere cu obiectivele trasate și de la demonstrația problemei științifice propuse, ne permite să formulăm următoarele **concluzii**.

1. Cu regret, în doctrina autohtonă, spre deosebire de cea românească și, cu atât mai mult, străină, lipsesc cu desăvârșire studiile dedicate dreptului comparat (ce ar include o componentă distinctă de tipologie și analiză comparată a sistemelor juridice), astfel că sistemele juridice și tipologia acestora sunt tratate în cadrul lucrărilor de teoria generală a dreptului, lipsind însă abordările recente, de după Rene David, la fel ca noile taxonomii propuse și dezbătute în ultimele decenii în literatura occidentală. Interesul pentru clasificare sau tipologizare juridică este atestat constant, odată cu cele mai vechi formațiuni juridico-statale civilizate stabile, însă capătă o nouă turnură la intersecția sec. XIX—XX. Atenția pentru cercetarea comparată a dreptului se răsfrânge în mod cert și asupra comparării legislațiilor și ulterior asupra încercărilor de identificare a criteriilor pentru gruparea comună a diverselor sisteme juridice naționale. Inițial, majoritatea autorilor au optat pentru criterii istorice de evoluție a sistemelor juridice și au propus diverse clasificări ale sistemelor juridice cunoscute, cu accentul principal pe sistemele „occidentale”, fie englez, fie francez, în funcție de originea autorilor. Totuși, datorită numărului limitat de sisteme juridice și a interacțiunilor scăzute dintre exponenții acestora, interesul pentru tipologia juridică a sistemelor naționale reprezenta la acea etapă un interes strict științific, fără implicații practice cuantificabile. Abia mai târziu, după al doilea război mondial, odată cu procesul de decolonizare, apariție a noilor state cu jurisdicții distincte, se dezvoltă o nouă tendință de tipologie juridică, cu exponenți reputați, precum Rene David sau Zweigert-Kötz. În aceeași ordine de idei, putem observa în aceste prime încercări de clasificare o predilecție pentru criterii genetice (culturale, etnice, rasiale), prin ce se deosebesc de clasificările contemporane ale dreptului, care iau în considerație factori cu mult mai complecși. [Cap. 1, § 1.2]

2. Există o confuzie terminologică în privința *sistemului juridic* și *sistemului dreptului* ca obiect al tipologiei juridice și lipsește cu desăvârșire din dezbateră științifică autohtonă tratarea conceptului sistemelor juridice mixte sau hibride. Contrapunerea noțiunilor din punct de vedere al volumului duce la concluzia că sistemul de drept este un concept mai restrâns, deoarece este doar o parte a sistemului juridic împreună cu alte fenomene sau instituții juridice, iar sistemul juridic desemnează întreaga structură juridică a țării, societății, constituită dintr-un ansamblu de mijloace juridice, instituții, autorități care funcționează în cadrul acesteia. Acestea nu sunt doar normele dreptului, ci și ideologia juridică, conștiința juridică, cultura juridică, practica juridică etc. Optăm pentru folosirea în cadrul tipologiei dreptului a termenului de „sistem juridic” (echivalent cu „legal

system”, „sistemi giuridici”, „правовая система”), or la etapa contemporană folosirea în tipologia sau compararea dreptului unui stat este insuficientă evidențierea doar a sistemului de drept. [Cap. 2, § 2.1]

Nu există unitate în evidențierea elementelor sistemului juridic, aproape toți cercetătorii converg asupra existenței unui subsistem normativ, care reflectă dreptul, însă în rest, opiniile diferă asupra altor elemente care trebuie distinse și care este conținutul lor. Analizând sistemul juridic, ca un complex holistic de fenomene juridice interconectate, determinate de legitățile obiective ale dezvoltării societății, utilizat pentru atingerea scopurilor sociale, credem că un sistem juridic poate avea *elemente principale și secundare*. Un element este o unitate funcțională necesară a unui sistem. Elementele principale sunt cele indispensabile, fără de care nu ar putea exista un sistem juridic, iar cele secundare — sunt cele care conturează mai bine esența unui sistem juridic. Fiecare element în parte al sistemului juridic poate conduce la o tipologizare distinctă, ce scoate în evidență asemănări și deosebiri variabile în funcție de fiecare caracteristică distinctivă. [Cap. 2, § 2.3]

3. Sistemul juridic reprezintă un concept distinct, ce nu este un sinonim al ordinii juridice, deși ambele având valențe sociale profunde, sistemul juridic este, de fapt, un concept mult mai larg, care include în sine și ordinea juridică, dar și alte activități îndreptate spre funcționalitatea ordinii juridice.. Sunt confundate și conceptele de „sistem juridic” și „familie juridică”, or nici chiar în categorisirea lui Rene David nu exista o univocitate, el a folosit adesea „(mare) sistem” ca sinonim pentru „familie” (chiar și în titlul celebrei lucrări!). Conceptul de familie juridică nu aparține însă lui Rene David, ci a fost propus în cadrul mișcării dreptului comparat de la începutul sec. XX pentru a permite macro-compararea sistemelor juridice naționale și cartografierea acestora. Poate fi înțeleasă utilizarea sinonimică a termenului de „mare sistem de drept” și „familie juridică”, însă nicidecum sinonimia „sistem juridic”—„familie juridică”. Conceptul de „familie juridică” este legat intrinsec de conceptul de „tradiție juridică”, fiind în același timp fenomene juridice diferite. Tradiția juridică leagă sistemul juridic cu cultura juridică, fiind expresia sa parțială. În plus, sistemele juridice conexe sunt combinate în familiile juridice corespunzătoare. Putem spune astfel, că termenul de tradiție juridică este folosit pentru a nuanța tipologizarea sistemelor juridice, fiind pus la baza unor tipologii. [Cap. 2, § 2.2]

4. Metodele de tipologie și clasificare au fost dezvoltate prin eforturile comune ale filozofilor și cercetătorilor, evoluând proporțional cu dezvoltarea științei, ceea ce demonstrează aplicabilitatea largă a acestor metode de cunoaștere, importanța și necesitatea acestora fiind evidentă chiar și în primele etape ale formării sale. Clasificarea, ca proces și stadiu al cunoașterii științifice, precede tipologia, iar rezultatele clasificării primare pot servi drept bază pentru stabilirea unei baze tipologice de cercetare, a punctelor comune de contact între diferitele planuri

de clasificare, și de aici a bazelor cercetării tipologice, care stau la baza creării un sistem de tipuri ideale. [Cap. 3, § 3.1]

Diferența dintre clasificare și tipologie nu constă în specificul proprietăților și caracteristicilor de operare, deoarece se bazează pe aceleași operații cognitive — identificarea și distincția acestor proprietăți, ci, diferențele sunt exprimate în strategia acestor identificări și distincții, direcția și scopurile analizei. Astfel, clasificarea este o operațiune de analiză separată și secvențială a caracteristicilor care formează clase, fiind neutră față de esența lucrurilor, față de un set de proprietăți atributive, a căror unitate organică caracterizează esența unui obiect. Tipologia, pe de altă parte, este o operațiune de analiză holistică a trăsăturilor ca un întreg armonios care formează esența unui lucru. Rezultatul acestei operațiuni este dezvoltarea unui tip, adică a unui model, a unei paradigme. Astfel, clasificarea se concentrează asupra claselor, iar tipologia — asupra tipurilor. Considerăm incorectă formula „clasificarea după tipuri”, or în acest caz suntem în prezența tipologizării, nu clasificării. [Cap. 3, § 3.1]

În cadrul clasificărilor fiecare element poate fi atribuit unei singure clase, în funcție de criteriul ales pentru diferențiere, iar în cadrul tipologiei — același element poate fi parte a mai multor tipuri. Vorbind despre sistematizarea sistemelor juridice contemporane, unele dintre acestea nu pot fi atribuite la nici o clasă, ceea ce contravine într-o mare măsură logicii clasificării, care (1) trebuie să se aplice întregului masiv de obiecte și (2) trebuie să fie exhaustivă. În schimb, din punct de vedere al tipologiei, pot exista sisteme juridice atipice, ce conțin elemente specifice a două sau mai multe tipuri. [Cap. 3, § 3.1]

5. Atât clasificarea, cât și tipologia pot fi privite și ca proces, și ca rezultat. Considerăm că procesul cognitiv adiacent ambelor concepte urmează a fi privit drept o metodă a cunoașterii și analizat ca atare din perspectivă metodologică. Putem, de asemenea, concluziona că atât clasificarea, cât și tipologia reprezintă metode ale cercetării științifice, cu legități proprii, ce urmează a fi analizate prin prisma pertinentei pentru cercetarea fenomenelor juridice. Pentru studiul și gruparea sistemelor juridice contemporane, considerăm că este necesară aplicarea metodei tipologice, considerată diferită de metoda clasificării, grație centrării acesteia pe noțiunea de tip și analizei holistice a trăsăturilor acestuia, posibilității identificării obiectelor (sistemelor) atipice, precum și pentru posibilitatea atribuirii unor elemente (sisteme) concomitent la diferite categorii. [Cap. 3, § 3.1]

6. Diferite taxonomii iau poziții diferite cu privire la elementele esențiale sau tipice pentru un sistem juridic. Clasificările sistemelor juridice în familii nu pot fi considerate stricte sau exhaustive. În plus, nu se poate discerne un singur răspuns la întrebarea care criteriu (sau criterii) ar trebui utilizat pentru gruparea sistemelor juridice în familii. De fapt, dezbateră este marcată de

încercări de găsire a clasificării „corecte”. Având în vedere de complexitatea dreptului și mai ales de varietatea elementelor, culturilor și influențelor sale juridice, considerăm imposibilă realizarea unei tipologii exhaustive și permanente în timp, or în cadrul globalizării juridice, schimbările și evoluțiile sistemelor juridice sunt atât de rapide, încât tipologizarea acestora trebuie privită întotdeauna în evoluție, or, caracteristicile ce permit alocarea unui sistem juridic într-o familie juridică sau tip de drept pot întâmpina modificări. În funcție de criteriul selectat, putem identifica diverse tipuri de drept, realizând astfel o taxonomie ce reflectă distribuția sistemelor juridice în funcție de acest tip. Astfel, alegând drept criteriu ideologia, tradiția, structura dreptului civil, procesul legislativ, rolul precedentului ș.a.m.d. putem realiza un număr infinit de tipologii juridice, care însă reflectă unele aspecte comune, alese drept tip clasificator, ignorând alte caracteristici. [Cap. 3, § 3.2]

7. Putem constata existența unor sisteme juridice mixte, care conțin elemente specifice diferitor tipuri de drept, cercetătorii încearcă tot mai des să abordeze această realitate juridică, renunțând la încercarea de a le mai ignora, însă nu există o abordare univocă a înțelegerii conceptului de „sistem mixt”. Spre exemplu, într-un oarecare sistem juridic, ideologia juridică poate fi specifică pentru tipul de drept filosofic, dar sistemul legislației și procesul legislativ — tipului civil. Există diferite abordări, de la cele mai largi, care afirmă că majoritatea sistemelor sunt mixte, la cele care acceptă atribuirea caracterului mixt doar unui număr de sisteme, în care aspecte de drept romano-germanic se aplică în ordini juridice de common-law.

Diviziunea clasică în familii de drept (romano-germanică/common-law și, eventual, drept religios sau tradițional) este depășită și multe sisteme juridice prezintă elemente amalgamate. În contextul globalizării are loc convergența dreptului în cel mai larg sens, adică nu doar transplantul unor instituții sau ramuri de drept dintre sisteme juridice diferite (amestecul sporadic), ci chiar transformarea întregului sistem juridic. Considerăm că sistemele mixte nu constituie o familie juridică aparte, or în acest caz ar trebuie să identificăm anumiți indici calitativi pentru această familie, iar sistemele mixte nu vor corespunde niciodată în deplină măsură acestor criterii. Conform opiniei noastre, în baza abordării tipologice, unele sisteme juridice pot face parte concomitent din diferite familii juridice, ele aflându-se la intersecția dintre acestea. Astfel, unele elemente ale sistemului juridic prezintă caracteristici ale unui tip de drept, iar altele — unui alt tip de drept, mixajul specific al acestora reprezentând un sistem mixt. Astfel, drept criteriu pentru a considera unui sistem juridic mixt trebuie luate în considerație originea sistemelor și influențele substanțiale ale cel puțin două tipuri de drept (civil, comun, religios, cutumiar), însă sunt posibile și sisteme mixte în care se îmbină trei tipuri de drept (de ex., dreptul comun, dreptul religios musulman și dreptul cutumiar — în Camerun sau Brunei) și chiar patru tipuri de drept (de ex.,

dreptul comun, dreptul civil, dreptul religios musulman și dreptul cutumiar — în Qatar sau Bahrain.) [Cap. 3, § 3.3]

În baza studiului efectuat și a concluziilor formulate, îndrăznim să facem și unele propuneri și **RECOMANDĂRI**.

1. În contextul rezultatelor obținute, din perspectiva Teoriei generale a dreptului, **propunem unele definiții** cu caracter teoretic, ce le considerăm oportune pentru extinderea câmpului gnoseologic aferent domeniului cercetat.

Tipologia sistemelor juridice, poate fi definită, în calitate de **proces**, ca *determinarea unor tipuri de drept pe baza unor caracteristici ideale și alocarea acestor tipuri unor sisteme juridice*, iar în calitate de **rezultat** — ca *reprezentarea ordonată de sisteme juridice alocate în baza unor tipuri de drept*. Pentru evitarea ambiguităților am putea folosi pentru tipologie în sens de proces termenul „tipologizare”, prin analogie cu clasificare, iar pentru sensul de rezultat — termenul „tipologie”, fără a considera însă greșită folosirea termenului de tipologie în ambele sensuri. [Cap. 3, § 3.1]

Sistemul juridic — *un ansamblu holistic interdependent de mijloace normative și de practică judiciară, precum și de organe și instituții politico-juridice, bazate pe o tradiție juridică distinctă, care asigură reglementarea juridică a relațiilor sociale, inerente unei forme politico-statale, contribuind la formarea unei ordini de drept distincte*. [Cap. 2, § 2.1]

Sistem juridic mixt — *un sistem juridic în care o ramură fundamentală sau un element principal prezintă trăsături caracteristice unui tip de drept, diferit de cel dominant în alte elemente ale sistemului*. Credem că această definiție permite folosirea acestui concept într-un mod uniform, ce caracterizează sistemele mixte indiferent de elementele lor componente. [Cap. 3, § 3.3]

2. Luând sistemul juridic drept **obiect** al tipologiei dreptului, considerăm oportună folosirea elementelor sistemului juridic în calitate de „**tip**” (unitate taxonomică) pentru obținerea, prin aplicarea metodei tipologice, a unei imagini sistematice a sistemelor juridice actuale și gruparea acestora în diverse modele structurale. În acest sens **propunem** considerarea următoarelor elemente ale sistemului juridic:

principale: dreptul (sistemul de drept); sistemul legislației (procesul legislativ) și practica judiciară; structura instituțiilor politico-juridice; ideologia și tradiția juridică;

facultative: drepturile subiective ale persoanelor; ordinea de drept; conștiința juridică. [Cap. 2, § 2.3]

3. Pentru realizarea unei tipologiei apropiate de diviziunea clasică în familii juridice, **propunem** considerarea trăsăturilor caracteristice ale principalelor sisteme de drept în calitate de

elemente ale unor **tipuri ideale**. Folosind aceste tipuri de drept, din punctul nostru de vedere, astăzi putem evidenția:

- tipul de **drept civil**, de inspirație europeană, bazat pe dreptul romano-germanic, ce se manifestă în particular în majoritatea statelor occidentale;
- tipul de **drept comun**, bazat pe dreptul englez și american;
- tipul de **drept religios**, care înglobează sisteme bazate pe islam, induism, iudaism sau religii africane;
- tipul de **drept de inspirație filosofică**, care tinde să se secularizeze. [Cap. 3, § 3.2]

Aceste tipuri, corespund cu denumirile unor sisteme juridice, însă doar pentru a face mai ușoară tranziția spre o nouă tipologie. În propunerea noastră, caracteristicile intrinseci, descrise în literatura juridică sunt atribuite unor tipuri ideale, pentru a construi o tipologie largă, ce include și sisteme mixte, rămase în afara clasificărilor ordinare. Identificarea unor noi tipuri ideale pentru realizarea taxonomiilor noi urmează a fi abordată în calitate de perspectivă de cercetare ulterioară.

Astfel, **planul cercetărilor de perspectivă** se poate axa, pe de o parte, pe identificarea și tipologia sistemelor juridice *a-naționale* (supranaționale, transnaționale, internaționale etc.), iar pe de altă parte pe identificarea unor noi tipuri atribuibile sistemelor juridice naționale contemporane.

BIBLIOGRAFIE

În limba română

1. ANDREI, Aurel Jean. *Particularitățile sistemului juridic roman*. București: Universul Juridic, 2014. 272 p. ISBN 978-606-673-536-0.
2. ANTOCI, Arina. „Ordinea juridică în raport cu normele juridice”. In: *Statul, securitatea și drepturile omului: în condițiile societății informaționale*, 13-14 decembrie 2018, Chișinău. Chișinău: Tipografia "Artpoligraf", 2019, pp. 94-104. ISBN 978-9975-108-88-1.
3. ARAMĂ, E.; COPTILEȚ, V. „Funcționalitatea sistemului juridic și încercări de valorificare ale comunicării”. In: *The 37 Annual Congress of the American Romanian Academy of Arts and Sciences*. 2013. pp. 62-65.
4. ARAMĂ, Elena. „Reflecții privind sistemul și ordinea juridică”. In: *Revista Națională de Drept*. 2009, nr. 10-12, pp. 3-4. ISSN 1811-0770
5. ARSENI, Alexandru. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*. Vol. I, Chișinău: USM, 2005. 502 p. ISBN 9975-70-536-7
6. AVORNIC, Gheorghe. *Teoria generală a dreptului: manual*. Chișinău: Cartier, 2004. 656 p. ISBN 9975-79-275-8
7. AVORNIC, Gh. „Conștiința juridică și cultura juridică, coraportul lor. Nihilismul juridic — categorie juridică”. In: *Cultura juridică și prevenirea corupției*, Materiale ale conferinței internaționale (1 noiembrie 2007, Chișinău). Chișinău: Bons Offices, 2007, p. 25-41. ISBN 978-9975-80-093-8
8. BALTAG, Dumitru. *Cercetarea științifică a fenomenului juridic*. Chișinău, 2016. 268 p. ISBN 978-9975-53-615-8
9. BALTAG, Dumitru. *Teoria generală a dreptului: curs universitar*. Ed. rev. și actualizată. Chișinău, 2013. 536 p. ISBN 978-9975-53-204-4
10. BALTAG, Dumitru; ROBEA, Mariana. „Relevanța teoretică și socială a fenomenului de ordine juridică”. In: *Legea și Viața*. 2018, nr. 2(314), pp. 12-17. ISSN 2587-4365
11. BIRIȘ, Ioan. *Sociologia civilizațiilor. O abordare metodologică*. Cluj-Napoca: Dacia, 2000. 170 p. ISBN 973-35-1007-6
12. BUZDUGAN, Corina-Cristina. „Componentele sistemului de drept”. In: *Fiat Iustitia*. 2008, nr. 2, pp. 98-106. ISSN 1224-4015
13. CIUCĂ, Valerius M. *Sociologie juridică generală*. Iași, 183 p. ISBN 973-98119-2-2

14. CONSTANTINESCO, Leontin-Jean. *Tratat de drept comparat. Vol. 1.* București: All, 1997. 275 p. ISBN 973-571-152-4
15. CORBEANU, Ion. *Teoria generală a dreptului.* București: Lumina-Lex, 2002, 260 p. ISBN 973-588-434-8
16. CRAIOVAN, Ion. „Despre identitatea și rațiunea de a fi a filosofiei dreptului — Câteva interogații și posibile repere” In: *Revista de Drept Public.* 2016, nr. 1, pp. 18-40. ISSN 1224-4872
17. CRAIOVAN, I. *Tratat de teoria generală a dreptului.* Ed. a 4-a. București: Universul Juridic, 2020. ISBN 978-606-39-0732-6
18. DELEANU, I. *Drept constituțional și instituții politice. Vol. I.* București: Europa Nova, 1996. 333 p. ISBN 978-973-9183352
19. *Dicționar de Drept constituțional și administrativ.* București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978. 270 p.
20. DUȚU, Mircea. „Direcții și perspective noi în cultura juridică română”. In: *Dreptul.* 2016, nr. 1, pp. 146-165. ISSN 1018-0435
21. ENĂCHESCU, Constantin. *Tratat de teoria cercetării științifice.* Iași: Polirom, 2007. 476 p. ISBN 978-973-46-0410-4
22. ENESCU, Gh. *Dicționar de logică.* București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1985. 382 p.
23. GUȚAN, Manuel. *Sisteme de drept comparate. Introducere în teoria generală a dreptului comparat.* București: Hamangiu, 2014. 392 p. ISBN 978-606-27-0078-2
24. IFTIMIEI, Andra. *Drept comparat și sisteme juridice contemporane.* Ed. a 2-a. București, Universul Juridic, 2020. 323 p. ISBN 978-606-39-0726-5
25. IONESCU, Cristian. *Sisteme constituționale contemporane.* București: Șansa, 1994. 224 p. ISBN 973-9167-20-9
26. KINNEY, J.C. Mc. „Tipologia constructivă; aspecte structurale ale unui procedeu”. In: *Teorie și tehnică în științele sociale*, vol. V, București: Editura Politică, 1967
27. LEȘ, Ioan. *Sisteme judiciare comparate.* București: All Beck, 2002. 576 p. ISBN 973-655-164-4
28. LUCA, Aliona. „Criterii de clasificare a termenilor: repere teoretice”. In: *Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă „Akademos”.* 2018, nr. 2(49), pp. 105-108. ISSN 1857-0461
29. LUPU, Raluca. „Aspecte privind sistemul juridic englez — judecătoriile și instanțele”. In: *Legea și Viața.* 2014, nr. 5(269), pp. 13-16. ISSN 2587-4365

30. MAZILU D. *Teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 1999. 392 p. ISBN 973-9435-30-0
31. MOHOREA, Efim. „Esența dreptului în contextul teoriei generale a sistemelor”. In: *„Știința în nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective”, Conferința națională cu participare internațională*. 2015, pp. 329-334. ISBN 9781119130536
32. MOHOREA, Efim; BOTNARI, Elena; EȘANU, Roman. *Dreptul ca sistem și sistemul Dreptului: Studiu teoretic*. Bălți: Presa Universitară Bălțeană, 2009, 106 p. ISBN 978-9975-931-55-7
33. MOROIANU, Emil Gheorghe. „Conceptul de ordine juridică”. In: *Studii de Drept Românesc*. 2008, Vol. 20, nr. 1-2, pp. 33-42. ISSN 1220-5427
34. NEGRU, Boris. „Legalitatea, ordinea legală, disciplina, democrația”. In: *Administrarea Publica*. 2021, nr. 1(109), pp. 60-67, ISSN 1813-8489.
35. NEGRU, Boris, NEGRU Alina. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău: Bons Offices, 2006. 520 p. ISBN 978-9975-928-90-8
36. POALELUNGI, Parascovia. „Aspecte teoretice privind trăsăturile definitorii ale sistemului dreptului”. In: *Integrare prin cercetare și inovare. Științe juridice. Științe economice*. 26-28 septembrie 2013, Chișinău: CEP USM, 2013, R, SJ, SE, pp. 195-197.
37. POPA, Monica-Florentina. „Tipologiile juridice între pragmatism și ciocnirea civilizațiilor”. In: *Revista de Drept Public*. 2016, nr. 1, pp. 58-67. ISSN 1224-4872
38. POPA, Monica-Florentina. „Aspecte practice ale interpretării și aplicării legii în contextul interacțiunii unor culturi juridice diferite în spațiul european”. In: *Curierul Judiciar*. 2016, nr. 5, pp. 273-277. ISSN 1582-7526
39. POPA, Nicolae. „«Sistemul dreptului», un concept perimat?”. In: *Revista de Drept Public*. 2015, nr. 1, pp. 17-21. ISSN 1224-4872
40. POPA, Nicolae. „Întrunește dreptul Uniunii Europene criteriile unei noi tipologii juridice?”. In: *Revista de Drept Public*. 2016, nr. 3, pp. 24-36. ISSN 1224-4872
41. POPA, Nicolae. *Teoria Generală a Dreptului*. Ed. 6. București: C.H. Beck, 2020. 296 p. ISBN 978-606-18-1033-8
42. POPESCU, Sofia. „Cultura juridică”. In: *Revista de drept public*. 2017, nr. 3, pp. 16-19, ISSN 1224-4872
43. POPESCU, Sofia. „Cultura juridică, concept-cheie în cercetarea căilor integrării europene în domeniul dreptului”. In: *Studii de Drept Românesc*, an 14 (47), nr. 3-4/2002, p. 251-267. ISSN 1220-5427

44. POSTU, Ion; **RUSNAC, Veronica**. „Criterii moderne de tipologie a sistemelor juridice”. In: *Revista Institutului Național al Justiției*. 2023, nr. 1(64), pp. 25-30. ISSN 1857-2405.
45. POSTU, Ion; **RUSNAC, Veronica**. „Delimitarea unor concepte utilizate în tipologia dreptului”. In: „*Știință. Educație. Cultură*”, conferință științifico-practică internațională (2023 ; Comrat). Conferința științifico-practică internațională "Știință. Educație. Cultură": Сборник статей / главный редактор и составитель: Сулак С. К. Комрат, 2023. Том 1. ISBN 978-9975-83-255-7, pp. 575-582
46. POSTU, Ion; **RUSNAC, Veronica**. „Hermeneutica noțiunilor «clasificare» și «tipologizare»”. In: *Studii Juridice Universitare*. 2022, nr. 1, pp. 49-61. ISSN 1857-4122.
47. POSTU, Ion; **RUSNAC, Veronica**. „Sistemele juridice atipice — «mixte» sau «hibride»”. In: *Studii Juridice Universitare*. 2022, nr. 2, pp. 55-75. ISSN 1857-4122.
48. ROBEA, Mariana. „Unele referințe teoretice și normative privind ordinea juridică”. In: *Studii Juridice Universitare*. 2016, nr. 3-4, pp. 154-161. ISSN 1857-4122.
49. ROBEA, Mariana. *Ordinea juridică — dimensiune socială a dreptului*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2018, 188 p.
50. **RUSNAC, Veronica**. „Abordări pre-contemporane privind clasificarea sistemelor juridice”. In: "Drepturile omului și justiția în Republica Moldova în contextul integrării europene", conferință științifico-practică națională (2022; Chișinău). Materialele Conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională "Drepturile omului și justiția în Republica Moldova în contextul integrării europene", 10 decembrie 2022, Chișinău. Chișinău: USPEE, 2023, pp. 253-259. ISBN 978-9975-3509-0-7
51. **RUSNAC, Veronica**. „Considerații generale privind tipologizarea sistemelor juridice”. In: *Studii Juridice Universitare*. 2015, nr. 3-4, pp. 179-185. ISSN 1857-4122
52. **RUSNAC, Veronica**. „Tipologia ca formă de ordonare științifică”. In: *Asigurarea expertizei științifice ale politicilor naționale ca unul din obiectivele esențiale ale centrelor de cercetare*. Vol. 1, 16 octombrie 2020 - 16 octombrie 2021, Chișinău. Chișinău: ED-Color, 2022, pp. 123-129. ISBN 978-9975-3471-6-7.
53. **RUSNAC, Veronica**. „Trăsăturile și structura sistemului juridic”. In: „*Știință. Educație. Cultură*”, conferință științifico-practică internațională (2023 ; Comrat). Conferința științifico-practică internațională "Știință. Educație. Cultură": Сборник статей / главный редактор и составитель: Сулак С. К. Комрат, 2023. Том 1. ISBN 978-9975-83-255-7, pp. 617-625.
54. SANTAI, Ioan-Iosif. „Evoluții și tendințe privind sistemul, sistematizarea și izvoarele dreptului român contemporan”. In: *Universul Juridic Premium*. 2017, nr. 10 [cit

- 1.10.2022]. Disponibil on-line: <https://lege5.ro/gratuit/ge3tonrvhezq/evolutii-si-tendinte-privind-sistemul-sistematizarea-si-izvoarele-dreptului-roman-contemporan>
55. SPĂTARU-NEGURĂ, Laura-Cristiana. *Dreptul Uniunii Europene — o nouă tipologie juridică*. Hamangiu, 2016. 304 p. ISBN 978-606-27-0693-7
 56. ȘERBAN, Alexandrina. *Dreptul — ca sistem*. București: Hamangiu, 2012. 128 p. ISBN 978-606-522-855-9
 57. STROE, Constantin. *Compendiu de filosofia dreptului*. București: Lumina-Lex, 1999. 240 p. ISBN 973-588-143-8.
 58. STROE, Constantin. *Reflecții filosofice asupra dreptului*. București: Lumina Lex, 1998. 336 p. ISBN 973-588-059-8.
 59. VIDA, Ioan. „Universalitatea și diversitatea dreptului din perspectiva sistemelor de drept”. In: *Dreptul*, 2015, nr. 5, pp. 191-211. ISSN 1018-0435
 60. VOICU, Costică. *Teoria generală a dreptului*. București: Universul Juridic, 2008. 418 p. ISBN 978-973-127-078-4
 61. ZAMFIR, Cătălin; VLĂSCLEANU, Lazăr. *Dicționar de sociologie: urmat de indicatori demografici, economici, sociali și sociologici*. București, 1993. 769 p. ISBN 978-973-481-011-6
 62. ZLĂTESCU, Victor Dan. *Panorama marilor sisteme contemporane de drept*. București: Continent XXI, 1994. 247 p. ISBN 973-95459-6-3

În limba engleză și franceză

63. BAXTER, Lawrence G. „Pure Comparative Law and Legal Science in a Missed Legal System”. In: *Comparative and International Law Journal of Southern Africa*. 1983, Vol. 16, nr. 1, pp. 84-99. ISSN 2522-3062
64. BAYER, Greg. „Classification and Explanation in Aristotle’s Theory of Definition”. In: *Journal of the History of Philosophy*. 1998, Vol. 36, nr. 4, pp. 487-505. ISSN 1538-4586
65. CHEVALLIER, J. „L’Ordre juridique”. In: *Le droit en procès*. Paris: PUF, 1983, p. 5-49 [citat 1.10.2022]. Disponibil online: <https://www.u-picardie.fr/curapp-revues/root/13/chevallier.pdf>
66. CHIRKIN, V. E. „Global Legal Systems, Legal Families and Individual Legal Systems in the Context of Modern World Order: a New Approach”. In: *Право и современные общества*. 2019, nr. 2, pp. 37-51, ISSN 2307-3306

67. CLARK, David S. „Classification of Legal Systems”. In: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Vol. 13. Elsevier, 2015. 23185 p. ISBN 978-0-08-097087-5
68. *Comparative Law and Hybrid Legal Traditions*. Zurich, 2010. 160 p. ISBN 978-3-7255-6222-0
69. *Congrès international de droit comparé tenu à Paris du 31 juillet au 4 août 1900: procès-verbaux des séances et documents*. Tome premier. Paris: LGDJ, 1905. 1284 p. [citat 12.02.2023] Disponibil: <https://archive.org/details/congrsinternati00compgoog/page/n467/mode/2up>, p. 451
70. CSERNE, Péter. „Conceptualising ‘style’ in legal scholarship: the curious case of Zweigert’s ‘style doctrine’”. In: *International Journal of Law in Context*. 2019, Vol. 15, nr. 3, pp. 297-309, ISSN 1744-5523.
71. DAVID, Rene. *Major legal systems in the world today: introduction to the comparative study of law*. 3rd ed. London: Stevens & Sons, 1985. 624 p. ISBN 0420473408
72. DONLAN, Seán Patrick. „Comparative Law and Hybrid Legal Traditions — An Introduction — Legal Families, Systems and Traditions”. In: *Comparative Law and Hybrid Legal Traditions*. Swiss Institute of Comparative Law, 2010, 160 p. ISBN 978-3-7255-6222-0, pp. 1-10.
73. DONLAN, Seán Patrick. „Histories of hybridity: a problem, a primer, a plea and a plan (of sorts)”. In: *Comparative Law and Hybrid Legal Traditions*. Zurich, 2010. 160 p. ISBN 978-3-7255-6222-0, pp 21-34
74. DREGER, Ralph Mason. „Aristotle, Linnaeus, and Lewin, or the Place of Classification in the Evaluative-Therapeutic Process”. In: *The Journal of General Psychology*. 1968, Vol. 78, nr. 1, ISSN 0022-1309
75. DU PLESSIS, Jacques. „Comparative Law and the Study of Mixed Legal Systems”. In: *The Oxford Handbook of Comparative Law*. Oxford: Oxford University Press, 2019. 1424 p. ISBN 978-019-881-023-0
76. EVANS-JONES, Robin. „Receptions of Law, Mixed Legal Systems and the Myth of the Genius of Scots Private Law”. In: *Law Quarterly Review*, 1998, nr. 114, p. 228-249 [citat 20.02.2023]. Disponibil: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/lqr114&div=19>
77. FOMBAD, Charles Manga. „Managing Legal Diversity: Cameroonian Bijuralism at a Critical Crossroads”. In: *Mixed Legal Systems, East and West*. Routledge, 2015. ISBN 9781315595658, p. 101-123

78. GAROUPA, Nuno M.; GÓMEZ LIGÜERRE, Carlos. „The Efficiency of the Common Law: The Puzzle of Mixed Legal Families”. In: *SSRN Electronic Journal*. 2012. DOI 10.2139/ssrn.1916766.
79. GAROUPA, Nuno; PARGENDLER, Mariana. „A law and economics perspective on legal families”. In: *European Journal of Legal Studies*. 2014, Vol. 7, nr. 2, pp. 36-60. ISSN 1973-2937
80. GLENN, Patrick H. „A Concept of Legal Tradition”. In: *Queen’s Law Journal*. 2008, nr. 34, pp. 427-445. ISSN 0316-778X
81. GRIFFITHS, John. „What is Legal Pluralism?”. In: *The Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law*. 1986, Vol. 18, nr. 24, pp. 1-55. ISSN 0732-9113
82. HARDING, Andrew. „Global Doctrine and Local Knowledge: Law in South East Asia.” In: *The International and Comparative Law Quarterly*. 2002, vol. 51, no. 1, pp. 35-53. ISSN 0020-5893
83. HOEHNE, Kurt A. „Classification vs Typology: A Difference of Practical Importance”. In: *JAMA*. 1980, Vol. 244, nr. 10, pp. 1099-1100. ISSN 0098-7484
84. HUSA, Jaakko. „Classification of Legal Families Today. Is it time for a memorial hymn?”. In: *Revue internationale de droit comparé*. 2004, Vol. 56, nr. 1, pp. 11-38, ISSN 0035-3337.
85. HUSA, Jaakko. „Macro-Comparative Law — Reloaded”. In: *SSRN Electronic Journal*. 2018, Vol. 131, pp. 1-33, ISSN 1556-50681
86. *John Stuart Mill — Ultimate Collection: Works on Philosophy, Politics & Economy (Including Memoirs & Essays)*. Madison & Adams Press, 2017. ISBN 9788026879190
87. JOUTSEN, M. „Legal Traditions”. In: *International Crime and Justice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, pp. 67-74. ISBN 978-0-521-19619-2
88. KEDAR, Nir. „Law, Culture and Civil Codification in a Mixed Legal System”. In: *Canadian journal of law and society*. 2007, Vol. 22, nr. 2, pp. 177-195, ISSN 0829-3201. DOI 10.1017/S0829320100009418.
89. KELSEN, H. „The Concept of the Legal Order”. In: *The American Journal of Jurisprudence*. 1982, Vol. 27, nr. 1, pp. 64-84, ISSN 0065-8995. DOI 10.1093/ajj/27.1.64.
90. LUKIANOV, Dmytro. „Legal Families Approach: Consistent Patterns and Trends”. In: *Evropský politický a právní diskurz*. 2015, nr. 2, pp. 168-175, ISSN 2336-5439
91. MATTEI, Ugo. „Three Patterns of Law: Taxonomy and Change in the World’s Legal Systems”. In: *The American Journal of Comparative Law*. 1997, nr. 45, pp. 5-44. ISSN: 0002-919X

92. MERRY, Sally Engle. *Legal Pluralism*. In: *Law & Society Review*. 1988, Vol. 22, nr. 5, pp. 869-896. ISSN 0023-9216
93. MERRYMAN, J. H. *The Civil Law Tradition: An Introduction to the Legal Systems of Western Europe and Latin America*. Stanford: Stanford University Press; 1969. 172 p. ISBN 9780804706940
94. MOUSOURAKIS, George. *Comparative Law and Legal Traditions*. Springer International Publishing, 2019. 318 p. ISBN 978-3-030-28280-6
95. ÖRÜCÜ, Esin. „A general view of «legal families» and of «mixed systems»”. In: *Comparative Law: A Handbook*. Hart: Oxford, pp. 169-187. ISBN 1841135968
96. ÖRÜCÜ, Esin. „What is a Mixed Legal System: Exclusion or Expansion?”. In: *Electronic Journal of Comparative Law*. 2008, nr. 3, pp. 1-18. ISSN 1477-0814.
97. PALMER, Vernon Valentine. „Mixed Legal Systems — The Origin of the Species”. In: *Tulane European and Civil Law Forum*. 2013, Vol. 28, pp. 103-120. ISSN 2577-9230.
98. PALMER, Vernon Valentine. *Mixed Jurisdictions Worldwide: The Third Legal Family*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 704 p. ISBN 978-0-521-76857-3
99. PARGENDLER, Mariana. „The Rise and Decline of Legal Families”. In: *American Journal of Comparative Law*. 2012, Vol. 60, nr. 4, pp. 1043-1074. ISSN 0002-919X
100. QUIGLEY, John. „Socialist Law and the Civil Law Tradition”. In: *The American Journal of Comparative Law*. 1989, Vol. 37, nr. 4, pp. 781-808. ISSN 0002-919X
101. RAZ, Joseph. „The Identity of Legal Systems”. In: *California Law Review*. 1971, Vol. 59, nr. 3, pp. 795-815. ISSN 0008-1221
102. RITAINE, Eleonor Cashin. „Mixed and Hybrid Jurisdictions: Comparative and Methodological Considerations”. In: *Comparative Law and Hybrid Legal Traditions*. Zurich, 2010. 160 p. ISBN 978-3-7255-6222-0, pp. 141-160
103. **RUSNAC, Veronica**. „The Civilization Criterion in the Typology of Legal Systems”. In: *Supremația Dreptului*. 2022, nr. 2, pp. 10-18, ISSN 1811-0770.
104. SIEMS, Mathias. *Comparative Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 528 p. ISBN 978-1-316-63355-7
105. SPĂTARU-NEGURĂ, Laura-Cristiana. „Old and New Legal Typologies”. In: *LESIJ — Lex ET Scientia International Journal*. 2014, nr. 2, pp. 48-63. ISSN 1583-039X
106. SPERLING, Valerie. *Altered States. The Globalization of Accountability*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 396 p. ISBN 9789896540821
107. TETLEY, William. „Mixed Jurisdictions: Common Law v. Civil Law (Codified and Uncodified)”. In: *Louisiana Law Review*. 2000, nr. 60, pp. 678-738. ISSN 0024-6859

108. *The Oxford Companion to American Law*. Oxford University Press, 2002. 944 p. ISBN 978-0-19-508878-6
109. *The Oxford Handbook of Comparative Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2019. 1424 p. ISBN 9780198810230
110. TREVISANELLO, Laura. *Comparative Law and Legal Taxonomies in the 21st Century*. 2018
111. TSURKAN-SAIFULINA, Yulia V.; DUDCHENKO, Valentina V. „Authority of Law System Formation: Applied Analysis of Legal System Unity”. In: *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2018, Vol. 21, Special Issue nr. 1, pp. 1-11. ISSN 1544-0044
112. URSCHER, Lukas Heckendorn. „Multidimensional Hybrity: Nepali Law from a Comparative Perspective”. In: *Comparative Law and Hybrid Legal Traditions*. Zurich, 2010. 160 p. ISBN 978-3-7255-6222-0, pp. 55-72
113. VARGA, Csaba. „Legal Traditions? In Search for Historical Backgrounds in Families and Cultures of Law”. In: *Acta Juridica Hungarica*. 2005, Vol. 46, nr. 3-4, pp. 177-198. ISSN 1216-2574
114. VARGA, Csaba. *Comparative legal cultures?* Budapest, 2012. ISBN 978-963-277-337-7
115. WACKS, Raymond. *Philosophy of Law: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2006. 145 p. ISBN 978-0-19-280691-8
116. WIGMORE, John H. „A Map of the World’s Law”. In: *Geographical Review*. 1929, Vol. 19, nr. 1, pp. 114-120. ISSN 0016-7428
117. ZWEIGERT K.; KÖTZ H. *Introduction to Comparative Law*. Oxford: Clarendon Press, 1998. 744 p. ISBN 978-0-19-826859-8.

În limba rusă și ucraineană

118. АБДУЛАЕВ, М.И. *Теория государства и права: Учебник для высших учебных заведений*. Москва: Финансовый контроль, 2004. 410 с. ISBN 5-902048-42-7
119. АЗАРОВА, Ирина Александровна. „Категориально-понятийный ряд смешанной правовой семьи”. In: *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2016, nr. 2, pp. 67-73. ISSN 2071-6184
120. АЗАРОВА, Ирина Александровна. „Правовая природа смешанных правовых систем”. In: *Общество и право*. 2016, Vol. 2, nr. 56, pp. 43-47. ISSN 1727-4125

121. АЗАРОВА, Ирина Александровна. „Современные методы исследования смешанных правовых систем”. In: *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2016, нр. 1-2, рр. 106-111. ISSN 2071-6184
122. АЗНАГУЛОВА, Гузель Мухаметовна. „О проблемах выбора критериев типологии правовых систем в современных условиях”. In: *Право и государство: теория и практика*. 2012, нр. 96, рр. 133-137. ISSN 1815-1337
123. АЗНАГУЛОВА, Гузель Мухаметовна. „Типология современных правовых систем”. In: *Право и государство: теория и практика*. 2014, нр. 3, рр. 6-11. ISSN 1815-1337
124. АЗНАГУЛОВА, Гузель Мухаметовна. *Рецепция права как форма взаимодействия национальных правовых систем*: Дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01: Уфа, 2003, 185 с.
125. АЛЕКСЕЕВ, С. С. *Общая теория права*. Т. 1. Москва, 1981. 359 с.
126. АЛПАТОВ, Юрий Михайлович; ГРУДЦЫНА, Людмила Юрьевна. „Классические и современные концепции и взгляды на правовые системы современности”. In: *Вестник Московского университета МВД России*. 2017, нр. 1, рр. 129-133. ISSN 2073-0454
127. АРИСТОВ, Е. Н. „Элементы правовой системы”. In: *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. 2013, нр. 4, рр. 296-301. ISSN 2073-0071
128. БОГДАНОВСКАЯ, Ирина Юрьевна. „Смешанные юрисдикции как объект исследования сравнительного правоведения”. In: *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2017, нр. 6, рр. 5-11. ISSN 1991-3222
129. БОЧКОВ, Александр Александрович; ИВАШКЕВИЧ, Елена Францевна. „Терминологическая и функциональная характеристика правовой системы”. In: *National Association of Scientists*. 2020, Vol. 2, нр. 26(53), рр. 51-54, ISSN 2413-5291.
130. БОШНО, Светлана Владимировна. „Современные правовые системы”. In: *Право и современные государства*. 2018, нр. 2-3, рр. 58-71. ISSN 2307-3306. DOI <http://dx.doi.org/10.14420/ru.2018.2-3.5>.
131. БУРВИКОВ, Н. В. „Исторические аспекты развития системных построений в криминалистике и судебной экспертизе”. In: *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2016, нр. 3-2. ISSN 2071-6184
132. ВОВК, Дмитрий Александрович. „Правовая традиция как феномен правовой системы”. In: *PolitBook*. 2012, нр. 4, рр. 171-181. ISSN 2227-1538
133. ВОПЛЕНКО, Николай Николаевич. „Понятие системы права”. In: *Legal Concept*. 2009, нр. 11, рр. 11-16. ISSN 2587-8115

134. ГАЙДИДЕЙ, Юлия Михайловна. „Правовая система: понятие и признаки”. In: *Юридическая наука*. 2014, нр. 3, рр. 13-15. ISSN 2220-5500
135. ГАЛЬПЕРИНА, П. Л. „Понятие правовой системы в контексте теории правового аутопойезиса”. In: *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. 2005, нр. 6, рр. 1060-179. ISBN 9780735404946.
136. ГРЕБЕННИКОВ, В.В., ГРУДЦЫНА, Л.Ю. „Современные подходы к типологии правовых систем и роль судов в системе органов государственной власти”. In: *Образование и право*. 2016, Vol. 9, р. 23-31. ISSN 2076-1503
137. ГУБАЙДУЛЛИН, А. Р. „К вопросу о классификациях современных правовых систем”. In: *Вестник Университета имени О. Е. Кутафина*. 2021, нр. 7, рр. 43-51. ISSN 2311-5998
138. ДАНИЕЛЯН, Армен Сергеевич. „Феномен смешанных правовых систем как пример сближения правовых культур”. In: *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2016, нр. 1-2, рр. 157-164. ISSN 2071-6184
139. ДЕМИДОВА, И. А. „Теоретическая типология в стратегии научного поиска”. In: *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017, Vol. 1, рр. 87-101. ISSN 2519-4666
140. ДЕНИСЕНКО, Владислав Валерьевич; ТРИКОЗ, Елена Николаевна. „Типология смешанных правовых систем”. In: *Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России*. 2018, Vol. 2, рр. 29-37. ISSN 2078-5356 DOI 10.24411/2078-5356-2018-10004
141. ДРОБЯЗКО, С. Г. „Право, как система и его закономерности”. In: *Право и демократия: сб. науч. тр.* 1999, Вып. 10. рр. 3-16
142. ЕГОРОВ, А В. „Категория «правовая семья» в структуре теоретико-методологических оснований сравнительного правоведения”. In: *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки*. 2012, нр. 13, рр. 99-101. ISSN 2070-1632
143. ЕГОРОВ, А В. „Правовая семья как объект сравнительного правоведения”. In: *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. 2005, нр. 2, рр. 155-161. ISSN 0131-8039
144. ЕГОРОВ, А. В. „Компаративные свойства национальной правовой системы”. In: *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки*. 2014, нр. 14, рр. 18-27. ISSN 2070-1632

145. ЕГОРОВ, А. В. „Правовая система как объект сравнительно-правовых исследований”. In: *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки*. 2006, nr. 8, pp. 246-250. ISSN 2070-1632
146. ЕРАСОВ, В.С. *Цивилизации: Универсалии и самобытность*. Москва, 2002. 522 с. ISBN 5-02-022634-3
147. ЗАТОНСКИЙ, В.А.; МАЛЬКО, А.В. „Правовая система — ключевой компонент государственности, качественная основа правовой жизни общества”. In: *Российский юридический журнал*. 2007, Vol. 2, pp. 14-23. ISSN 2071-3797
148. ЗОРЬКИН, Валерий Дмитриевич. *Цивилизация права и развитие России*. Москва: НОРМА; 2015. 319 с. ISBN 978-5-91768-583-0
149. КАГАН, М.С. „Классификация и систематизация”. In: *Типы в культуре*. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1979. 183 с., pp. 6-11.
150. КАРБОНЬЕ, Ж. *Юридическая социология*. Москва: Прогресс, 1986. 352 с.
151. КАРТАШОВ, В. Н. *Введение в общую теорию правовой системы общества: текст лекций*. Ч. 1. Ярославль, 1995. ISBN 5-230-20-468-0
152. КАРТАШОВ, В.Н. *Теория правовой системы общества: в 2-х т. Т. 1*. Ярославль, 2006. 491 с. ISBN 5-8397-0381-8
153. КЕРИМОВ, Д.А. *Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права*. Москва: Аванта, 2000. 560 с. ISBN 5-89501-038-5
154. КЕРИМОВ, Д.А. *Философские проблемы права*. Москва, 1972. 472 с.
155. КОЖЕВНИКОВ, Владимир Валентинович. „Право и правовая система: к проблеме терминологической точности (общетеоретический и историко-правовые аспекты)”. In: *Государство и право*. 2020, nr. 2, pp. 37-43, ISSN 0132-0769
156. КОНДАКОВ, Н.И. *Логика*. Москва, 1954. 512 с.
157. КОНОВАЛОВ, С.И., МАРКОВА-МУРАШОВА, С. А. „Систематизация и типологизация как методологические процедуры правовых исследований”. In: *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2012, Vol. 1. ISSN 2071-6184
158. КОРЧЕВСКИЙ, Дмитрий Сергеевич. *Современная правовая система Российской Федерации*: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2000. 173 с.
159. КУЗЬМЕНКО, А. В. „«Системный взгляд» на систему права”. In: *Правоведение*. 2003, nr. 3, pp. 4-11. ISSN 2658-6037
160. КУХАРУК, Татьяна Вениаминовна. *Правовая система и систематика законодательства* : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 : СПб., 1998. 233 с.

161. ЛАНОВАЯ, Галина Михайловна. *Типологическая характеристика современного права*. Дис.... доктора юридических наук : 12.00.01. Москва, 2015. 462 с.
162. ЛАНОВОЙ, В. Г. „Типология и классификация государств: понятие, проблемы и соотношение”. In: *Евразийский юридический журнал*. 2018, Vol. 1, pp. 348-352. ISSN 2073-4506
163. ЛЕОНОВ, А. Н. „Система права и система законодательства: проблемы соотношения”. In: *Право и государство: теория и практика*. 2022, пг. 8, pp. 89-92, ISSN 1815-1337
164. ЛИЧИЧАН, Олег Петрович; ТИРСКИХ, Максим Геннадьевич. „К вопросу о понятии правовой системы”. In: *Сибирский юридический вестник*. 2008, пг. 2, pp. 27-32. ISSN 2071-8136
165. ЛОБОДА, Ю.П. *Правова традиція українського народу (Феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу)*. Львів: Світ, 2009. 280 с.
166. ЛУЧИННИНА, П.Ю. „Смешанные системы национального права”. In: *Инновационная наука*. 2015, пг. 8, pp. 114-116, ISSN 2410-6070
167. МАЛЬКО, А. В. *Теория государства и права: Учебник*. Москва, 2001. 511 с. ISBN 5-7975-0429-0
168. МАЛЬКО, А.В. „Правовая система и правовая жизнь: проблемы соотношения конкурирующих понятий”. In: *Правовая политика и правовая жизнь*. 2014, пг. 2, pp. 8-16. ISSN 1608-8794
169. МАЛЬКО, А.В. *Теория правовой политики: монография*. Москва, 2012. 325 с. ISBN 978-5-43960-065-6
170. МАРКОВА-МУРАШОВА, С. А. „Классификация, типология, систематизация правовых понятий как методологические предпосылки конкретизации законодательства”. In: *Юридическая техника*. 2007, №. 1, pp. 164-171. ISSN 2712-8520
171. МАРКОВА-МУРАШОВА, С. А. „Унификация правовых терминов как необходимая предпосылка конкретизации законодательства”. In: *Конкретизация законодательства как технико-юридический прием нормотворческой, интерпретационной, правоприменительной практики: Материалы Международного симпозиума (Геленджик, 27—28 сентября 2007 года)*. Нижний Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2008. 1134 с. ISBN 978-5-902933-56-4

172. МАРЧЕНКО, Михаил Николаевич. *Общая теория государства и права*. В 3-х т. Т.1. Государство. Москва: Норма, 2014. 576 с. ISBN 978-5-91768-409-3
173. МАРЧЕНКО, Михаил Николаевич. *Правовые системы современного мира. Учебное пособие*. М.: ИКД "Зерцало-М", 2001. 400 с. ISBN 5-97373-007-9
174. МАРЧЕНКО, Михаил Николаевич. *Сравнительное правоведение*. Москва, 2015. 784 с. ISBN 978-5-392-16442-4
175. МОСКВИТИН, А. Ю. *Основные принципы общей теории типологии и их применение к анализу типологических проблем в социальном познании*, Дис. ... канд. философских наук: 09.00.01. Владивосток, 1999. 181 с.
176. МОСКВИТИН, А. Ю. *Типология в социальном познании: философско-методологический анализ*. Санкт-Петербург, 2013. 131 с. ISBN 978-5-228-00661-4
177. НЕБРАТЕНКО, Геннадий Геннадьевич. „Концептуализация правовой таксономии общества”. In: *Философия права*. 2010, кн. 1, с. 38-43. ISSN 1817-7085
178. НЕБРАТЕНКО, Геннадий Геннадьевич. „Эпистемология доктрины правовой системы общества”. In: *Вестник Таганрогского института имени А.П. Чехова*. 2010, Vol. 1, с. 44-50. ISSN 2225-501X
179. НЕСТЕРОВ, А.В. „Философия классификации”. In: *Научно-техническая информация. сер. 2. Информационные процессы и системы*. 2003, Vol. 9, с. 8-15. ISSN 0548-0027
180. НИЖНИК, Н. С. „Об особенностях изучения правовых систем современности в рамках учебной дисциплины «теория государства и права»”. In: *Актуальные проблемы теории и истории государства и права: труды кафедры теории государства и права Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2017, с. 211-221. ISBN 9781119130536
181. НИКИЩЕНКОВА, М. А. „Единство и согласованность системы права и системы законодательства”. In: *Вестник Казанского юридического института МВД России*. 2019, кн. 2, с. 163-167. ISSN 2542-1247. DOI 10.24420/KUI.2019.96.48.006.
182. ОБОРОТОВ, Ю.М. *Традиції і новації у правовому розвитку*: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Одеса, 2003. 40 с. с. 36-37
183. *Общая теория права*. Под ред. В.К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993. 544 с.
184. ОКСАМЫТНЫЙ В.В.; МУКИЕНКО И.Н. *Правовые системы современных государственно-организованных обществ*. Монография. Москва, 2008. 164 с. ISBN 978-5-9694-0196-9

185. ОКСАМЫТНЫЙ, В.В. „Правовые системы в компаративистском измерении: история и современность”. In: *Вестник Брянского государственного университета*. 2012, nr. 2, pp. 145-148. ISSN 2072-2087
186. ОНИЩЕНКО, Наталья Николаевна. *Правовая система: проблемы теории*. Монография. Институт государства и права им. В.М. Корецкого НАН Украины, 2002. 352 с.
187. ПАВЛОВА, Наталья Георгиевна. „К вопросу о соотношении понятий «Правовая система» и «Правовая культура» в сравнительном правоведении”. In: *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки*. 2014, Vol. 4, pp. 17-24. ISSN 2313-2337
188. ПАВЛОВА, Наталья Георгиевна. „Проблемы классификации национальных правовых систем”. In: *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки*. 2014, nr. 1, pp. 95-101. ISSN 2313-2337
189. ПЕТКОВА, Анастасия Сергеевна. „Правовая система: структура и признаки”. In: *Огарёв-Online*. 2015, nr. 16. [citat 20.02.2023]. Disponibil: <https://journal.mrsu.ru/arts/pravovaya-sistema-struktura-i-priznaki>
190. *Проблемы общей теории государства и права: учебник*. 2-е изд. Москва, 2015. 648 с. ISBN 978-5-392-13074-0
191. РАССКАЗОВ, Леонид Павлович. „К вопросу о критериях классификации правовых систем: цивилизованный подход. Тенденции сближения правовых семей в условиях глобализации”. In: *Научный журнал Кубанского государственного аграрного университета*. 2015, nr. 111, pp. 134-150. ISSN 1990-4665
192. РАССКАЗОВ, Леонид Павлович. „Цивилизационный подход к классификации правовых систем”. In: *Философия права*. 2014, Vol. 3, nr. 64, pp. 52-55. ISSN 1817-7085
193. РОГАЧЕВА, Ольга Анатольевна. „Основные подходы к типологии государства”. In: *Концепт*. 2014, Vol. S24, pp. 26-30. ISSN 2304-120X
194. РОЖКОВА, Любовь Петровна. *Принципы и методы типологии государства и права*. Саратов, 1984. 116 с.
195. РОЗОВА, Сталя Сергеевна. *Классификационная проблема в современной науке*. Новосибирск, 1986. 223 с.
196. РУДАКОВ, А.А. „К вопросу о понятии правовой системы”. In: *Сравнительное правоведение: Наука, методология, учебная дисциплина*. Красноярск, 2008. Ч. 1. ISBN 978-5-7638-1017-2, pp 32-35

197. САИДОВ, А.Х. *Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности)*. Москва: Юристъ, 2003. 448 с. ISBN 5-7975-0334-4
198. САИДОВ, А.Х. *Сравнительное правоведение и юридическая география мира*. Москва, 1993. 148 с. ISBN 5-201-01271-X
199. САЛЬНИКОВ, В. П. *Генезис и эволюция российской политико-правовой традиции: историко-теоретический и сравнительно-правовой анализ*. Автореф. дис. ... д. ю. н. СПб., 2005. 53 с.
200. СЕНИН, И. Н.; ГОЛЬТЯПИНА, И. Ю. „Правовые системы современности в контексте цивилизационного подхода к типологии государства и права”. In: *Юридический вестник Дагестанского государственного университета*. 2022, Vol. 41, nr. 1, pp. 25-30, ISSN 2224-0241.
201. СИЛЬЧЕНКО, Н. В. „Роль и место понятия «типология» в понятийном аппарате общей теории государства и права”. In: *Право и правотворчество: вопросы теории*: [Сб. статей]. Москва : ИГПАН, 1982. 128 с., pp. 55-63.
202. СИЛЬЧЕНКО, Николай Владимирович. *Научные основы типологии нормативно-правовых актов*. Дис. ... канд. юрид. наук : Москва, 1981. 170 с.
203. СОНИН, Вадим Вадимович. „Правовая культура и правовая традиция в их соотношении”. In: *Правоведение*. 2014, Vol. 2, nr. 313, pp. 71-83. ISSN 2658-6037
204. СОРОКИН, Виталий Викторович. „К понятию правовой системы современного общества”. In: *Известия Алтайского государственного университета*. 2002, nr. 2, pp. 61-68. ISSN 1561-9443
205. СТЁПКИНА, М. В. „Специфика применения метода классификации в гуманитарном знании”. In: *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. 2015, Vol. 17, pp. 222-224. ISSN 1990-5378
206. СТЁПКИНА, М. В. *Гносеологический статус классификации как формы познания*. Диссертация кандидата философских наук. Самара, 2006. 159 с.
207. СТРОЕВА, О.А. „Типология права и правосознания: теоретико-правовая характеристика”. In: *Вестник Московского университета МВД России*. 2017, Vol. 3, pp. 134-137. ISSN 2073-0454
208. СУББОТИН, А. Л. *Классификация*. Москва, 2001. 94 с. ISBN 5-201-02046-1
209. СУПАТАЕВ, М.А. „К вопросу о состоянии современного правоведения”. In: *Северо-Кавказский юридический вестник*. 2015, nr. 4, pp. 7-26. ISSN 2074-7306

210. СУПАТАЕВ, М.А. „Становление цивилизационного подхода к праву”. In: *Труды Института государства и права Российской академии наук*. 2016, nr. 1, pp. 90-120. ISSN 2073-4522
211. СЫРЫХ, В. М. *Теория государства и права*. Москва: Юстицинформ, 2001. 591 с. ISBN 5-7205-0415-X
212. ТАЛАЕВА, Анастасия Александровна; СОРОКУН, Павел Владимирович. „Место правовой системы России среди правовых систем современности”. In: *Эпоха науки*. 2018, nr. 16, pp. 68-71. DOI 10.24411/2409-3203-2018-11618
213. ТИХОМИРОВ, Ю. А. „Право: национальное, международное, сравнительное”. In: *Государство и право*. 1999, nr. 8, p. 6. ISSN 0132-0769
214. ТИХОМИРОВ, Ю. А. „Правовая система развитого социалистического общества”. In: *Советское государство и право*. 1979, nr. 7, p. 31-39. ISSN 0132-0769
215. ТИХОМИРОВ, Ю. А. *Курс сравнительного правоведения*. Москва, 1996. 427 с. ISBN 5-89123-042-9
216. ТОПОРНИН, Б.Н. *Юридическая энциклопедия*. Москва: Юристъ, 2001. 1268 р. ISBN 5-7975-0429-4
217. ТРИКОЗ, Елена Николаевна. „Гибридные правовые системы и их место в смешанном правовом семействе”. In: *Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА)*. 2017, nr. 4, pp. 91-98. ISSN 2311-5998
218. ФИЛАТОВ, В.П. „Обсуждаем тему «Типологический метод»”. In: *Epistemology & Philosophy of Science*. 2007, Vol. 11, nr. 1, pp. 157-168. ISSN 1811-833X
219. ХАЧАТРЯН А. А., ХАЧАТРЯН Э. А. „О генезисе методов классификации и типологии в истории науки”. In: *Ученые записки Казанской государственной академии им. Н. Э. Баумана*, 2012, vol. 212, no. 4, pp. 496-498. ISSN 2413-4201
220. ЦАГОВА, Изабелла Аминовна. „Проблемы соотношения и взаимосвязи понятий «Система права», «Правовая система», «Правовая семья»”. In: *Правоведъ*. 2012, nr. 4, pp. 125-128. ISSN 1817-7093
221. ЦВАЙГЕРТ, К., КЁТЦ, Х. *Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права*. Том 1. 2000. 480 с. ISBN 5-7133-1048-5
222. ЧЕРДАКОВ, Олег Иванович; СУББОТИН, Георгий Викторович. „О понятии «Правовая система» в контексте современных исследований”. In: *Юридическая наука*. 2015, Vol. 4, pp. 27-30. ISSN 2220-5500

223. ЧИРКИН, Вениамин Евгеньевич. „Возможности и пределы гармонизации глобальных правовых систем”. In: *Lex Russica*. 2014, nr. 7, pp. 832-836. ISSN 1729-5920
224. ЧИРКИН, Вениамин Евгеньевич. „Международное, наднациональное и конституционное право: прямые и обратные связи”. In: *Труды Института государства и права Российской академии наук*. 2014, Vol. 6, pp. 35-61. ISSN 2073-4522
225. ЧИРКИН, Вениамин Евгеньевич. „Правовые системы современности: взаимовлияние, сближение и антагонизмы”. In: *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки*. 2014, nr. 2, pp. 118-131. ISSN 2313-2337
226. ЧОЛАХЯН, А.В. *Соотношение российских и мировых правовых систем*: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Саратов, 2008. 26 с.
227. ШАФЕЕВ, Данил Риналович. *Современная правовая система Российской Федерации* : Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Уфа, 2002, 183 с.
228. ШУЛЕПОВ, Н.А. „Концепция «евразийского» права в современной компаративистике”. In: *Вестник Московского государственного лингвистического университета*. 2017, nr. 5, pp. 220-224. ISSN 2500-347X
229. *Элементарные начала общей теории права*. Под ред. В.И. Червонюка. Москва, 2003. 544 с.
230. ЯКОВЛЕВ, С. *Правовые системы современного мира*. Москва, 2010. 75 с. ISBN 978-5-905855-93-1
231. ЯРМИЕВА, Ирина Таузировна. „Структура и функции правовой системы”. In: *Правовое государство: теория и практика*. 2019, nr. 1, pp. 80-85. ISSN 2500-0217

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, Rusnac Veronica, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Rusnac Veronica

Semnătura _____

Data:

CV-UL AUTORULUI

Curriculum Vitae Europass

Informații personale

Nume / Prenume	Veronica Rusnac
Adresa	str. N. Corlăteanu MD-2045 mun. Chișinău (Republica Moldova)
Telefon	Mobil: +373 68-
E-mail	veronica.rusnac@yahoo.com
Cetățenia	Republica Moldova
Data nașterii	15/07/1987
Sex	Feminin

Experiența profesională

Perioada	08/11/2010 —prezent
Funcția sau postul ocupat	Jurist consultant
Numele și adresa angajatorului	„Consult Perfect” SRL

Educație și formare

Perioada	2010–2012
Calificarea/diploma obținută	Diplomă de Master, eliberat la 05.04.2012 Nr. 612613224291
Numele și tipul instituției de învățământ/furnizorului de formare	Universitatea de Stat din Moldova
Nivelul în clasificarea națională sau internațională	Învățământ superior
Perioada	2006–2010
Calificarea/diploma obținută	Diplomă de Licență, eliberat la 28.06.2010 Nr. 510418947864

Numele și tipul instituției de învățământ/furnizorului de formare	Universitatea de Stat din Moldova				
Nivelul în clasificarea națională sau internațională	Învățământ superior				
Perioada	2003–2006				
Calificarea/diploma obținută	Diplomă de Bacalaureat, eliberat la 28.06.2006 AB Nr. 0146060				
Numele și tipul instituției de învățământ/furnizorului de formare	Liceul Teoretic ”Principesa N. Dadiani”				
Nivelul în clasificarea națională sau internațională	Învățământ mediu				
Aptitudini și competențe personale					
Limba maternă	Română				
Limbi străine cunoscute					
Autoevaluare	Înțelegere		Vorbire		Sciere
	Ascultare	Citire	Participare la conversație	Discurs oral	Exprimare scrisă
Limba germană	C1	C1	C1	C1	C1
Limba engleză	C1	C1	C1	C1	C1
Limba rusă	C1	C1	C1	C1	C1
Competențe digitale	Navigare Internet, Utilizare bună a programelor de comunicare (mail messenger skype), Social Media, Microsoft Office, buna utilizare a rețelelor de socializare.				